

**INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI
SOCIOLOGICE**

Cu titlu de manuscris
C.Z.U. 327:314.742(=135.1(478))(450)(043)

DELEU ECATERINA

**GENERAȚII SECUNDE ALE CETĂȚENILOR MOLDOVENI
DIN ITALIA: ASPECTE SOCIO-POLITICE**

**561.01 TEORIA, METODOLOGIA POLITOLOGIEI; INSTITUȚII ȘI
PROCESE POLITICE**

Teză de doctor în științe politice

Conducător științific:

MORARU Victor,
Doctor habilitat în științe politice,
Profesor universitar,
Membru corespondent

Consultant științific:

RUSNAC Gheorghe,
Doctor habilitat în istorie,
Profesor universitar,
Academician

Autor

DELEU Ecaterina

CHIȘINĂU, 2022

© Deleu Ecaterina, 2022

CUPRINS

	pagina
ADNOTĂRI (în română, rusă și engleză).....	5
LISTA ABREVIERILOR	8
LISTA FIGURILOR.....	9
LISTA TABELELOR.....	10
LISTA HĂRȚILOR.....	11
INTRODUCERE.....	12
Capitolul 1. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI CONCEPTUAL-TEORETICE PRIVIND FENOMENELE MIGRAȚIONALE ȘI GENERAȚIILE SECUNDE.....	20
1.1. Analiza abordărilor științifice cu privire la migrația internațională și formarea generațiilor secunde.....	20
1.2. Procesul de integrare a imigranților: de la asimilare și aculturație, la transnaționalism.....	34
1.3. Cercetarea generațiilor secunde în cadrul științelor politice.....	47
1.4. Concluzii la capitolul 1.....	59
Capitolul 2. PARTICULARITĂȚILE PROCESULUI DE INTEGRARE ÎN ITALIA A CETĂȚENILOR MOLDOVENI EMIGRAȚI ȘI A GENERAȚIILOR SECUNDE.....	61
2.1. Aspecte politice și sociale privind consolidarea comunităților cetățenilor originari din Republica Moldova.....	61
2.2. Evoluția generațiilor secunde și implicarea în cadrul organizațiilor din diasporă – manifestări ale participării și activismului civic.....	79
2.3. Politici și practici de reglementare a procesului de integrare a cetățenilor Republicii Moldova emigrați în Italia.....	99
2.4. Concluzii la capitolul 2.....	112
Capitolul 3. ROLUL INSTITUȚIILOR POLITICE ÎN PROCESUL DE COLABORARE CU CETĂȚENII EMIGRAȚI DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI CU GENERAȚIILE SECUNDE.....	114
3.1. Politica Republicii Moldova în domeniul diasporei: cadrul normativ și instituțional de gestionare a relațiilor cu cetățenii emigrați și cu generațiile secunde.....	114
3.2. Migrația și diaspora în programele partidelor politice și în platformele electorale ale concurenților electorali.....	130

3.3. Participarea tinerilor din diasporă la alegerile din Republica Moldova: particularități și tendințe.....	141
3.4. Concluzii la capitolul 3.....	152
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	155
BIBLIOGRAFIE.....	161
ANEXE.....	184
Anexa 1. Principalele caracteristici ale procesului de integrare în Italia a cetățenilor moldoveni și a generațiilor secunde.....	185
Anexa 2. Particularitățile formării generațiilor secunde ale cetățenilor moldoveni din Italia....	190
Anexa 3. Repartizarea teritorială în Italia a comunităților cetățenilor originari din Republica Moldova, a elevilor moldoveni înscriși în instituțiile de învățământ din Italia.....	195
Anexa 4. Chestionar aplicat în cadrul cercetării.....	205
Anexa 5. Datele cercetării calitative.....	208
Anexa 6. Cadrul normativ cu privire la integrarea migranților.....	218
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	222
CURRICULUM VITAE.....	223

ADNOTARE

la teza de doctor în științe politice „Generații secunde ale cetățenilor moldoveni din Italia: aspecte socio-politice”, autor Deleu Ecaterina, specialitatea 561.01 – Teoria, metodologia politologiei; instituții și procese politice, Chișinău, 2022

Structura tezei: teza este constituită din Introducere, trei capitole, Concluzii generale și recomandări, Bibliografie din 261 de titluri, 6 anexe, 160 de pagini text de bază, 30 de figuri, 19 tabele și 13 hărți. Rezultatele obținute au fost publicate în monografia „Generații secunde de migrație: cazul Republicii Moldova” (ICJP, Chișinău, 2017, 343 p.), în monografia „*Al di fuori della legalità: Minori moldavi non accompagnati in Italia*” (Aletti Editore, Italia, 2017, 118 p.) și în 29 de articole științifice, cu un volum total de circa 42 coli de autor.

Cuvintele-cheie: migrație, generații secunde, politici migraționale, proces de integrare, programe pentru migranți, diaspora, asociații, activism civic, cultură politică, procese electorale, vot în afara țării, vot electronic, vot prin corespondență.

Scopul cercetării: analiza aspectelor socio-politice care vizează formarea generațiilor secunde ale cetățenilor Republicii Moldova emigrați în Italia.

Obiectivele cercetării: sistematizarea abordărilor științifice privind generațiile secunde; cercetarea politicii comunitare cu privire la integrarea migranților; analiza procesului formării comunităților cetățenilor moldoveni din Italia și generațiilor secunde, implicarea în cadrul asociațiilor de migranți ca manifestare a activismului civic și a participării politice; determinarea rolului instituțiilor politice în procesul de colaborare cu cetățenii moldoveni aflați în străinătate și asigurarea dreptului la vot; evidențierea programelor și politicilor naționale destinate tinerilor din diasporă; analiza cadrului normativ și instituțional al Republicii Moldova cu privire la migrație și diasporă; reliefarea tendințelor privind participarea tinerilor din diasporă la procesele politice și electorale din țara de origine.

Noutatea și originalitatea științifică: constă în cercetarea complexă, interdisciplinară, a procesului formării generațiilor secunde ale cetățenilor moldoveni emigrați; analiza aspectelor politice ale procesului de integrare a migranților; sublinierea tendințelor privind participarea politică a tinerilor migranți din diasporă la alegerile din Republica Moldova, a evoluțiilor discursului partidelor politice și al concurențelor electorale față de migranți și diasporă.

Rezultatele obținute în domeniul cercetat: a fost argumentat cadrul conceptual privind generațiile secunde; au fost formulate dovezi științifice privind prezența generațiilor secunde ale cetățenilor Republicii Moldova emigrați în Italia; a fost constituită o viziune de ansamblu despre evoluția comunităților cetățenilor moldoveni din Italia și a asociațiilor din diasporă, ceea ce a contribuit la dezvoltarea cercetărilor naționale privind migrația internațională și procesul de integrare a cetățenilor moldoveni emigrați, în scopul creării unor instrumente de lucru pentru cercetători, autorități centrale și locale din Republica Moldova.

Semnificația teoretică a lucrării: rezidă în sintetizarea reperelor istoriografice și dezvoltarea abordărilor teoretico-metodologice privind formarea generațiilor secunde; contribuția la determinarea specificului integrării în Italia a migranților originari din Republica Moldova și a proceselor actuale socio-politice legate de diasporă și participarea la vot a cetățenilor emigrați.

Valoarea aplicativă a lucrării: rezultatele cercetării pot reprezenta un instrument de analiză a procesului emigrației în Italia a cetățenilor moldoveni, ca premise pentru cercetarea aspectelor politice ale fenomenelor migraționale și formarea generațiilor secunde în alte țări unde se înregistrează un număr mare de cetățeni moldoveni: Germania, Franța, Marea Britanie, Federația Rusă, Spania, Portugalia, Grecia; pot fi utilizate la actualizarea Strategiei Naționale „Diaspora-2030”, pentru optimizarea cadrului de politici în domeniu, destinat tinerilor din diasporă, pentru elaborarea unor cursuri universitare, a tezelor de licență sau masterat privind fenomenele migraționiste și diaspora Republicii Moldova.

АННОТАЦИЯ

диссертации Делеу Екатерины на соискание ученой степени доктора политических наук, на тему: „Вторые поколения молдавских граждан в Италии: социально-политические последствия”, Кишинев, 2022

Структура работы: диссертация состоит из введения, трех глав, общих выводов и рекомендаций, библиографии из 261 названий, 6 приложений, 160 страниц основного текста, в том числе 30 рисунков, 19 таблиц, 13 географические карты (о распределении эмигрировавших граждан Молдовы в Италию). Результаты исследования опубликованы в монографии „Вторые поколения миграции: пример Республики Молдова” (Кишинев, 2017, 343 стр.), в монографии „*Al di fuori della legalità: Minori moldavi non accompagnati in Italia*” (Aletti Editore, Италия, 2017, 118 стр.) и в 29 научных работах, общим объемом около 42 авторских страниц.

Ключевые слова: миграция, вторые поколения, миграционная политика, интеграционный процесс, программы для мигрантов, диаспора, ассоциации, активная гражданственность, политическая культура, избирательные процессы, голосование за границей, электронное голосование, голосование по почте.

Цель исследования: анализ социально-политических аспектов, связанных с формированием второго поколения молдавских граждан, эмигрировавших в Италию.

Задачи исследования: синтез научных теорий относительно вторых поколений; исследование политики Европейского Союза по интеграции мигрантов; анализ процесса формирования сообществ граждан Молдовы в Италии и вторых поколений; ассоциации как проявление гражданской активности и политического участия; выделение роли политических властей в процессе сотрудничества с молдавскими гражданами за рубежом; анализ национальных программ и политик для молодежи в диаспоре; анализ нормативно-правовой базы Республики Молдова по вопросам миграции и диаспоры; выявления тенденций участия молодых мигрантов в политических и избирательных процессах в стране происхождения.

Научная новизна и оригинальность полученных результатов: заключается в комплексном, междисциплинарном исследовании процесса формирования второго поколения молдавских эмигрировавших граждан; в анализе политических аспектов процесса интеграции мигрантов; в подчеркивании тенденции политического участия молодых мигрантов из диаспоры на выборах в Республике Молдова, эволюции дискурса политических партий и конкурентов на выборах по отношению к мигрантам и диаспоре.

Результаты научного исследования: аргументирована концептуальная база относительно вторых поколений; сформулированы научные доказательства присутствия в Италии второго поколения граждан Молдовы; был составлен обзор эволюции сообществ граждан Молдовы в Италии; которые способствовали развитию национальных исследований по международной миграции и процессу интеграции молдавских эмигрировавших граждан, с целью создания рабочих инструментов для исследователей, центральных и местных органов власти.

Теоретическая значимость: заключается в синтезе историографических данных и заполнении теоретико-методологических подходов о формировании вторых поколений; в определении специфики интеграции мигрантов и текущих социально-политических процессов, связанных с диаспорой и участием в голосовании эмигрировавших граждан.

Практическая значимость диссертации: результаты исследования могут стать инструментом для анализа процесса эмиграции граждан Молдовы в Италию, для изучения вторых поколений сформированных в других странах: Великобритания, Германия, Франция, Россия, Испания, Португалия, Греция; могут быть использованы для обновления Национальной стратегии «Диаспора-2030», для оптимизации политики в этой области, для разработки университетских курсов, бакалаврских или магистерских диссертаций по миграции и диаспоре в Республике Молдова.

ANNOTATION
for PhD thesis in Political Science by Deleu Ecaterina, on
„Second Generations of Moldovan Citizens in Italy: Socio-Political Issues”,
Chisinau, 2022

The structure of the thesis: the thesis consists of Introduction, three chapters, Conclusions and recommendations, list of Bibliography containing 261 titles, 6 supplements, 160 pages of basic text, including 30 figures, 19 tables and 13 geographical maps (on the distribution of Moldovan citizens in Italy). The obtained results are published in the monograph „Second Generations of Migration: the Case of the Republic of Moldova” (Institute for Legal and Political Research, Chisinau, 2017, 343 p.), in the monograph „*Al di fuori della legalità: Minori moldavi non accompagnati in Italia*” (Aletti Editore, Italia, 2017, 118 p.) and in 29 scientific articles, with a total volume of about 42 sheets of author.

Key words: migration, second generations, migration policies, integration process, political and social implications, diaspora, associations, active citizenship, political culture, programs for migrants, electoral processes, voting abroad, postal vote.

The purpose of the research: complex analysis of the socio-political aspects that refer to the formation of the second generations of Moldovan citizens in Italy.

The objectives of the research: systematization of scientific approaches regarding the second generations; complex analysis of the European Union's policy and Italy's policy on the integration of migrants; analysis of the formation of the communities of Moldovan citizens in Italy and second generations; involvement of migrant associations as a manifestation of civic activism and political participation; highlighting the role of political institutions in the process of collaboration with Moldovan citizens abroad; analysis of national programs and policies for young people in the diaspora; analysis of the normative and institutional framework of the Republic of Moldova on migration and diaspora; highlighting the tendencies regarding the participation of young people from the diaspora in political and electoral processes in the country of origin.

Scientific novelty and the originality of the obtained results: consists in the complex, interdisciplinary approach of the process of formation of the second generations; highlighting the political aspects of the migrant integration process, trends regarding political participation of young migrants from the diaspora in the elections in the Republic of Moldova, evolutions of the discourse of political parties and candidates towards migrants and the diaspora.

The scientific results obtained in the researched field: was argued the conceptual framework regarding second generations; were formulated scientific evidences regarding the presence of second generations of Moldovan citizens in Italy; was established an overview of the evolution of the communities of Moldovan citizens in Italy and of associations; which can contribute to the development of national research on international migration and integration process of Moldovan emigrants, in order to create working tools for researchers, central and local authorities of the Republic of Moldova.

The theoretical significance: lies in the synthesis of historiographical landmarks and development of theoretical and methodological approaches on formation of second generations; contribution to determining the specifics of migrant integration and of current socio-political processes related to the diaspora and the participation of emigrated citizens in voting processes organized abroad.

The practical value of the thesis: research results can be a tool for analyzing the process of emigration to Italy of Moldovan citizens, as premises for researching political aspects of migration and formation of second generations in other countries: Germany, France, Great Britain, Russia, Spain, Portugal, Greece; can be applied to update the National Strategy „Diaspora-2030”, to optimize the policy framework in the field, for the development of university courses, bachelor's or master's theses on migration and diaspora.

LISTA ABREVIERILOR

- BMA** – Biroul Migrație și Azil
- BNS** – Biroul Național de Statistică
- BRD** – Biroul pentru relații cu diaspora
- CEC** – Comisia Electorală Centrală
- CCD** – Centrul de Cercetări Demografice al Institutului Național de Cercetări Economice
- CIC SOCIOPOLIS** – Centrul pentru Investigații și Consultanță SOCIOPOLIS
- EMN** – *European Migration Network*
- EUROSTAT** – Oficiul statistic al Uniunii Europene
- MAEIE** – Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova
- MECC** – Ministerul Educației, Culturii și Cercetării din Republica Moldova
- MAI** - Ministerul Afacerilor Interne
- MIUR** – Ministerul Învățământului, Universităților și Cercetării din Italia (it. *Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca*)
- MPI** – *Migration Policy Institute*
- MSMPS** - Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova
- OIM** – Organizația Internațională pentru Migrație
- ONU** – Organizația Națiunilor Unite
- PME** – Profilul Migrațional Extins
- PNUD** – Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare
- UE** – Uniunea Europeană

LISTA FIGURILOR

Fig. 2.1. Cetățeni moldoveni rezidenți în Spania, 2004-2013.....	63
Fig. 2.2. Cetățeni moldoveni rezidenți în Portugalia, 2004-2013.....	63
Fig. 2.3. Permise de ședere în Italia, eliberate cetățenilor moldoveni, 1997-2010.....	64
Fig. 2.4. Cetățeni moldoveni aflați legal în Italia, 31 decembrie 1997-31 decembrie 2019.....	65
Fig. 2.5. Cetățeni moldoveni nou-intrați pe teritoriul Italiei, 2013.....	65
Fig. 2.6. Cetățeni moldoveni nou-intrați în Italia, 2014.....	66
Fig. 2.7. Cetățeni moldoveni în Italia, clasificarea după grupe de vârstă, 01.01.2016.....	69
Fig. 2.8. Cetățeni moldoveni care au obținut cetățenia Italiei, 2003-2018.....	76
Fig. 2.9. Elevi moldoveni în ciclul preuniversitar din Italia, 1998-2019.....	79
Fig. 2.10. Copii moldoveni înscriși în grădinițe în Italia, 1998-2019.....	80
Fig. 2.11. Elevi moldoveni în ciclul primar din Italia, 1998-2019.....	85
Fig. 2.12. Elevi moldoveni în ciclul gimnazial din Italia, 1998-2019.....	86
Fig. 2.13. Copii moldoveni născuți în Italia, 2001-2017.....	87
Fig. 2.14. Elevi moldoveni înscriși conform vârstei în învățământul secundar din Italia, 2015..	89
Fig. 2.15. În ce măsură se simt italieni sau străini elevii moldoveni din învățământul secundar din Italia.....	90
Fig. 2.16. Intenția elevilor moldoveni născuți în Italia de a rămâne sau de a pleca în altă țară....	91
Fig. 2.17. Intenția de a rămâne sau a pleca în altă țară în cazul elevilor moldoveni emigrați în Italia pentru reîntregirea familiei.....	93
Fig. A1.1 Copii moldoveni aflați peste hotare, după categorii de vârstă, 01.01.2016.....	185
Fig. A1.2 Elevi moldoveni înscriși în învățământul secundar din Italia, 1998-2019.....	185
Fig. A1.3 Problemele întâmpinate în primele luni de aflare în Italia.....	186
Fig. A1.4 Cine a ajutat minorii migranți în procesul de integrare.....	186
Fig. A1.5 Tineri migranți moldoveni NEET în Italia, după categorii de vârstă, 01.01.2015.....	186
Fig. A1.6 Tinere NEET în Italia, originare din Republica Moldova, după categorii de vârstă...	187
Fig. A1.7 Tineri migranți moldoveni NEET în Italia (cauze) 01.01.2015.....	187
Fig. A1.8 Minori migranți neînsoțiți în Italia, originari din Republica Moldova, 1997-2016...	187
Fig. A1.9 Minori moldoveni neînsoțiți în regiunea Lazio, Italia, 1997-2005.....	188
Fig. A1.10 Misiuni de repatriere a minorilor moldoveni neînsoțiți, 2007-2015.....	188
Fig. A1.11 Minori moldoveni neînsoțiți repatriați, 2007-2015.....	188
Fig. A1.12 Participanții la programul guvernamental Diaspora-Origini-Rădăcini (DOR), 2016.....	189
Fig. A1.13 Volumul remitențelor transferate în Republica Moldova de către cetățenii moldoveni din Italia, 1995-2015.....	189

LISTA TABELELOR

Tabelul 2.1. Confruntarea cu probleme de discriminare, în funcție de perioada aflării peste hotare, %.....	92
Tabelul 2.2. Solicitarea cetățeniei Italiei, în funcție de perioada aflării peste hotare, %.....	92
Tabelul 2.3. Numărul părinților migranți care au participat la cercetare și locul de naștere al copiilor lor.....	94
Tabelul A2.1 Metodele de cercetare empirică.....	190
Tabelul A2.2 Elevi moldoveni în instituțiile de învățământ preuniversitar din Italia, 1998-2019.....	191
Tabelul A2.3 Profilul tinerilor migranți din Italia care au participat la cercetare (100 pers.)....	191
Tabelul A2.4 Gradul de cunoaștere a limbii italiene în relație cu perioada aflării peste hotare, %.....	192
Tabelul A2.5 Limba vorbită în familie, în funcție de perioada aflării peste hotare, %.....	192
Tabelul A2.6 Limba preferată pentru discuții cu prietenii în funcție de perioada aflării peste hotare, %.....	192
Tabelul A2.7 Șansele identificării unui loc de muncă în Italia în conformitate cu pregătirea profesională, în funcție de perioada de aflare peste hotare, %.....	192
Tabelul A2.8 Șansele identificării unui loc de muncă în Italia în conformitate cu pregătirea profesională, în funcție de nivelul de studii, %.....	193
Tabelul A2.9 Șansele identificării unui loc de muncă în Republica Moldova în conformitate cu pregătirea profesională în funcție de perioada de aflare peste hotare, %.....	193
Tabelul A2.10 Șansele identificării unui loc de muncă în Republica Moldova în conformitate cu pregătirea profesională, în funcție de nivelul de studii, %.....	193
Tabelul A2.11 Prezența oportunităților egale la angajare în raport cu tinerii italieni, în funcție de perioada de aflare peste hotare, %.....	193
Tabelul A2.12 Prezența oportunităților egale la angajare în raport cu tinerii italieni, în funcție de nivelul de studii, %.....	193
Tabelul A2.13 Prezența oportunităților egale la angajare în raport cu tinerii italieni, în funcție de gen, %.....	194
Tabelul A2.14 Instituțiile în care tinerii s-au confruntat cu situații de discriminare, în funcție de perioada aflării peste hotare, %.....	194
Tabelul A2.15 Aprecierea condițiilor locative din Italia în funcție de perioada aflării peste hotare, %.....	194
Tabelul A2.16 Profilul părinților migranți care au participat la cercetare (nr. pers.).....	194

LISTA HĂRȚILOR

2.1. Rezidenți moldoveni în Italia (01.01.2014).....	67
2.2. Numărul elevilor moldoveni în Italia, pe provincii, a. s. 2013/2014.....	82
2.3. Elevi moldoveni în Italia versus elevi străini, pe provincii, incidența (%).....	84
A3.1 Elevi moldoveni în Italia, 2013-2014, variația (%), provincii.....	195
A3.2 Numărul elevilor moldoveni în Italia, pe provincii, a. s. 2014/2015.....	196
A3.3 Rezidenți moldoveni în Italia, provincii (01.01.2015).....	197
A3.4 Rezidenți moldoveni în Italia, 2013-2014, variația (%).....	198
A3.5 Rezidenți moldoveni în Italia versus cetățeni străini, 2014, incidența (%).....	199
A3.6 Migranți moldoveni în Italia, numărul persoanelor ocupate, 01.01.2015.....	200
A3.7 Migranți moldoveni în Italia, numărul contractelor întrerupte, 01.01.2015.....	201
A3.8 Migranți moldoveni în Italia, numărul contractelor semnate, 01.01.2015.....	202
A3.9 Cetățeni moldoveni asigurați la INAIL în 2014. Noi angajați.....	203
A3.10 Femei originare din Republica Moldova, titulare ale unor întreprinderi individuale din Italia, 01.01.2016.....	204

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei de cercetare. Migrația, mobilitatea umană și deplasările de populație rămân a fi printre caracteristicile defnitorii ale societății umane, fenomene impulsionate de un context mondial tot mai globalizat și o dezvoltare tehnologică pe măsură. Migrația umană este în continuare alimentată de conflicte armate, de strămutări forțate, de nevoia de refugiu, dar și de nevoia de forță de muncă, aducând cu sine o serie de provocări pentru țările de origine și pentru cele de destinație.

Republica Moldova, considerată țară furnizoare de migranți, se confruntă cu mai multe probleme legate de emigrația populației încă de la sfârșitul anilor '90 ai secolului trecut. O serie de cauze mențin aceste ritmuri de emigrație la un nivel destul de înalt, astfel încât se atestă deja statistic prezența peste hotare a unui număr impresionant de cetățeni originari din Republica Moldova, cu o pondere de cel puțin 20-25 la sută în totalul populației și chiar peste 30 la sută în cazul forței de muncă. De mai bine de două decenii, volumul remitențelor care ajung în Republica Moldova asigură în medie 15-25 la sută din Produsul Intern Brut (PIB), fiind destinate de fapt pentru sprijinirea familiilor celor plecați la muncă în străinătate. Deși pandemia de COVID-19 a redus ritmul emigrației din Republica Moldova, în special în lunile martie-mai 2020, acest proces nu a fost stopat, ci a continuat destul de alert.

La etapa actuală se atestă în tot mai multe țări o prezență numeroasă a cetățenilor moldoveni și a copiilor emigranților originari din Republica Moldova. De fapt, asistăm la un proces de stabilizare (dinamică) a aflării lor peste hotare, de creștere a numărului tinerilor și de formare a noilor generații, numite în contextul fenomenelor migraționale „a doua generație de migrație”, „a treia generație” etc. Termenul „generații secunde” se referă la copiii migranților, la descendenții celor implicați în migrație, care au plecat din țara de origine și au ales să se stabilească în alte țări. Termenul „generații secunde” este generalizator și apropiat; se referă deopotrivă la copiii/adolescenții cu experiență migrațională, prin urmare născuți în țara de baștină a părinților lor, transferați cu traiul în țările-gazdă; dar îi vizează și pe copiii/urmașii migranților, deja născuți în țările unde aceștia s-au stabilit. Descendenții migranților indică de fapt începutul formării unor generații rezultate în urma migrației.

În ultimii ani, au fost înregistrate aspecte politice, social-economice și culturale care reprezintă un teren de cercetare foarte vast. Prezența tot mai mare, în străinătate, a cetățenilor moldoveni, consolidarea comunităților etnice formate peste hotare, dinamizarea activității vieții comunitare și manifestările tot mai evidente de transnaționalism au dus la un nivel evident de activism civic și o participare politică mai activă. Prezența peste hotare a unui număr mare de cetățeni emigrați are impact social și politic, în țările de destinație, dar și în țara-gazdă: la nivelul

dialogului politic bilateral, la nivel de politici, de colaborare bilaterală, înfrățire a unor localități, precum și la nivel de comunitate, societate, familii etc. Problema cetățeniei rămâne a fi o chestiune importantă pentru participarea politică (menținerea cetățeniei țării de origine, în cazul celor emigrați). Dobândirea cetățeniei țării-gazdă oferă ocazii în plus migranților de a participa la viața publică și politică din țara de reședință. De multe ori, activismul civic al noilor cetățeni, implicarea în activitatea unor asociații sau organizații, sociale sau politice, inițiativele de voluntariat se datorează contactului cu o nouă cultură politică, din țara-gazdă. Prezența lor activă și efortul susținut este evident în diferite situații: fie că, reuniți în cadrul unor comunități online sau asociațiilor de băștinași, decid să investească în proiectele de dezvoltare a localităților rurale, fie promovează inițiative umanitare, inițiază activități de voluntariat sau participă la evenimente din viața politică, socială și culturală din Republica Moldova sau din țările-gazdă. Aspectele socio-politice ale procesului de integrare a migranților determină, în parte, anumite consecințe asupra comportamentului, atitudinilor și, respectiv, acțiunilor politice. Specificul procesului de integrare, alături de cauzele emigrației și perioada de aflare peste hotare – toate sunt elemente intrinseci care influențează, în timp, comunitățile diasporale.

În special, participarea politică a cetățenilor moldoveni stabiliți în străinătate, alegerile pe care le fac în legătură cu procesele electorale din Republica Moldova, implicarea în cadrul campaniilor de informare sau de înregistrare prealabilă reprezintă un alt aspect actual al cercetărilor în domeniu. Această temă a fost abordată mai frecvent începând cu anul 2010, odată cu creșterea numărului celor care au votat peste hotare, la secțiunile organizate în diferite țări. La scrutinul prezidențial din 2020 numărul votanților peste hotare a fost de aproximativ 263 de mii de persoane, iar la alegerile parlamentare anticipate din iulie 2021 – peste 212 mii, de fiecare dată printre ei fiind numeroși tineri de 18-35 de ani. Prezența sporită a reprezentanților diasporei la procesul de vot a determinat creșterea rolului politic și relevanța acesteia. În Republica Moldova se discută de mai mulți ani despre introducerea votului electronic, a votului prin corespondență, au fost realizate unele proiecte de cercetare și inițiat un proiect-pilot, dar deocamdată autoritățile politice nu au luat nicio decizie în acest sens.

Prin urmare, participarea tot mai activă a reprezentanților diasporei (inclusiv a tinerilor) la procesele politice și cele electorale din Republica Moldova a provocat un grad mai mare de interes în ultimii ani din partea cercetătorilor moldoveni, dar și a autorităților politice din Republica Moldova (de nivel central și local). De-a lungul anilor, abordările privind migrația și diaspora, în discursul public și cel politic (al guvernării și opoziției) din Republica Moldova, au cunoscut modificări esențiale, discuțiile despre migranți fiind înlocuite treptat cu un accent mai deosebit pe diasporă (în special ca electorat-țintă) și pe modalitățile diversificării procedurilor de vot (electronic, prin corespondență etc.). Discursul mai mult retoric al partidelor se accentuează în

campaniile electorale, iar în funcție de rezultatele alegerilor se schimbă și atitudinea partidelor față de reprezentanții diasporei. Mai multe partide au elaborat strategii de implicare a reprezentanților diasporei în activitatea politică și au încercat să construiască un dialog mai mult sau mai puțin constant sau oficial. Autoritățile politice implică un număr tot mai mare de cetățeni stabiliți peste hotare în procesul organizării și desfășurării proceselor electorale (inclusiv ca șefi ai birourilor electorale din diferite țări). La nivelul administrației publice locale au apărut mai multe inițiative de implicare a migranților în dezvoltarea localităților de baștină, reprezentanții diasporei fiind considerați agenți activi ai dezvoltării țării de origine.

Dezvoltarea dialogului politic (economic, sociocultural etc.) cu alte țări, promovarea pe plan extern a imaginii Republicii Moldova (prin practicile de lobby) – sunt aspecte intrinseci ale activității reprezentanților din diasporă. Accesul la cetățenia țării-gazdă a migranților moldoveni, menținerea dublei cetățenii și a relațiilor de comunicare cu țara-gazdă, cetățenia activă și participarea la vot a tinerilor în cadrul proceselor electorale, rolul lor în contextul formării diasporei, în impulsivarea relațiilor politice bilaterale și a cadrului de politici – sunt aspecte care vizează instituțiile și procesele politice din Republica Moldova.

Gradul de studiere a temei investigate. Contextul politic actual, evenimentele din primele luni ale anului 2022 din Ucraina și solidarizarea la nivel internațional cu refugiații ucraineni, nevoiți să fugă din calea războiului, readuc în actualitate afirmațiile cunoscutului politolog american S. Huntington privind „ciocnirea civilizațiilor”, „valurile de democratizare” ale societăților din diferite țări și „refacerea ordinii mondiale”. Deopotrivă, sunt tot mai actuale afirmațiile lui F. Fukuyama, un alt cunoscut politolog american, despre evoluția sistemelor politice, despre sfârșitul istoriei (cu accent pe modernizare, potrivit lui), decăderea politică etc. Problemele (controversate) abordate de cei doi politologi sunt și mai acute în prezent, fiind vorba de un context mult mai amplu și complex privind dezvoltarea (sau involuția) politicii globale, ordinea politică, democratizarea și sistemele politice (non)democratice, partidele politice etc. Teoria elitelor, fundamentată de G. Mosca și V. Pareto, are în continuare o mare relevanță în acest context, la fel precum cele privind partidele politice, instituțiile politice și dezvoltarea politică, cercetate de cunoscuți oameni de știință: G. Sartori, J. LaPalombara, D. Fisichella și alții. Aceste teorii exprimate și promovate în diferite perioade istorice de cei mai cunoscuți politologi ai lumii au tangențe cu atitudinile și acțiunile politice, cu comportamentul politic și participarea cetățenilor/societății la procesele politice și electorale din țară sau de peste hotare. Reprezentanții diasporelor sunt parte activă a acestor societăți. Migranții, cetățenii stabiliți temporar sau pentru un termen mai mare în străinătate sunt implicați în procesele din țara-gazdă și cea de origine.

De-a lungul timpului, impactul fenomenelor migraționale a reprezentat o preocupare constantă nu doar a țărilor vizate de migrație, dar și a autorităților europene și internaționale,

regionale și naționale. În literatura științifică a fost acordată o atenție deosebită cercetării acestor procese, care au sporit în contextul globalizării și au fost marcate de tendințe tot mai evidente de transnaționalism. Printre cercetătorii de referință preocupați de teoriile și politicile migraționale, de analiza schimbărilor sociale înregistrate în urma migrațiilor internaționale se numără S. Castles, H. de Haas, M.J. Miller, D. Massey, M. Piore, J. Arango, Gr. Hugo, M. Crul etc. Aspecte politice legate de migrație și formarea diasporei au fost abordate de cercetătorii R. Cohen, S. Vertovec, S. Palidda, R. Sheffer, Th. Faist, R. Brubaker, J. Clifford etc. Abordarea migrației din perspectiva cetățeniei active și a participării politice, rolul migranților în procesele politice, comportamentul lor politic și electoral sunt tematici care se regăsesc în lucrările lui S. Verba, A. Just, G. Adamson, H. Bäck, M. Soinenen, T. Espenshade etc.

Tematica privind generațiile secunde a fost, în special, în atenția politologilor și sociologilor, accentul fiind pus preponderent pe studiul interdisciplinar. Tema atât de complexă a noilor generații formate în urma proceselor migraționale interferează cu aspecte ce țin de politologie, de sociologia politică, economia politică, psihologia politică, geografia politică, lingvistică, pedagogie etc. În Italia, fenomenul generațiilor secunde a fost cercetat de G. Favaro, M. Ambrosini, S. Molina, F. Lombardo, F. Giacalone, P. Falteri, R. Ricucci, N. Pavesei ș.a. În Franța, C. Withol de Wenden a publicat mai multe lucrări care vizează descendenții migranților, dar și V. De Rudder, S. Roché, P. Weil, P. Simon etc.

Cercetători din România, din Ucraina și din Federația Rusă au acordat o atenție deosebită fenomenelor migraționale, procesului de integrare a migranților și formării comunităților din diasporă. În Federația Rusă au fost publicate numeroase studii despre politica migrațională, integrarea migranților pe piața muncii și a copiilor migranți în școli, printre autori fiind A. Vishnevski, V. Mukomel, D. Aleksandrov, E. Varshaver, A. Roceva, V. Malahov, O. Huhlaev, V. Baranova, S. Riazanțev, V. Kostenko etc. Mai mulți experți din Ucraina au analizat în decursul ultimelor două decenii impactul migrației asupra situației demografice din țară, a pieței muncii, a familiilor, relevând noi aspecte privind migrația transnațională: I. Markov, P. Chorniy, O. Ivankova-Stetsyuk O., S. Odynets, D. Sudyn etc. Printre autorii români preocupați de fenomenele migraționale se numără S. Bocancea, D. Sandu, M. Radu, M. Constantinescu, S. Stănică, C. Beciu, V. Ducu, M. Nedelcu etc.

În Republica Moldova au fost publicate mai multe lucrări valoroase în domeniul migrației, semnate de V. Moșneaga, V. Moraru, Gh. Rusnac, C. Solomon, D. Vaculovschi, Gr. Pârțac, V. Varzari, N. Putină, T. Turco, R. Svetlicinîi, R. Rusu, M. Iațco, V. Sainsus, O. Gagauz, D. Cheianu-Andrei, M. Buciuceanu-Vrabie, O. Poalelungi ș.a. Aceste lucrări constituie o contribuție importantă la analiza proceselor migraționale care vizează cetățenii moldoveni.

Scopul cercetării constă în analiza aspectelor socio-politice care vizează formarea generațiilor secunde ale cetățenilor Republicii Moldova emigrați în Italia.

În cadrul cercetării ne propunem să realizăm următoarele **obiective**:

- sistematizarea abordărilor științifice privind generațiile secunde;
- cercetarea politicii comunitare (a UE și a Italiei) cu privire la integrarea migranților și a copiilor imigrați;
- analiza procesului formării comunităților cetățenilor moldoveni din Italia și generațiilor secunde, implicarea în cadrul asociațiilor de migranți ca manifestare a activismului civic și a participării politice;
- determinarea rolului instituțiilor politice în procesul de colaborare cu cetățenii moldoveni aflați în străinătate și asigurarea dreptului la vot;
- evidențierea programelor și politicilor naționale destinate tinerilor din diasporă;
- analiza cadrului normativ și instituțional al Republicii Moldova cu privire la migrație și diasporă;
- reliefarea tendințelor privind participarea tinerilor din diasporă la procesele politice și electorale din țara de origine.

Ipoteza de cercetare: de-a lungul a circa 30 de ani de istorie a emigrației cetățenilor originari din Republica Moldova, un număr impresionant de tineri au fost implicați în procesele migraționale; în același timp în străinătate s-au născut zeci de mii de copii cu părinți moldoveni - ceea ce semnalează formarea peste hotare a generațiilor secunde, care reprezintă o nouă etapă în procesul de consolidare a comunităților din străinătate, în dialogul dintre diasporă și autoritățile politice din țara de origine, în special în perioadele electorale.

Sinteza metodologiei de cercetare. Metodele de investigație științifică, politologice și extrapolitologice, sunt în conformitate cu abordarea interdisciplinară și complexitatea fenomenului studiat, astfel încât să poată fi construită o imagine de ansamblu. Studiul de cercetare a fost realizat prin aplicarea unui șir de metode general-științifice: sistemică, statistică, istorică, comparativă etc. Analiza și sinteza, inducția și deducția completează spectrul metodelor aplicate în cadrul cercetării. Metoda sistemică a fost aplicată pe tot parcursul cercetării, dar în special la cercetarea aspectelor privind procesul de integrare a migranților și a generațiilor secunde. Metoda statistică a completat datele empirice, colectate în cadrul cercetării calitative. Metoda istorică a furnizat materialul teoretic fundamental privind cercetarea generațiilor secunde, de-a lungul timpului. Metoda comparativă a fost aplicată la diferite etape de cercetare, pentru a evidenția numeroase variabile ale analizei. O metodă particular-științifică – metoda behavioristă – a fost aplicată la cercetarea comportamentului politic al reprezentanților comunităților cetățenilor moldoveni, a participării la procesele electorale, a activismului manifestat în legătură cu evenimente politice din țara de

origine (în cadrul comunităților online și asociațiilor), a gradului de intenții a tinerilor migranți (de migrație repetată, revenire sau stabilire pe termen lung în țara-gazdă; de solicitare a cetățeniei) etc. Dintre metodele extrapolitologice, un rol aparte a revenit metodei sociologice, fundamentală pentru culegerea datelor cantitative și calitative. Un rol aparte a revenit metodelor specifice: realizarea anchetelor pe teren (aplicarea chestionarului), a interviurilor aprofundate, a studiilor de caz, discuțiilor în focus grup, cu scopul de a cumula analiza complexă a datelor privind prezența și comportamentul tinerilor migranți moldoveni, pe de o parte, și, pe de alta - determinarea unor probleme înregistrate în procesul de formare a acestor noi generații ale cetățenilor Republicii Moldova emigrați în Italia, reliefarea unor tendințe relevante care îi vizează. Între criteriile de eșantionare aplicabile la tema propusă pot fi numite eșantionarea de tip „bulgăre de zăpadă”, eșantionarea intenționată etc. Extrem de importantă în procesul de cercetare este metoda analizei secundare, foarte utilă nu doar pentru a verifica rezultatele științifice obținute, ci și pentru a realiza un studiu comparativ. Metoda diacronică a contribuit la analiza segmentată, pe etape, începând cu sfârșitul anilor '90, a emigrației cetățenilor moldoveni și a constituirii comunităților în străinătate. Obiectul de studiu fiind generațiile secunde, observația (directă și indirectă, participativă, în timp, structurată etc.) a avut un rol important în cadrul cercetării.

În lucrare s-a ținut cont de prevederile legislației naționale, legislației comunitare și internaționale (inclusiv cea italiană) în domeniul migrației; din rapoarte și statistici oficiale, europene și internaționale (ONU, OCDE, Eurostat), din Republica Moldova (Biroul Național de Statistică, Biroul Migrație și Azil, Poliția de Frontieră, Centrul de Cercetări Demografice al INCE, Biroul relații cu diaspora, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, Comisia Electorală Centrală) și Italia (Institutul Național de Statistică – ISTAT, Ministerul Muncii și Politicilor Sociale, Ministerul Educației – MIUR), acte oficiale și proiecte realizate în Republica Moldova de Agenția ONU pentru migrație - OIM, PNUD, Banca Mondială, UNICEF, Centrul de Investigații și Consultanță SocioPolis, NEXUS Moldova etc. De asemenea, în cadrul cercetării a fost importantă cercetarea Profilului Migrațional Extins (PME) al Republicii Moldova.

Noutatea științifică și originalitatea rezultatelor obținute constă în abordarea complexă, interdisciplinară, a procesului emigrației cetățenilor Republicii Moldova în Italia, consolidării comunităților de migranți, în abordarea holistică a numeroaselor aspecte ce țin de formarea generațiilor secunde ale cetățenilor moldoveni emigrați (asemănări și deosebiri față de comunitățile formate de cetățenii Ucrainei și României). În același timp, cercetarea scoate în evidență aspectele politice ale procesului de integrare a migranților; activismul lor civic și implicarea în cadrul asociațiilor cetățenilor moldoveni, tendințele privind participarea politică a tinerilor migranți din diasporă la alegerile din Republica Moldova, dar și la alte procese politice sau sociale. Lucrarea de față reliefează specificul politicilor și programelor destinate tinerilor din

diasporă (cele promovate de autoritățile politice din Republica Moldova, în raport cu România), a evoluțiilor discursului partidelor politice și al concurențelor electorale față de migranți și diasporă.

Rezultatele obținute în domeniul cercetat: sistematizarea și argumentarea cadrului istoriografic și conceptual privind generațiile secunde; formularea unor dovezi științifice privind consolidarea comunităților de migranți din Italia și a prezenței generațiilor secunde ale cetățenilor Republicii Moldova emigrați în Italia etc. Rezultatele cercetării au fost prezentate în cadrul mai multor conferințe naționale și internaționale, au fost publicate în circa 29 de articole științifice, în două monografii: „Generații secunde de migrație: cazul Republicii Moldova” (ICJP, Chișinău, 2017, 343 p.), dedicată emigrației cetățenilor moldoveni din Italia; precum și monografia „*Al di fuori della legalità: Minori moldavi non accompagnati in Italia*” (Aletti Editore, Italia, 2017, 118 p.) – consacrată fenomenului minorilor moldoveni neînsoțiți). Totodată, printre rezultatele cercetării se numără elaborarea a numeroase tabele, grafice, studii de caz specifice temei abordate, 13 hărți privind repartizarea teritorială etc. Constituirea unei viziuni de ansamblu privind emigrarea în Italia, de-a lungul anilor, a cetățenilor moldoveni, privind evoluția asociațiilor din diasporă poate contribui la dezvoltarea cercetărilor naționale privind migrația internațională și procesul de integrare a cetățenilor moldoveni stabiliți în străinătate, în scopul creării unor instrumente de lucru pentru cercetători, autorități centrale și locale din Republica Moldova.

Semnificația teoretică și a lucrării: rezidă în dezvoltarea abordărilor teoretico-metodologice privind fenomenele migraționale și formarea generațiilor secunde; contribuția la determinarea specificului procesului de integrare în Italia a migranților originari din Republica Moldova, aspecte care vizează procesele actuale socio-politice legate de diasporă și participarea la vot a tinerilor emigrați.

Valoarea aplicativă a lucrării: rezultatele cercetării (inclusiv tabele, figuri, hărți, date empirice) pot reprezenta un instrument de analiză a procesului emigrației în Italia a cetățenilor moldoveni, ca premisă pentru cercetarea aspectelor politice ale fenomenelor migraționale și formarea generațiilor secunde în alte țări unde se înregistrează un număr mare de cetățeni moldoveni (Germania, Franța, Marea Britanie, Federația Rusă, Spania, Portugalia, Grecia, SUA, Canada); pot fi utilizate la actualizarea Strategiei Naționale „Diaspora-2030”, pentru optimizarea cadrului de politici în domeniu, destinat tinerilor din diasporă; pentru elaborarea unor cursuri universitare, a tezelor de licență sau masterat privind fenomenele migraționiste și diaspora Republicii Moldova etc.

Structura tezei a fost determinată de scopul și obiectivele cercetării: teza include introducerea, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia și anexe.

Introducerea cuprinde argumentele de bază cu privire la tema cercetării, actualitatea și relevanța problemei științifice abordate (generațiile secunde), prezentarea contextului, reperele

teoretice și metodologice principale; sunt determinate ipoteza lucrării, scopul și obiectivele, sunt prezentate strategiile de elaborare a parcursului de cercetare. De asemenea, se pune accent pe necesitatea studiului interdisciplinar, deoarece cercetarea generațiilor secunde are tangențe cu mai multe componente ale științelor politice: sociologia politică, economia politică, geografia politică, pedagogia și psihologia politică. Abordarea interdisciplinară contribuie la scoaterea în evidență și la analiza comportamentului politic al tinerilor migranți, a participării lor în cadrul asociațiilor de migranți și la procese electorale, inclusiv ținând cont de efectele și consecințele integrării lor în țara-gazdă asupra atitudinilor și acțiunilor politice, asupra gradului de cultură politică și a nivelului activism civic. O abordare mai restrictivă a acestei probleme științifice riscă să neglijeze anumite aspecte relevante privind comportamentul diasporei Republicii Moldova și dialogul cu autoritățile politice din țara de origine.

În **Capitolul 1: Repere istoriografice și conceptual-teoretice privind fenomenele migraționale și generațiile secunde** este prezentată baza teoretico-științifică și metodologică a lucrării, analiza complexă a abordărilor științifice privind migrația internațională și formarea generațiilor secunde, analiza politicii comunitare cu privire la integrarea migranților, sublinierea relevanței pe care o are tema generațiilor secunde pentru științele politice, delimitarea categoriilor care se referă la generațiile secunde, reliefaarea implicațiilor socio-politice ale prezenței lor în țările de reședință, dar și pentru țara de origine. De asemenea, sunt analizate sursele științifice la tema tezei - o serie de lucrări științifice naționale și internaționale, este formulată problema științifică, sunt menționate direcțiile de cercetare și stabilite metodele de cercetare, cantitative și calitative.

În **Capitolul 2: Particularitățile procesului de integrare în Italia a cetățenilor moldoveni emigrați și a generațiilor secunde** sunt analizate evoluția și specificul formării comunităților cetățenilor moldoveni în Italia și a generațiilor secunde; dimensiunile procesului de integrare (politică, economică și culturală); accesul la cetățenia țării-gazdă, la programe pentru migranți și accesul pe piața muncii; rolul activ al organizațiilor din diasporă și participarea tinerilor din a doua generație de migrație; sunt prezentate rezultatele cercetării privind copiii moldoveni născuți în Italia și cei care au emigrat pentru reîntregirea familiei – ca premise pentru abordarea migrației din perspectiva generațiilor secunde; este reliefat specificul și sunt menționate particularitățile integrării lor în instituțiile de învățământ, precum și politicile destinate copiilor migranților, desfășurate în școli, cu sprijinul autorităților locale sau regionale. Sunt prezentate datele empirice colectate, rezultatele cercetărilor cantitative și calitative privind procesul de integrare și factorii de risc, fiind analizate politicile educaționale, sociale și economice care vizează migrații moldoveni și descendenții lor din Italia, dificultățile accederii pe piața muncii din țara-gazdă, disparitățile de gen etc.

În Capitolul 3: Rolul instituțiilor politice în procesul de colaborare cu cetățenii emigrați din Republica Moldova și cu generațiile secunde este analizat cadrul normativ și cel instituțional al Republicii Moldova cu privire la migrație și diasporă; MAEIE, misiunile diplomatice și BRD fiind instituții cu un rol central în coordonarea dialogului cu diaspora și implementarea mai multor programe dedicate tinerilor din diasporă; schimbările care au intervenit în abordările autorităților politice centrale privind politica de stat în domeniul diasporei; reflectarea problematicii privind dialogul cu diaspora în strategiile naționale adoptate, în programele Guvernului și cele ale BRD. Totodată, a fost subliniată impulsivitatea cadrului național de politici, ca urmare a prezenței numeroase peste hotare a cetățenilor moldoveni și a copiilor acestora. A fost cercetată evoluția discursului autorităților politice și abordările în legătură cu migrația și diaspora, în programele partidelor și ale concurenților electorali din Republica Moldova; au fost analizate tendințele privind participarea tinerilor din diasporă la alegerile parlamentare și prezidențiale ca expresie a dorinței de a menține legătura cu țara de origine, dar și ca manifestări ale participării politice.

La secțiunea **Concluzii generale și recomandări** se conțin concluziile generale formulate în urma cercetării aspectelor socio-politice privind formarea generațiilor secunde ale cetățenilor Republicii Moldova emigrați în Italia; sunt menționate rezultatele principale, din care rezultă o serie de recomandări, menite să scoată în evidență tendințele privind participarea politică a tinerilor din diasporă la procese politice și electorale din țara de origine, dar și să contribuie la dezvoltarea cadrului național de politici (la nivel central și local) care implică reprezentanții diasporei și copiii reveniți din migrație. Rezultatele cercetării pot fi utilizate ca resurse informaționale suplimentare la predarea unor cursuri universitare privind procesele migraționale, formarea comunităților etnice peste hotare și a noilor generații ale cetățenilor emigrați din Republica Moldova.

Teza de față are în vizor generațiile post-migrație, după cum au mai fost numite generațiile secunde sau generația a doua de migranți. Demersul științific în cadrul tezei de doctorat a demarat în anul 2015, după mai multe vizite de documentare în Italia, în intenția de a cerceta situația copiilor migranților. Studiul a avut ca bază inițială de cercetare datele statistice oficiale italiene, care plasau Republica Moldova pe locul III, după numărul de migranți, în timp ce în școlile din Italia erau înscriși peste 25 de mii de elevi moldoveni – mai mult decât numărul anual al absolvenților de bacalaureat din Republica Moldova. Totodată, rezultatele chestionării cetățenilor moldoveni, realizată de autor încă în anul 2008, la Roma (Italia), în cadrul unui proiect de cercetare a condițiilor de viață și de muncă ale migranților din Italia, au completat datele empirice inițiale colectate.

În lucrare sunt reliefate implicațiile social-politice ale prezenței peste hotare a cetățenilor moldoveni și, în special, a generațiilor secunde. Este accentuat rolul politicilor migraționale și al

politicilor de integrare, în acest secol al globalizării și migrației, subliniindu-se contribuția pe care o pot avea statul, instituțiile sociale și politice din țările de reședință și cele de origine la procesul de integrare și de menținere a legăturilor dintre aceste spații (transnaționale) de referință pentru migranți. În special, țara de origine a migranților trebuie să manifeste interes și disponibilitate pentru diferite aspecte legate de cetățenii săi stabiliți peste hotare, cel puțin din considerentul că ei continuă să aibă contacte strânse și neîntrerupte cu cei rămași la baștină. Pentru a analiza specificul acestor generații formate peste hotare și a înțelege ulterioare comportamente și acțiuni politice, este nevoie de câteva etape de cercetare: o analiză atentă din perspectiva teoriilor migraționale (de la factorii *push and pull*, la rețele de migranți, asimilare, aculturație etc.), a paradigmatelor teoretice (transnaționalism, integrare etc.), a politicii migraționale a statelor vizate, a cadrului legal destinat diasporei, istoricul formării generațiilor secunde, politicile de integrare în instituții de învățământ, pe piața muncii, în societatea țării-gazdă, formarea comunităților etnice, consolidarea lor, activismul civic, cultura politică, formarea diasporelor, potențialul uman și capitalul social al acestor noi generații, care pot contribui la modernizarea țării de origine, a localităților de baștină.

Lucrarea de față încearcă să atragă atenția asupra situației tinerilor originari din Republica Moldova, implicați în migrație – parte a comunităților din diasporă, asupra politicilor de integrare, a alegerilor pe care tinerii migranți le fac pe parcursul anilor de studii peste hotare și pe piața muncii, a intențiilor de stabilire sau de revenire, a gradului de implicare civică, de participare politică etc.

1. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI CONCEPTUAL-TEORETICE PRIVIND FENOMENELE MIGRAȚIONALE ȘI GENERAȚIILE SECUNDE

Cercetările recente scot în evidență noi valențe ale studierii migrației în condițiile globalizării. Aceste două mari fenomene interferează reciproc – pe de o parte, migrația este stimulată de fenomene specifice globalizării, iar, pe de altă parte, globalizarea este „alimentată” de procesele migraționale. Tot mai mult în literatura de specialitate se discută despre migrație ca parte a dinamicilor globalizării (migrația globală), despre interconexiuni și fluxuri transnaționale globale, cu multiple implicații politice, economice și sociale. Aceste tendințe trebuie analizate ținând cont de contextul social-economic, dar și politic din țările furnizoare de migranți. Trebuie să ținem seama și de schimbările radicale intervenite în timpul pandemiei de COVID-19, în cazul fluxurilor migraționale, în special în prima etapă a acesteia, în anul 2020. După cum susține cercetătorul R. Cohen, mobilitatea umană (cel puțin unele forme de mobilitate temporară) își va modifica traiectoriile de la un spațiu global de interacțiune spre spații mai mici, securizate. Reprezentanții *Migration Policy Institute* au publicat mai multe studii, subliniind modul în care pandemia a schimbat viziunile asupra migrației. Într-un context tot mai mult xenofob și stigmatizator, care a sporit temerile populației, cel mai mult au fost afectați migranții, după cum precizează cercetătorul S. Vertovec.

1.1. Analiza abordărilor științifice cu privire la migrația internațională și formarea generațiilor secunde

Interesul cercetătorilor pentru fenomenele migraționale a fost constant, de-a lungul anilor, datorat schimbărilor atât de variate care au implicat un număr mare de țări, de origine și de destinație a migranților. Discuțiile privind migrația internațională au fost mai active în anii ‘70-80 ai secolului trecut, odată cu creșterea numărului de migranți în țările europene, după care în anii 1990-2000 au fost readuse mai intens în atenție aspecte legate de politicile de reglementare a migrației, au fost propuse și argumentate noi teorii. O etapă relevantă a fost declanșarea crizei migraționale din anul 2015, discuțiile s-au intensificat tot mai mult. În volumul coordonat de cercetătorul R. Cohen, „*Theories of Migration*”, sunt prezentate principalele teorii promovate de-a lungul anilor de cei mai cunoscuți autori: E. S. Lee (1966), J. R. Harris și M. Todaro (1970), O. Stark (1984), A. Portes (1989), D. Massey, J. Arango și G. Hugo (1993) etc. [76]. Cercetătorul R. Cohen analizează diferite tipuri de migrație, scoate în evidență unele probleme legate de fenomenul *brain drain* sau exodul de inteligență, migrația ilegală, subliniind necesitatea studiului interdisciplinar în domeniul migrației. Cercetătorii D. Massey, J. Arango, G. Hugo și alții au propus o reconsiderare a teoriilor migraționale, o precizare a termenilor, ținând cont de schimbările care au intervenit la sfârșitul secolului XX, pentru a înțelege mai exact situația privind migrația

internațională [94]. Autorii subliniază că noile fenomene migraționale reclamă noi teorii. În lucrare, autorii se referă la așa-numita cultură a migrației sau tendințe care apar într-o comunitate unde membrii ei au deja experiențe anterioare de migrație, în special tinerii fiind tentați să migreze. În legătură cu implicarea persoanelor în migrație au fost semnalati și numeroși factori de risc. În lucrarea „*The Sociology of Migration*” (coord. R. Cohen) se menționează specificul și dinamicile migrației de muncă, problematica ce ține de migrația femeilor, remitențe, formarea unor enclave, migrația de revenire, impactul migrației asupra structurii sociale etc. [77]

Fenomenele migraționale afectează de la un an la altul tot mai multe persoane, iar implicațiile sociale și politice sunt tot mai complexe. După cum afirmă cercetătorul M. Suàrez-Orozco, în sec. XXI migrațiile în masă, pe care le numește „catastrofice”, reprezintă „fața umană a globalizării”, iar „oamenii moderni sunt de fapt copiii migrațiilor” [110, pp. 1-40].

Apropierea unei noi epoci a migrației, impulsionată de globalizare, în special, a fost anunțată de cercetătorii S. Castles, M. J. Miller și H. de Haas, în lucrarea „*Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*”, care au analizat provocările migrației globale, noile tendințe ale epocii, diversitatea etnică și formarea unor comunități etnice, teoriile migraționale, rolul migrației în transformarea societății (de la migrația temporară la stabilire), rolul cetățeniei etc. [72, pp. 1–64]. Un alt cercetător, T. Nail, susținea că secolul XXI va fi tot mai mult „un secol al migrantului”, deplasările de populații având la bază diferite motivații [96]. Tot mai frecvent fenomenele migraționale sunt cercetate în contextul globalizării și indicând tendințele de transnaționalism, încercările de a transcende frontierele țărilor de reședință.

În literatura de specialitate, migrația a fost abordată, în special, ca fenomen politic și social. Conform definiției date de OIM, migrația reprezintă deplasarea unei persoane sau a unui grup de persoane, fie prin trecerea unei frontiere internaționale, fie în interiorul aceluiași stat. În sens larg, precizează cercetătorul D. Vaculovschi, migrația este considerată ca fiind „orice formă de mobilitate teritorială a populației, indiferent de scop, durată, regularitate” [56]. În sens îngust, migrația este considerată „o deplasare a persoanelor dintr-o localitate în alta”. În „Strategia națională Diaspora-2025” se pune accent pe migrație ca „fenomen interdisciplinar, care afectează toate segmentele populației, instituțiile publice și cele private” (A se vedea Anexa 6.4.). Există o varietate de tipuri de migrație: internă și externă, emigrație și imigrație, migrație temporară sau definitivă, migrație circulară, sezonieră etc. Migrația externă (internațională) implică traversarea unor frontiere de stat, schimbarea țării de reședință (a țării de origine). Potrivit definițiilor ONU și OIM, se consideră migrant persoana care se află într-o altă țară decât țara obișnuită de reședință, din această categorie fiind excluși cei care se află în vacanță, în deplasare de serviciu, pentru tratament, pelerinaj, vizite la rude sau prieteni etc. Emigrant este termenul privit din perspectiva țării de origine, care se referă la faptul părăsirii teritoriului național, având ca destinație un alt stat.

Imigrat este termenul acceptat din perspectiva țării-gazdă și reflectă intrarea și aflarea pe teritoriul țării respective a unui cetățean originar din alt stat. Migrant este termenul generalizator care se referă la ambele dimensiuni ale procesului migrațional – emigrarea și imigrarea. Procesul migrațional este expresia abordării migrației ca și fenomen dinamic, cu o complexitate de problematice ce vizează multe domenii. Potrivit DEXI, procesul reprezintă o succesiune de stări, etape, stadii prin care trec, în desfășurarea lor temporală, diverse fenomene; reprezintă evoluția unui fenomen. În opinia cercetătorului M. Ambrosini, deplasările de populații, migrațiile trebuie abordate ca și procese, întrucât comportă o dinamică evolutivă, o serie de schimbări în timp, un sistem de relaționări care vizează țara de origine, țara-gazdă, țările de tranziție, implicând numeroși actori și instituții [148, p.18].

Datorită schimbărilor pe care le comportă procesele migraționale asupra unui număr mare de țări (de origine și de destinație), politicile și strategiile acestora includ componenta migrației, cu un șir de măsuri pentru reglementarea acestor procese și combaterea migrației ilegale. În general, politica migraționistă este identificată cu gestionarea proceselor migraționale. În definiția propusă de cercetătorul D. Vaculovschi se pune accent pe politica migrațională ca și componentă a politicii statului, care „reprezintă un mod de reglementare a proceselor migraționale interacționând cu politicile economice, sociale, demografice, culturale” etc. [56, pp.62-65]. Analizând mai multe definiții propuse de alți autori (A. Zolberg, L. Rîbacovschi etc.), cercetătorul a scos în evidență mai multe aspecte: politica migraționistă – fiind un produs al sistemului politic – nu poate fi considerată doar o prioritate a statului, dar și a instituțiilor publice; aceasta reprezentând „o cale de armonizare a intereselor statului în domeniul gestionării proceselor migratorii, comunităților locale, elitelor politice și economice, partidelor politice, instituțiilor publice, cu interesele migranților” [56].

Un rol aparte în cadrul schimbărilor majore care au loc pe plan mondial revine generațiilor secunde, formate în contextul proceselor migraționale. În prezent, la o distanță de peste 30 de ani de când cercetătorul american A. Portes semnală dificultățile privind cunoașterea situației generațiilor secunde, lucrurile s-au schimbat semnificativ [99, pp. IX–X]. Monitorizarea situației privind generațiile secunde se află în vizorul public, dar și în cadrul dezbaterilor politice, inclusiv în cazul instituțiilor europene sau americane. Site-ul Comisiei Europene conține o pagină dedicată generațiilor secunde, realizată de Eurostat, cu date despre integrarea în instituții de învățământ, pe piața muncii, dificultățile pe care le întâmpină migranții [197, 198]. Biroul statistic american, pe site-ul său, conține mai multe precizări privind generațiile formate în urma migrațiilor, delimitarea fiind stabilită prin indicarea locului de naștere a persoanei și a părinților acesteia. Cercetările privind generațiile de migranți din SUA, dar și statisticile europene iau în considerație imigranții din prima generație ca persoane născute în afara țării de reședință (peste hotare), reprezentanții

generațiilor secunde fiind născuți în țara de migrație - cu cel puțin unul din părinți născut peste hotare, cei din generația a treia având ambii părinți născuți în țara de migrație/de reședință [205, pp. 4-5]. Opiniile cercetătorilor în privința definirii generațiilor secunde sunt împărțite, locul nașterii copiilor imigranților fiind însă nucleul abordărilor diferite. Până în prezent, mai mulți cercetători tind să considere în această categorie și copiii imigrați [68]. Despre specificul termenilor din Marea Britanie, care diferă în raport cu cei utilizați în țările europene sau în SUA, cercetătorul R. King menționează că britanicii nu utilizează termenii generaționali, având o istorie de migrație mult mai veche, ci pun accent pe *background*-ul migrațional [202].

Literatura științifică despre generațiile secunde de migrație este extrem de variată și complexă. Are o istorie de cercetare de peste 130 de ani, dar nu este doar o chestiune de durată în timp, dar și de o anumită complexitate a tematicilor legate de formarea generațiilor care au succedat celor imigrați. Mai mulți autori au analizat numeroase teme legate de specificul evoluției generațiilor formate în urma proceselor migraționale. Termenul „generații secunde de migrație” (en. *second generation immigrants*, it. *seconde generazioni*, fr. *seconde génération d'immigrés*) este mediatizat intens peste hotare, în special în SUA, în Italia, Germania, Franța și a suscitat atenția sociologilor și politologilor din întreaga lume. O experiență mult mai îndelungată și bune practici au înregistrat Statele Unite, unde au și apărut primele teoretizări la începutul sec. XX, în cadrul Școlii de la Chicago. Cercetătorului G. Almond îi aparțin câteva referințe relevante despre rolul pe care l-a avut Școala de știință politică de la Universitatea din Chicago în cercetarea proceselor politice, punând accent pe studiul interdisciplinar și relevanța datelor empirice, indispensabile în cazul studierii generațiilor secunde [1]. De asemenea, numele lui G. Almond și S. Verba sunt legate de un studiu fundamental despre cultura civică, atitudini politice și activism civic [63], aspecte relevante și în cazul migranților.

Unii autori afirmă că termenul „generații secunde” a fost utilizat pentru prima dată la începutul sec. XX, fiind propus de H. Hapgood [163]. Există însă diverse exemple care indică folosirea termenului cu mult timp înainte. Referințe și cercetări cu privire la prima și cea de-a doua generație de migrație pot fi regăsite și în lucrări publicate la sfârșitul sec. XIX. În acea perioadă, în SUA au apărut mai multe lucrări referitoare la procesele migraționale, disponibile în prezent și online, datorită eforturilor de digitalizare. În parte, în acea perioadă erau vizați imigranții originari din nordul Europei, din cauză că aceștia au fost principalii protagoniști ai valului de imigrație din perioada 1840-1889 în SUA. Reprezentantii *Pew Research Center* din SUA menționează alte două valuri de imigrație care au urmat – în perioada 1890-1919 (cu imigranți sosiți preponderent din Europa de Sud-Est) și, mai apoi, din 1965 până în prezent, numită și „epoca modernă” [205, p. 15].

Mai mulți cercetători americani fac referire, încă la sfârșitul sec. XIX, la aspecte legate de prezența în SUA a imigranților originari din Europa, abordând tema din diferite perspective, inclusiv a generațiilor secunde. În anul 1887 o revistă științifică a publicat un articol al lui D. Kilham Dodge [195], care analizează posibilitățile imigranților scandinavi de a studia în SUA cultura și limbile nordice europene. Dodge face referire în studiul său la câțiva profesori care au predat limbile scandinave în Statele Unite, între care profesorul norvegian H. Boyesen [189] de la Universitatea Cornell (New York, SUA). Un alt autor, A. Egge, deși apreciază articolul lui Dodge, susținând că acesta prezintă informații utile pentru cei interesați, contrazice unele afirmații privind „americanizarea” sau asimilarea tinerilor imigranți, prezentând câteva exemple din presa vremii [196].

Termenii „prima generație de migrație” (en. *First generation*) și „generație secundă” (en. *Second generation*) apar în publicațiile vremii încă în anul 1896, într-un articol al lui J. H. Senner, comisar american pentru imigrare în acea perioadă [207]. Tot aici poate fi remarcată expresia referitoare la imigranți – „*birds of passage*” (rom. păsări în trecere), care a devenit în 1979 titlul cărții lui M. Piore, despre incertitudinile vieții imigranților și situația lor pe piața muncii [98; 207, p. 651]. Senner precizează că imigranții din prima generație sunt atrași la început de libertate și de bunăstare, iar la a doua și a treia generație ei se „americanizează”. Articolul lui Senner prezintă interes din mai multe considerente. Analizând datele privind migrația în SUA în perioada 1887–1894, el a remarcat prezența scăzută a femeilor și a minorilor în cadrul noilor comunități constituite în prima etapă de emigrație – fenomen confirmat și în prezent, în țările de destinație a migranților. Senner a notat că în cazul copiilor născuți în Statele Unite, ca și în cazul celor care au emigrat în SUA la o vârstă fragedă și au avut o bună educație nu există mari deosebiri față de americani (băștinași). În aceste cazuri, gradul de cunoaștere a limbii engleze era foarte bun. Senner aduce drept argument afirmația unui preot dintr-o mare comunitate religioasă din New York, care spunea că pentru a se face înțeles de generațiile secunde trebuie neapărat să vorbească în engleză (cu imigranții din prima generație era suficient să vorbească în limba țării lor de origine). În contextul dezbaterilor existente în acea perioadă privind introducerea așa-numitului „test educațional pentru migranți”, Senner a menționat că acțiuni de acest gen nu ar putea contribui la rezolvarea problemei imigrației, mult mai eficientă fiind o eventuală „repartizare a imigranților dezirabili în localitățile care au nevoie de aceștia, pentru ca țara să poată beneficia de lucrurile pozitive care rezultă în urma migrației” [207, p. 657]. Această idee este vehiculată și în prezent de unii politicieni și jurnaliști.

După declarațiile lui Senner, dar și ale altora care au reacționat la dezbaterile aprinse din presă și din societate despre introducerea unui test educațional pentru imigranți, la această inițiativă s-a referit P. F. Hall, secretar al Ligii pentru Restricționarea Imigrației (en. *Immigration*

Restriction League), în anul 1897, care justifica introducerea unui astfel de test ca instrument necesar pentru neacceptarea imigranților indezirabili [200, pp. 393–402]. De aceeași părere era și un alt coleg de-al său, senatorul american H. Cabot Lodge [190, pp. 602–612], membru al Comisiei pentru Imigrație (en. *Immigration Commission*). Sub egida acestei comisii au apărut în anul 1911 o serie de rapoarte, cuprinzând date statistice despre imigranți și analize detaliate pe domenii. Cel puțin 5 volume din cele 42 au fost dedicate analizei situației copiilor imigranților integrați în școală (vol. 29–33), între care erau și copii români, ruși, evrei etc. Un alt raport (vol. 28) a abordat problema ocupării pe piața muncii a imigranților din prima generație și a celor din generațiile secunde [225]. Dezbaterile din Senat, care au fost urmate de reacții aprinse în presa americană, au dus la adoptarea în anul 1917 a unei legi restrictive privind imigrația în SUA, modificate sau abolite ulterior. De-a lungul anilor, în diferite țări au fost notate mai multe inițiative de a introduce diverse teste pentru imigranți, numite fie teste lingvistice, fie teste de integrare etc.

La începutul sec. XX, odată cu cercetările din cadrul Școlii de la Chicago a sporit atenția față de specificul și evoluția generațiilor secunde. Au fost delimitate diferite categorii de vârstă în cadrul acestor generații formate în urma migrației. Termenul „generații secunde” a fost utilizat de cercetătorii W. Thomas și F. Znaniecki în lucrarea lor „*The Polish Peasant in Europe and America*” (rom. Țăranul polonez din Europa și America), dar și de alți reprezentanți ai Școlii de la Chicago [111]. Thomas și Znaniecki subliniau necesitatea delimitării generațiilor secunde (copiii imigranților născuți în țara-gazdă) și cele intermediare (en. *half second generation*), deși în lucrarea lor ei analizează împreună aceste două grupuri [111; 159, p. 455].

O clasificare mai complexă a generațiilor formate în urma migrației a fost propusă și argumentată de cercetătorii W. Lloyd Warner și L. Srole, pe care au numit-o „scara generală de clasificare a generațiilor etnice”. După cum susțin Warner și Srole, imigranții constituie Generația „P” sau parentală (en. *Parental, „P” generation*). Cei doi autori făceau o delimitare clară între adulții migranți (P1) și minorii sosiți în țara-gazdă până la vârsta de 18 ani (P2), pe care îi consideră o generație intermediară între imigranții adulți și copiii lor născuți în țara de reședință. Descendenții imigranților, născuți pe teritoriul Statelor Unite, formează generația F1 (en. *Filial first*), copiii acestora, la fel născuți în SUA – F2, iar nepoții lor – F3 etc [115, pp. 30–33] Fiecare dintre grupurile sau generațiile delimitate de Warner și Srole – adulți migranți (P1) și copii imigrați (P2) - cuprinde mai multe categorii, în funcție de vârsta și perioada emigrării. Autorii fac referire la un articol publicat în 1939 de M. White, „*Between Two Flags*”, în revista *Saturday Evening Post*, pentru a demonstra că există termeni diferiți, în cadrul comunităților etnice de imigranți, pentru definirea diferitor categorii. După cum notează autorii, generația definită de ei ca fiind P1 este numită în comunitatea de etnici japonezi cu un termen care s-ar traduce prin „imigrant”, P2 – cu un termen care ar însemna în engleză „*half immigrant*” (rom. „pe jumătate” imigrat), F1 – prima

generație născută peste hotare etc. Reprezentanții acestor generații au înregistrat un nivel diferit de integrare și, ulterior, de asimilare, la fel cum a fost foarte diferit nivelul educației, gradul de cunoaștere a limbii engleze, al integrării pe piața muncii, legăturile pe care le aveau cu țara de baștină și cultura de origine sau de participare în comunitățile etnice și în asociațiile create de acestea. Fiind o primă formă de organizare la nivel de comunități, asociațiile erau create în special de imigranți (10-15 persoane), în mare parte bărbați, cu scopul de a menține legături cu un cerc de persoane originare din același spațiu geografic, cu aceeași cultură și obiceiuri. Erau extrem de puține, aproape inexistente, asociațiile informale care includeau femei sau conduse de femei. De regulă, la câțiva ani după crearea asociațiilor de către imigranți (P1), apăreau și asociații ale tinerilor imigranți (P2). Pentru consolidarea unei asociații formale era nevoie de aproximativ 20 de ani, iar în cadrul acestora existau diferențe de gen, de vârstă, de generații, de statut social. Descendenții migranților au tendința de a crește pe plan social, cel puțin în raport cu prima generație de migrație, deși au fost notate și destule excepții.

Analiza acestor procese de constituire de către migranți a asociațiilor în SUA, la care fac referire Warner și Srole, oferă un teren propice de cercetare comparativă (în plan diacronic), a proceselor similare înregistrate în Europa la sfârșitul anilor '90 și, în mod particular, a specificului conturării mediului asociativ în țările de emigrație a cetățenilor originari din Republica Moldova.

De la formularea propusă de Thomas și Znaniecki (*half second generation*) s-au dezvoltat ideile cu privire la Generația 1.5 (en. *one-and-a-half*) sau clasificarea graduală, fundamentată mai târziu de R. G. Rumbaut [103], care face referire în cercetările sale la Warner și Srole. Rumbaut face distincție între prima generație de migrație care ajungea în țara de destinație la maturitate și cei care emigrau fiind copii sau adolescenți. După cum susține Rumbaut, este indicat ca termenul 1.5G (en. *one-and-a-half*) să se aplice în cazul copiilor de 6-12 ani, care au început școala (parcursul școlar și educațional) în țara lor de baștină, după care au ajuns în țara de migrație. Adolescenții (în vârstă de 13-18 ani) și preșcolarii (0-5 ani) se află la alte etape specifice de dezvoltare, la momentul emigrației, astfel încât se raportează diferit la experiențele trăite de prima și, respectiv, cea de-a doua generație. Prin urmare, au fost numite generația 1.25 și, respectiv, generația 1.75. Ambele tipuri de clasificare (P1, P2 sau delimitarea zecimală – 1.25G, 1.5G, 1.75G) duc, în accepția lui Rumbaut, spre termenul 1.5G [103, p. 1166]. În limba italiană, aceste generații sunt numite „*generazioni frazionarie*” (fracționate, considerate în baza delimitării zecimale). Copiii migranți care au ajuns în țara-gazdă la vârsta de 0-4 ani au mai multe caracteristici lingvistice, culturale și de dezvoltare comune cu colegii lor băștinași, pe când generația 1.5 este mai apropiată de specificul de integrare a adulților din prima generație de migrație [103].

Conceput în sens larg, termenul „generații secunde” include copiii migranților, născuți în țara de origine a acestora, dar și pe cei născuți în țara-gazdă. În sens restrâns, generațiile secunde reprezintă așa-numiții migranți fără experiența migrației – copiii născuți și crescuți dincolo de hotarele țării de origine a părinților. În opinia cercetătoarei M. Zhou, pe lângă analiza situației adulților migranți este necesară și cunoașterea situației minorilor implicați în migrație, pentru că lipsa datelor despre aceștia vine în contradicție cu importanța strategică a prezenței acestor copii în societatea țării-gazdă. Zhou subliniază că literatura privind generațiile secunde se referă nu doar la copiii născuți în SUA – „adevărata generație secundă” – dar și la cei care au sosit în Statele Unite până la vârsta adolescenței [116]. Acest lucru a fost afirmat și de alți cercetători, inclusiv de H. Gans, în anul 1992 [86].

Insistăm asupra acestor delimitări din cauza impactului decisiv pe care îl are vârsta emigrării minorilor sau a faptului nașterii în țara de migrație nu doar asupra procesului de integrare în instituții de învățământ, asupra integrării în societate, dar și asupra autoidentificării, a atitudinilor formate în legătură cu țara de origine a părinților migranți. În plus, în opinia noastră, aceasta influențează gradul de interes față de comunitățile de imigranți și asociații din diasporă, față de procesele politice din țara de origine, în definitiv activismul lor civic și participarea electorală.

Aceeași problemă a fost abordată de A. Portes, în anul 1996, menționând câteva categorii distincte în cadrul acestor generații: copiii imigrați, copiii imigranților și cei născuți în țara-gazdă (urmașii sau descendenții persoanelor din prima generație de migrație) [99]. Pentru a argumenta această clasificare, el precizează specificul fiecărei categorii în parte. Cei din prima categorie sunt tineri/adolescenți care au ajuns în țara de migrație la o vârstă timpurie, urmând să crească și să urmeze acolo școala. Ei reprezintă categoria minorilor implicați activ în procesele migraționale. În cazul copiilor imigranților există totuși deosebiri de vârstă. Copiii imigranților au ajuns peste hotare, împreună cu părinții lor, la o vârstă foarte fragedă, anume ei fiind numiți uneori Generația 1.5. Conform definiției pe care o propune Portes, Generația 1.5 este formată din persoane născute peste hotare care au ajuns în SUA la o vârstă fragedă și ale căror experiențe se aseamănă mult cu cele ale copiilor născuți în SUA, având părinți imigrați. În opinia lui Portes, anume categoria copiilor imigranților reprezintă de fapt generația secundă, în sens restrâns, un segment de populație de referință, care a trecut prin experiențe importante și problematice, în același timp. Procesul lor de evoluție în cadrul instituțiilor de învățământ și de creștere/maturizare în familie trebuie analizat ținând cont de experiențele colegilor lor băștinași, dar și de cele trăite anterior de copiii imigranților din Europa de Est [99, pp. X, 1-7]. Specificul formării noilor generații secunde nu poate fi fundamentată doar pe experiențele trăite de părinții migranți, susțin cercetătorii [101]. Acest proces este întotdeauna solicitant, cu un parcurs de integrare marcat de anumite dificultăți, indiferent cât de dezvoltată nu ar fi țara-gazdă. O altă idee exprimată de Portes este convingerea sa că deși

generațiile secundare reprezintă de fapt cheia înțelegerii consecințelor pe termen lung a imigrației, cursul adaptării lor este încă nesigur. Pe lângă schimbările de limbaj și identitatea etnică, notate în cazul descendenților imigranților, în raport cu predecesorii lor, un rol important îl reprezintă modul în care aceștia vor continua să tindă spre clasa de mijloc.

Portes a atras atenția asupra carențelor în cercetarea generațiilor secundare, în acea perioadă, deoarece se știa foarte puțin despre situația acestora, în pofida importanței pe care o implica prezența lor în societatea țării-gazdă. În studiul publicat în 1993 de Portes și Zhou este citat, în această problemă, Lief Jensen [101, p. 75], care accentuează că generațiile secundare se referă atât la copiii născuți în SUA (cu cel puțin unul din părinți originar din altă țară), cât și la minorii care au ajuns în SUA până la vârsta de 12 ani. În unele studii se menționează expres că generațiile secundare înseamnă nu doar copiii născuți în țara-gazdă [230], chiar dacă se face referire la semnificația termenului în sens restrâns sau în sens larg, pentru că pe lângă această categorie mai sunt foarte mulți minori imigrați, care ar rămâne în afara ariei de cercetare.

Referindu-se la termenul „generații secundare”, sociologul și politologul M. Ambrosini subliniază că deși este folosit pe larg în literatura științifică, încă de la începutul sec. XX, odată cu Școala de la Chicago și până în prezent, există niște aspecte critice pe care le implică anume termenul de „migrație”, alăturat generațiilor secundare. Ambrosini afirmă că termenul necesită precizări, cu toate că la prima vedere pare destul de clar: o anumită doză de ambiguitate face ca acest cuvânt să fie „chiar derutant, în anumite privințe” [149]. În opinia lui, formularea „generații secundare de imigrație” conține implicit un fel de „injustiție simbolică, terminologică”, indusă tocmai de cuvântul „imigrați”. Ambrosini subliniază diferența dintre generații secundare, ca și copii ai imigraților, și alți termeni utilizați în cazul minorilor străini sosiți în țara-gazdă la diferite etape de vârstă: minori imigrați, tineri de origine imigrată. Utilizarea doar a termenului minori imigrați nu este corectă întotdeauna, pentru că nu se referă și la copiii străini născuți în țara-gazdă. Ambrosini subliniază că este necesar să fie cercetate diferitele grupuri de vârstă care formează generațiile secundare (copii născuți în țara-gazdă sau imigrați la diferite etape de vârstă). În opinia sa, minorii neînsoțiți reprezintă o altă categorie, a minorilor străini din țara-gazdă. În plus, copiii din familiile mixte, care sunt incluși în cadrul generațiilor secundare, reprezintă un grup cu caracteristici specifice [149]. Ambrosini face referire la copiii imigrați [148], subliniind că aceștia au emigrat pentru reîntregirea familiei și au făcut acest parcurs nu din proprie voință, ci urmându-și părinții, la etape diferite de vârstă.

Cunoașterea acestor categorii de minori migranți, a specificului parcursului de integrare, poate fi de ajutor instituțiilor statului, la elaborarea și aplicarea unor programe și politici destinate lor. Copiii născuți peste hotare, imigrați pentru reîntregirea familiei, cei adoptați, minorii migranți neînsoțiți sau cei imigrați pentru protecție internațională păstrează anumite caracteristici specifice,

de aceea au fost numite „generații intermediare”, cu caracteristici asemănătoare cu cele din țara de baștină (deprinse în familie și în instituțiile de învățământ), dar care preiau comportamente și atitudini de la colegii lor din țara-gazdă.

Prezintă interes delimitarea categoriilor de minori migranți, realizată de cercetătoarea italiană G. Favaro – minorii străini născuți în Italia; minorii stabiliți în Italia în urma reîntregirii familiei; minorii neînsoțiți (preluați de către proiecte educative din Italia); minorii refugiați; minorii sosiți prin adopție internațională și copiii din familiile mixte [148]. În cazul cetățenilor moldoveni, aceste categorii scot în evidență de fapt etape ale integrării graduale (specifice fiecărei categorii în parte) a minorilor moldoveni în Italia, dar și prezența lor în cadrul comunităților cetățenilor moldoveni, impactul lor considerabil la formarea diasporei (în special, în cazul categoriilor de vârstă 18-24 ani și 25-29 de ani). Generația 1.5 a fost numită, de unii cercetători italieni: P. Falteri, F. Giacalone etc., migranți involuntari [158], pentru că au fost implicați în migrație fără ca ei să fi luat parte la această decizie, copiii au fost nevoiți de fapt să își urmeze părinții în proiectul lor de migrație. Termenul „migrant involuntar” este perceput diferit în legislația din Republica Moldova - drept migrație forțată – în această categorie fiind considerați refugiații și solicitanții de azil.

Dobândirea cetățeniei sau naturalizarea (implicit, autoidentificarea ca american, italian etc.) este la fel de importantă. Cercetătorii americani pun accent pe „asimilarea” politică și pe naturalizare: obținerea cetățeniei și a drepturilor de vot, ca importantă parte a integrării imigranților” [104, pp. 196-326]. Faptul de a fi născut peste hotare și a fi numit „străin” sau a dobândi cetățenia țării de reședință reprezintă momente care au influență directă asupra generațiilor secunde, susține Rumbaut [99, pp. 119-170]. Unul din factorii care influențează asupra autoidentificării este discriminarea. Confruntarea personală cu situații de discriminare influențează gradul de autoidentificare al copiilor migranților [99]. Dintre copiii imigranților născuți peste hotare, 45 la sută se identifică în conformitate cu naționalitatea lor și a părinților, dar incidența scade până la 15 la sută în cazul celor născuți în SUA; autoidentificarea ca fiind americani „pe jumătate”, adică român-american, italo-american etc., este de 35 la sută printre copiii imigrați (născuți peste hotare) și ajunge până la 53 la sută în cazul celor născuți în SUA. Americani se consideră abia 1 la sută, cei din prima categorie, și 6 la sută – cei din a doua categorie. Acest raport este în creștere, de la o generație la alta, așa cum se întâmplă și în cazul limbii vorbite de copiii imigranților [99].

Generațiile secunde au un loc determinant în contextul schimbărilor sociale generate de procesele migraționale. Fenomenele migraționale, marile deplasări de persoane generează schimbări / transformări la nivel mondial, nu doar la nivel regional, în țara de origine sau cea de destinație. Aceste fenomene comportă o mare forță de transformare, care produce schimbări

sociale, dar și politice, nu doar pentru țara de origine și țara-gazdă, dar și în rândul migranților și a copiilor acestora. Cercetătorul S. Castles a insistat asupra reformulării teoriilor despre migrație, analizând migrația globală din perspectiva transformărilor sociale [71, pp. 19-42]. El s-a referit la provocările pe care le comportă procesele migraționale contemporane, la teoriile migraționiste, la modul în care migrația contribuie la transformările din societate, dar și aspecte care vizează viața politică a țărilor-gazdă: formele extraparlamentare ale participării politice și reprezentării imigranților, dreptul la vot pentru cei care încă nu au obținut cetățenia etc. Migrația internațională a persoanelor a provocat schimbări sociale în țările lumii, astfel încât a avut impact asupra relațiilor politice bilaterale și regionale, asupra situației economice, securității naționale etc. Castles s-a referit și la legătura intrinsecă dintre migrație, cetățenie și identitate (autoidentificare); formarea unor comunități transnaționale ca „noi forme de relații sociale în condițiile globalizării”, precizând că aceasta este etapa integrării imigranților în țara-gazdă [70].

Migrația ca și cauză a schimbărilor sociale (care provoacă depopularea țărilor de origine și schimbări majore la nivelul societăților de destinație) a fost analizată de sociologul american A. Portes, dar și de alți teoreticieni, care s-au referit la capitalul social și cultural al imigranților, la impactul asupra instituțiilor, dar și la dreptul de vot, implicarea în sistemul politic etc. Portes precizează că impactul schimbărilor generate de imigranți (în țara de baștină și cea de destinație) este în creștere în funcție de numărul lor, durata migrației și statutul social [100]. Acest aspect, raportat la Republica Moldova, este extrem de relevant. În plus, migrația provoacă, pe lângă depopulare, mari schimbări în structura socială, în funcție de componența fluxurilor migraționale. În Republica Moldova au fost analizate probleme ce țin de emigrația medicilor și a lucrătorilor medicali, a pedagogilor, a muncitorilor înalt calificați, printre lucrările de referință fiind cele ale cercetătoarei D. Cheianu-Andrei: „Impactul emigrației asupra comunității de origine”, „Migrația cadrelor didactice din Moldova: *brain gain* sau *brain waste*?” și „Integrarea profesională a lucrătorilor medicali originari din Republica Moldova în sistemul medical din România”.

Studii și cercetări mai recente au vizat noile evoluții ale formării generațiilor secunde, în contextul migrației. Ample cercetări au fost efectuate în Statele Unite, dar și în țările europene, în Italia, Franța, în Germania. Într-o culegere de studii publicată în Italia de M. Ambrosini și S. Molina au fost incluse rezultatele unor cercetări privind generațiile secunde din Italia, Franța, Germania și SUA [149, 165].

În perioada 1992-2003, cercetătorii A. Portes și R. G. Rumbaut au realizat un studiu longitudinal privind copiii imigranților (CILS, la care au participat peste 5 mii de persoane), în trei etape de cercetare. Ulterior au fost inițiate mai multe proiecte internaționale. În anii 2003-2010 s-a desfășurat un amplu proiect de cercetare a integrării generațiilor secunde în Europa (TIES), care a cuprins 15 orașe din 8 țări [79]. A urmat realizarea unor studii comparative privind generațiile

secunde din Estonia și din Australia (proiectul TIAS), cu sprijinul IMISCOE. Noutatea acestor studii, de ex. TIES, potrivit coordonatorilor volumului, M. Crul și J. Schneider, constă în coroborarea a trei dimensiuni, fiind de fapt un studiu internațional, comparativ și empiric. Cercetătorii M. Crul și H. Vermeulen sunt autorii unui studiu despre generațiile secunde din Europa, publicat în anul 2003, unde au menționat creșterea generațiilor secunde și importanța reușitei proceselor de integrare [81]. În 2009, un grup de cercetători americani, printre care J. Mollenkopf, care a colaborat cu echipa proiectului TIES, a publicat rezultatele unei cercetări realizate la începutul anilor 2000 [90]. Proiectul a durat aproximativ 10 ani și a inclus interviuarea generațiilor secunde și a celor din generația 1.5, din New York (peste 6 mii de persoane).

În anul 2009 a apărut o serie de studii despre situația copiilor din familiile imigranților și formarea generațiilor secunde, publicate de UNICEF – *Innocenti Research Centre*. În total au fost elaborate 7 astfel de rapoarte, care au inclus Franța, Germania, Italia, Olanda, Elveția, Marea Britanie și Australia [91]. Unii autori au abordat problema emancipării generațiilor secunde, din perspectiva schimbărilor intervenite în procesul de integrare [80]. În raportul său elaborat în cadrul proiectului NESET II, publicat în 2016, J. Schneider face o amplă analiză a terminologiei utilizate în cazul generațiilor secunde (cu accent pe aspectele contradictorii), menționând specificul american și european al termenilor utilizați, dar și relevanța datelor acumulate în cadrul cercetărilor realizate, cu referire la aspectele politice ale fenomenului și consecințele asupra societății [206]. Modul în care politicile educaționale, de integrare pe piața muncii și de sprijinire a tinerilor în diferite țări au avut consecințe directe asupra generațiilor secunde, transformând cariera unora în istorii de succes a fost o temă propusă în 2011, iar proiectul de cercetare a durat până în 2015, fiind coordonat de cercetătorul M. Crul. Un parcurs bun, de succes, al generațiilor secunde, depinde în mare parte de țara de reședință, dar și de domeniul de activitate. Un rol important îi revine sistemului educațional și politicilor adoptate de autoritățile statului. Rezultatele proiectului *ELITE Pathways to Succes* au fost publicate, pe etape (până în luna mai 2017), pe site-ul Consiliului European pentru Cercetare și au vizat Germania, Franța, Olanda și Suedia [204].

În ultimele decenii au fost realizate o serie de cercetări importante și au fost publicate numeroase lucrări la tema generațiilor formate în urma proceselor migraționale, eforturi care au dus la noi abordări teoretice, la un nivel calitativ nou de cercetare, mult mai aprofundat, cu tematici bine argumentate și statistici actualizate la nivel internațional. Acest fapt denotă un interes sporit nu doar din partea cercetătorilor, dar și a autorităților politice, naționale și internaționale, denotă voința politică de a crea și implementa diferite programe și instrumente dedicate reprezentanților generațiilor secunde.

Cele mai multe cercetări s-au făcut din perspectiva țărilor de destinație a migrantilor, reprezentanții generațiilor secunde fiind parte a societății din aceste țări. În mare parte, țările de

origine a migranților au demonstrat un interes mai scăzut față de descendenții cetățenilor lor stabiliți peste hotare, neglijând, în oarecare măsură, rolul pe care generațiile secunde îl au la constituirea comunităților din străinătate, a asociațiilor din diasporă, menținerea relațiilor cu țara de baștină a părinților, a caracteristicilor legate de transnaționalism, atât de vizibile în sec. XXI. Din perspectiva țării de origine, este necesar să fie monitorizate tendințele legate de constituirea comunităților cetățenilor lor peste hotare, specificul lor, caracteristicile, legăturile cu țara de origine, gradul de participare politică, economică și culturală în țara de reședință, dar și în țara de origine.

1.2. Procesul de integrare a migranților: de la asimilare și aculturație, la transnaționalism

După cum sublinia cercetătorul britanic R. King, integrarea este un proces politic și politizat. La rândul său, cercetătorul rus Anatoli Vishnevski, insistând asupra implementării unor programe de integrare pentru migranți, atrăgea atenția autorităților politice, în special, asupra faptului că migranții din a doua generație nu sunt de fapt migranți, deoarece nu au (e)migrat nicăieri, în cazul lor fiind vorba de persoane cu *background* migrațional. Totodată, Vishnevski a atras atenția autorităților politice că acești tineri nu înseamnă doar viitorul părinților lor migranți, dar și viitorul țării, al societății-gazdă.

Procesul de integrare reprezintă una din etapele importante care vizează persoanele stabilite în alte țări (și copiii acestora), o temă actuală, aflată în vizorul autorităților europene sau internaționale, dar și în atenția cercetătorilor și a mass-mediei. Numeroase studii privind politicile de integrare a imigranților au apărut în Europa și SUA [52, 75, 91, 93, 94, 180, 190, 195]. Autorii studiilor au evidențiat conceptul de superdiversitate [80], contextul actual și actorii implicați, politicile de integrare și factorii de risc [88], problemele cu care se confruntă copiii în contextul proceselor migraționale [160, 170, 171], abordarea selectivă față de copiii imigranților [68] etc.

Termenul de integrare este complex, cu multiple semnificații, prin urmare există și o varietate de teorii și abordări privind integrarea. În cazul migranților, se discută despre încercările lor de a se include, a se acomoda în contextul țării-gazdă, după emigrare, a se adapta noilor condiții de trai, de muncă, noului context politic, social, economic sau cultural etc. Termenul „mecanism de integrare” se referă la modul în care are loc acest proces (mod de organizare, de funcționare, socială, politică etc.). Cercetătorii susțin că integrarea „nu este un rezultat finit, ci un proces” care implică realizarea consecutivă, dinamică, în timp a politicilor și măsurilor menite să îi sprijine pe migranți să învețe limba țării-gazdă, să cunoască istoria și cultura acesteia. Termenul integrare este folosit și pentru a defini „politica de asigurare a incluziunii migranților pe piața muncii și în sistemul de protecție socială”. „Politica integrării, în funcție de țară, poate să comporte

caracteristicile întregului spectru, de la multiculturalism până la asimilarea totală”, susține cercetătorul D. Vaculovschi [56, pp. 196-202].

Potrivit cercetătorului M. Radu, integrarea se referă „la o caracteristică a sistemului social, a societății în ansamblu, și anume la intensitatea relațiilor stabilite între părțile componente (grupuri și persoane individuale)” [41, p. 320]. Procesul de integrare cuprinde câteva dimensiuni: socio-economică, politică (juridică) și cea culturală. În cazul migranților, pentru a înțelege gradul de integrare în societatea-gazdă este nevoie nu doar de analiza datelor privind integrarea în școli, gradul ocupațional sau integrarea economică, ci și a altor aspecte (accesul la cetățenie, la asigurarea medicală, la serviciile de creditare, căsătorii mixte etc.). Unul din aspectele importante ale integrării este dobândirea cetățeniei țării-gazdă, fapt care oferă mai multe drepturi și facilități noilor cetățeni. „Convenția europeană cu privire la cetățenie” a fost semnată la Strasbourg la 6 noiembrie 1997 și a intrat în vigoare la 1 martie 2000. Acest document include principiile și regulile fundamentale de acordare a cetățeniei, inclusiv nediscriminarea și respectarea drepturilor rezidenților în statele membre. Obținerea cetățeniei țării de reședință este un factor important pentru migranții din prima generație, dar și pentru cei din generațiile secunde, născuți în aceste țări. În ambele cazuri, obținerea cetățeniei este un instrument suplimentar de promovare a șanselor egale, a nediscriminării.

Rolul factorilor de decizie politică în procesul de integrare a migranților din prima și cea de-a doua generație de migrație este foarte important, în special în ce privește politica educațională. Cele mai mari vulnerabilități au fost atestate în sistemul școlar și la trecerea de la instituțiile de învățământ la piața muncii. Un nivel înalt de integrare a migranților (și copiilor lor) indică participarea lor în cadrul societății, în general, cu referire specială la nivelul instituțional (piața muncii, sistem de sănătate, sectorul financiar-bancar, dar și instituții de învățământ etc.) Spre deosebire de dimensiunea instituțională (a procesului de integrare), după cum susține M. Radu, „dimensiunea culturală semnifică procesele de reorientare a valorilor și identificare culturală a imigranților”. În literatura de specialitate, când se fac referiri la „creșterea participării instituționale se utilizează termenul de integrare, iar când ne referim la schimbări culturale se utilizează termenul de aculturație”. „Cu cât se înțelege mai bine natura relațiilor existente între aceste două dimensiuni, cu atât politicile în domeniu vor avea mai mult succes”, afirmă M. Radu [41, pp. 322-325]. Aculturația este fenomenul prin care imigranții „preiau gradual anumite elemente majore ale mediului cultural înconjurător, fără însă a abandona complet propria identitate culturală”. Cercetătorul face referire la cele trei modele de politici privind integrarea: modelul lucrătorului sezonier (specific Germaniei), modelul asimilaționist (implementat în Franța cel mai mult) și cel al comunităților etnice (caracteristic Marii Britanii).

În contextul cercetărilor despre procesul de integrare a migranților, un rol aparte revin proceselor de asimilare și aculturație. Mai mulți cercetători s-au referit la procesele de asimilare: A. Portes și R. Rumbaut, R. Alba și V. Nee, M. Zhou etc. [61, 101, 104, 117]

M. Gordon, în lucrarea sa privind procesul de asimilare a imigranților în SUA, publicată în 1964, sintetizează teoriile privind asimilarea, menționează problemele legate de prejudecăți, discriminare, negarea șanselor egale, atitudinea adesea negativă față de migranți. La capitolul marginalizare și excluziune socială, Gordon dezvoltă ideile lui R. Park despre „omul marginal”. Rumbaut citează mai multe afirmații ale lui Gordon, în special când se referă la imigranții care se află la hotarele dintre două lumi, culturale – cea din țara de baștină și din țara-gazdă [104].

Migrația internațională produce schimbări și transformări sociale profunde și greu de anticipat – în relațiile dintre diferite grupuri și societatea-gazdă, dar și între imigranți și urmașii lor, iar „integrarea nu este urmată doar de procese de aculturație, ci și de nivelul diferit de acceptare, intoleranță și xenofobie din partea celor băștinași”; astfel încât modurile de adaptare pot varia de la „omogenizare și solidaritate, în interiorul societății-gazde” până la „mari și eterogene diferențe etnice” [99, p. 119-170]. Analizând mai multe aspecte privind asimilarea, Rumbaut face referire la cercetătorii R. Park și E. Burgess și la tipurile diferite de interacțiune a migranților în procesul de integrare: competiție, conflict, acomodare și asimilare, care se referă, respectiv, la instituții economice, politice, sociale și culturale [104]. Aculturația, integrarea și (auto)identificarea reprezintă, în accepția lui Rumbaut, esența proceselor de adaptare (en. *incorporation*), pentru că asimilarea implică dimensiuni diferite: cea culturală (aculturația), cea structurală (integrarea) și psihologică (identificarea), numite de Gordon „trei variabile cruciale ale identității de grup, ale participării sociale și comportamentului cultural” [104]. Rumbaut analizează în special asimilarea socio-economică, cea culturală (aculturația) și cea lingvistică, precizând etapele de evoluție și de promovare a acestor teorii asimilaționiste: a crescut considerabil până în 1850, iar din 1900 din nou s-a revenit asupra lor (cu o atenție maximă în 1924), după care a urmat o perioadă de negare care a durat până la sfârșitul anilor '80; iar din 1993, în special în anii 2005-2006, s-a vorbit pe larg despre asimilarea imigranților (de ex. americanizare devine sinonim cu asimilare, la fel ca și termenul „italienizare”) [104].

La etapa actuală însă, în sec. XXI, este nevoie să se țină seama de transnaționalism, în special în contextul globalizării, circuitului informațional și dezvoltării tehnologiilor informaționale. Asimilarea culturală sau aculturația cunoaște mai multe forme, atenuate datorită anulării distanțelor (geografice) percepute fizic și posibilităților de a interacționa mult mai mult cu membrii familiilor lărgite, indiferent în ce țară nu s-ar afla (au fost reduse nu doar distanțele, dar și costurile comunicării, în timp ce posibilitățile de comunicare s-au diversificat enorm). Majoritatea teoriilor converg spre asimilarea imigranților, odată cu trecerea de la o generație la alta, în special

acolo unde nu sunt mari deosebiri de rasă. Teoria asimilaționistă, la care s-au referit la începutul sec. XX și reprezentanți ai Școlii de la Chicago, a fost supusă unor critici extrem de dure și mai mulți autori au insistat asupra reformulării acestora, accentuând că nu și-a pierdut pe deplin utilitatea la studierea imigrației. După cum susțin cercetătorii R. Alba și V. Lee, este vorba de etapele diferite pe care le înregistrează diferite generații: fiecare nouă generație avansează în procesul de adaptare în societate în raport cu faza de început creată de părinții imigranți [61].

În literatura științifică au fost abordate mai multe aspecte ale procesului de integrare și de adaptare a copiilor migranților, fiind subliniate, în special, efectele aculturației, discriminării, concentrării în școli, socializarea și contextul familial [99]. Un rol extrem de important îl au competențele lingvistice, cunoașterea limbii și nivelul de educație. L. Queirolo Palmas a remarcat importanța politicilor educative, în raportul dintre migrație, tineri și sistemul educativ [160, pp. 21-30]. Cunoașterea limbii vorbite în țara-gazdă și, implicit, rezultatele parcursului educațional, diploma de studii obținută reprezintă un factor important pentru adulții din prima generație de migrație și pentru copiii lor, „cheia spre mobilitatea socioeconomică a imigranților” în țara-gazdă, determină creșterea oportunităților ocupaționale și economice [99]. Rumbaut a analizat datele studiului longitudinal din Statele Unite (CILS, fiind unul dintre coordonatorii cercetării, alături de Portes) și a subliniat că descendenții imigranților înregistrează un anumit progres, la capitolul nivel de instruire, doar că acesta este foarte diferit, în funcție de clasa socială de unde provin, originea etnică și gen. În opinia noastră, și în cazul cetățenilor moldoveni câțiva factori acționează benefic în acest sens: acolo unde imigranții provin din clasa de mijloc (cu anumite calificări), cu un nivel înalt de instruire și educație, progresul înregistrat de copiii imigranților este mai mare.

Acest nivel de progres este în relație directă cu contextul social din țara-gazdă, politicile promovate de stat, perspectivele de creștere și de mobilitate socială. Un rol important îl are capacitatea membrilor familiei de a învăța, limba vorbită în familie, dar și importanța limbii materne. Cunoașterea limbii materne asigură și contactele cu comunitățile de aceeași naționalitate, copilul poate conta pe sprijinul moral, capitalul social și pe resursele acestor comunități. O parte dintre copiii imigranților vorbesc doar limba țării-gazdă, majoritatea dintre ei cunoscând două limbi, inclusiv cea vorbită de părinții lor imigrați. Gradul de asimilare lingvistică, în cazul lor, este mult mai mare, în raport cu adulții migranți. În anii ‘90, în SUA mai puțin de jumătate dintre copiii imigraților vorbeau doar limba engleză.

După cum susține R. Ricucci, factorii care determină caracteristici specifice atât de diferite de la un grup la altul sunt naționalitatea (caracteristici tipice comunității de imigrați), *background-ul* socio-economic (nivelul de studii, specializarea, ocuparea pe piața muncii) și specificul integrării (concentrarea geografică) [161]. Nivelul de integrare este diferit și în funcție de contextul din țara-gazdă. Cercetătorii M. Crul și H. Vermeulen menționează că deși se declară public că toți

copiii născuți într-o țară au aceeași „poziție de start”, nu este clar în ce măsură diferențele dintre grupurile de imigranți favorizează sau, dimpotrivă, sunt în detrimentul generațiilor secunde [81]. Potrivit cercetătorilor din SUA, în funcție de rezultatele procesului de integrare, migranții din prima și a doua generație au diferite șanse de mobilitate socială, blocată de multe ori de prejudecăți și discriminări [99]. Unele deficiențe ale „ascensorului social” provoacă lipsa șanselor egale. În Italia, potrivit sociologului A. Schizzerotto, din cauza unui fenomen de saturație la nivelul superior al societății, „ascensorul social pare defect”. Aceeași temă este abordată în Italia și de alți autori, cum ar fi F. Fubini. Acest fenomen afectează șansele migranților, pentru că ei sunt forțați, ca de altfel și cetățenii băștinași, să rămână blocați pe scara ascensiunii sociale. Totodată, aceasta este considerată una din cauzele emigrației tinerilor italieni (foarte dinamică în ultima decadă), care nu găsesc soluții de a ieși din acest blocaj al ascensiunii sociale și decid să plece în căutarea unor șanse mai bune, având așteptări mult mai mari decât ceea ce le poate oferi societatea.

Teoriile privind integrarea copiilor imigranților țin și de capitalul social, de capitalul uman, de diferitele forme ale asimilării. În acest context, literatura științifică remarcă relevanța capitalului social al comunităților de imigranți în viața acestora (integrarea socială, școlară și economică), ca și resurse comunitare; efectele solidarității comunitare, dar și impactul diferențelor culturale și lingvistice. Când se referă la procesul de adaptare a generațiilor secunde în SUA, A. Portes menționează că diferențele dintre capitalul uman al adulților migranți și modul lor de integrare afectează tinerii [100]. În procesul de integrare a unui tânăr (e)migrat sau doar cu *background* migrațional totul contează, ca șanse - nivelul de studii, de salarizare, componența familiei (numărul mare de copii determină un nivel crescut de risc de sărăcie, lipsa unuia din părinți este un factor critic), naționalitatea, la fel precum vârsta și genul. Capitalul uman, care include și educația formală, și competențele ocupaționale, duc la competitivitate pe piața muncii din țara-gazdă și la un anumit potențial pentru a obține poziții mai avantajoase, ca și statut social, doar că valorificarea acestui potențial depinde de contextul în care ajung să se integreze imigranții [100].

Statutul de migrant legal sau ilegal este, de asemenea, foarte important. Prin urmare, există o relație directă între asociațiile de migranți, rețelele migraționale și resurse: H. de Haas face o deosebire clară între rețelele migraționale și resursele pe care acestea le pot pune la dispoziție [82]. Resursele disponibile prin intermediul comunităților și rețelelor de migranți, de aceeași etnie, reprezintă un factor important al adaptării [82]. Portes și Zhou afirmă că fiii imigraților pot conta pe sprijinul moral și material al comunităților originare din țările de baștină ale părinților lor; șansele lor de integrare (în școală, piața muncii, societate) depind în parte și de imaginea pe care o are în țara-gazdă comunitatea respectivă. Menționăm că în cazul comunităților cetățenilor Republicii Moldova emigrați în Italia aceasta este o valoare în plus, datorită unei imagini bune create în timp. În general, unele comunități decid, spre exemplu, să sprijine copiii dezavantajați

prin acordarea unor burse. Datorită unor specializări etnice pe piața muncii, comunitățile pot decide să creeze oportunități de angajare pentru imigranți [101].

Fenomenul numit *drop-out* sau abandonul școlar este un alt factor critic al integrării copiilor migranților. Cei care emigrează la vârsta adolescenței, cei care cunosc puțin sau insuficient limba de comunicare în țara-gazdă, care nu au șansa sprijinului din partea familiei, care vin din familii vulnerabile prezintă cel mai mare grad de risc. Un alt factor critic îl prezintă discriminările și limitarea posibilităților economice; stereotipurile, prejudecățile, asocierile care se fac între imigranți și criminalitate [99], din cauza statutului de ilegalitate și a cronicilor din presă.

Un alt factor care are impact asupra procesului de integrare este familia – în cazul copiilor din familiile imigrate monoparentale există mai multe dezavantaje și vulnerabilități, socio-economice, dar și de dezvoltare emoțională. Sărăcia, lipsa unor posibilități materiale, condițiile locative limitative (supraaglomerare, schimbare frecventă de domiciliu etc.), numărul copiilor din familie, coroborate cu nivelul scăzut de cunoaștere a limbii țării-gazdă determină mari riscuri pentru reușita integrării copiilor migranților: suportă discriminări și limitări, se simt izolați social, iar uneori recurg la revoltă tocmai pentru că se cred înșelați în așteptările lor.

H. Gans abordează tema declinului generațiilor secunde, subliniind că în cazul copiilor cu mai puține posibilități (unde părinții imigrați provin din familii sărace și dispun de un capital uman redus) crește riscul de a nu face față provocărilor din sistemul educațional, respectiv, nu pot obține competențele necesare solicitate pe piața muncii, crește riscul de a ajunge șomeri, implicați în circuitul infracțional, arestați, de a face abuz de alcool și de a fi consumatori de droguri [87]. Acest declin a fost numit de cercetătorii J. Perlmann și R. Waldinger „revolta generațiilor secunde”.

La rândul lor, cercetătorii M. Suárez-Orozco și M. Waters au analizat efectele așa-numitei „migrații în serie” (en. *serial migration*), menționând stresul provocat de migrație și consecințele asupra copiilor [110]. Procesul de integrare mai este influențat și de emigrarea treptată a membrilor unei familii (en. *relay migration*), atunci când migrația are loc la etape diferite și presupune mai multe momente de stres, despărțirea copiilor de părinți, ruperea de contextul natal și de rețelele parentale. Mulți copii suportă despărțirea de mamă/tată/frați/surori din cauza amănărilor pe care le presupune reîntregirea familiei peste hotare. În urma migrației intervin schimbări și în relațiile dintre părinții migranți și copiii lor. Copiii frecventează instituțiile de învățământ și au o socializare mai complexă în raport cu părinții lor migranți, de aceea ei se transformă ulterior în traducători pentru părinții lor sau intervin pentru corectarea modului de pronunțare a limbii țării de reședință. Acest lucru, în timp, afirmă M. Zhou și M. Ambrosini, creează o anumită dependență a părinților de copii, dar afectează și autoritatea părinților, ducând la conflicte inter-generaționale [117, 148].

Mai multe studii au reliefat vulnerabilitățile procesului de creștere într-o familie de imigranți [101], pentru că urmările depășirii așa-numitului șoc cultural, la sosirea într-o nouă țară,

într-o nouă societate, cu experiențe de discriminări, inegalități se răsfrâng apoi și asupra calității de cetățean al țării-gazdă, având efecte pe termen lung. Formarea noilor cetățeni este marcată de două extreme: „acceptarea graduală” și „confruntări traumatizante”, care au consecințe diferite, în funcție de capitalul social, caracteristicile de familie, dar și de contextul social al țării-gazdă [101].

Cercetătorii A. Portes, P. Fernandez-Kelly și W. Haller, într-o analiză a Studiului Longitudinal cu privire la Copiii Imigranților (*Children of Immigrants Longitudinal Study*, CILS, inițiat de Rumbaut și Portes), sintetizând programul de cercetare a noilor generații secunde care s-a desfășurat în SUA în anii 1990-2006, atrag atenția asupra riscurilor inadaptării, inclusiv refuzul copiilor imigranților de a vorbi în limba maternă, sub diferite pretexte [100]. Remarcăm că această problemă a fost pusă în discuție în anii 2000-2010, în cazul copiilor imigranților moldoveni care ajungeau peste hotare. Refuzul copiilor de a vorbi limba maternă, în unele cazuri extreme – refuzul de a vorbi, în general – a fost interpretat de specialiști ca o urmare a șocului suportat în urma migrației, fiind, în același timp, o reacție de protest în legătură cu ceea ce copiii percepeau că li se întâmplă.

Există o tendință generală de creștere, în țările lumii, a numărului copiilor cu cel puțin unul din părinți imigrat, iar cunoașterea datelor statistice este esențială pentru elaborarea unor politici adecvate: educaționale, sociale, economice, culturale; pentru ca instruirea și calificarea să aibă drept obiectiv integrarea în societate și pe piața muncii [99]. La fel, e o tendință generală ca cei mai mulți copii ai imigranților să locuiască în marile orașe din țările-gazdă, situație înregistrată și în SUA. Cercetătorii A. Chaudry și K. Fortuny subliniază provocările și oportunitățile legate de prezența acestor tineri, riscurile eșecului integrării acestor tineri, care pe viitor „nu vor putea oferi capitalul lor uman ca și lucrători, consumatori, plătitori de taxe, ca și cetățeni” [191].

Analiza datelor statistice denotă o situație diversificată privind nivelul de instruire a imigranților. Cercetătorii M. Ichou și A. Goujon au accentuat varietatea nivelului de pregătire, argumentând, în baza datelor din Franța și Germania, că în multe cazuri acest nivel este mai mare decât în țara de origine, demontând astfel preconcepțiile că imigrații ar fi instruiți mai puțin [168]. Analiza datelor integrării în Franța a copiilor imigranților confirmă faptul că cel puțin în această țară ei „reflectă istoria fluxurilor migraționale” [167]. În rapoartele elaborate în cadrul Consiliului Europei se remarcă importanța nivelului de integrare și de educație a copiilor cu *background* migrațional, din perspectiva incluziunii sociale și a coeziunii sociale [224].

Cercetătorul M. Ambrosini atrage atenția asupra faptului că, dacă generațiile secunde sunt abordate ca fiind o problemă, aceasta înseamnă că țările-gazdă concep „generațiile secunde ca pe o categorie aparte, diferită de altele, care ar comporta anumite dificultăți specifice” [148]. O altă abordare este cea care analizează generațiile secunde ca și „avangardă a proceselor de transformare socială care duc la apariția unor noi identități, deci generații secunde ca purtătoare de inovație

culturală în interiorul societăților-gazdă” [149]. La baza mai multor aspecte legate de generațiile secunde se află principala problemă, cea a „integrării subalterne”, o acceptare condiționată a migranților din partea societății-gazdă.

Rolul mass-mediei în reflectarea temelor legate de fenomenele migraționale și rolul în procesul de integrare a migranților este considerabil, acest aspect fiind remarcat de mai mulți cercetători și autorități politice. În condițiile în care migrația este o preocupare constantă pentru tot mai multe țări, o atenție sporită este acordată modului în care mass-media abordează diferite subiecte legate de procesele migraționale. Au fost elaborate ghiduri pentru jurnaliști, cu recomandări exprese privind limbajul utilizat și evitarea unor derapaje profesionale. Un rol important a revenit mass-mediei în anul 2015, în contextul unei impresionante crize migraționale care a copleșit țările europene, când tot mai des s-a pus problema gradului de integrare a imigranților și revizuirea politicilor migraționale. Biserica și comunitățile parohiale au, la rândul lor, un rol important în procesul de integrare a imigranților și a copiilor acestora, la formarea și consolidarea noilor comunități etnice și a asociațiilor diasporei.

Cercetările științifice privind procesele migraționale, creșterea generațiilor formate din descendenți ai imigranților au subliniat schimbările considerabile intervenite de-a lungul anilor [75, 113]. În anii '90, cercetătoarele N. Glick Schiller, L. Basch și C. Szanton Blanc au propus abordarea fenomenului transnaționalismului „ca un nou cadru analitic de înțelegere a migrației” [109]. Fenomenul transnaționalismului a vizat trecerea de la statutul de imigrant la cel de transmigrant (N. G. Schiller, L. Basch, C. Blanc-Szanton) [109], de la asimilare la transnaționalism, la actul politic transnațional specific epocii migrației contemporane (L. E. Guarnizo, A. Portes, W. Haller) [87], la formarea generațiilor secunde, dobândirea cetățeniei și transnaționalism (C. Wihtol de Wenden) [165], aspecte legate de diasporă [69]. Cercetătorii S. Vertovec și R. Cohen au abordat transnaționalismul în raport cu migrația și diaspora [74, 102, 114]. Aceste tendințe, cunoscute anterior pe plan mondial, au început a fi resimțite și în Republica Moldova, după cum notează cercetătorii V. Moșneaga, V. Țurcan și Gh. Moșneaga, care au analizat activitatea transnațională și practicile aplicate de migrații moldoveni [147].

Trecerea de la vulnerabilitățile „omului marginal” la mobilitatea activă a migranților a fost cercetată și în legătură cu emigrația din România. Această problemă a fost analizată de cercetătoarea S. Marcu [93], din perspectiva reconstrucției identității migranților români din Spania. Un alt subiect abordat a fost situația familiilor transnaționale și prezența copiilor români în „lumi diferite” - țara de origine și țara de migrație, după cum susține V. Ducu [83]. Cercetătoarea C. Beciu a analizat mai multe probleme legate de experiența transnațională, migrația din România și practicile de mediatizare, experiența transnațională legată de diasporă [5,6]. După cum precizează sociologul român D. Sandu, transnaționalismul migranților originari din România a fost

analizat sub diferite aspecte: a diasporei științifice, a rețelelor transnaționale, a intențiilor de revenire, a antreprenoriatului ca factor de dezvoltare a localităților de origine etc. [48] Problema migrației înalt calificate din Republica Moldova, încercările de revenire (temporare) a reprezentanților diasporei științifice a fost subiect de cercetare pentru V. Varzari, G. Tejada, S. Porcescu și J.-C. Bolay [60].

În ce privește politica migrațională, în cadrul Uniunii Europene a fost abordată în mod repetat problema gestionării comune a fluxurilor migraționale în funcție de intensitatea acestora. În 2008 a fost adoptată o politică comună de imigrare, care stipula principiile, acțiunile și instrumentele ce trebuie aplicate (bazele politicii imigraționale au fost puse încă în 1999). Documentul aprobat includea 10 principii comune, care se află la baza politicii comune de imigrare în spațiul Uniunii Europene, privind regulile clare și condițiile de egalitate, integrarea ca și factor-cheie, gestionarea integrată a frontierelor, combaterea mai eficientă a imigrației ilegale și a traficului de persoane etc. Migrația a devenit un subiect permanent pe agenda de lucru a țărilor UE odată cu valurile de imigranți ajunși în anul 2015 în Europa. După un șir de consultări îndelungate, la 28 iunie 2018 s-a ajuns la un acord între țările UE privind măsurile care trebuie întreprinse pentru a combate migrația ilegală și a preveni o eventuală revenire la fluxurile migraționale incontroleabile din 2015. În document se precizează că „o condiție prealabilă pentru o politică funcțională a UE se bazează pe o abordare cuprinzătoare referitoare la migrație, care combină un control mai eficient al frontierelor externe ale UE, o acțiune externă sporită și aspectele interne”, subliniindu-se faptul că aceasta „reprezintă o provocare nu doar pentru un singur stat membru, ci și pentru Europa în ansamblul său”.

Cât privește dimensiunile procesului de integrare, trebuie să precizăm că esența definiției procesului de integrare a migranților, acceptată de către țările membre ale Uniunii Europene, este accepția integrării ca un proces dinamic, bilateral, de adaptare și interacțiune reciprocă - din partea imigranților și a populației băștinașe. Integrarea migranților în țările europene se află de mai mulți ani în vizorul autorităților Uniunii Europene: în ultimii 25 de ani au fost elaborate dispoziții, decizii și planuri de acțiuni menite să încurajeze țările-membre să faciliteze procesul de integrare a noilor cetățeni, pentru a maximiza beneficiile și a reduce riscurile de izolare, de segregare, de excluziune socială. UE a aprobat încă în anul 2004 principiile fundamentale privind politica de integrare a imigranților din țările europene (A se vedea Anexa 6.1.). Cele 11 principii se referă la o problematică diversă a procesului de integrare a cetățenilor străini în cadrul țărilor UE, abordat ca și proces dinamic, subliniindu-se rolul interacțiunii reciproce dintre migranți și populația țării-gazdă (1); respectul față de valorile fundamentale ale UE (2); accesul pe piața muncii ca factor-cheie a procesului de integrare și, foarte important, pentru participarea imigranților pe piața forței de muncă, fapt ce poate facilita contribuțiile acestora în țara-gazdă (3); cunoștințe de bază ale

limbii, istoriei și culturii țării de reședință, servicii de instruire și formare adresate migranților, ca și competențe esențiale pentru o integrare reușită (4); eforturi de educație destinate imigranților, în special descendenților acestora, pentru a fi participanți mai activi ai societății (5); accesul imigranților la instituții, publice sau private, la bunuri și servicii, la fel ca și populația băștinașă, de o manieră non-discriminatorie (6); interacționările frecvente dintre imigranți și cetățenii țărilor UE reprezintă un mecanism fundamental de integrare, un rol important avându-l dialogul intercultural (7); trebuie să se țină cont de practicarea diverselor culturi și religii, garantată de Declarația Universală a Drepturilor Omului (8); participarea imigranților la procesele democratice, la formularea unor politici și măsuri, în special local, poate contribui la integrarea lor (9); integrarea politicilor și măsurilor de integrare în cadrul național de politici relevante ale țărilor UE (10); stabilirea unor obiective, indicatori și mecanisme clare evaluare (A se vedea Anexa 6.1.).

Pentru o implementare mai eficientă a principiilor politicii de integrare a UE a fost elaborată în anul 2005 o agendă comună a țărilor UE pentru integrare, integrarea fiind o temă sensibilă în contextul aderării unor noi țări la spațiul european, în 2007. Agenda Comună pentru Integrare a introdus o serie de politici și măsuri pentru fiecare din cele 11 principii stipulate în politica de integrare a UE, aplicabile la nivel european și național, în cazul țărilor UE. Printre măsurile prevăzute în document se numără crearea unor Puncte focale naționale privind integrarea în țările UE, elaborarea unui manual de integrare, a unui site al UE pentru integrare, publicarea unor rapoarte anuale privind integrarea etc. Site-ul pentru integrare al Uniunii Europene (*European Web Site on Integration / EWSI*), a fost lansat în anul 2009 și de atunci reprezintă o sursă de informații, directă și sigură, privind cadrul european de referință privind politicile, cadrul instituțional și măsurile întreprinse în acest domeniu. Agenda Europeană pentru Integrare, aprobată în anul 2011 conține precizarea „integrarea resortisanților țărilor terțe”, pune accent pe integrare ca modalitate de „valorificare a potențialului migrației”, dar și pe responsabilitatea comună a țărilor membre ale UE privind integrarea (A se vedea Anexa 6)

În anul 2010 a fost aprobat un set de indicatori comuni privind integrarea, care să servească drept instrument de bază pentru monitorizare și coordonare, iar în 2012 au fost concretizate unele direcții ce țin de angajare, educație și incluziunea socială.

Câteva din principiile de bază ale politicii de integrare, promovate de UE, vizează cu precădere cadrul de politici și participarea imigranților la procesele democratice din țările-gazdă (A se vedea Anexa 6; 1.1.). Totodată, Agenda Europeană pentru Integrare pune accent pe câteva domenii-cheie, între care participarea ca și reușită a integrării imigranților, realizarea unor acțiuni la nivel local și rolul implicării țărilor de origine. În document sunt menționate unele modalități în care țara de origine se poate implica: informarea cetățenilor săi la etapa de pre-migrare, sprijinind cetățenii săi aflați în alte țări prin intermediul misiunilor diplomatice, contribuind și stimulând

migranții care ar dori să revină în țară (A se vedea Anexa 6; 1.4.). Agenda Europeană se referă expres la stabilirea unor „contacte benefice între comunitățile din diaspora și țările lor de origine”. Cât privește migrația circulară, se menționează necesitatea asigurării „unui cadru bazat pe drepturi care poate să asigure un statut legal clar”, fiind extrem de importante și „mesajele politice pozitive din partea ambelor părți, care ar putea contribui la crearea unui mediu mai favorabil pentru integrare, dar și pentru migrația temporară și circulară” (A se vedea Anexa 6; 1.4.). Printre recomandările autorităților europene se menționează că statele membre ale UE și țările de origine ar trebui să se asigure că „acordarea de sprijin migranților înainte de plecare pentru facilitarea integrării face parte din cadrele de dialog și cooperare între UE și țările partenere, un element-cheie în această privință fiind îmbunătățirea metodelor de recunoaștere a calificărilor și competențelor migranților” (A se vedea Anexa 6; 1.4.).

La sfârșitul anului 2020, Comisia Europeană a aprobat un nou plan de acțiuni „pentru integrare și incluziune”, pentru perioada 2021-2027, care pune accent pe coeziunea socială și societăți incluzive. În document se subliniază faptul că stilul de viață european este incluziv, iar integrarea și incluziunea reprezintă cheia reușitei pentru cei care ajung în țările europene, dar și beneficii pe termen lung pentru țările-gazdă. Acest plan este dedicat nu doar noilor imigranți, dar și celor care au dobândit cetățenia în una din țările UE sau, după cum sunt numiți în documentul citat, cetățeni UE „cu background migrațional” sau „proveniți dintr-un context migrațional”. În document se subliniază că „toate politicile trebuie să fie accesibile și trebuie să funcționeze și pentru migranți” autoritățile UE solicitând solidarizarea tuturor celor vizați de contextul de integrare: societatea civilă, instituții educative, angajatori, comunități religioase, organizații din diasporă și migranți. Scopul acestui plan de acțiuni este de a pune la dispoziție țărilor membre „un cadru politic comun”, care să orienteze țările-gazdă să consolideze politicile de integrare la nivel național (A se vedea Anexa 6).

Planul de acțiuni face referire la documentul similar aprobat în 2016 și menționează modul în care trebuie continuate eforturile de integrare. Documentul se referă la câteva domenii: instruirea și formarea profesională, munca și competențele, sănătatea și casa. Prima temă vizează copiii migranți sau cu *background* migrațional, are drept scop favorizarea accesului în instituțiile de învățământ, la o educație de calitate și incluzivă, pregătirea angajaților din sectorul educațional pentru a lucra cu clase multiculturale; crearea unor comunități integrate care să cuprindă reprezentanții școlii, serviciilor sociale și părinții; accelerarea procesului de recunoaștere a calificărilor obținute în alte țări; promovarea participării migranților la programe complete de formare lingvistică și civică, care să înceapă imediat ce ajung în țară și să continue parcursul procesului de integrare (A se vedea Anexa 6). De un astfel de program integrat au beneficiat în perioada 2018-2019 cetățenii moldoveni care intenționau să emigreze în Italia pentru reîntregirea

familiei, în cadrul unui proiect european, la care ne vom mai referi, pentru că există multe similități între planul de acțiuni al UE din 2016 și programul implementat acum doi ani în 10 țări de origine a migranților, inclusiv Republica Moldova.

În cadrul celei de-a doua teme – munca și competențele migranților – se pune accent pe cooperarea dintre participanții la piața muncii și migranți, sprijinirea antreprenorilor migranți, stimularea participării femeilor pe piața muncii, recunoașterea competențelor, organizarea formării profesionale. La tema „Sănătatea”, în document este subliniată necesitatea informării migranților cu background migrațional privind drepturile lor și să aibă acces egal la servicii de sănătate, în conformitate cu legislația și practicile naționale. La ultima temă, „Casa”, se menționează că trebuie să fie garantat dreptul de a avea acces la o locuință, inclusiv una socială, în cazul celor vulnerabili (refugiați; minori, solicitanți de protecție internațională). În document se spune că trebuie aplicate instrumente și bune practici pentru a contrasta discriminările pe piața imobiliară, pentru a favoriza incluziunea și a combate segregarea. La începutul anului 2021 UE a lansat parteneriatul pentru integrare, destinat sprijinirii regiunilor, orașelor, în eforturile lor de integrare a imigranților și a descendenților acestora (A se vedea Anexa 6).

În cazul Italiei, de asemenea, este activ site-ul guvernamental dedicat integrării migranților, coordonat de trei ministere de resort: Ministerul Muncii și Politicilor Sociale, Ministerul de Interne și Ministerul Educației. Site-ul prezintă cadrul normativ și cel decizional, datele statistice, cercetările privind diferite aspecte legate de imigranți [256]. Punctul de pornire al politicilor de integrare îl reprezintă Constituția Republicii Italiene, care garantează respectarea drepturilor omului (art. 2) și principiul egalității în drepturi (art. 3). Cadrul normativ italian se referă la drepturile civile, sociale, familiale, dar la și unele forme de participare politică sau consultativă. Legea privind imigrația din Italia a fost adoptată în 1998 și are stipulate mai multe prevederi care vizează drepturile și obligațiile imigranților; politicile migraționale; dispozițiile privind intrarea și aflarea pe teritoriul italian; acordul de integrare; eliberarea permisului de ședere, inclusiv a celor pentru ședere de lungă durată; controlul frontierelor; combaterea migrației ilegale; dreptul la reîntregirea familiei și tutela minorilor, dispoziții privind minorii migranți; dreptul la asistență medicală; procesul de instruire și formare profesională. Cap. IV al legii este dedicat integrării sociale, combaterii discriminării și creării unui fond pentru politici migraționale. Art. 46 din lege prevede crearea pe lângă Președintele Consiliului de Miniștri a unei Comisii pentru politici de integrare. Politica Italiei în domeniul integrării este centrată pe reglementarea situației migranților din țară și prevenirea situațiilor de risc, deoarece de-a lungul anilor au fost depistate mai multe vulnerabilități în cazul tinerilor migranți, în special al femeilor (A se vedea Anexa 6; 2.1.). Regulamentul cu privire la imigrație, stipulat în Legea cu privire la imigrația în Italia (*Testo unico*

su *l'Immigrazione*), nr. 286, din 25 iulie 1998, a fost aprobat prin decretul prezidențial nr. 394 din 1999 (A se vedea Anexa 6; 2.2.).

Cadrul de recomandări privind integrarea în instituțiile de învățământ a copiilor migranților este completat periodic de autoritățile europene, această măsură fiind considerată o etapă inițială fundamentală a procesului de integrare. Toți minorii, indiferent de situația familiei din care provin, au dreptul la studii, insistă autoritățile UE, cu scopul de a stimula integrarea minorilor migranți în instituțiile de învățământ din țara-gazdă, pentru a preveni abandonul școlar, excluziunea socială sau, în cazuri mai grave, implicarea în circuitul de infracționalitate. Cei care emigrează la vârsta adolescenței, cei care cunosc puțin sau insuficient limba de comunicare în țara-gazdă prezintă cel mai mare grad de risc de abandon școlar și de întârziere sau chiar de ratare a integrării în țara-gazdă. Un alt factor critic îl prezintă discriminările și limitarea posibilităților economice, a mobilității sociale; stereotipurile, prejudecățile, asocierile care se fac între imigranți și criminalitate (din cauza șederii legale și a cronicilor din presă despre infracționalitatea din țară). Autoritățile europene recomandă înscrierea copiilor migranți în clase unde să nu fie mari diferențe de vârstă, iar copiii migranți să fie ajutați în prima perioadă de migrație, de către profesori, educatori, colegi și de comunitate. Înscrierea în școală a copiilor migranți are un rol important în socializarea copiilor, dar și a părinților migranți – cu instituțiile școlare, cu colegii de clasă, cu grupuri de copii, cu profesorii etc. În mare parte, cadrul normativ italian a fost completat prin adoptarea în anul 2006 a „Ghidului pentru integrarea elevilor străini” care vizează educația interculturală, repartizarea echilibrată în școli și integrarea elevilor străini, rolul profesorilor și al mediatorilor interculturali etc. (A se vedea Anexa 6; 2.3.)

Ulterior, circulara MIUR „Indicații și recomandări privind integrarea elevilor cu cetățenie non-italiană”, adoptată în anul 2010, a inclus prevederi mult mai exacte privind formarea claselor și respectarea limitei de 30% a ponderii elevilor străini în clasele din instituțiile școlare italiene, pentru a preveni segregarea. În document se fac referiri la elevi și studenți „cu diferită proveniență și experiență școlară”, la incluziunea elevilor cu altă cetățenie decât cea italiană etc. Cât privește studierea limbii italiene, documentul prevede expres demararea unor inițiative de alfabetizare, pentru a ajuta elevii străini, în special imigrați recent, să fie integrați chiar și în cursul anului de studii (A se vedea Anexa 6; 2.4.).

Realitățile și dificultățile cu care se confruntă instituțiile de învățământ în procesul de integrare a copiilor imigranților au fost reflectate în noul „Ghid pentru integrarea elevilor străini”, adoptat de MIUR în anul 2014: înscrierea în școli, documentele necesare, implicarea familiei copiilor migranți, prevenirea abandonului școlar, valorificarea potențialului elevilor străini (artistice, lingvistice) etc. (A se vedea Anexa 6; 2.5.). A urmat o serie de reforme, în perioada 2015-2019, a sistemului educațional național menite să asigure pregătirea personalului didactic

pentru conceptul de „școală multiculturală/școală internațională” (A se vedea Anexa 6; 2.6; 2.7.). În același timp, au fost stipulate o serie de recomandări ale MIUR în contextul deciziilor privind crearea Consiliului național pentru integrarea elevilor străini și educație interculturală, din anul 2014 și din 2017, format din reprezentanți ai autorităților centrale, ai mediului academic, ai mediului asociativ, inclusiv al Rețelei G2 (generații secunde) etc. Scopul acestei noi structuri era de a asigura consultanță în domeniu, de a propune politici privind integrarea școlară. Dintre cercetătorii italieni, membri ai acestei structuri, se numără G. Favaro, coordonatoarea Rețelei Naționale a Centrelor Interculturale (Milano); C. Orlandi, reprezentantă a Departamentului pentru integrare (ANCI, Roma); R. Ricucci, din partea Forumului internațional și european pentru cercetări privind imigrația etc. (A se vedea Anexa 6; 2.8; 2.9.). Situația privind integrarea școlară a minorilor străini a fost abordată și în Parlamentul Italiei, fiind subliniată necesitatea consolidării politicilor în domeniu, cu scopul de a asigura integrarea elevilor și atenuarea aspectelor negative: abandonul școlar, înscrierea tardivă, discriminarea, segregarea etc. (A se vedea Anexa 6; 2.10.).

Cât privește cetățenia țării-gazdă pentru imigranți, autoritățile italiene din domeniul educației (MIUR), atunci insistă asupra acordarea cetățeniei pentru imigranții cu permise de ședere de lungă durată, care au decis să locuiască stabil în Italia, menționează că aceasta nu înseamnă doar „statutul formal de cetățean al Italiei, dar și capacitatea de a se simți cetățeni activi, în măsură să-și exercite drepturile și să-și îndeplinească obligațiile ce le revin, să participe plener la dezvoltarea țării-gazdă”.

În procesul de integrare, dincolo de caracteristicile personale și capacitățile familiei (rețele parentale), contează contextul social din țara-gazdă, relațiile politice dintre țara de origine și țara-gazdă, politicile de integrare, situația economică din țara-gazdă, caracteristicile comunității respective de migranți, iar factorii critici se referă la diferențele de rasă, la locația imigranților (la periferie) și absența mobilității sociale. Generațiile secunde au mari așteptări, ale căror realizare este limitată însă de mai mulți factori (discriminare, posibilități economice limitate, blocajul mobilității sociale), iar aceasta are impact asupra specificului formării acestor noi generații.

1.3. Cercetarea generațiilor secunde în cadrul științelor politice

Analiza particularităților formării peste hotare a generațiilor secunde și a specificului interacțiunii acestora cu țara-gazdă și țara de origine are tangențe cu cele mai importante concepte și noțiuni din științele politice: instituții politice, teoria modernizării, contexte sociale și consecințe asupra politicului, cultură politică, comportament politic (rolul informației în procesul politic) și electoral (preferințe privind partidele politice), elite politice („*Political Man*”), socializare politică, politici publice, administrație publică [1, pp. 60-97]. În cazul interferențelor dintre diasporă și guvernarea din țara de origine - de opoziție fermă, cum s-a întâmplat acum câțiva ani în cazul

Republicii Moldova (proteste masive și cererea de chemare în instanță în perioada guvernării Partidului Democrat) sau manifestări de parteneriat, mai recent – se pune accent pe puterea politică, atitudini și acțiuni politice, interacțiuni politice, sistem electoral, prezența la vot etc.

Migrația și formarea generațiilor secunde în contextul proceselor migraționale reprezintă un spațiu de cercetare tot mai extins pentru științele politice, luând în considerare relația dintre stat (instituțiile de stat, centrale și regionale, partide etc.) și migrație, politici și migrație, accesul la cetățenia țării-gazdă, discriminările și inegalitățile de șanse cu care se confruntă migranții și copiii acestora, formarea diasporelor, constituirea unor noi comunități etnice, păstrarea legăturilor cu țara de origine, cultura politică și activismul civic al migranților, participarea politică și cea electorală etc. În acest spațiu de cercetare, abordarea interdisciplinară este indispensabilă, pentru că asigură analiza datelor din diferite perspective.

În literatura de specialitate, cât privește științele politice, sunt relevante mai multe aspecte care vizează migranții și descendenții lor: politica migrațională (și cadrul de politici migraționale, care au drept scop gestionarea migrației, controlul migrației la frontiere), integrarea migrației în politica de dezvoltare a țării (dar și reîntoarcerea și reintegrarea migranților ca politică de dezvoltare a țării de origine), politica de integrare (și cadrul de politici privind integrarea, inclusiv accesul la cetățenie, prin urmare politici destinate migranților), politica în domeniul diasporei, consolidarea relațiilor cu comunitățile și cu organizațiile din diasporă (cadrul de politici pentru implicarea diasporei, participarea politică și electorală a cetățenilor stabiliți peste hotare, comportamentul politic) etc.

Mai mulți autori de referință au abordat probleme legate de fenomenele migraționale. S. Castles, H. de Haas, M. J. Miller au analizat aspecte privind mobilitatea umană internațională și migrația globală, privind globalizarea și transnaționalismul, accesul la cetățenia țării de destinație și formarea noilor identități, politicile migraționale și dinamicile interne ale proceselor migraționale. La migrația internațională și provocările cu care se confruntă țările lumii s-au referit D. Massey, J. Arango, Gr. Hugo etc.[94] cercetătorul și scriitorul A. Sayad a evidențiat în lucrările sale vulnerabilitățile condiției de imigrat [170, 171], iar M. Piore și R. Park – incertitudinile, marginalizarea și factorii de risc pe care le implică de multe ori migrația. Sayad a colaborat și cu P. Bourdieu, care s-a referit la clasele sociale, la capitalul social, cultural și economic, în contextul migrațiilor. Un alt autor, L. Queirolo Palmas, remarcă modalitățile în care generațiile secunde depășesc „dubla absență” resimțită de imigrați, despre care vorbea A. Sayad (ei nu simt că ar fi prezenți nici în țara de origine, nici în țara de adopție – o anumită stare de suspendare), trecerea de la „invizibilitatea trăită de părinții imigrați” la „vizibilitate dublă” a urmașilor acestora, în țara de baștină și în țara de adopție [160]. Reflectarea în mass-media a subiectelor legate de procesele

migraționale și integrarea imigranților, formarea generațiilor secunde, relațiile dintre țara de origine și noile diaspore rămân a fi elemente fundamentale în studiile de cercetare în domeniu.

În Italia, țară de tranzit și de destinație pentru sute de mii de persoane implicate în procesele migraționale, un număr mare de autori au abordat probleme legate de imigrație, integrare și adaptare. Cercetătorii A. Colombo și G. Sciortino au scos în evidență diferențele dintre politici și realități, dintre asimilare și excluziunea socială [154]. Alți cercetători, M. Ambrosini și S. Molina, au fundamentat teoretic formarea generațiilor secunde, menționând factorii de risc [148, 149]. Cercetătorii A. Skoda și G. Valtolina au evidențiat provocarea pe care o reprezintă generațiile secunde pentru societatea țării de reședință, condiția juridică, accesul la cetățenie etc. [163]. La rândul său, G. Favaro a cercetat problema integrării minorilor migranți, propunând și o serie de criterii la considerarea acestora într-o categorie sau alta, clasificare preluată de mai mulți experți, inclusiv de Ambrosini [148]. O altă cercetătoare italiană, R. Ricucci, a remarcat mai multe deficiențe politice (legislative, asigurarea drepturilor etc.) în raport cu generațiile secunde, care sunt considerați cetățeni străini sau, într-un caz mai bun, „italieni doar pe jumătate” [161]. Experții P. Falteri și F. Giacalone au analizat parcursul de integrare în școală a „minorilor migranți involuntari”, a copiilor născuți peste hotare, dar care au ajuns în Italia din cauza unor anumite circumstanțe [158].

Procesul de integrare a copiilor imigranților a atras atenția mai multor autori: M. Suàrez-Orozco, C. Bolzman, L. Bernardi, J.M. Le Goff, A. Chaudry și K. Fortuny, care au pus accent pe procesul de integrare, dar și pe impactul acestora la modificarea societății țărilor de reședință [191] etc. Literatura despre generațiile secunde cuprinde mai multe nume de referință. Cercetătorii R. Alba, V. Nee, M. Gordon s-au referit, în special, la teoriile privind asimilarea și aculturația în contextul proceselor migraționale. Trecerea de la situația de imigrant la cea de transmigrant și transnaționalism a fost reflectată, de asemenea, în lucrările mai multor autori.

Aspecte politice legate de migrație și formarea diasporei au fost abordate de numeroși autori, care s-au referit la relevanța politică a diasporei, integrarea politică a grupurilor de imigranți (aceștia fiind priviți ca și actori politici), la aspectele critice privind reprezentarea imigranților în politică și implicarea în dezvoltarea politicilor ce vizează diaspora. Diaspora a fost analizată inclusiv prin prisma transnaționalismului. Abordarea migrației din perspectiva cetățeniei active și a participării politice, rolul imigranților în procesele politice, comportamentul lor politic sunt tematici pe care le regăsim în lucrările lui S. Verba, A. Just și C. Anderson, G. Adamson, H. Bäck, M. Soininen, S. Karthick Ramakrishnan, Th. Espenshade etc. Cercetări relevante au fost publicate de M. Smith și L. Guarnizo, A. Portes, R. Cohen, S. Vertovec, T. Faist, W. Haller etc. [87, 99, 74, 114, 199] Unii autori s-au referit la semnificații mai noi sau mai vechi ale termenului diaspora: de la afirmația despre diaspora mobilizată și proletară a lui J. Armstrong la accepțiile

mai noi propuse de J. Clifford, R. Cohen – concepții despre experiențe diasporice sau relația dintre diasporă și stat, la alți cercetători ai diasporei cum ar fi P. Gilroy, S. Hall (identitate culturală și diasporă), la ideea de diasporă ca și spații „de dispersare”, la „identități în formare” (D. Laitin), la afirmațiile lui W. Safran despre diasporă în societățile moderne, mituri despre acasă și reveniri, sau preocupările despre politicile legate de diasporă ale cercetătorului G. Sheffer [107]. Aspectele principale au fost abordate din perspectiva legăturilor dintre migrație, diasporă și transnaționalism, migrație și transnaționalism și identitate (S. Vertovec), spații sociale transnaționale (T. Faist), acțiuni politice (L. E. Guarnizo, A. Portes A., W. Haller) etc.

Cercetătorul italian E. Codini, de la *Università Cattolica* din Milano, a analizat condiția juridică a generațiilor secunde, subliniind diversitatea situației sociale, politice și culturale în care se află țările europene și statutul juridic pe care-l dețin descendenții migranților în aceste state [153, pp. 362-377]. Legislația europeană cuprinde mai multe aspecte legate de generațiile secunde, totuși există diferențe între politicile adoptate de diferite țări, în special la capitolul politici educaționale și sociale. Situația e diferită în funcție de condițiile de obținere a cetățeniei, care modifică statutul generațiilor secunde. Situația lor este vulnerabilă nu în funcție de vârsta de emigrare (odată ce nu au avut experiență personală de migrație, fiind născuți în țara-gazdă), ci în funcție de statutul părinților migranți: dacă aceștia nu dețin cetățenia țării-gazdă, dacă se află legal sau ilegal, dacă au contracte de muncă pe termen determinat sau nedeterminat, pentru că de toate aceste situații depinde rezultatul procesului de integrare a copiilor (e o situație stabilă, care facilitează procesul de integrare sau, dimpotrivă, este o stare de incertitudine și nesiguranță). În unele cazuri, puține însă, fiii migranților reușesc să obțină cetățenia țării-gazdă înaintea părinților. Prin urmare, sunt mai mulți factori determinanți în procesul de constituire a generațiilor secunde, inclusiv dinamicile familiale post-migraționale, contextul familial și cel social.

Potrivit experților, instituțiile statelor UE au recunoscut apartenența deplină a acestei populații – generații secunde – la țesutul social, economic și cultural. Cât privește rolul generațiilor secunde în procesul de formare a diasporei, unii experți folosesc termeni ca „a doua generație”, „născuți în străinătate”, referindu-se la diasporă [53].

Termenul diaspora este menționat, în *CambridgeDictionary*, ca fiind „răspândirea persoanelor din țara de origine în alte țări”. *DEX-ul* oferă o altă definiție, de „grup etnic aflat în afara granițelor țării de origine”, punând accent pe gradul de organizare (în grupuri, comunități) a acestor persoane peste hotare. În accepția Organizației Internaționale pentru Migrație, diaspora este formată din „emigranți și descendenții acestora, care trăiesc în afara țării de origine, stabiliți în străinătate temporar sau stabil, și mențin legăturile afective și materiale cu țările de baștină”. Diasporele moderne, potrivit cercetătorului G. Scheffer, sunt de fapt „grupuri etnice minoritare cu *background* migrațional, rezidente în țările-gazdă, dar care mențin puternice legături sentimentale

și materiale cu țările de origine – baștina lor” [107, pp. 1-15]. Începând cu sec. XXI sunt tot mai des vehiculați termeni ca „noua diasporă”, comunități transnaționale, în tendința de a lărgi accepția și semnificațiile diasporilor. În cartea sa „*Global Diasporas. An Introduction*”, R. Cohen pune accentul însă pe mai multe criterii specifice unor diaspore [74, p. 17]. După cum menționa Y. Lacoste, adevăratele diaspore relevă un grad foarte mare de dispersie a populației, precum și o pondere importantă a numărului de migranți raportat la populația băștinașă. Acest lucru este extrem de relevant în cazul Republicii Moldova [16].

În Federația Rusă au fost publicate numeroase studii și cercetări privind creșterea numărului de migranți, despre politica migrațională și schimbările legislative care au intervenit [213, 22, pp. 144-149]. Unii cercetători, printre care V. Kostenko, au scos în evidență, în cadrul teoriilor despre migrație, aspecte legate de asimilare și transnationalism [129, 211]. Cercetătoarea subliniază că există cel puțin trei tipuri de resurse pentru comunitățile etnice, care pot fi un sprijin și pentru generațiile secunde: programe de stat destinate integrării, depășirea situațiilor de discriminare, consolidarea grupurilor etnice. De asemenea, legislația privind procesul de adaptare și de integrare a migranților a fost subiect de cercetare (N. Voronina) [126]. Cercetătorul rus V. Mukomel, cunoscut în Republica Moldova datorită proiectelor de colaborare bilaterală, a fost preocupat de aspecte privind politicile migraționale, procesele de integrare și identificarea etnică (este cunoscută afirmația sa: „străin printre ruși și rus peste hotare”), impactul politicului, rolul țării-gazdă [141, 142, 143]. Politica de integrare a fost un subiect aparte de cercetare [214]. Mukomel a prezentat datele unui studiu bazat pe rezultatele unei cercetări din anul 2015 care a vizat 5 regiuni ale Federației Ruse, cu desfășurarea a 40 de focus-grupuri cu migranții și reprezentanții societății-gazde. Și alți cercetători au fost preocupați de problematica procesului de integrare a imigranților – concepții și practici sau, dimpotrivă, ca problemă pentru administrația publică [132]. Atragem atenția asupra unui studiu al lui V. Mukomel, în care analizează particularitățile de integrare a tinerilor din generația 1.5 [143], făcând referire la divizarea zecimală a lui Rumbaut a copiilor migranților în baza vârstei la care ajung implicați în migrație (pe care Mukomel îi numește „*представители полуторного поколения*”).

Cercetări despre copiii imigranților și integrarea în școală au realizat mulți autori de referință din Rusia [118, 119, 130, 210]. Astfel de cercetări privind situația copiilor migranți au început în anul 2008, deși interesul față de această problemă a apărut în Federația Rusă în perioada 2005-2006. În 2011 a fost efectuată o amplă cercetare a situației copiilor migranților din regiunea Sankt-Petersburg (a urmat apoi un studiu despre copiii migranților din regiunea Moscovei). Autorii au subliniat problemele cu care se confruntă copiii migranților: legalizarea aflării lor, obținerea documentelor de ședere (în caz contrar ajung să se afle ilegal), înscrierea lor în școli și grădinițe, problema cunoașterii limbii ruse, acordarea cetățeniei, concentrarea în școli a migranților [118,

210, 212]. Autorii studiului au analizat problema și din perspectiva cetățeniei, a sprijinului (redus) din partea asociațiilor din diasporă. În parte, asociațiile organizează școli duminicale pentru a-i ajuta pe migranți să se integreze, să studieze limba rusă și limba maternă. Astfel de activități au loc în cadrul asociațiilor, dar și pe lângă biserici.

Dintre rezultatele studiului, prezintă interes pentru tema cercetării de față datele obținute în urma chestionării elevilor moldoveni din regiune – mai mult de jumătate din participanții la cercetare au ajuns în Rusia când aveau mai mult de 7 ani, iar 36% nu aveau vârsta școlară [118]. Dintre elevii moldoveni chestionați (a fost aplicată o anchetă pe bază de chestionar), doar 3,2% se autoidentificau ca și moldoveni și doar 2,5% considerau că limba lor maternă este limba română (în chestionar este indicat „*moldavskii*”).

Cercetătoarea R. Akifieva, dar și alți autori ruși, au analizat comportamentul elevilor migranți și a părinților (adulți migranți), precum și problemele lor în raport cu școala [119, 137]. La rândul său, A. Makarov s-a referit la procesul de adaptare etnoculturală a elevilor migranților [133]. Cercetătorii ruși G. Zborovski, V. Zasyplin și E. Shuklina au scos în evidență problemele de învățare și de adaptare a copiilor migranților, referindu-se la practici de adaptare în condiții de intoleranță [144, 145]. Un alt grup de cercetători a remarcat diferențe în formarea identității socioculturale a copiilor migranților [120].

O relevanță deosebită pentru tema lucrării de față o constituie interesul care a apărut în Federația Rusă pentru cercetarea situației generației a doua de migranți. O atenție sporită spre particularitățile procesului de formare și evoluție a generațiilor secunde în Federația Rusă a survenit recent, datorită proiectelor de cercetare realizate de E. Varshaver, A. Roceva etc. Cercetătorii ruși au publicat date privind integrarea migranților din cea de-a doua generație, în vârstă de 18-30 de ani, remarcând rolul pe care-l poate avea statul în procesul de integrare a migranților, rolul asociațiilor de migranți etc. „Și totuși situația migranților din a doua generație trebuie studiată” – este motto-ul pe care l-a ales cercetătorul rus E. Varshaver pentru a prezenta rezultatele preliminare, în anul 2017 [123, 212]. Datele relevă o mai mare adaptabilitate a generațiilor secunde la schimbări, în raport cu baștinașii, tendințe din partea părinților migranți de a insista pe procesul de instruire și pe studii bune pentru copiii lor, ca modalitate de a obține o situație mai bună pe piața muncii. Un alt subiect de cercetare a fost rolul statului în integrarea copiilor migranților [125]. Autorii au acordat o atenție aparte istoriilor de migrație și cazurilor de integrare cu succes a migranților, precum și formării comunităților etnice, în țara-gazdă [124].

Unii cercetători ruși au analizat rolul diasporei în politica mondială contemporană [131], interacțiunile / colaborarea cu diaspoarele și asociațiile din diasporă, ca instrument eficient pentru o reușită politică integrațională [134], resursele sociale ale diaspoarelor în procesul de adaptare și

integrare a migranților etc. [127]. În contextul proceselor migraționale și aculturației care survine după anumite etape, Nasrudi U. Iarîcev a subliniat rolul cetățeniei active și al socializării [146].

Ucraina este o țară puternic afectată de emigrație, ale cărei începuturi datează încă din anii '90, odată cu destrămarea blocului ex-sovietic. Tendințele de emigrare au fost impulsionate în urma schimbărilor social-politice din anii 2014-2015 și conflictul militar din regiune, odată cu anexarea Crimeii de către Federația Rusă. Mai mulți experți din regiune au analizat în decursul ultimelor două decenii impactul migrației asupra situației demografice din țară, a pieței muncii, a familiilor, relevând noi aspecte privind migrația transnațională. O altă preocupare a cercetătorilor a fost analiza fluxurilor migraționale din regiune (L. Zhyznomirska, S. Odynets) și tendințele înregistrate (A. Ahlamov), a caracteristicilor migrației contemporane transnaționale (P. Chorniy, S. Odynets, raport de țară, 2014) etc.

Fenomenul emigrației a afectat extrem de mult România, țară-membră a Uniunii Europene, țară în care rata de emigrație este considerabilă. Între autorii români care au cercetat fenomenul migrației și impactul asupra adulților migranți, dar și asupra copiilor, se numără D. Sandu, S. Bocancea, M. Constantinescu, C. Mereuță, V. Ducu, A. Telegdi-Csetri, M. Nedelcu, D. Ionescu, E.S. Vrânceanu, S. Marcu, A.I. Larionescu, M. Hărăguș etc.

În Republica Moldova au fost publicate un șir de lucrări importante care au abordat aspecte legate de politica migrațională, migrația circulară, migrația de muncă (direcțiile principale) [140] etc. Problematica integrării migranților moldoveni în Federația Rusă, dar și în țările UE la fel a constituit o preocupare a intereselor de cercetare, datorită prezenței mari a cetățenilor moldoveni - fie din perspectiva reglementării migraționale, fie a practicilor de integrare [137, 138]. Un studiu recent al cercetătorului V. Moraru prezintă analiza fenomenului migrației din Republica Moldova, în contextul globalizării [28]. Migrația externă este una din problemele cele mai stringente din Republica Moldova, care a afectat toate domeniile vieții sociale. Cercetătorii V. Moșneaga și D. Vaculovschi au vizat aspectele politico-juridice ale proceselor migraționale și cele socioeconomice [24, 56]. Pentru că migrația de muncă a reprezentat până în prezent motivația principală a persoanelor implicate în migrație, a fost acordată o atenție deosebită cadrului normativ și politicilor de reglementare a migrației de muncă [136, 137, 138]. Datorită numărului mare de migranți originari din Republica Moldova, inclusiv din regiunea transnistreană, care au plecat la muncă în Federația Rusă, schimbările care intervin în politica migrațională rusă au atras atenția cercetătorilor ruși, dar și a celor de la Chișinău [142].

Cercetătorii V. Moșneaga, Gh. Rusnac și V. Țurcan au prezentat în 2013 o sinteză a lucrărilor despre migrația din Republica Moldova: acte legislative și normative (strategii naționale, legi, hotărâri de guvern, acorduri de colaborare); publicații științifice, din Republica Moldova și de peste hotare – o bază de date extrem de utilă pentru cercetare [27]. Studii științifice relevante

au fost incluse în volumul „Republica Moldova: provocările migrației” [30], referitoare la problemele actuale ale migrației, politicile migraționiste adoptate de Republica Moldova, aspecte socioeconomice ale migrației forței de muncă, capitalul uman, impactul migrației asupra pieței muncii, asupra economiei, incidența remitențelor etc. O lucrare de referință privind migrația cetățenilor moldoveni în Italia a apărut în 2011 [26], cu realizarea profilului socio-demografic al migranților, prezentarea căilor și mecanismelor de emigrare, conținând date privind adaptarea socială, etapele de integrare în sistemul politic și social italian, relațiile migranților cu autoritățile și contactele cu țara de origine. Unele tendințe au fost prezentate în studiul „Inovație în migrația circulară: Migrație și dezvoltare în Moldova” [12], unde au fost incluse și date privind migrații reîntorși. De asemenea, cercetătorii din Republica Moldova au abordat aspecte ce țin de gen, de factorii marginalizării și excluziunii sociale în procesul migrațional, aspecte vizând provocările noilor politici migraționiste, libera circulație în statele membre ale UE etc.

În urma desfășurării, în februarie 2016, la AȘM a Conferinței științifice internaționale „Migrație, Diaspora, Dezvoltare: noi provocări și perspective”, a fost publicată culegerea care a sintetizat problemele și aspectele puse în discuție de cercetătorii științifici și de practicieni [31]. Subiectele abordate au vizat motivarea și implicarea migranților înalt calificați la dezvoltarea țării de origine; migrația și dezvoltarea locală; noile modele de sprijin a practicilor de migrație circulară și de integrare a migranților în societatea-gazdă; diaspora științifică și transformările actuale; criza refugiaților; politica migrațională și terorismul internațional; migrația – context de formare a elitelor; aspectele bioetice ale proceselor migraționale; păstrarea identității naționale în procesul globalizării; migrația forței de muncă și spațiul european; migrația repetată/ schimbarea țării de migrație; migrația de revenire și problemele de reinserție socială; abordări inovatoare și soluții practice de (re)integrare a migranților reîntorși; situația copiilor care se află în dificultate sau sunt afectați de plecarea părinților în străinătate; identificarea unor politici de (re)integrare în grădinițe/școli/Universitate a copiilor migranților reveniți la baștină; literatura migrației; rolul Bisericii și al școlilor duminicale în procesul de integrare peste hotare a migranților moldoveni [31].

În 2012 și 2017, au fost realizate două cicluri de studii în scopul cartografierii diasporei moldovenești – Italia, Portugalia, Franța și Marea Britanie, în prima etapă, și Germania, Marea Britanie, Israel, Italia, Portugalia și Federația Rusă – la o etapă ulterioară. Primul volum care a inclus rezultatele cercetărilor, realizate de Diana Cheianu-Andrei [8], reprezintă o primă analiză a situației comunităților cetățenilor moldoveni emigrați în țările europene în baza unor date empirice colectate pe teren; privind motivațiile, tendințele și așteptările migranților, pregătirea profesională și integrarea pe piața muncii, sprijinul din partea asociațiilor, precum și perspectivele de revenire în țara de origine. Al doilea volum, realizat în baza celei de-a doua etape de cartografiere, a fost

publicat la sfârșitul anului 2017 de Valeriu Moșneaga [23] și pune accent pe procesul de creare a minorităților etnice, determinat de procesul globalizării, într-un număr destul de mare de țări. Cercetătorul Valeriu Moșneaga a remarcat câteva lucruri care țin de noile tendințe ale proceselor migraționale: pe de o parte, consolidarea comunităților de migranți (pe care le numește „noi comunități etnice”), păstrarea identității etnoculturale, rolul instituțiilor diasporei (asociații și organizații). Diasporele își confirmă rolul de a crea punți între țara de origine și țara-gazdă, contribuie la „crearea și consolidarea relațiilor politice bilaterale, pot acționa ca instrumente eficiente la dezvoltarea echilibrată a țării de origine și la promovarea ei pe plan internațional” [23]. Autorul menționează interesul științific și politic pe care-l provoacă acest amplu proces, continuu, de formare și consolidare a diasporei, subliniază actualitatea studierii subiectului migrației și a diasporei, în cazul Republicii Moldova, necesitatea analizei acestor procese, dezvoltarea politicilor în domeniu.

O serie de accente necesare pe raportul dintre diasporă și politicile migraționale de sprijin, pe specificul proceselor migraționale contemporane, consecințele asupra situației demografice, socioeconomice se regăsesc în culegerile de articole științifice publicate recent, cu sprijinul OIM, în urma desfășurării unor evenimente științifice internaționale, care au reunit autori din mai multe țări și au abordat aspecte privind criza migrațională, procesele migraționale în contextul transformărilor socioculturale, impactul migrației asupra socializării politice, aspecte privind migrația femeilor, diaspora și relațiile cu țara de origine, consolidarea diasporei moldovenești și rolul în promovarea cursului european al Republicii Moldova. Printre autori se numără C. Solomon, V. Moraru, V. Moșneaga, G. Pîrțac, D. Vaculovschi, V. Țurcan, N. Putină, D. Cheianu-Andrei, R. Rusu, M. Iațco, R. Svetlicinîi etc. Un studiu realizat la sfârșitul anului 2019 a cercetat mai multe aspecte legate de migrația de muncă a cetățenilor moldoveni în 6 țări: Polonia, Germania, Marea Britanie, Franța, Israel, Spania.

Unii cercetători au abordat în special subiecte legate de diasporă, au remarcat activismul de care dau dovadă reprezentanții noilor comunități etnice și tendințele de participare la dezvoltarea localităților de origine [16, 21, 23, 25, 31, 39, 40, 43]. Acest subiect prezintă interes și pentru cercetători din România și din alte țări [5, 10, 34, 49, 53]. Valorificarea potențialului diasporei pentru dezvoltarea Republicii Moldova rămâne deocamdată un deziderat, pentru implementarea căruia sunt necesare politici și acțiuni concrete. Una din inițiative este proiectul Migrație și Dezvoltare Locală și este promovat de PNUD Moldova, în colaborare cu ministerul de resort, Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă și autoritățile locale. În problema reglementării proceselor migraționale din Republica Moldova, unii cercetători, între care Constantin Solomon, au remarcat rolul administrației publice locale în reglementarea proceselor migraționale [50, 51].

În urma realizării celei de-a doua etape de cartografiere, cercetătorul V. Moșneaga a reliefat specificul formării și activității asociațiilor cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare [135]. Aceste organizații din diasporă contribuie la respectarea drepturilor cetățenilor migranți [21, pp. 197-203], prin oferirea unor consultații juridice gratuite, printr-un sprijin concret în relațiile cu instituțiile din țara-gazdă. Atitudinea migranților moldoveni față de asociațiile din diasporă [142], în contextul politic și social actual, gradul de încredere pe care îl manifestă este, la fel, un semnal privind etapa de consolidare a diasporelor. Esența cercetărilor din ultimii ani se referă însă, în special, la abordarea migranților ca indivizi sau ca membri ai unei comunități (de migranți sau comunități etnice), mai rar ca și comunități din diasporă [98].

Cercetătoarea R. Rusu a realizat mai multe studii de cercetare a diasporei, menționând rolul politic activ, provocările în menținerea legăturilor cu țara de origine, implicarea în dezvoltarea țării, dar și impactul diasporei în procesele politice din țara de origine [45, 46, 47, 106]. La rândul său, cercetătoarea E. Balan pune accent pe termeni cum ar fi conflict cultural, segregare, asimilare, marginalizare, studiind relația dintre migrație și etnic [3, pp. 61-63].

Cercetătorul V. Blajco a analizat fenomenul migrației în contextul proceselor politice din Republica Moldova [121]. Participarea comunităților cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare la alegerile din Republica Moldova a devenit un subiect de maxim interes în ultimii ani, odată cu creșterea numărului persoanelor care merg la vot în cadrul alegerilor. Cercetătoarea N. Putină s-a referit, în lucrările sale, atât la participarea reprezentanților diasporei la alegeri, cât și la impactul comunităților din străinătate asupra proceselor politice din Republica Moldova [39, 40]. În ce privește modificările legislației electorale, care au vizat și participarea cetățenilor moldoveni din străinătate, cercetătorii A. Arseni și I. Rusandu au subliniat factorii de risc și vulnerabilitățile noilor prevederi. Influența proceselor migraționale asupra socializării politice este, de asemenea, o temă actuală, care prezintă interes pentru cercetători, inclusiv raportat la migranții aflați în situații de ilegalitate [4, 35, 128].

Implicațiile sociopolitice ale procesului de formare a generațiilor secunde de migrație au în vizor un spectru foarte larg de problematice. Prin urmare, cercetarea va cuprinde observații privind activismul civic al tinerilor migranți, gradul de cultură politică și de participare politică, în acest sens concluziile cercetătorilor P. Varzari și L. Braga constituind puncte de reper importante [58, 122].

Cât privește metodologia aplicată în cadrul cercetării de față, metodele de investigație științifică aplicate sunt în conformitate cu complexitatea fenomenului studiat și a abordării interdisciplinare. Studiul de cercetare a fost realizat prin aplicarea unui șir de metode general-științifice: sistemică, statistică, istorică, comparativă etc. Metoda sistemică a fost aplicată pe tot parcursul cercetării, dar în special la cercetarea aspectelor privind migrația minorilor și procesul

de integrare peste hotare. Metoda statistică a completat datele empirice, colectate în cadrul cercetării calitative. Metoda behavioristă (metodă particular-științifică) a fost aplicată la cercetarea comportamentului politic al tinerilor din diasporă (în raport cu semenii lor băștinași sau născuți în țara-gazdă, cu părinții migranți), a gradului de intenții (migrație repetată, revenire sau stabilire pe termen lung în țara-gazdă; de solicitare a cetățeniei etc.), a activismului civic, manifestat în cadrul comunităților online și a asociațiilor, a implicării lor în campanii de informare, de voluntariat etc. Metoda istorică a furnizat materialul teoretic fundamental pentru cercetarea evoluției generațiilor secunde de-a lungul timpului, la diferite etape, în diferite țări; a tendințelor legate de generațiile secunde (observații, cercetări și chestionare aplicate în 2008 și, respectiv, în 2015-2018). Metoda comparativă a fost aplicată la diferite etape de cercetare, atât la analiza situației migranților din diferite țări (statistici, politici de integrare, factori de risc), dar și a copiilor migranților, abordate ca subiecte de cercetare la nivel european sau internațional, la stabilirea particularităților procesului de integrare a copiilor cu cetățenia Republicii Moldova, aflați în instituții de învățământ din Italia (în raport cu elevii din România și Ucraina), în funcție de locul nașterii, vârsta emigrării, perioada de aflare peste hotare etc.

Analiza și sinteza, inducția și deducția completează spectrul metodelor aplicate în cadrul cercetării. Un rol aparte a revenit metodei sociologice (metodă extrapolitologică) și metodelor specifice: realizarea anchetelor pe teren (aplicarea chestionarului, pentru cercetările cantitative), a interviurilor aprofundate, a studiilor de caz, discuțiile în focus grup (în cazul cercetării calitative) etc. [A se vedea tabelul 1 din Anexa 2] Obiectul de studiu fiind generațiile secunde, observația (directă și indirectă, participativă, în timp, structurată etc.) a avut un rol important în cercetarea situației copiilor migranți. Aceasta reprezintă modalitatea de a studia aspecte privind relațiile dintre diferite categorii de migranți, evoluția de-a lungul anilor a persoanelor vizate de cercetare, problemele cu care se confruntă, soluțiile pe care le adoptă pentru a le depăși – toate aceste beneficii ale metodei observării, împreună cu întreg spectrul de metode aplicate pentru analiza fenomenului (cantitative și calitative), conduc nu doar la o prezentare obiectivă a datelor privind prezența tinerilor migranți moldoveni, dar și la determinarea unor probleme înregistrate în procesul de formare a acestor noi generații ale persoanelor emigrate din Republica Moldova. Între criteriile de eșantionare aplicabile la tema propusă pot fi numite eșantionarea de tip „bulgăre de zăpadă” (unui respondent i se cere să identifice un alt posibil respondent), eșantionarea intenționată etc. Extrem de importantă în procesul de cercetare este metoda analizei secundare, foarte utilă nu doar pentru a verifica rezultatele științifice obținute, ci și pentru a realiza un studiu comparativ.

Metoda statistică a completat de fapt mai multe metode și procedee de cercetare (cantitativă și calitativă) aplicate. Prin realizarea celor 13 hărți care prezintă repartizarea geografică, pe teritoriul Italiei, a comunităților cetățenilor moldoveni, a elevilor moldoveni înscriși în instituțiile

de învățământ etc. s-a încercat modelarea fenomenului, pentru o prezentare vizibilă, cât mai clară, a comunităților cetățenilor moldoveni și formarea generațiilor secunde în Italia (A se vedea Anexa 3; 1-13). Prezentarea pe hartă a diferitor aspecte legate de prezența în Italia a cetățenilor originari din Republica Moldova a fost realizată în baza datelor statistice oficiale din perioada 2013-2014, an de cotitură pentru migrația cetățenilor moldoveni în această țară de destinație. Începând cu anul 2014, numărul acestora a scăzut constant, în parte datorită diminuării fluxurilor de migranți spre Italia, dar cauza principală fiind dobândirea cetățeniei țării-gazdă, după o perioadă de cel puțin 10 ani de ședere în Italia. O (re)modelare de acest gen (prezentarea pe hartă a unor date statistice coroborate), repetată, ulterioară anului 2014, nu ar corespunde realității și ar denatura situația reală deoarece peste 90 la sută din cei 30 de mii de cetățeni moldoveni care nu se mai regăsesc în statisticile italiene cu privire la imigranți au devenit, de fapt, cetățeni ai acestei țări. În cazul elevilor moldoveni înscriși în instituțiile de învățământ din Italia, situația s-a schimbat nesemnificativ, numărul lor a crescut doar cu 100-300 de persoane, iar spațiul geografic de repartizare a acestora nu s-a schimbat (A se vedea Anexa 3).

Lucrarea de față își propune drept scop analiza aspectelor socio-politice legate de formarea generațiilor secunde, evidențierea particularităților formării generațiilor secunde ale migranților moldoveni în Italia, analizând procesul de integrare a diferitor categorii de minori migranți, prezența în țara-gazdă, dinamica și specificul fenomenului respectiv. Pentru realizarea acestor deziderate s-a procedat la analiza datelor statistice oficiale disponibile în Italia și Republica Moldova, pentru a avea o imagine clară a dimensiunii fenomenului generațiilor secunde de migrație. În acest scop, datele statistice ale Ministerului Educației din Italia (MIUR) privind înscrierea în instituțiile de învățământ a elevilor moldoveni au fost completate cu unele cercetări pe teren, realizate în baza metodei observării în situație (directe, indirecte și participative). Cercetarea cantitativă și calitativă a fost aplicată pentru stabilirea particularităților procesului de integrare a copiilor migranților moldoveni; s-a axat pe ancheta în bază de chestionar, la care au participat tineri migranți moldoveni aflați în Italia, care au plecat din Republica Moldova la diferite etape de vârstă pentru a-și însoți părinții (datele studiului au fost coroborate cu datele din chestionarele completate de părinții-migranți). La cercetarea calitativă au participat cetățeni moldoveni care au copii născuți în Italia sau transferați în peninsulă în urma procedurilor legale de reîntregire a familiei. Interviuurile aprofundate cu tinerii migranți, cu părinții lor și cele cu experții în domeniu: reprezentanți ai unor instituții de stat (MAEIE, BMA, BRD, judecătorii, servicii sociale, licee), ai mediului academic, experți în domeniul migrației, pedagogi, judecători, psihologi, jurnaliști) au fost realizate în perioada 2015 - 2018.

Formate în urma proceselor migraționale, generațiile secunde reprezintă de fapt generațiile post-migrație, sunt descendenții sau urmașii părinților emigrați, care pot

contribui la consolidarea diasporei, a dialogului cu țara de origine, dar și la modernizarea Republicii Moldova. Metodele de investigație științifică sunt în conformitate cu complexitatea fenomenului studiat și permit reliefarea unui cadru important privind generațiile secunde și a multiplelor aspecte care se referă la comunitățile cetățenilor originari din Republica Moldova, emigrați în Italia.

1.4. Concluzii la capitolul 1

1. La cercetarea generațiilor secunde este primordială abordarea interdisciplinară. Ca obiect de studiu, generațiile secunde se află într-o zonă de interferențe dintre politologie, sociologia migrației, demografie, psihologie, pedagogie și filosofie. Termenul „generații secunde” este răspândit în literatura științifică internațională, mai puțin în spațiul românesc, unde este răspândit termenul „a doua generație (de migrație)”. Considerăm că „generații secunde” este un concept mai general (un termen generalizator), care se referă la generațiile formate peste hotare după emigrația cetățenilor originari din Republica Moldova. În ambele cazuri, indiferent de denumirea propusă, alăturarea cuvântului „migrație” poate să provoace confuzii, în special în cazul copiilor născuți peste hotare.

2. Migrația și formarea generațiilor secunde în contextul proceselor migraționale prezintă un interes tot mai mare din perspectiva științelor politice, luând în considerare relația dintre stat (instituțiile de stat, centrale și regionale, partide etc.) și migrație, politici și migrație, accesul la cetățenia țării-gazdă, discriminările și inegalitățile de șanse cu care se confruntă migranții și copiii acestora. Literatura de specialitate, care se referă la generațiile secunde, este foarte complexă.

3. Procesul de integrare reprezintă o etapă importantă a stabilirii peste hotare a migranților, fiind perceput ca un proces dinamic, de interacțiune reciprocă. Politica Uniunii Europene privind integrarea imigranților vizează cadrul de politici și participarea imigranților la procesele democratice din țările-gazdă; realizarea unor acțiuni la nivel local și rolul implicării țărilor de origine (informarea la etapa de pre-migrare, sprijinirea cetățenilor aflați în alte țări prin intermediul misiunilor diplomatice, contribuind și stimulând migranții care ar dori să revină în țară). Totodată, politica UE evidențiază importanța stabilirii unor „contacte benefice între comunitățile din diaspora și țările lor de origine”.

4. Generațiile secunde reprezintă etapa de trecere de la migrația temporară la migrația definitivă, de stabilire pe termen lung sau chiar definitivă într-o anumită țară și, în același timp, reprezintă puntea de legătură dintre țara de origine și țara-gazdă, dintre părinții migranți și societatea țării-gazdă. Descendenții migranților din generațiile succesive au, de regulă, contacte mult mai rare și mai puțin apropiate cu țara de origine.

5. Au fost delimitate diferite categorii de minori afectați de migrație: minorii străini născuți în țara-gazdă, minorii imigrați în urma reîntregirii familiei, minorii neînsoțiți, minorii refugiați, copiii din familiile mixte etc. În cazul cetățenilor moldoveni, aceste categorii scot în evidență de fapt etape ale migrației și integrării graduale a minorilor moldoveni în Italia, dar și prezența lor în cadrul comunităților cetățenilor moldoveni.

6. Există mai mulți factori de risc în procesul de integrare: discriminări, posibilități economice limitate, blocajul mobilității sociale. Dincolo de caracteristicile personale și capacitățile familiei (rețele parentale), contează contextul social din țara-gazdă, relațiile politice dintre țara de origine și țara-gazdă, cultura politică, politicile de integrare, situația economică din țara-gazdă, caracteristicile comunității respective de migrați. Motivațiile (e)migrației, politica migrațională a țării de reședință, specificul procesului de integrare influențează comportamentul politic ulterior al diasporei, în raport cu țara de migrație, dar și cu țara-gazdă. Sunt aspecte intrinseci, în strânsă corelație. Cercetările în plan comparativ privind diaspora cetățenilor originari din Republica Moldova, emigrați în Federația Rusă, în raport cu cele din țările UE, din nordul Europei, din SUA, Canada – pot fi foarte relevante, dacă ne referim la capacitatea de mobilizare și de reacție, la comportamentul politic și electoral, la activismul civic și absenteismul electoral.

7. Rolul mass-mediei în reflectarea subiectelor legate de procesele migraționale și integrarea imigranților, care vizează femeile migrante și copiii implicați în migrație este foarte important. Au fost elaborate ghiduri pentru jurnaliști, cu recomandări exprese privind limbajul utilizat și evitarea unor derapaje profesionale. Biserica și comunitățile parohiale au, la rândul lor, un rol considerabil în procesul de integrare a migraților și a copiilor acestora, la formarea și consolidarea noilor comunități etnice și a asociațiilor diasporei.

2. PARTICULARITĂȚILE PROCESULUI DE INTEGRARE ÎN ITALIA A CETĂȚENILOR MOLDOVENI EMIGRAȚI ȘI A GENERAȚIILOR SECUNDE

Datorită numărului mare de cetățeni care s-au stabilit cu traiul în Italia, între Republica Moldova și Republica Italiană s-au stabilit relații de colaborare permanentă, pe mai multe dimensiuni. Din anul 2009, odată cu deschiderea oficială la Chișinău a Ambasadei Republicii Italia, dialogul politic bilateral a fost mai dinamic. Mai mulți cetățeni moldoveni au primit diplome și recunoașteri oficiale în Italia, grație unor merite deosebite în diferite domenii sau datorită implicării lor în proiecte umanitare. Președintele italian Sergio Mattarella a transmis un mesaj de felicitare președintei alese a Republicii Moldova, Maia Sandu, la 16 noiembrie 2020, în care și-a exprimat speranța ca „relațiile excelente dintre țările noastre” să se consolideze și mai mult. Președintele Italiei a subliniat că „la consolidarea constantă a relațiilor de prietenie contribuie, în mod special, cetățenii moldoveni stabiliți în Italia, care constituie una din cele mai numeroase comunități moldovenești peste hotare și care sunt capabili să se integreze pe deplin din punct de vedere cultural, social, și economic în societatea italiană”. „Rămânând, în același timp, legați de propriile rădăcini”, se precizează în scrisoarea oficială a președintelui Italiei, publicată pe site-ul Ambasadei Italiene în Republica Moldova.

2.1. Aspecte politice și sociale privind consolidarea comunităților cetățenilor originari din Republica Moldova

Conform datelor Centrului de Cercetări Demografice al Institutului Național de Cercetări Economice, numărul cetățenilor originari din Republica Moldova care emigrează pentru o perioadă de lungă durată (mai mult de 12 luni) este de circa 45-50 mii de persoane pe an, majoritatea din ei fiind tineri. Din anul 1991, de la declararea independenței ca stat și, odată cu trecerea la economia de piață, Republica Moldova a traversat mai multe perioade de criză. „După anii '90, Republica Moldova se află într-o permanentă situație economică stresantă. Aceste șocuri economice au implicații importante pentru societate la general, și pentru fiecare persoană în mod individual, având impact și asupra proceselor demografice”, subliniază experții de la CCD al INCE [177]. În opinia lor, în Republica Moldova emigrația a fost determinată în special de factori economici: lipsa locurilor de muncă, nivelul redus al salarizării, costurile înalte la bunuri și servicii, nivelul scăzut de trai. „Situația socioeconomică nestabilă din țară contribuie la sporirea numărului persoanelor implicate în migrația internațională, care a cuprins în timp tot mai multe persoane din grupele de vârstă tinere”, afirmă autorii [177]. Dacă anterior plecau peste hotare în special persoanele neangajate în câmpul muncii sau cei care aveau salarii minime (migrația având preponderent un caracter economic), în ultimul deceniu tot mai mult pleacă tineri cu o bună

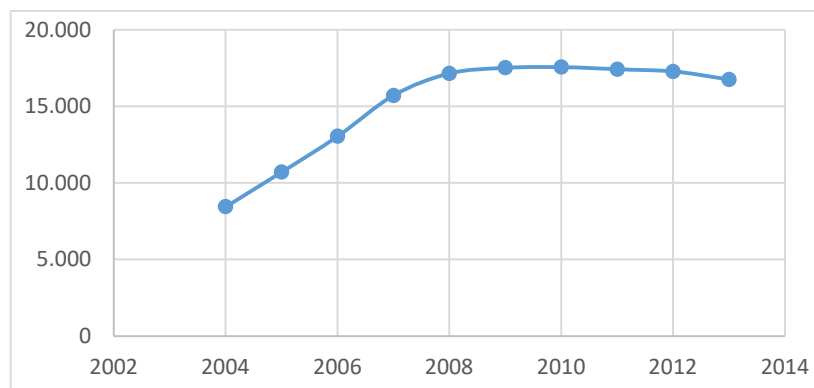
pregătire și un nivel mediu al salariilor, care nu văd însă perspective de creștere în Republica Moldova. Migrația în semn de protest, atestată în anii 2001-2003, a luat amploare în perioada 2015-2016. Datele statistice oficiale reflectă câteva tendințe înregistrate în ultimii 20-25 de ani în Republica Moldova: reducerea constantă a populației, scăderea ratei natalității și a sporului natural al populației, creșterea numărului cetățenilor moldoveni aflați la lucru sau în căutare de lucru peste hotare etc.

O analiză comparativă și diacronică a datelor oficiului statistic al UE (Eurostat) privind prezența cetățenilor originari din Republica Moldova, în țările europene, denotă depășirea fazei explozive și înregistrarea primelor caracteristici ale etapei de stabilizare. O mare parte din cei emigrați în perioada 1990-2010, care au obținut legalizarea aflării lor în țările europene, au rămas să trăiască peste hotare. În același timp, apar alte subiecte legate de această etapă de evoluție a proceselor migraționale – numărul preponderent al permiselor de ședere pe motivul reîntregirii familiei, numărul în creștere al copiilor născuți în Italia, cu părinți moldoveni, căsătoriile mixte (și copiii născuți în urma acestora), specificul parcursului școlar și formativ al diferitor categorii de minori migranți, prezența minorilor migranți neînsoțiți, a tinerilor inactivi sau NEET (abrevierea de la *Not in Education, Employment and Training* – neimplicați în sistemul educațional, formativ sau pe piața muncii), rolul în creștere al comunităților și asociațiilor de migranți, participarea la vot, implicarea în procesele electorale și în procesul de dezvoltare a țării de origine etc.

Începând cu anii 2009-2010, se atestă noi tendințe – o redimensionare a migrației externe din Republica Moldova, printre cauze numărându-se consecințele crizei economice globale, dar și instabilitatea politică și social-economică din țară. S-a diversificat considerabil numărul țărilor în care se află cetățeni moldoveni, a crescut gradul de acces la cetățenia țării-gazdă și numărul celor care au obținut un pașaport eliberat de una din țările europene. Mulți dintre aceștia au tendința să reemigreze, după o anumită perioadă de ședere într-o țară de destinație, în special din Portugalia, Italia, Spania – țări europene de migrație preferate în anii 2000-2010. Tot mai mult, cetățenii moldoveni aleg să plece în Germania, Franța, Marea Britanie, Irlanda, SUA, Canada etc. Aceste tendințe de schimbare a țării de migrație s-au accentuat începând cu anul 2014, odată cu liberalizarea regimului de vize în spațiul UE. În același timp, s-a redus constant numărul migranților moldoveni din Federația Rusă, țară unde se aflau, tradițional, mai mult de o treime din cetățenii Republicii Moldova plecați în străinătate.

În Italia, Spania și Portugalia comunitățile cetățenilor moldoveni sunt o prezență structurală și stabilă. Criza ocupațională și schimbările care au avut loc la începutul sec. XXI în Spania și Portugalia au afectat direct cetățenii moldoveni. Pe de altă parte, gradul sporit de acces la cetățenia țării-gazdă a contribuit la reducerea numărului migranților moldoveni în statisticile oficiale din

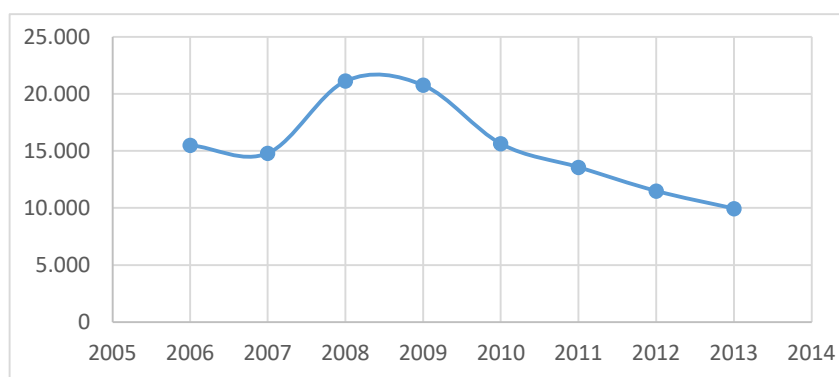
țara de reședință. În Spania, în 2004 erau circa 8.500 rezidenți moldoveni, în 2010 numărul acestora s-a dublat (17.563). Ulterior, numărul a scăzut, nesemnificativ, până la 16.759 persoane, în anul 2013.

Fig. 2.1. Cetățeni moldoveni rezidenți în Spania, 2004-2013

Sursa: autor, analiza datelor Eurostat, furnizate de Centrul de Studii și Cercetări IDOS, Italia

Studiul comparativ privind prezența cetățenilor moldoveni în Italia, Spania și Portugalia (în baza datelor Eurostat) reflectă modul în care politicile migraționiste diferite au influențat asupra legalizării aflării cetățenilor moldoveni. Politicile adoptate în Portugalia și Spania au încurajat obținerea de către imigranți a cetățeniei țării-gazdă, în timp ce Italia a preferat să legalizeze aflarea cetățenilor străini prin intermediul mai multor acte normative. Efectele politicilor aprobate în Portugalia au devenit vizibile în decursul a 2-3 ani – prezența numerică a cetățenilor moldoveni a scăzut odată cu obținerea de către imigranți a cetățeniei țării-gazdă [11]. În Portugalia, peste 15 mii de cetățeni moldoveni aveau reședința în anul 2004, iar în 2008 – 21.147. În decursul a doar doi ani, peste 6 mii au obținut cetățenia țării-gazdă (numărul rezidenților moldoveni a ajuns la 15.641, în anul 2010). La 1 ianuarie 2014, în Portugalia erau 9.971 de rezidenți cu cetățenia Republicii Moldova.

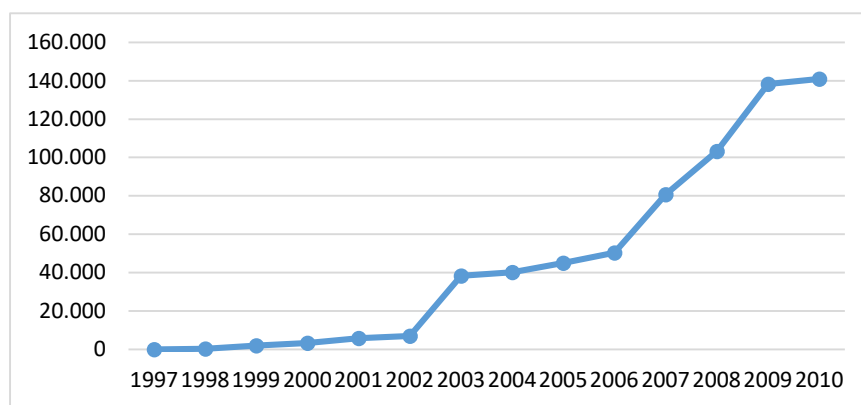
Fig. 2.2. Cetățeni moldoveni rezidenți în Portugalia, 2004-2013

Sursa: autor, analiza datelor Eurostat, furnizate de Centrul de Studii și Cercetări IDOS, Italia

Prin urmare, politicile în domeniu au un impact direct asupra prezenței numerice a imigranților: sunt înregistrați în actele locale ca și cetățeni ai țării de reședință, chiar dacă, așa cum e în cazul Italiei și Portugaliei, imigranții nu sunt obligați să renunțe la cetățenia țării de origine.

În ce privește evoluția comunităților cetățenilor moldoveni în Italia, trebuie să subliniem că procesul migrațional al cetățenilor Republicii Moldova în Italia a cunoscut mai multe transformări de-a lungul anilor. În Italia, comunitatea cetățenilor moldoveni s-a numărat constant, începând cu anul 2003, printre cele mai mari 20 prezente. Comunitatea cetățenilor moldoveni din Italia este a treia după mărime din Europa de Est, după cea din România și Ucraina. Între comunitățile Republicii Moldova și cele ale Ucrainei există asemănări, dar și diferențe esențiale. Asemănările vizează incidența mare a femeilor în rândul migranților (circa 67-70 la sută), vârsta medie relativ mai mare față de alte comunități (30-34 de ani), implicarea masivă în sectorul îngrijirii persoanelor (50-70%), dar și nivelul reușitei școlare a copiilor migranților.

Pentru a înțelege cum s-au format într-o țară europeană, în Italia, cele mai mari comunități de emigranți originari din Republica Moldova, trebuie să analizăm cu atenție istoricul prezenței cetățenilor moldoveni în Italia. În plus, aceste comunități au fost și cele mai active, de-a lungul anilor, în ce privește participarea la procesele politice și electorale din Republica Moldova. În Italia, prezența cetățenilor moldoveni a cunoscut până în 2010 o creștere explozivă. Potrivit datelor EMN Italia, în 1997 în Italia se aflau legal, cu permise de ședere, doar 15 cetățeni moldoveni, în 1998 erau 268, în 1999 numărul lor a crescut până la 1.908, în 2000 – până la 3.314, în 2001 – 5.715, în timp ce în 2002 erau 6.861. Cu siguranță, în realitate erau mult mai mulți cetățeni moldoveni care trăiau și munceau în Italia, fiind în condiție de ilegalitate. În mare parte, rețelele de migrație construite între timp, speranța de a obține acte de ședere, dar și asemănarea socioculturală și lingvistică au contribuit la orientarea migranților moldoveni spre Italia (motivații și situații similare au fost și în cazul Spaniei și Portugaliei, dacă vorbim, de ex., despre factorii *push and pull*).

Fig. 2.3. Permise de ședere în Italia, eliberate cetățenilor moldoveni, 1997-2010

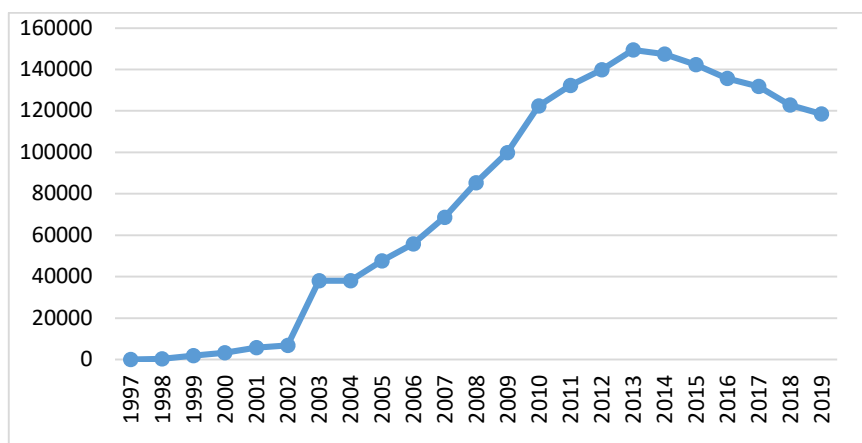
Sursa: EMN Italia, analiza datelor ISTAT (1991-2007) și Eurostat (2008-2010)

Ca urmare a aprobării legii nr. 189 din 2002 (numită și legea Bossi-Fini, după numele autorilor), au fost depuse 31.217 cereri pentru legalizarea aflării cetățenilor moldoveni în Italia (care se aflau ilegal de fapt pe teritoriul țării). În 2003, aproximativ 38.000 de cetățeni moldoveni

obținuseră permise de ședere în Italia, iar în 2004 – 40.232. Creșteri esențiale au avut loc în perioada 2006-2010, când numărul permiselor de ședere eliberate pentru cetățenii moldoveni practic s-a triplat (de la 50.308 până la 140.954). Datele EMN Italia se referă la analiza datelor ISTAT (1991-2007) și Eurostat (2008-2010).

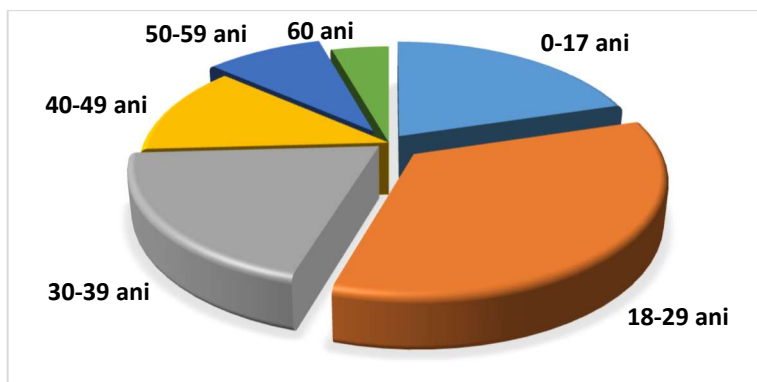
Numărul cetățenilor moldoveni a crescut foarte mult, constant, până în 2014, când aproximativ 150 de mii de cetățeni moldoveni se aflau legal în această țară, în baza pașapoartelor eliberate de autoritățile de la Chișinău.

Fig. 2.4. Cetățeni moldoveni rezidenți în Italia, 1 ianuarie 1998 - 1 ianuarie 2020

Sursa: autor, analiza datelor ISTAT

În 2014 a fost înregistrat, pentru prima oară, un trend negativ, care continuă până în prezent. Este primul an în care a fost atestată o scădere a numărului rezidenților moldoveni în Italia, deși ne semnificativă. Ulterior, numărul acestora a scăzut mult mai mult.

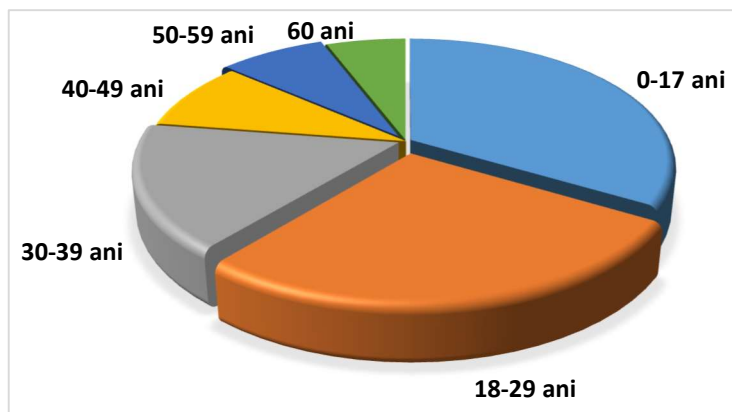
Fig. 2.5. Cetățeni moldoveni nou-intrați pe teritoriul Italiei, 2013

Sursa: autor, raportul *Comunită moldava în Italia 2014* al Ministerului Muncii și Politicilor Sociale din Italia

Potrivit datelor oficiale, la 1 ianuarie 2014 în Italia se aflau 149.434 cetățeni moldoveni rezidenți, iar la 1 ianuarie 2015 numărul lor a scăzut până la 147.388 sau până la 2,9% din numărul total de cetățeni străini din Italia. Conform clasificării după vârstă a cetățenilor moldoveni, 21.214 (sau 14,4%) aveau 0-14 ani, 4.987 (sau 3,4%) aveau 15-17 ani, 27.527 (18,7%) aveau 18-29 ani. Cea mai mare parte din comunitate o reprezintă totuși populația matură, în special cei de 30-44 de

ani. Peste 48 mii de persoane (sau 32,6% din numărul total) au 30-44 ani, 42.936 (sau 29,2%) au 45-64 ani, iar 2.493 (sau 1,7%) au peste 65 de ani.

Indicele de variație este de - 1,4 la sută sau o variabilitate negativă de 2.046 persoane. Cel mai mult a scăzut numărul rezidenților moldoveni din regiunea Nord-Est a Italiei (de la 78.156 până la 76.588, cu 1.758 persoane mai puțin). Doar în sudul Italiei numărul rezidenților moldoveni a crescut puțin (de la 2.251 până la 2.285). Statisticile oficiale atestă și un grad semnificativ de mobilitate internă a cetățenilor moldoveni, fapt care confirmă tendința migranților de a se deplasa în căutarea unui loc de muncă.

Fig. 2.6. Cetățeni moldoveni nou-intrați pe teritoriul Italiei, 2014

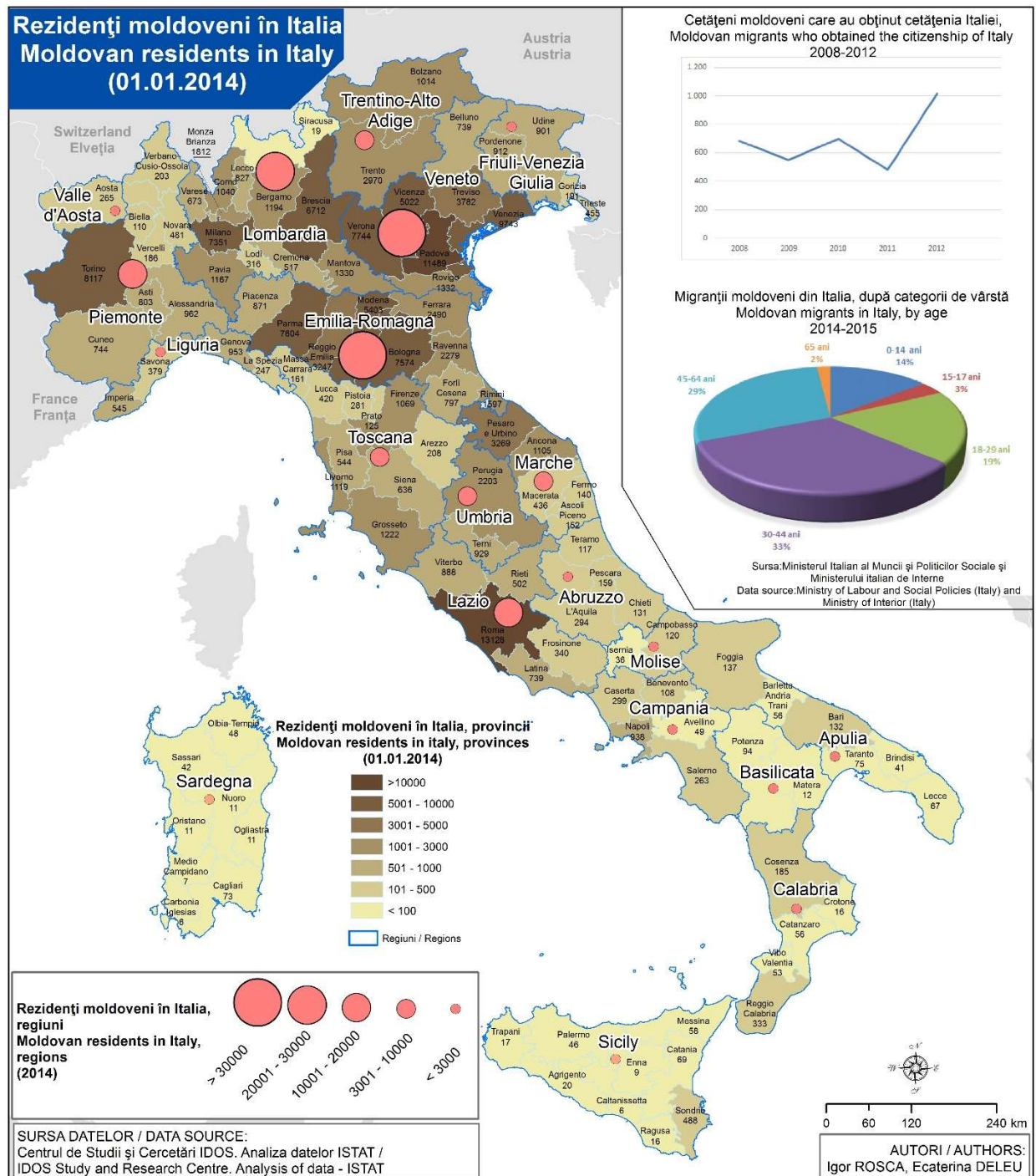
Sursa: autor, raportul *Comunită moldava în Italia 2015* al Ministerului Muncii și Politicilor Sociale din Italia

Pe parcursul anului 2015 aceste tendințe s-au menținut. De asemenea, tendința privind creșterea ponderii minorilor de până la 17 ani în numărul cetățenilor originari din Republica Moldova nou-intrați în Italia – de la 20% până la 30%.

Pentru o analiză detaliată a diferitor aspecte ale prezenței cetățenilor moldoveni în Italia au fost realizate o serie de hărți spațiale, cu reprezentarea grafică a datelor statistice oficiale din Italia (A se vedea Anexa 2; 1-13). Pentru a realiza o analiză comparativă, este utilă confruntarea datelor din 2013-2014 cu privire la prezența rezidenților moldoveni în Italia (fiind un an de cotitură în fluxurile migraționale a cetățenilor moldoveni spre Italia), variația numărului acestora la nivel de regiuni și provincii, pentru a scoate în evidență principalele caracteristici de mobilitate teritorială.

Situația atestată în Nord-Estul și Nord-Vestul Italiei s-a menținut constantă, cu o variație redusă, de până la 5%. În regiunile de centru și sud variațiile au fost fluctuante, de la – 33%, în Caltanissetta, Sicilia, până la 23,5%, în Provincia Trapani, din aceeași regiune. Numărul rezidenților cu cetățenia Republicii Moldova a scăzut mai mult în provincia Vibo Valentia, Calabria (-26,4%), Matera, Basilicata (-25%) și Oristano, Sardegna (-18,2%). Un indice mare de variație pozitivă a fost atestat în provinciile Catanzaro, Calabria (21,4%), Caserta, Campania (17,4%) și Chieti, Abruzzo (15,3%).

2.1. Rezidenți moldoveni în Italia (01.01.2014)

Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

Aceste diferențe reflectă repartizarea pe teritoriul Italiei a rețelelor de migrație specifice în cazul cetățenilor moldoveni, procesul de integrare a acestora și rezultatul unor politici aplicate în cazul migranților (politici sociale, economice).

Regiunile italiene cu cea mai mare prezență a rezidenților moldoveni au rămas în perioada 2013-2014 Veneto și Emilia Romagna, cu până la 38 mii de persoane, urmate consecutiv de Lombardia (până la 30 mii), Piemonte și Lazio (cu până la 20 mii), Trentino Alto Adige, Toscana,

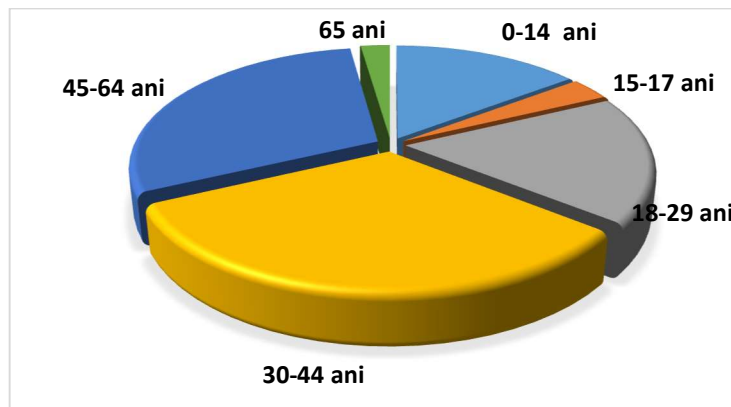
Marche, Umbria (până la 10 mii) etc. În cele două orașe cu cea mai mare concentrare a prezenței rezidenților moldoveni – Roma și Padova – numărul a scăzut ușor în perioada respectivă.

În capitala Italiei, orașul Roma, la 1 ianuarie 2014 erau 13.128 rezidenți cu cetățenia Republicii Moldova, iar la 1 ianuarie 2015 – 13.028. La 1 ianuarie 2020, numărul cetățenilor moldoveni în provincia Romei (inclusiv orașul Roma) a scăzut până la 10.797. În cazul provinciei Padova, numărul acestora s-a redus de la 11.489 până la 11.392. Până în prezent acest clasament s-a menținut oarecum neschimbat, în timp ce cifrele s-au redus semnificativ. Conform datelor oficiale, la 1 ianuarie 2020 în provincia Padova erau doar 9.076 de rezidenți moldoveni, în regiunea Veneto trăiau peste 31 de mii de rezidenți moldoveni, iar în regiunea Emilia Romagna – 26.363, în Lombardia și Lazio erau aproximativ 20 de mii și, respectiv, 13 mii de cetățeni moldoveni. Dacă analizăm cu atenție rezultatele privind prezența la vot a cetățenilor moldoveni din Italia, vom descoperi asemănări între datele repartizării geografice a cetățenilor moldoveni și prezența la secțiile de vot.

Un alt aspect, ponderea prezenței cetățenilor moldoveni asupra numărului total de străini din Italia, poate reliefa unele aspecte relevante. Dacă acest indicator este în media de doar 2,4%, situația este total diferită la nord în raport cu cea de la sud. În provinciile Veneto și Emilia Romagna ponderea comunității cetățenilor moldoveni depășește 10% (unul din 10 cetățeni străini din localitate este originar din Republica Moldova), iar acest lucru este evident în cazul copiilor din grădinițe sau școli din regiune. O situație de acest gen este înregistrată în orașul Parma, Padova și Veneția.

Analiza prezenței imigranților după categoriile de vârstă poate duce la concluzii relevante privind etapa de stabilizare a comunității (în cazul cetățenilor moldoveni deja sunt evidente), specificul parcursului de integrare, situația familiilor și a copiilor, reprezentanți ai unei noi generații a cetățenilor moldoveni în Italia, despre procesul de îmbătrânire a migranților, evoluția numărului minorilor etc. (A se vedea Anexa 3) Analizând structura după vârstă a noilor fluxuri de emigrație a cetățenilor moldoveni în Italia, putem stabili că în ultimii ani circa 25-30% dintre ei au vârsta de până la 17 ani (aceștia fiind în cea mai mare parte copii care au unul sau ambii părinți stabiliți în peninsulă), motivul esențial fiind reîntregirea familiei, lucru vădit în statisticile oficiale din peninsulă (62,3% din permisele de ședere au fost acordate cetățenilor moldoveni din motive legate de reîntregirea familiei, iar 29,9 % sunt permise de muncă).

Reîntregirea familiei este motivul eliberării noilor permise de ședere – în 2016, din cele 2.538 de permise de ședere eliberate nou-veniților din Republica Moldova, 80,3% au fost pentru motive de familie, în 1.477 de cazuri permisele de ședere au fost eliberate pentru o perioadă mai mare de 12 luni (ceea ce înseamnă migrație pe termen lung).

Fig. 2.7. Cetățeni moldoveni în Italia, clasificarea după grupe de vârstă, 01.01.2016

Sursa: autor, în baza datelor Ministerului de Interne al Italiei, furnizate de Centrul de Studii și Cercetări IDOS

Astfel, potrivit datelor oficiale din Italia, la 1 ianuarie 2016 în Italia erau înregistrați 142.266 cetățeni moldoveni, care constituiau 2,8% din numărul total de străini în peninsulă (A se vedea Anexa 2.4.). Dintre ei, 94.577 sau 66,5% erau femei, iar 47.011 sau 33,5% - bărbați. Variația înregistrată în perioada 2014-2015 a fost una negativă, de 3,5%, fiind atestată o scădere de 5.122 persoane. Aceste cifre reflectă aproape în totalitate creșterea numărului celor care au obținut cetățenia italiană, conform noilor modificări legislative aprobate în 2015 în Italia, în special fiind tineri care au împlinit vârsta de 18 ani. Gradul de stabilitate a prezenței cetățenilor moldoveni este reliefat de mai mulți factori, inclusiv faptul că 80.733 din ei au permise de ședere de lungă durată, iar numărul celor care au obținut permis de ședere în urma reîntregirii familiei este în continuă creștere. La 1 ianuarie 2016, în Nord-Estul Italiei locuiau 74.038 de rezidenți moldoveni, în Nord-Vestul țării – 35.768. În regiunea de Centru se stabiliseră 28.328 de cetățeni moldoveni, la Sud – 3.708, iar pe insule – 424. În total, în Nordul Italiei se aflau 109.806 rezidenți moldoveni, deci peste 70 la sută. În partea de Nord-Est a Italiei, în regiunea Veneto sunt cei mai mulți rezidenți moldoveni – 37.247, urmată de Emilia-Romagna, cu 30.731. În Nord-Vest, regiunea preferată de migrații moldoveni este Piemonte (22.972 persoane). În Centrul Italiei, regiunea Lazio înregistrează un număr mai mare de cetățeni moldoveni – 15.402.

Numărul oficial al cetățenilor moldoveni rezidenți în Italia este în continuă scădere - din anul 2014 și până în prezent s-a redus cu peste 30 mii de persoane, iar această situație este determinată în mare parte de dobândirea cetățeniei țării-gazdă. Deși numărul minorilor este, aparent, în scădere (este în descreștere și numărul copiilor moldoveni născuți în Italia), de fapt numărul elevilor cu cetățenia Republicii Moldova, în instituțiile școlare din peninsulă, este în ușoară creștere (A se vedea Anexa 3.1.). Prin urmare, scăderea numărului cetățenilor moldoveni din Italia are loc pe fundalul reducerii în intensitate a fluxurilor de emigrare în Italia (cu pașaportul Republicii Moldova), dar și a creșterii numărului celor ce au obținut cetățenia, după cel puțin 10 ani de aflare continuă pe teritoriul Italiei. O altă cauză a fluctuației negative a prezenței rezidenților

moldoveni este accelerarea migrației circulare ca urmare a liberalizării regimului de vize (începând cu luna aprilie 2014), dar și creșterea numărului celor care au obținut cetățenia italiană și pașapoarte eliberate de alte țări (Bulgaria, România, Țările Baltice etc.). Alte cauze importante vizează pierderea locului de muncă (fapt care a condus în numeroase cazuri la anularea permisului de ședere și, respectiv, pierderea reședinței), scăderea nivelului salariilor, lipsa unui loc stabil de muncă și reducerea posibilităților de încheiere a unui contract de muncă pe termen lung, de contractare a unor credite de la bancă (sau achitarea ratelor), pierderea locuinței în favoarea băncilor, decizia de a reveni temporar în Republica Moldova etc. Aceste situații au determinat o reorientare a migranților spre alte țări de destinație. Împreună cu aceștia, pleacă în (re)emigrație și copiii lor, pentru a-și însoți părinții.

La 1 ianuarie 2017, numărul rezidenților moldoveni a scăzut până la 135.661 [256], iar cel al titularilor de permise de ședere – până la 130.447 (sau o scădere cu circa 20 de mii în raport cu 2013): dintre care 87.319 femei și 43.128 bărbați (66,9 la sută fiind ponderea femeilor) [237]. Această scădere reprezintă un indicator relevant al obținerii cetățeniei italiene (în special a tinerilor care au solicitat cetățenia țării de reședință la împlinirea vârstei de 18 ani), dar și al reemigrării, în cazul cetățenilor moldoveni. Doar în perioada 2013-2016, peste 11 mii de migranți moldoveni au obținut cetățenia Italiei.

La 1 ianuarie 2018, peste 131 de mii de cetățeni moldoveni se aflau legal în Italia, la aceeași dată din 2019 – 122.762. În cazul fluxurilor de emigranți moldoveni care au drept țară de destinație Italia, au scăzut până la 2.500 de persoane anual, dintre care jumătate au până la vârsta de 18 ani, fiind adolescenți care pleacă pentru reîntregirea familiei, având deja unul din părinți sau ambii care muncesc peste hotare. Deși la 1 ianuarie 2020 numărul lor a scăzut până la circa 119 mii, înregistrându-se o variație negativă de peste 5.600 de persoane, comunitățile cetățenilor originari din Republica Moldova se mențin pe locul 10 printre cele mai numeroase din Italia. La 1 ianuarie 2021, o schimbare de tendință a intervenit în contextul pandemiei de COVID-19, numărul cetățenilor moldoveni fiind în ușoară creștere, până la 122.667 (cu peste 4 mii de persoane sau 3,5%) față de anul precedent – tendință care nu a mai fost înregistrată din anul 2014 [256].

Ponderea femeilor rămâne la cote mari – circa 67% din numărul rezidenților moldoveni din Italia sunt femei. Între timp, ponderea cetățenilor moldoveni, în totalul numărului de străini din Italia, a scăzut de la 4% până la 2,4%. Potrivit Ministerului Muncii și Politicilor Sociale din Italia, crește până la 80% incidența celor care au permise de ședere de lungă durată, ceea ce indică migrație de stabilizare [237]. Raportul instituției italiene include date relevante privind categoriile de vârstă ale migranților moldoveni: 2/3 au peste 30 de ani, iar 28% au peste 50 de ani, ponderea minorilor fiind de 17,5%. Până în prezent, distribuția pe categorii de vârstă a rămas în mare parte la fel, cu precizarea că a crescut până la 10% incidența celor în vârstă de peste 60 de ani, ceea ce

înseamnă îmbătrânirea categoriilor de migranți și probleme legate de asigurarea cu pensii. Au fost atestate unele particularități specifice ale ocupării pe piața muncii a cetățenilor moldoveni din Italia și, respectiv, a descendenților acestora. Nivelul ocupării cetățenilor moldoveni se menține la un nivel înalt, de peste 68%, în raport cu alte comunități, iar repartizarea teritorială a acestora este în conformitate cu prezența comunităților pe teritoriul Italiei – circa 77% în nordul Italiei, 18-20% în regiunile de centru și doar 3% – în sud. O altă tendință înregistrată în Italia este numărul în creștere al întreprinderilor individuale fondate de cetățenii moldoveni (locul 11 printre țările de origine ale migranților). La 1 ianuarie 2020 erau înregistrate circa 6 mii de astfel de întreprinderi (dintre care 1.740 fondate de femei), în creștere cu peste 500, față de anul precedent. Cele mai multe activau în orașul Roma (564), regiunile cu cel mai mare număr de întreprinderi fiind Veneto, Emilia-Romagna și Lombardia. Prin urmare, repartizarea teritorială a micilor întreprinderi gestionate de cetățenii moldoveni corespunde prezenței comunităților noastre în peninsula.

Numărul întreprinderilor individuale fondate de cetățenii moldoveni stabiliți în Italia a evoluat, de asemenea, în funcție de constituirea comunităților noastre în peninsula. În 1998 erau înregistrați doar doi antreprenori cu cetățenia Republicii Moldova, în anul 2008 – deja 1 493. Circa 96 la sută au devenit titulari ai unor mici întreprinderi în perioada 2002-2008, iar 40 la sută – în 2006-2008. Numărul acestora a crescut, la începutul anului 2016, până la 4 653 mici întreprinderi individuale. Inițierea unor mici afaceri a fost una din soluțiile identificate de cetățenii moldoveni pentru a se integra pe piața muncii din Italia, în special în cazul femeilor și a tinerilor, care încearcă să deschidă mici întreprinderi individuale tocmai pentru a se rupe de dependența creată de oferta specifică existentă în Italia pentru părinții migranți – munci în sectorul casnic, de îngrijire a persoanelor sau lucrări în construcții.

Volumul remitențelor este o altă problemă abordată de autorități și de cercetători, în legătură cu impactul social, dar și a limitării dezvoltării economiei din țara de origine (Fig. A1.13). Analizând în plan diacronic evoluția volumului de remitențe parvenite din Italia, odată cu stabilirea primilor cetățeni moldoveni în peninsula, se atestă o creștere progresivă constantă a transferurilor bănești de la 2 mii de euro, în 1995, 4 mii de euro (1996), 14 mii (1997), până la 313 mii (1999), 710 mii (2000) etc. [26] Ulterior, volumul remitențelor trimise în Republica Moldova a crescut de la 46 de milioane euro (în anul 2005), până la circa 54 milioane (în 2007), după care a scăzut în perioada 2006-2009, rămânând totuși la nivelul de 53 de milioane de euro [11]. În 2010, a fost notată o creștere explozivă, de circa 25 milioane, valoarea remitențelor fiind de peste 78 de milioane. Creșterea a continuat în anul 2011, cu circa 92 de milioane trimise în Republica Moldova de cetățenii moldoveni din Italia. În anul următor, volumul remitențelor a scăzut până la circa 75 de milioane, după care a fost înregistrată o evoluție ascendentă a valorii remitențelor – peste

76 milioane în 2013, 85 de milioane în 2014 și 88 de milioane în anul 2015 [11]. În decursul anului 2019 remitențele au depășit 107 milioane de euro, cu 6,7% mai mult decât în 2018.

Volumul remitențelor este diferit în funcție de regiuni – cele mai multe transferuri parvin din Nordul Italiei, unde s-au stabilit în mare parte cetățenii moldoveni. Odată cu etapa de reîntregire a familiilor cetățenilor moldoveni peste hotare, creșterea volumului remitențelor a scăzut în intensitate. În Italia, rămâne considerabil numărul femeilor migrante originare din Republica Moldova care muncesc în sectorul casnic, având familia în țara de origine. De regulă, persoanele care au lăsat familia în Republica Moldova trimit acasă circa 80 la sută din salariu [11]. Precizăm că datele Băncii Centrale a Italiei se referă doar la remitențele transmise de cetățenii moldoveni pe căi oficiale, instituționale, și nu include mijloacele financiare care ajung informal în Republica Moldova (prin șoferii microbuzelor de rută, prin rude, cunoscuți etc.)

De-a lungul anilor, în cazul cetățenilor moldoveni au fost înregistrate mai multe încercări de a pune în practică recomandările UE privind pregătirea pre-migrație, pentru a preveni migrația ilegală și dificultăți legate de procesul de integrare în țara-gazdă. Un astfel de proiect amplu de servicii integrate acordate persoanelor implicate în migrație a fost Proiectul FORMA, implementat recent în 10 țări de origine a migranților care ajung în Italia: Republica Moldova, Ucraina, Albania, China, Egipt, Ecuador, Maroc, Peru, Senegal, Tunisia. În Republica Moldova proiectul a demarat la începutul anului 2018 și a durat aproape doi ani, până în luna noiembrie 2019. Beneficiarii proiectului erau rudele de gradul I ale migranților moldoveni din Italia care solicitau reîntregirea familiei, printr-o cerere oficială adresată autorităților statului, aceste persoane urmând să plece în Italia, după procesul de obținere a vizei la Ambasada Italiei în Republica Moldova. Persoanele care au beneficiat de servicii integrate au fost copiii, soții și părinții cetățenilor străini care au obținut aprobarea cererii de reîntregire a familiei, după ce au demonstrat că întrunesc condițiile impuse de statul italian: venit anual, spațiu locativ suficient pentru fiecare membru al familiei etc. Serviciile acordate cetățenilor moldoveni care urmau să emigreze prevedeau asistență la gestionarea documentelor referitoare la procedurile de intrare pe teritoriul italian (un parcurs sinuos, iar colaborarea cu ambasada a facilitat în parte acest parcurs), formarea lingvistică (un curs de limbă italiană), educația civică și culturală. Prin aceste instrumente (și servicii) puse la dispoziția celor care urmau să fie implicați în migrație, se încerca prevenirea migrației ilegale sau a șederii ilegale pe teritoriul statului de destinație, dar se punea accent în special pe facilitarea gradului de integrare a noilor imigranți. Autoritățile europene recomandă utilizarea tehnologiilor, a rețelelor sociale, a internetului, în scopul facilitării procesului de integrare, inclusiv elaborarea unor aplicații pentru telefoanele mobile, de exemplu, pentru învățarea limbii țării-gazdă. De astfel de aplicații de învățare a limbii italiene au beneficiat cei 22 de cetățeni moldoveni care au emigrat în Italia pentru reîntregirea familiei prin intermediul proiectului FORMA. De asemenea, ei au fost

informații despre drepturile și obligațiile lor în calitate de cetățeni rezidenți ai Italiei, inclusiv despre accesul pe piața muncii, la servicii medicale, la prestări sociale, la obligativitatea de a înscrie copiii în instituții de învățământ (preșcolar, școlar) etc.

Din numărul total de 22 beneficiari moldoveni ai proiectului FORMA, 8 sunt bărbați și 14 femei, care au parcurs toate etapele formării prevăzute în programul destinat pregătirii persoanelor înainte de migrația pentru reîntregirea familiei. Conform profilului sociodemografic, din numărul celor chestionați, 10 sunt minori: 5 băieți și 5 fete cu vârste cuprinse între 15-17 ani. Dintre cei 12 adulți, 9 sunt femei. În toate cazurile, cei care au solicitat reîntregirea familiei aveau o experiență de muncă de peste 10 ani în Italia. Pot fi distinse trei categorii de beneficiari - minorii (13-17 ani); soțul/soția unui cetățean moldovean care a solicitat reîntregirea familiei (de vârstă medie și foarte rar de vârstă pensionării); mame pensionare (rămase singure în țara de origine, văduve, în unele cazuri cu probleme de sănătate). Toți erau originari din diferite localități ale Republicii Moldova, din sate, de la Nord, Centru sau Sud. Majoritatea celor care au solicitat sprijinul în cadrul proiectului FORMA aveau dificultăți în obținerea documentelor. Numărul redus al beneficiarilor din Republica Moldova, dar și din alte țări, poate fi explicat prin două cauze: reducerea semnificativă a fluxurilor de emigrație spre Italia, în anii 2018-2019; posibilitatea pe care o oferă autoritățile din Italia de a obține pe loc, aflându-se deja pe teritoriu italian, a documentelor necesare pentru reîntregirea familiei; dar și deținerea de către cetățenii moldoveni a pașapoartelor eliberate de unele țări europene: România, Bulgaria, Țările Baltice etc. În cazul celor 8 minori migranți, vorbim despre adolescenți de 15-17 ani care au plecat în Italia pentru reîntregirea familiei. Dintre minori, trei aveau doar mama peste hotare. Una din minore și-a văzut tatăl pentru prima oară în viață înainte ca acesta să semneze declarația la notar, prin care își dădea acordul ca mama ei să ia copilul peste hotare. În cazul a doi minori, cererile de reîntregire a familiei au fost depuse în Italia de tații copiilor, chiar dacă și mamele lor se aflau acolo, doar că în cazul lor tata era persoana care întrunea condițiile necesare pentru solicitarea reîntregirii familiei cu un membru de gradul I aflat în țara de baștină. Unii dintre adolescenți erau deja înscriși la licee profesionale din Italia și au spus că au avut și experiențe de muncă, având posibilitatea să meargă în vacanțe. În mare parte, erau elevi sau au absolvit clasa a IX-a. Doar o singură adolescentă a spus că va merge la facultate. Unul din adolescenți, care a rămas cu bunica la vârsta de 4 ani, împreună cu alți trei frați și surori după ce mama a plecat peste hotare, a spus că „a fost speriat de multe lucruri în satul de baștină, când a revenit din străinătate”. Cei mai mulți adolescenți au indicat că ajută la îngrijirea unei persoane vârstnice și bolnave din familie. Doi dintre ei au menționat că au avut anterior experiențe de muncă și au indicat, dincolo de faptul că ajută la treburile din gospodărie, faptul că îngrijesc de frații/surorile mai mici și contribuie din salariul lor la cheltuielile familiei. Adolescenții au indicat limba română ca limba maternă, cunoscând destul de bine și limba rusă, dar au spus că mai cunosc

fie limba franceză sau engleză. La întrebarea ce așteptări au la plecarea în Italia, majoritatea dintre adolescenți au spus că își doresc, în primul rând, să fie alături de familia lor, dar și să își realizeze visele/obiectivele. Întrebați ce temeri au în legătură cu emigrarea, unii din ei au spus că se tem că nu vor reuși să se integreze destul de rapid, că nu știu ce îi așteaptă, că vor avea nostalgie de țara/localitatea de baștină. Doar 3 din ei, care au mai fost anterior de multe ori în vacanțe și cunoșteau limba italiană au spus că nu au nicio temere. Toți adolescenții practica sportul și utilizau internetul și rețelele sociale.

Practicile din cadrul acestui proiect de doi ani au confirmat tendințele privind emigrația în Italia a cetățenilor moldoveni în ultimii 10 ani. În numărul celor plecați în Italia pentru reîntregirea familiei, prevalează adolescenții. În general, toți adolescenții au menționat că au rămas la o vârstă fragedă în grija bunicilor când mama sau tata au plecat peste hotare, unii indicând „prieteni de familie” sau „alte rude (frați, surori, mătuși etc.)”. Toți erau elevi, abia au absolvit sau urmau să absolutească clasa a IX-a. O parte din ei provin din familii monoparentale, unii au fost abandonți la naștere. Unii au trebuit să se integreze în Italia, într-o nouă familie, unde deja s-a mai născut un frate sau o soră. Adolescenții își exprimă intenția de a accede cât mai rapid pe piața muncii. Cazurile adulților migranți sunt, la fel, relevante pentru a reliefa unele tendințe ce țin de emigrația în Italia. Din cele 9 femei care au beneficiat de servicii integrate înainte de emigrația pentru reîntregirea familiei, majoritatea aveau peste 40 de ani (44 de ani și 56-76 de ani), doar două tinere aveau 27 și, respectiv, 29 de ani. Bărbații aveau 44-57 de ani la momentul emigrării.

În cazul comunităților cetățenilor moldoveni formate în Italia, chestiunea dobândirii cetățeniei este esențială pentru aprofundarea procesului de integrare. Obținerea cetățeniei țării de reședință este un factor important pentru migranții din prima generație, dar și pentru cei din generațiile secundă, născuți în aceste țări. În ambele cazuri, dobândirea cetățeniei este considerată un instrument important de promovare a șanselor egale, un semnal etapei de stabilizare și consolidare, de depășire a primei faze, cea mai dificilă, de migrație. Gradul cetățeniei active a migranților ajunge să fie mai înalt – prin participarea la evenimente sociale, culturale, la procesele politice, prin implicarea în procesul de adaptare în școli/societate a copiilor, în activitățile asociațiilor de migranți etc.

În Italia, cadrul legal privind acordarea cetățeniei este asigurat prin implementarea Legii nr. 91 din 5 februarie 1992, care prevede trei modalități de obținere a cetățeniei – prin naturalizare (după cel puțin 10 ani de aflare neîntreruptă pe teritoriul țării), prin căsătorie (pentru cetățenii străini care locuiesc pe teritoriul Italiei cel puțin doi ani după căsătorie, termen redus la un an în cazul nașterii unui copil), prin dobândirea cetățeniei la împlinirea a 18 ani, pentru cei născuți pe teritoriul Italiei, care au locuit legal până la vârsta de 18 ani și depun cererea de obținere a cetățeniei în termen de un an (până la împlinirea vârstei de 19 ani). Copiii născuți în cadrul căsătoriilor mixte,

în baza prevederilor *IUS SANGUINIS*, devin la naștere cetățeni italieni. Cele mai aprinse dezbateri din istoria politică recentă a Italiei au fost provocate, datorită prezenței copiilor imigranților, de încercările autorităților și instituțiilor de stat de modificare a prevederilor legale privind obținerea cetățeniei italiene de către cetățenii extracomunitari, motivate de intențiile de a schimba statutul juridic al copiilor imigranților născuți în Italia. Inițiativele legislative privind introducerea unor forme moderate de *IUS SOLI* și *IUS CULTURAE*, sprijinite de Președinția Italiei, de Guvern și de Ministerul Educației (MIUR), au fost blocate în Senat, în primăvara anului 2017, deși inițiativa a fost aprobată de Camera Deputaților încă în decembrie 2015.

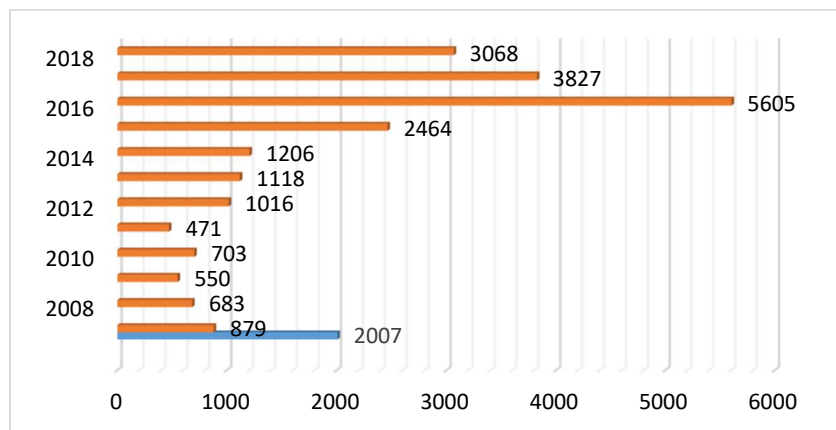
O schimbare majoră de atitudine din partea legislatorilor italieni a fost înregistrată la începutul lunii martie 2022, când în cadrul Comisiei *Affari Costituzionali* a fost aprobat proiectul de lege ce prevede *ius scholae* sau acordarea cetățeniei italiene în cazul copiilor care au imigrat în Italia până a avea vârsta de 12 ani, dar și în cazul copiilor (migranților) născuți în Italia, cu condiția să fi frecventat școala în ultimii cel puțin 5 ani. Membrii comisiei au susținut că acest proiect poate fi compromisul căutat de atâta timp de legislatori sau echilibrul dintre severitatea prevederilor *ius sanguinis* și *ius soli* – sau, așa cum au afirmat unii deputați italieni – „permisibilitatea” ca toți cei născuți pe pământul Italiei să obțină cetățenia țării.

Chiar dacă Republica Moldova are o istorie recentă de migrație, un număr considerabil de cetățeni moldoveni au dobândit cetățenia Italiei, în raport cu alte comunități. În perioada 2003-2007 un număr foarte mic, de doar 879 de migranți moldoveni au dobândit cetățenia țării de reședință, majoritatea covârșitoare – 878 – în urma căsătoriei cu cetățeni italieni. Doar un migrant moldovean a devenit cetățean italian prin naturalizare, după cel puțin 10 ani de aflare legală în Italia. În 2008 circa 683 de cetățeni moldoveni au obținut pașapoarte eliberate de autoritățile italiene, în 2009 – 550, în 2010 – 703, iar în 2011 – 471. În anul 2012, potrivit datelor Ministerului de Interne din Italia, 1.016 migranți moldoveni au devenit și cetățeni ai Italiei. Ponderea femeilor în numărul celor care au obținut cetățenia este majoră, o consecință a faptului că fluxul migrațional din Republica Moldova spre Italia a fost preponderent feminin (67-68 la sută). Dintre cei care au obținut în 2012 cetățenia Italiei, 42 sunt bărbați (4,1 la sută), iar 974 – femei (95,9%). Motivele de dobândire a cetățeniei sunt naturalizarea (51,5 la sută) și căsătoria (48,5 la sută). În 2013, alți 1.118 migranți originari din Republica Moldova au devenit cetățeni italieni.

În anul 2014, în Italia un număr mare de cetățeni moldoveni au dobândit cetățenia – 4.276 de persoane. Noutatea acestor date o reprezintă creșterea majoră, de până la 73,3%, a numărului cazurilor de obținere a cetățeniei prin naturalizare, adică după cel puțin 10 ani de ședere legală pe teritoriul Italiei. Dintre cei 4.276, 705 migranți moldoveni au devenit cetățeni italieni în urma căsătoriei mixte, 501 – ca urmare a 10 ani de reședință continuă (naturalizării), iar 3.070 tineri cetățeni moldoveni născuți în Italia au dobândit cetățenia la împlinirea a 18 ani. Potrivit oficialilor

italieni, cetățenii moldoveni se plasează pe locul 11 în peninsulă după gradul de dobândire a cetățeniei. În perioada 2010-2014 variația numărului cazurilor de cetățenie acordate migranților moldoveni a depășit 71 la sută (A se vedea Anexa 3.3). De regulă, datele privind acordarea cetățeniei sunt prezentate de Ministerul de Interne al Italiei fără a include numărul celor care au solicitat cetățenia la împlinirea a 18 ani. Deci, în anul 2014 circa 1.206 migranți moldoveni din Italia au obținut cetățenia prin naturalizare sau în urma căsătoriei. În total, putem vorbi de un număr de 6.626 cetățeni moldoveni care au obținut cetățenia Italiei în perioada 2003-2014, prin naturalizare și căsătorie. Aici nu sunt incluși tinerii care au solicitat la împlinirea a 18 ani dobândirea cetățeniei după cel puțin 10 ani de aflare legală pe teritoriul Italiei. În condițiile în care tot mai mulți migranți originari din Republica Moldova întrunesc condiția legală de aflare timp de 10 ani pe teritoriul țării, se estimează o continuă creștere a numărului cazurilor de dobândire a cetățeniei în Italia, prin naturalizare. Procedura de acordare a cetățeniei este considerată mai restrictivă în raport cu alte țări și, totodată, mai dificilă. În Italia, de regulă este depășit termenul stabilit de 730 de zile pentru a primi un răspuns la cererea de solicitare a cetățeniei. În medie, acest termen este de 2-4 ani.

Unele surse oficiale din Italia confirmă că din anul 2012 până în anul 2019 – când a crescut exponențial numărul cererilor de cetățenie aprobate - peste 19 mii de migranți moldoveni au devenit cetățeni ai Italiei [235]. Coroborând datele obținute din mai multe surse documentare oficiale, se poate constata că în perioada 2003-2019 cel puțin 21 590 de cetățeni moldoveni au obținut cetățenia Italiei.

Fig. 2.8. Cetățeni moldoveni care au obținut cetățenia Italiei, 2003-2018

Sursa: analiza datelor Ministerului Muncii din Italia

Pe parcursul anului 2019 (deci, până la 1 ianuarie 2020), 3.788 de migranți originari din Republica Moldova au devenit cetățeni ai Italiei, ceea ce înseamnă 3% din numărul străinilor care au dobândit cetățenia acestei țări. Conform datelor instituțiilor italiene, circa 23 mii de migranți moldoveni au dobândit cetățenia Italiei doar în perioada 2012-2019, timp de 7 ani. Până la 1 ianuarie 2022, numărul acestora a depășit 30 de mii de persoane. Experții estimează o continuă

creștere a numărului cazurilor de dobândire a cetățeniei în Italia prin naturalizare (care deja constituie 63% din total), în condițiile în care tot mai mulți migranți originari din Republica Moldova întrunesc condiția legală de aflare timp de 10 ani pe teritoriul țării. A crescut până la peste 22% și numărul tinerilor migranți moldoveni care au dobândit cetățenia Italiei prin moștenire de la părinții lor sau în urma cererii depuse la împlinirea a 18 ani. Numărul celor care au devenit cetățeni italieni în urma căsătoriilor mixte a rămas la nivelul de 14%, în anul 2019.

La procesul de integrare a migranților originari din Republica Moldova, emigrați în Italia (dar și Portugalia, Spania, Grecia etc.), au contribuit și comunitățile religioase. Formarea și consolidarea comunităților cetățenilor moldoveni din Italia. De asemenea, emigranții moldoveni au contribuit la deschiderea mai multor misiuni diplomatice, demersurile lor grăbind negocierile care stagnau, la nivel politic. Primele comunități religioase au apărut în Italia la 3-4 ani după înregistrarea primului val de imigranți din Italia (anii 1998-1999). Cetățenii moldoveni care se aflau la Roma frecventau, în anii 1999-2001, biserica rusă, aflată în apropierea stației Termini, după care un grup de inițiativă a colectat semnături și a solicitat Episcopiei Române a Europei Centrale și Meridionale, cu sediul la Paris, să aprobe înființarea unei parohii ortodoxe a cetățenilor moldoveni la Roma, condusă de un preot originar din Republica Moldova. În perioada 2001-2002 parohia a fost înființată, fiind găzduită într-o catedrală catolică, situată în preajma stației Termini, Roma. În prezent în Italia avem câteva zeci de parohii ortodoxe, în special în Nordul Italiei: o parte activează sub jurisdicția Episcopiei Române din Italia (a Patriarhiei Române), alții fiind preoți ai Mitropoliei Moldovei, de la Chișinău. Odată cu înființarea parohiilor ortodoxe au apărut și primele buletine parohiale, cu informații nu doar religioase, dar și din Italia și din Republica Moldova – pentru perioada 2002-2003 aceasta era vital – pentru că nu existau încă telefoane performante și nici acces liber la Internet, Skype, rețele sociale etc., când majoritatea cetățenilor moldoveni erau imigranți ilegali, fără permise de ședere, când fluxurile de migrație erau în creștere explozivă. Mulți dintre imigranți aveau o perioadă de 3-7 ani de aflare ilegală în Italia, neavând posibilitatea să revină în Republica Moldova, să-și revadă familiile. La fel, în cadrul parohiilor au fost organizate, încă în anii 2002-2003, primele școli duminicale, pentru maturi și copii, odată ce prioritară era cunoașterea limbii italiene, pentru a găsi un loc de muncă, o locuință, pentru a-și integra copiii în școală și a comunica cu profesorii și autoritățile. În același timp, în cadrul școlilor duminicale se vorbea în limba română, pentru că intenția principală a organizatorilor era de a menține limba română în comunitate, promovarea tradițiilor și obiceiurilor, pentru a diminua riscurile de aculturație.

Astfel au apărut în vizorul public în Italia, pe plan local, încă în primii ani ai sec. XXI, comunitățile cetățenilor moldoveni – prin organizarea diferitor manifestări culturale. Erau încercări de a pune în valoare capitalul uman al acestor comunități de emigranți, printre care erau

traducători, medici, regizori, sculptori, culinari, fotografi etc. Tot în aceeași perioadă, pe lângă biserici au fost înființate cele mai mari asociații ale cetățenilor moldoveni, pentru că bisericile însemnau refugiu, alinare, sprijin (produse alimentare, o masă caldă pe zi/săptămână, chiar și sprijin financiar), ajutor pentru găsirea unui loc de muncă, protecție (se spunea că poliția italiană nu face controale în biserici). Pe de o parte, comunitățile constituite pe lângă noile parohii înființate în Italia erau orientate spre ajutorarea familiilor imigrate. De menționat cazul cutremurului devastator din Italia din anul 2009, când a murit una dintre fetițele gemene ale unei familii din Hâncești, sicriul fiind adus de bunicul lor acasă, cu avionul, după ce a fost așezat, alături de alte sute de sicrie, în semn de omagiu, în Piața „Sfântul Petru” din Vatican. Ceilalți membri ai familiei, răniți, se aflau în spital. Pe de altă parte, comunitățile acordau ajutor constant țării de baștină, prin colecte de produse alimentare, haine și bani.

Rolul comunităților religioase în procesul de integrare a cetățenilor originari din Republica Moldova, din România și Ucraina a fost fundamental, la primele etape de constituire a comunităților de imigranți, fiind refugiu și protecție (pentru cei aflați ilegal), sprijin moral, emoțional (pentru cei decedați în Italia – organizarea transportului cu avionul), sprijin material, ajutor (recomandări) la obținerea unui loc de muncă, sprijin pentru alte comunități din țara de baștină (sătești sau religioase, instituții rezidențiale pentru copiii orfani). Până în prezent, rolul religiei și al comunităților religioase este foarte mare în ce privește impactul asupra menținerii, fortificării identității naționale/culturale a imigranților, a promovării învățării și vorbirii limbii române – chiar și în rândul copiilor născuți peste hotare – pentru a evita procesul de aculturație. Până în prezent, cele mai bune centre educaționale funcționează pe lângă biserici, au un număr mai mare de copii, iar procesul educațional se face de către specialiști în domeniu și cu manuale autorizate. Până în prezent, slujbele religioase și toate alte servicii se fac în limba română – aceasta fiind cea mai eficientă modalitate de a promova cunoașterea limbii materne. De marile sărbători creștine (Crăciun, Paști) sau de Ziua copiilor (1 iunie) se organizează spectacole cu participarea copiilor (poezii, cântece, dansuri populare).

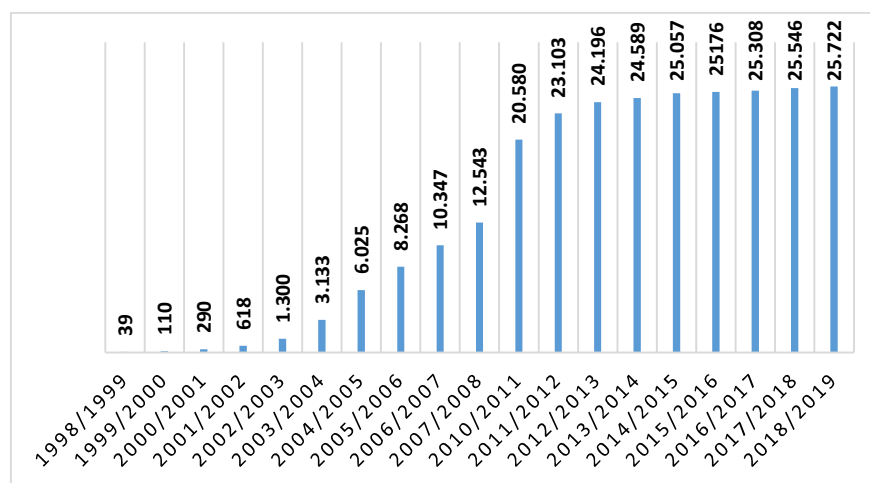
Dacă la ora actuală, după circa 30 de ani de migrație, o parte dintre cetățenii moldoveni și copiii lor vorbesc româna și mențin româna ca limbă de comunicare în familie – acest fapt se datorează, în parte, impactului pe care l-a avut biserica, religia în țara de migrație, în special în Italia, Spania, Portugalia, Spania sau Grecia, spre care se îndreptau la începutul anilor 2000 cele mai mari fluxuri din Republica Moldova [157]. Rolul comunităților religioase în procesul de integrare a migranților a fost recunoscut și de autoritățile UE, și de reprezentanții țărilor-gazdă. În Republica Moldova, există o anumită reticență în acest sens, din cauza implicării unor reprezentanți ai bisericii în politică. Dincolo de aceste motivații politice, viața cetățenilor moldoveni emigrați a fost legată într-un fel sau altul de comunitățile religioase – în perioada de

urgență, mai mult, în perioada de stabilizare – mai puțin. Până și acum, cele mai mari sărbători creștine, dar și principalele evenimente de familie leagă familiile imigranților de religie. Acestea fiind oficiate în limba română, se readuc familiile în albia comunicării în română.

2.2. Evoluția generațiilor secunde și participarea în cadrul organizațiilor din diasporă - manifestări ale participării politice și activismului civic

Un subiect actual în contextul consolidării comunităților cetățenilor originari din Republica Moldova, emigrați în Italia, îl reprezintă specificul formării generațiilor secunde. Definierea prezenței copiilor originari din alte țări în contextul instructiv-educativ din instituțiile țărilor-gazdă trezește și până în prezent controversate. Cercetătorii, dar și autoritățile publice sunt în căutarea unor termeni neutri, care să prevină orice aluzie la discriminări sau etichetări. Un exemplu în acest sens poate fi abordarea complexă din partea Ministerului italian al Educației (MIUR). În rapoartele sale oficiale sunt utilizați câțiva termeni, care se referă la elevii din Italia care nu au cetățenia țării. În primul rând, se pune accent pe expresia „elevi cu cetățenia non-italiană”. Mai poate fi regăsită și expresia „elevi cu *background* migrațional”, după tendințele din spațiul Marii Britanii, dar și „elevi / studenți străini”. Pentru a putea analiza manifestările de activism civic ale tinerilor moldoveni din Italia, participarea lor în cadrul asociațiilor migranților moldoveni, am recurs la un studiu comparativ, diacronic, al datelor statistice oficiale, care prezintă un tablou destul de exact și complet privind situația copiilor cu părinți originari din Republica Moldova și a tinerilor migranți (A se vedea anexele 1,2,3). Analiza datelor statistice a fost completată cu datele unui sondaj pe bază de chestionar realizat în anul 2015, în colaborare cu Ambasada Republicii Moldova la Roma, la care au participat 100 de tineri moldoveni în vârstă de 18-23 de ani care se aflau în Italia [11].

În prezent în Italia se află destul de mulți copii ai cetățenilor originari din Republica Moldova (A se vedea Tabelul A2.2).

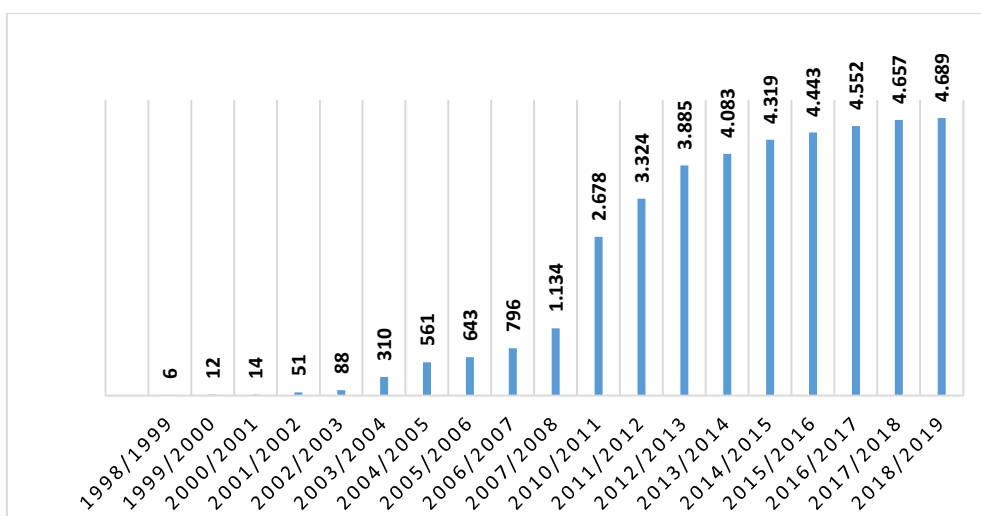

Fig. 2.9. Elevi moldoveni în ciclul preuniversitar din Italia, 1998-2019

Sursa: Elaborat de autor, analiza datelor oficiale ale Ministerului Educației (MIUR) din Italia

La 1 ianuarie 2019 peste 22 de mii de minori moldoveni locuiau în această țară, iar în următorul an numărul lor a scăzut până la 21.258 [235, p. 5]. Potrivit rapoartelor Ministerului Muncii și Politicilor Sociale din Italia, majoritatea din ei au permise de ședere de lungă durată. În anul de studii 2018-2019, în instituțiile școlare erau înscriși 25.722 de elevi moldoveni (începând cu anul 2010 numărul lor a depășit constant 20 de mii) sau 3% din numărul total al elevilor străini, Republica Moldova plasându-se pe locul 8 în contextul elevilor străini din Italia (în raport cu anul precedent a pierdut o poziție) [255].

Numărul a fost în ușoară creștere față de anul de studii 2017-2018, când cifra era de 25.546. Această ușoară creștere, care se înregistrează constant, atrage atenția în condițiile în care numărul cetățenilor moldoveni în Italia a scăzut, în statisticile oficiale, cu peste 30 de mii de persoane în ultimii 8 ani. Este un indicator al faptului că, în mare parte, această scădere s-a datorat creșterii posibilității de a obține cetățenia țării-gazdă, după 10 ani de ședere legală și întrunirea condițiilor legale pentru acordarea cetățeniei. Din cei 25.722 de elevi moldoveni, 13.072 erau născuți în Italia sau 51,7%. Indicatorii au o ușoară creștere în raport cu anul anterior – 12.213 copii moldoveni născuți în Italia sau 48,6%. Repartizarea pe ciclurile de studii relevă o creștere la toate categoriile, mai puțin la clasele superioare: în grădinițe în anul de studii 2018-2019 erau înscriși 4.689 copii, în clasele primare – 8.651, în clasele medii – 5.040, iar în clasele superioare 7.342 [254, 255].

Fig. 2.10. Copii moldoveni înscriși în grădinițe în Italia, 1998-2019

Sursa: autor, analiza datelor MIUR, Italia

Pe parcursul anului de studii 2019/2020, numărul a crescut, la fel, nesemnificativ, până la 26.014. Datele oficiale din Italia privind numărul elevilor cu cel puțin unul din părinți originar din Republica Moldova ne oferă o serie de indicatori relevanți (A se vedea Anexele 1 și 3).

Compararea datelor cu cele privind prezența minorilor din alte două comunități, originare din România și Ucraina, ne furnizează câteva argumente care explică primele implicări și manifestări ale activismului civic ale generațiilor secunde în Italia – numeroasele activități,

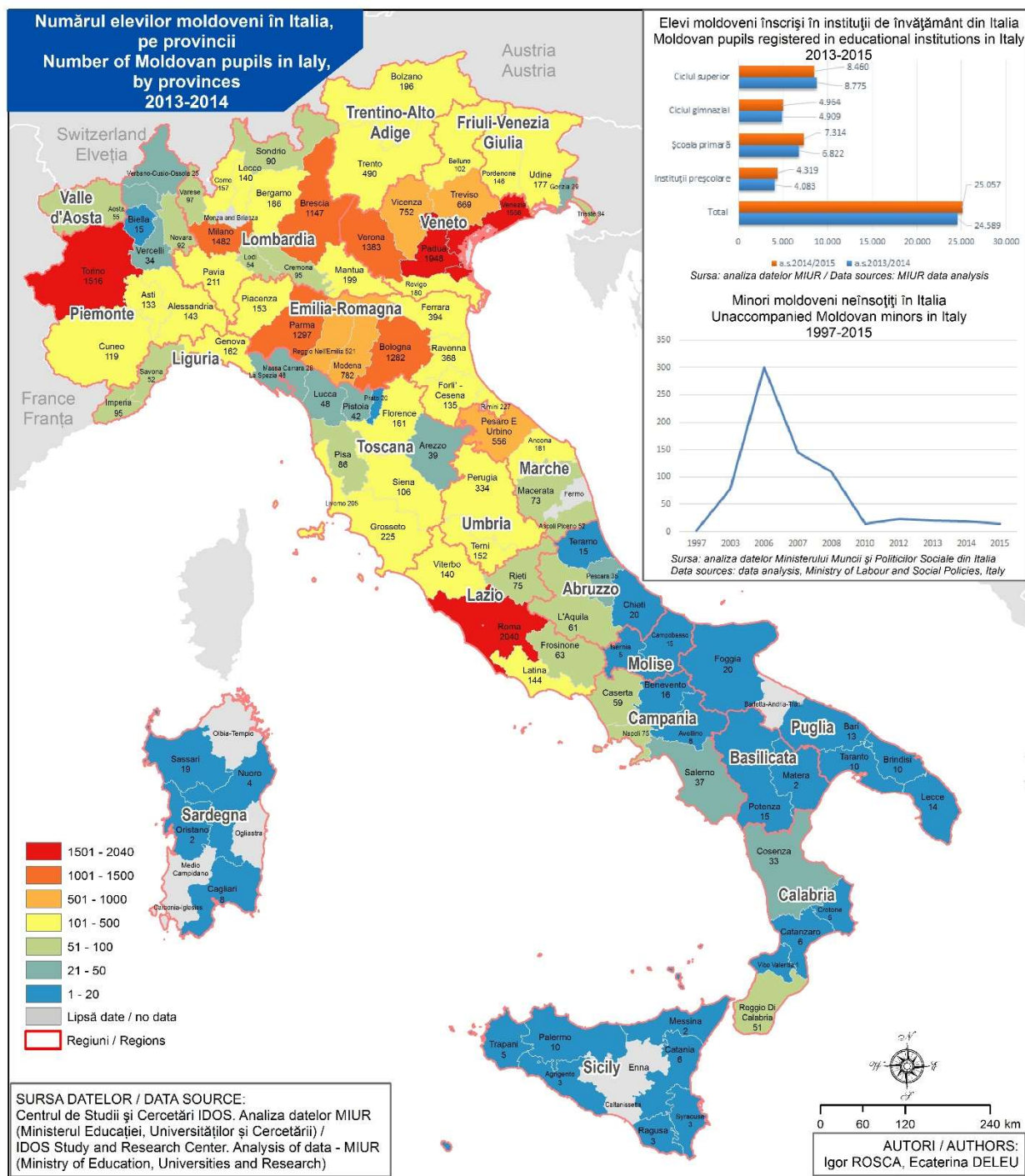
proiecte și grupuri de migranți care au stabilit de mulți ani colaborări eficiente în diferite domenii: școli duminicale pentru copii, ore de română și de cultură generală în limba română, spații închiriate sau donații de carte, sprijinul unor consilieri locali din partea comunităților respective (români sau ucraineni), care au ajutat membrii comunităților cetățenilor moldoveni să găsească soluții la unele probleme cu care se confruntă. O colaborare bună, eficientă, și în diferite sectoare de muncă, existând o anumită solidarizare și empatie între aceste comunități, care au trebuit să suporte uneori atitudini de discriminare și etichetări. Un subiect aparte, la capitolul colaborări dedicate copiilor sau adulților migranți îl constituie *Accademia di Romania din Roma*, care a sprijinit necondiționat organizarea multor evenimente culturale și științifice, sau *Istituto Rumeno per la Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia* – instituții românești de referință, fondate încă în anul 1922 și, respectiv, 1930, la inițiativa lui Nicolae Iorga.

Comunitățile românești sunt cele mai numeroase în Italia: au depășit 1 milion 145 de mii de rezidenți la 1 ianuarie 2020 sau 18,4% din numărul cetățenilor străini, iar numărul copiilor este de circa 157.470 (în creștere față de 156 de mii, în anul precedent) – cifre incomparabil mai mari în raport cu Republica Moldova sau Ucraina.

Acest lucru este un indicator însă al spațiului comun, lingvistic și cultural, care apropie comunitățile de emigranți din cele două țări, inclusiv pe copiii migranților, pentru că au fost numeroase cazuri în școli când copiii migranți din România și Republica Moldova se sprijineau reciproc în prima perioadă, cea mai dificilă, de integrare (se recurgea în astfel de cazuri la metoda *peer-to-peer*, dacă cineva din clasă vorbea româna, era rugat să își ajute colegul să se simtă mai confortabil în primele zile, o perioadă complicată de adaptare, mai ales când copiii nu cunoșteau limba italiană). În anul 2018, dintre copiii români înscriși în instituțiile de învățământ din Italia, 96.393 erau născuți în această țară sau 62,3 la sută (în anul precedent incidența era de 58,7%) [254]. Peste câțiva ani, majoritatea elevilor români din învățământul preuniversitar ar putea fi copii născuți pe teritoriul Italiei (generația a doua, în sens restrâns). România deja de câțiva ani organizează diferite programe educaționale pentru acești copii, inclusiv ore de română în cadrul programului școlar, în baza unor colaborări cu statul italian, dar și centre culturale, stagii în țara de origine etc.

În cazul Ucrainei situația diferă, pentru că având un număr destul de mare de rezidenți legali în Italia – 228.560 de persoane sau 4,5% din totalul populației străine – numărul copiilor înscriși în instituțiile școlare este mai mic decât în cazul Republicii Moldova. În anul școlar 2018-2019, în Italia erau 20.116 de elevi originari din Ucraina (o ușoară creștere față de anul anterior, 19.778), fiind pe locul 10 (o incidență de 2,3% în numărul elevilor străini), la distanță de Republica Moldova [255].

2.2. Numărul elevilor moldoveni în Italia, pe provincii, a. s. 2013/2014

Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

Experții italieni explică această situație prin specificul emigrației preponderent feminine din Ucraina și implicarea în sectorul asistenței familiilor din Italia. Din cei 20.116 elevi, 8.427 erau născuți în Italia sau 42,3%, deci indici mult mai mici față de celelalte comunități analizate [255].

Repartizarea teritorială a elevilor reflectă tendințele de stabilizare a comunităților respective de migranți. Dintre cele trei comunități de referință, cea română are o repartizare mai echilibrată, în parte: peste 56% se află în nordul Italiei, peste 28,3% – în centru și 15,7% – în sud.

Cumva surprinzător, ținând seama de contextul și tendințele migranților din Italia, Ucraina are comunități destul de mari în sudul Italiei – 27,4% din elevi învață în acea regiune, în centru prezența este mai redusă – 17,1%, iar în partea de nord se află peste 55,5% (în raport cu anul precedent se notează și aici o tendință de strămutare spre nord) [255].

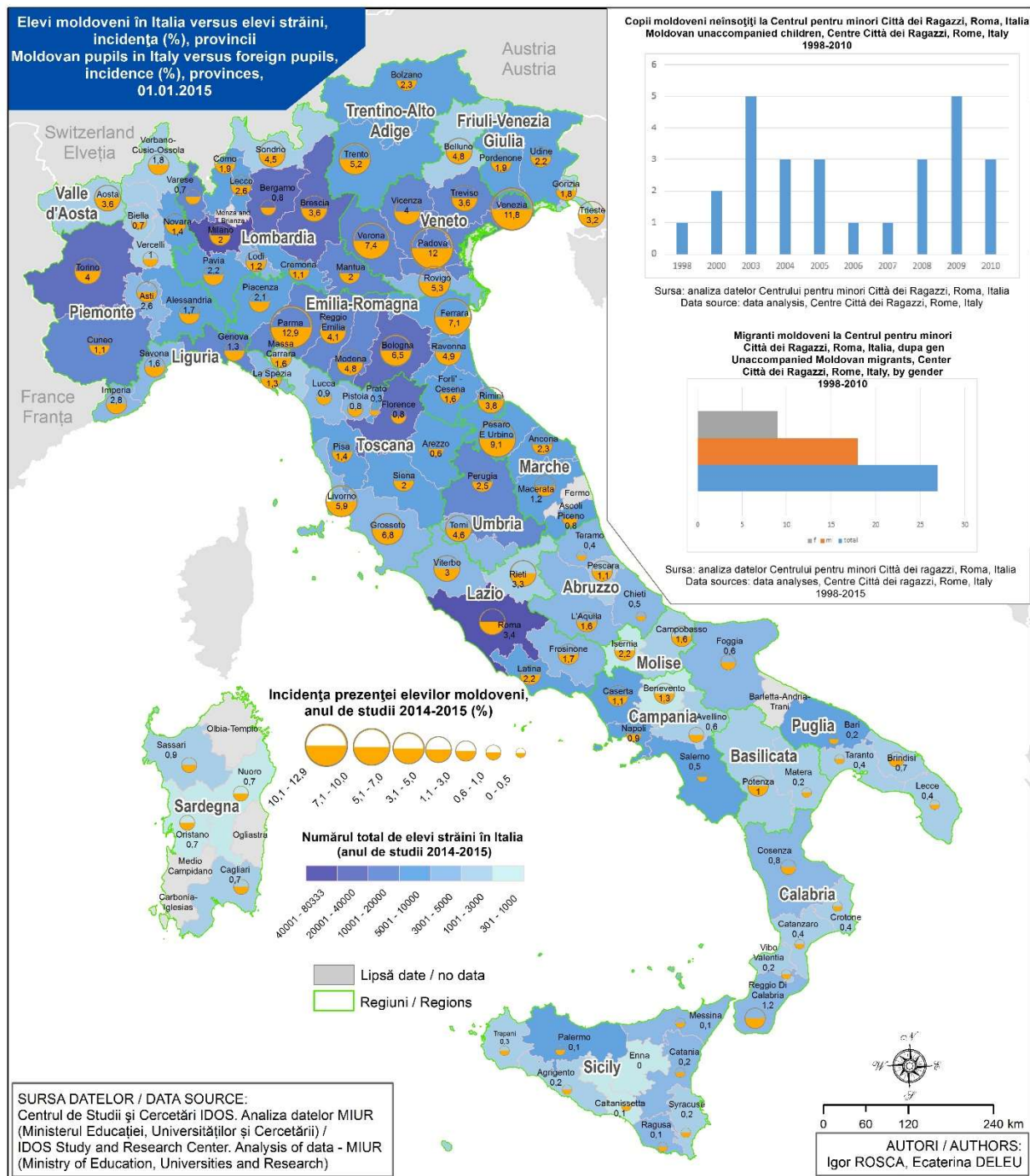
Distribuirea teritorială (geografică) a numărului elevilor moldoveni înscriși în instituțiile școlare din Italia este în conformitate cu cea a comunităților cetățenilor moldoveni din peninsula – acolo unde acestea sunt mai mari, și numărul elevilor din școli este mai semnificativ (A se vedea A3.1-A3.5). Prezența în Italia, în 2018-2019, a elevilor cu cetățenia Republicii Moldova subliniază și mai mult tendința cetățenilor moldoveni de a se stabili preponderent în nordul (79,2%) și centrul Italiei (18,5%), mai puțin în sud (2,3%). Pe aproximativ 40-50 la sută din teritoriul Italiei, numărul elevilor moldoveni nu depășește cifra de 100 de persoane, iar pe 25 la sută - sunt doar câte 5-20 elevi moldoveni înregistrați în instituțiile de învățământ. Prin urmare, în partea de Nord-Est s-au stabilit 52,6%, în cea de Nord-Vest circa 26,4%. Regiunile cele mai populate de cetățenii moldoveni (fiind prezenți și copiii lor) sunt: Veneto (27,2%), Emilia Romagna (21,2%), Lombardia (16,7%), Lazio (9,9%) și Piemonte (8%). În continuare, orașele în care locuiesc cei mai mulți elevi moldoveni sunt: Parma, cu o incidență de 16% în numărul elevilor străini, Padova – 14,8%, Venezia – 14,7%, Faenza (11,8%), Ferrara (11,4%), Verona (11%) etc.

Aceste date sunt relevante la analiza participării migranților moldoveni în cadrul proceselor electorale din Republica Moldova, cele mai mari comunități înregistrând și cea mai mare prezență la vot.

În anul de studii 2016/2017 numărul elevilor moldoveni a fost de 25.308, fiind pe poziția a 7-a, urmată de elevi ucraineni, cu 19.958. Pe primul loc se mențineau elevii cu cetățenia română – peste 158 de mii sau 19% din numărul total al elevilor străini din Italia [237, p. 27]. În perioada 2015-2016 numărul elevilor moldoveni era de 25.176, cei mai mulți din ei (peste 8 mii), fiind înscriși în învățământul secundar. Cu un an înainte numărul era similar – 25.057 – fiind primul an când a fost depășit pragul de 25 de mii de persoane. În anul 2013-2014 erau peste 24.580 de elevi moldoveni în Italia, în 2012-2013 – 24.196, în anul 2011-2012 – 23.103, iar în 2010-2011 – 20.580, prima oară când a fost depășit numărul de 20 de mii.

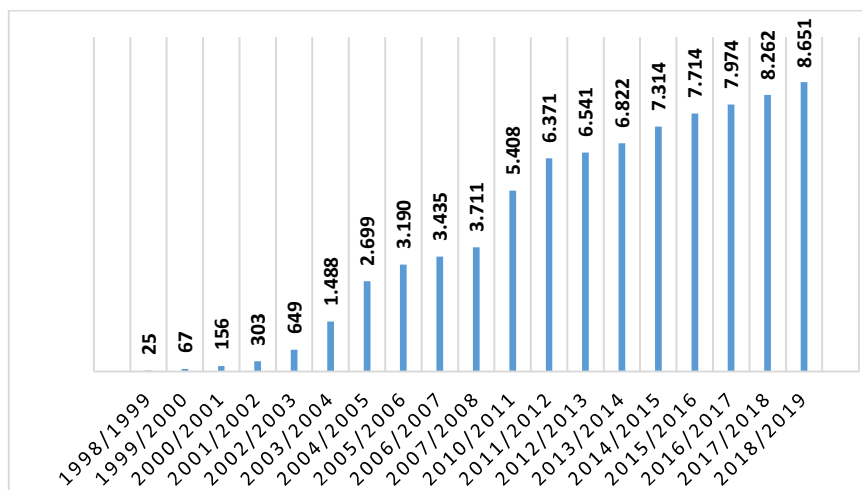
Spre deosebire de procesul de emigrație în Italia a părinților, cetățeni moldoveni, care a înregistrat de-a lungul anilor câteva faze explozive de creștere (cauzate în mare parte de posibilitatea legalizării aflării în Italia, în baza contractelor de muncă, a celor care emigraseră anterior și nu dețineau permise de ședere), numărul elevilor din școlile italiene a crescut temperat, constant, cu circa două mii de persoane pe an, în perioada 2003-2012.

2.3. Elevi moldoveni în Italia versus elevi străini, pe provincii, incidența (%)

Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

Începând cu anul 2013, ritmul creșterii anuale a scăzut în intensitate. Ca și în cazul părinților migranți, acest indicator reflectă în primul rând accesul la cetățenia țării-gazdă, în condițiile în care tot mai mulți tineri originari din Republica Moldova care au 10 ani de ședere legală în peninsula au solicitat, la împlinirea vârstei de 18 ani, și au obținut cetățenia Italiei. La sfârșitul anilor '90 erau foarte puțini elevi cu cetățenia Republicii Moldova înscriși în instituțiile de învățământ italiene, majoritatea din ei fiind înscriși în clasele primare sau la grădinițe [242].

Fig. 2.11. Copii moldoveni în ciclul primar din Italia, 1998-2019

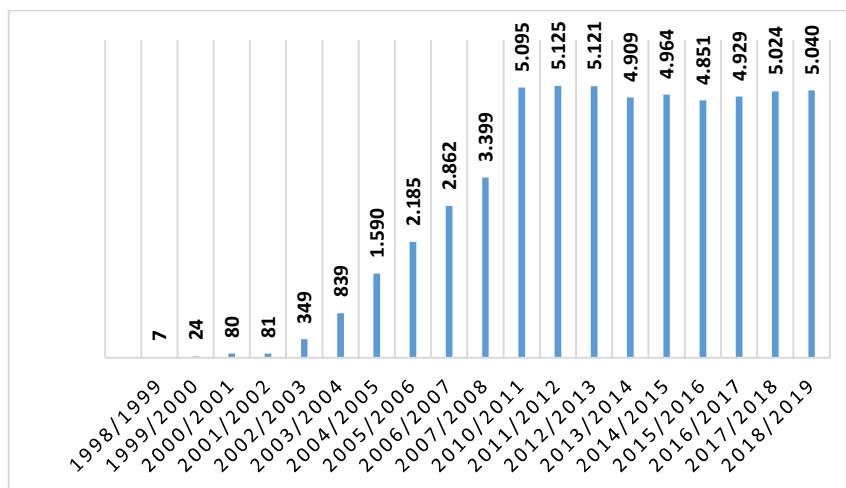
Sursa: autor, analiza datelor MIUR, Italia

În a.s. 1999/2000, a fost remarcată o creștere rapidă a numărului lor (s-a triplat), în special în clasele primare [243]. Aceleași tendințe s-au atestat în perioada 2000-2002, cu o creștere importantă la toate categoriile de vârstă (de două ori mai mult în școala primară, de 4 ori mai mult în clasele medii și de 5 ori mai mult în clasele superioare) [244, 245, 246].

Evoluția numărului copiilor moldoveni din Italia a fost determinată de prezența cetățenilor moldoveni emigrați. În anul de studii 2003/2004, când peste 30 de mii de cetățeni moldoveni și-au legalizat șederea în Italia, a crescut semnificativ numărul elevilor moldoveni din școli și grădinițe [247]. Pe măsură ce cetățenii moldoveni au reușit să întrunească cerințele impuse de legislația italiană pentru procedura legală de reîntregire a familiei, numărul minorilor moldoveni a crescut [248]. În perioada 2005-2015, numărul copiilor moldoveni din grădinițele din Italia a sporit de 7 ori, în clasele superioare – de 4 ori, iar în clasele primare și în clasele medii - de 2 ori [249]. Această creștere a copiilor din grădinițe s-a datorat, în mare parte, reîntregirii familiilor de emigranți moldoveni, în special în perioada 1998-2008. Ulterior, copiii cetățenilor moldoveni născuți în Italia au avut o pondere decisivă.

Evoluția numărului copiilor din clasele superioare reflectă, în mod special, creșterea ponderii celor plecați în Italia pentru reîntregirea familiei, fiind copii născuți în Republica Moldova, care au început parcursul educațional în țara de baștină și au rămas, la un moment dat, fără unul sau ambii părinți, plecați peste hotare. Ei și-au urmat de fapt părinții în proiectul lor de migrație. Evoluția numărului copiilor moldoveni în instituțiile de învățământ din Italia este unul din indicatorii care subliniază etapa de stabilitate a migrației cetățenilor moldoveni în peninsulă. (A se vedea Anexa 3)

Fig. 2.12. Elevi moldoveni în ciclul gimnazial din Italia, 1998-2019

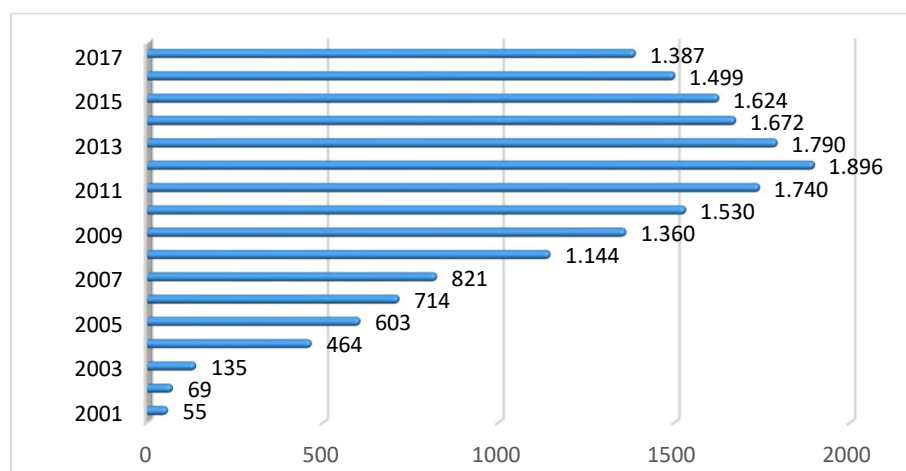
Sursa: autor, analiza datelor oficiale ale Ministerului Educației (MIUR) din Italia

Evoluția numărului copiilor moldoveni în instituțiile de învățământ din Italia, în special a celor născuți în această țară, este unul din indicatorii privind formarea generațiilor secunde sau creșterea generațiilor post-migrație.

Numărul copiilor moldoveni născuți în Italia este extrem de relevant în formarea generațiilor secunde. Acești copii nu obțin însă la naștere cetățenia Italiei, așa cum se întâmplă în alte țări (conform principiului *ius soli*), ei pot depune o cerere în acest sens abia la împlinirea a 18 ani. În condițiile în care în Italia peste 84 la sută din elevii străini din școli sunt născuți în peninsulă, în anii 2015-2016 s-a insistat tot mai mult asupra revizuirii legislației în domeniu. Copiii imigranților, născuți în Italia, sunt numiți „copii în așteptarea cetățeniei” [231]. Legislația din peninsulă (legea nr.91/1992, art.1) stipulează în prezent principiul *IUS SANGUINIS* pentru obținerea cetățeniei – adică pot deveni cetățeni doar persoanele cu cel puțin unul din părinți italieni.

În perioada 2001-2012, în Italia a fost un trend în continuă creștere [26, 231], după care numărul noilor-născuți a scăzut constant [236]. În anul 2018, în Italia s-au născut 1.202 de copii cu cel puțin un părinte cetățean al Republicii Moldova. Doar în perioada 2010-2018, numărul copiilor moldoveni născuți în Italia a depășit 14 mii de persoane. În total, până în prezent în Italia s-au născut circa 20 de mii de copii ai migranților originari din Republica Moldova (A se vedea Anexa 1).

Analiza numărului copiilor născuți în Italia, cu părinți – cetățeni moldoveni, permite înțelegerea unor particularități care se înregistrează în parcursul școlar al elevilor, de integrare în societate a minorilor migranți. Numărul în continuă creștere a copiilor născuți în Italia ai cetățenilor moldoveni a determinat sporirea numărului copiilor din grădinițe și școli primare.

Fig. 2.13. Copii moldoveni născuți în Italia, 2001-2017

*Sursa: analiza datelor volumului Fațetele unui proces: migrația forței de muncă din Republica Moldova în Italia (perioada 2001-2003), ale raportului Fundației ISMU *Minori e seconde generazioni* (2004-2013) și rapoartelor *Comunità Moldava in Italia*, 2013-2020*

O altă cauză a fost numărul mare al copiilor născuți în Republica Moldova care au plecat în Italia pentru a li se alătura părinților. Analiza cu privire la copiii născuți în peninsulă este un argument în plus privind formarea noilor familii și creșterea numărului căsătoriilor, apariția în familiile cetățenilor moldoveni a celui de-al doilea copil (foarte rar, al celui de-al treilea), primul fiind născut în Republica Moldova. Este de fapt un argument al formării familiilor transnaționale, al impactului migrației asupra formării familiilor: copii născuți în țara-gazdă și cea de origine, căsătorii mixte, cu bunici care vin în Italia sau în alte țări pentru a-și crește nepoții, cu rude și prieteni în preajma lor.

Este evidentă ponderea copiilor moldoveni din generațiile secunde în contextul general al minorilor moldoveni din Italia. Potrivit datelor oficiale, în 2014 circa o jumătate din cei peste 26 mii de minori moldoveni făceau parte din generațiile secunde, fiind născuți în peninsulă. Într-un raport publicat de Fundația ISMU, realizat de G. Papavero, se arată că încă în anul 2011 incidența copiilor născuți în Italia era de peste 45%, în cazul minorilor moldoveni. La nivel național, în Italia media generală era de 66,7% (unele comunități de cetățeni străini înregistrează chiar și un nivel de 80%), ceea ce relevă o migrație mai recentă a cetățenilor moldoveni în peninsulă.

Numărul elevilor moldoveni din ciclul superior, în special al celor din instituțiile profesionale și tehnice, contrar tendințelor înregistrate până în anul 2014, este în scădere. În ultimii 10 ani, numărul lor era în constantă creștere, minorii migranți care și-au urmat părinții în Italia fiind orientați aproape exclusiv spre pregătirea profesională și accesul pe piața muncii. În 2014/2015, a crescut numărul elevilor moldoveni din liceele din Italia – de la 1.590 până la 1.912. Totuși, a rămas majoră ponderea celor din învățământul secundar. Alte aspecte relevante se referă la ponderea tot mai mare a copiilor moldoveni născuți în Italia și numărul în creștere al studenților cu cetățenia Republicii Moldova.

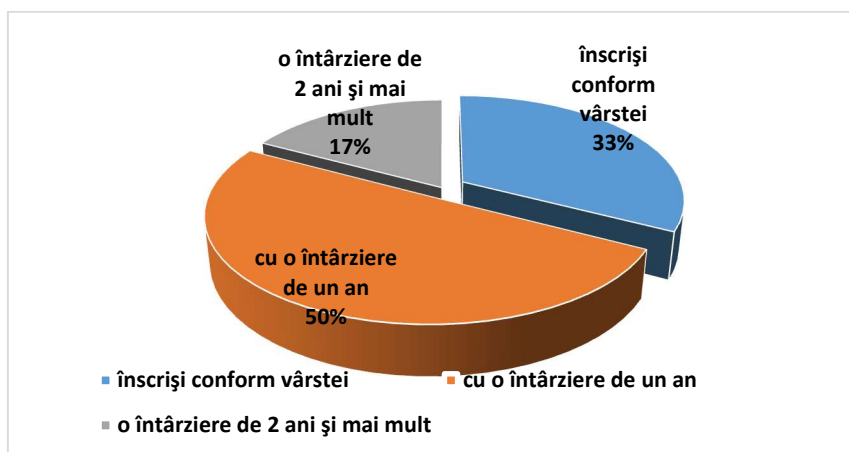
Am accentuat asupra acestei analize a datelor statistice, pentru fiecare ciclu de studii, pentru că anume aici este evidentă diferența dintre diverse categorii de copii migranți, după cum au menționat cercetătorii R. G. Rumbaut, A. Portes sau M. Ambrosini. Vârsta la care au emigrat, nașterea în altă țară sau în țara-gazdă, cunoașterea limbii țării respective – toate reprezintă criterii privind gradul de integrare. Cele mai multe dificultăți au fost atestate în cazul copiilor care au emigrat la vârsta adolescenței, în timp ce copiii care au ajuns în Italia până la vârsta de 6 ani au avut un parcurs mai facilitat de integrare. Pentru toți, fără excepție, cunoașterea limbii a fost o primă etapă de integrare.

Datele unui studiu național realizat de ISTAT în 2016 și publicat în volum în 2020 (după afișarea rezultatelor preliminare încă în 2016) denotă câteva aspecte fundamentale privind evoluția migrației copiilor cetățenilor moldoveni în Italia și procesul de incluziune socială a elevilor cu cetățenia Republicii Moldova [230]. Prin urmare, încă acum 5 ani se atesta deja statistic prezența elevilor moldoveni născuți în Italia în instituțiile de învățământ secundar (5,2%), deci adolescenți de 14-17 ani, și creșterea numărului de copii moldoveni născuți în peninsula. Astfel, conform situației școlare din a.s. 2014/2015, circa 12,5% dintre elevii moldoveni din instituțiile de învățământ secundar au ajuns în Italia înainte de a împlini 6 ani; 39,1% aveau 6-10 ani; iar 43,2% aveau 11 ani și mai mult. În situația în care copiii au emigrat în Italia preponderent după ce au împlinit 6-10 ani și mai mult, este evidentă trecerea de la parcursul de viață și cel școlar din Republica Moldova (după o anumită perioadă în care aceștia au rămas fără îngrijirea părinților, plecați în migrație) la procesul de integrare într-o nouă școală, societate și chiar familie, în Italia. Au fost semnalate mai multe dificultăți, în special în cazul copiilor care au fost înscriși în clase cu elevi cu 1-2 ani mai mici. Acest lucru a marcat semnificativ parcursul de integrare a minorilor migranți. Din numărul total al elevilor moldoveni din învățământul secundar, doar 32,6% au fost înscriși în instituțiile de învățământ conform vârstei lor, în timp ce 50,2% au pierdut un an de studii, iar 17,2% – chiar 2 ani și mai mult [234]. Situația elevilor moldoveni din instituțiile secundare de gradul I (clasele gimnaziale) denotă rezultate mai bune de incluziune școlară: 40,3% au fost integrați în școli conform vârstei lor, 50,2% – cu o întârziere de un an și doar 9,6% – cu o întârziere mai mare de 2 ani. În cazul instituțiilor din învățământul secundar, de gradul II (clase superioare), tabloul este sugestiv: doar 21,3% studiau în clase conform vârstei lor, 50,3% – cu o întârziere de un an, iar 28,4% – de 2 ani și mai mult.

Printre cei mai importanți indicatori ai integrării școlare se consideră reușita școlară. În acest context, se discută despre adaptarea (socială) pozitivă și succesul școlar. Abandonul școlar este considerat un indicator al eșecului de integrare. Circa 80 la sută dintre cetățenii moldoveni din Italia au permis de ședere de lungă durată, deci în cazul celor cu permise de scurtă durată există o anumită doză de nesiguranță, pentru că în momentul în care părinții pierd locul de muncă și nu

reuşesc să se angajeze timp de un an, riscă să ajungă în ilegalitate, pentru că permisul de şedere nu va mai fi prelungit, conform legislaţiei italiene. Indiferent de statutul părinţilor migranţi (legal sau nu), statul italian asigură integrarea în şcoală şi serviciile medicale necesare pentru minorii migranţi. Unul din factorii decisivi rămâne durata aflării peste hotare - un termen mai mare de aflare în ţara de migraţie asigură un grad sporit de integrare.

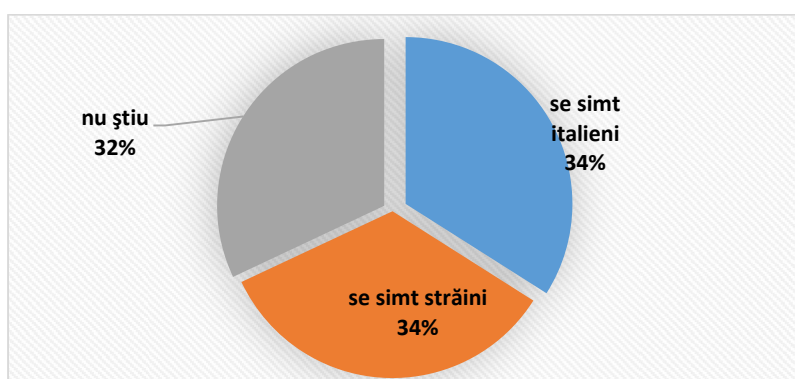
Fig. 2.14. Elevii moldoveni înscrişi conform vârstei în învăţământul secundar din Italia, 2015

Sursa: autor, analiza datelor Studiului ISTAT *L'integrazione scolastica e sociale delle seconde generazioni*

Elevii cu părinţi originari din Republica Moldova s-au apropiat de ceea ce experţii italieni au numit în anii 2000 proverbiala adaptare a elevilor români. Din anul 2010/2011, elevii moldoveni se poziţionează printre lideri la capitolul reuşita şcolară, alături de alte 2-3 comunităţi, printre elevii străini din Italia. În anul de studii 2011/2012 se aflau pe primul loc, cu media şcolară 7,00, fiind urmaţi de elevii români, chinezi, ucraineni etc. În a. s. 2013/2014, elevii cu părinţi originari din Republica Moldova şi din România se plasau pe locul I, cu media 7,1 (o uşoară creştere), înaintea celor din Ucraina, India, China, Filipine (media 7.0). Până în prezent, aceste tendinţe se menţin, elevii cu cetăţenia Republicii Moldova fiind printre lideri, la capitolul rezultate şcolare bune, printre comunităţile de imigranţi din Italia. Cea mai mare provocare pe care o au copiii emigraţi în primul an de integrare în şcoală, peste hotare, este însuşirea limbii vorbite şi promovarea în următorul an de studii. Potrivit datelor MIUR, la examenul de stat de încheiere a studiilor medii ajung 95% dintre elevii străini născuţi în Italia, pe când rata celor imigraţi pentru reunificarea familiei scade până la 89,2 la sută. Datele studiului ISTAT confirmă aceste rezultate. În şcolile secundare de gradul I, elevii moldoveni se menţin pe locul I după media naţională la limba italiană (6,7) şi pe locul II, după elevii chinezi, conform mediei naţionale la matematică (împreună cu elevii din România, India, Ucraina etc.). În şcolile secundare de gradul II, copiii moldoveni deţin locul I conform mediei naţionale la limba italiană (6,5) şi locul II, la fel după chinezi, conform mediei la matematică [234].

Elevii cu cetățenia Republicii Moldova înregistrează un nivel destul de înalt al integrării sociale în Italia. Întrebați dacă frecventează alți colegi italieni, străini sau moldoveni în afara școlii, circa 45% au indicat: colegi italieni și străini, 15% – doar colegi moldoveni, iar puțin peste 40% – doar colegi italieni [234]. Divizarea locurilor de întâlnire cu prietenii/colegii indică deschiderea și implicarea lor în viața socială: 22,2% din elevii moldoveni frecventează activități sportive, cursuri teatrale, muzicale; 39% – centre sau terenuri de sport; 14% – locașurile de cult etc.

În ce privește autoidentificarea (etnică), datele studiului ISTAT relevă o repartizare echilibrată a opțiunilor elevilor cu cetățenia Republicii Moldova: circa 34% dintre ei declară că se simt italieni, alți 34% – că se simt străini, iar 32% au ales opțiunea „Nu știu”, aceștia fiind cei nehotărâți. În mare parte, se autoidentifică drept italieni copiii care s-au născut în Italia și cei care au obținut cetățenia acestei țări.

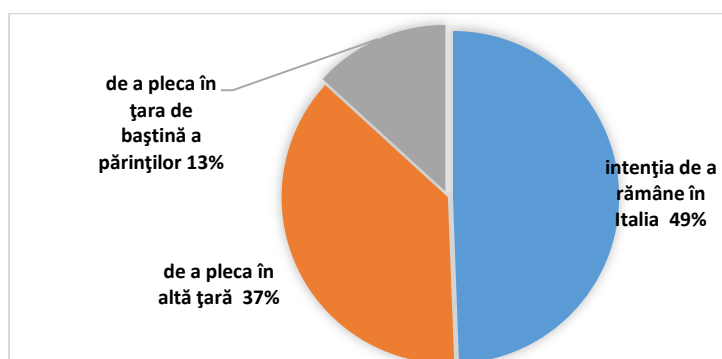

Fig. 2.15. În ce măsură se simt italieni sau străini elevii moldoveni din învățământul secundar

Sursa: autor, analiza datelor Studiului ISTAT *L'integrazione scolastica e sociale delle seconde generazioni*

Un alt factor decisiv a fost vârsta la care minorii au ajuns în Italia – cei mai mulți din cei care au ajuns la o vârstă fragedă se consideră italieni, iar cei care au imigrat în peninsulă la 14-16 ani se simt străini (A se vedea Anexa 1).

Dintre elevii moldoveni născuți în Italia, 49,4% ar dori să rămână în această țară, 37,4% ar vrea să se transfere într-o altă țară, iar 13,2% își manifestă dorința de a merge (*peste hotare*) în țara de baștină a părinților. În cazul elevilor moldoveni născuți în Republica Moldova datele au înregistrat modificări esențiale: 31,8% ar vrea să rămână în Italia, 55,5% – să plece într-o altă țară străină, 11,7% – în țara de baștină (A se vedea Anexa 1). Prin urmare, în cazul celor care au trăit experiența migrației doar unul din 3 ar vrea să rămână în Italia, mai mult de jumătate dorind să plece în altă țară, la o anumită etapă. Numărul celor care ar dori să revină (cel puțin pentru o perioadă) în Republica Moldova se menține, în ambele cazuri, la nivelul de 11-13%, situație de care ar trebui să țină cont autoritățile respective din țară.

Fig. 2.16. Intenția elevilor moldoveni născuți în Italia de a rămâne sau de a pleca în altă țară

Sursa: autor, analiza datelor Studiului ISTAT *L'integrazione scolastica e sociale delle seconde generazioni*

Pentru a stabili particularitățile procesului de integrare în Italia a minorilor moldoveni am realizat un studiu de cercetare în perioada februarie – iunie 2015, în parteneriat cu Ambasada Republicii Moldova în Italia, la care au participat 100 de tineri migranți moldoveni de 18-23 ani care au ajuns în peninsulă fiind minori (A se vedea Anexa 5). Studiul a fost completat de un sondaj cu părinții migranți care au copii născuți în Italia sau emigrați în Italia pentru reîntregirea familiei.

Dintre cei 100 de tineri migranți, 57 sunt femei și 43 – bărbați; 58 din ei au 18-20 ani, iar 42 – 21-23 de ani. Dintre respondenți, 39 au studii superioare, 36 - studii medii și 25 – medii speciale. Cea mai mare parte din tineri a indicat vârsta de 6-10 ani la care mama/tata a plecat peste hotare (51), 32 fiind mai mari de 10 ani, în timp ce 17 din ei nu aveau decât 1-5 ani (A se vedea Anexa 3).

Prezintă interes repartizarea tinerilor conform perioadei de aflare peste hotare: 29 din ei au indicat 2-3 ani, 48 – o perioadă de 4-9 ani și 23 – peste 10 ani. Cea mai mare problemă pe care au înfruntat-o în primele luni de aflare în Italia a fost necunoașterea limbii italiene (61%). Tinerii s-au confruntat cu probleme de integrare în noua școală/societate (35%), legate de acceptarea faptului că erau departe de bunici, alte rude (15%), de readaptare cu părinții în țara de migrație (14%). Majoritatea au rămas în țara de origine cu bunicii (67%), unii cu rudele (25%), 6% cu tata și doar 2% cu mama.

Mulți din ei s-au confruntat cu cazuri de discriminare, în special cei care au emigrat la începutul anilor 2000, având o experiență de peste 10 ani de aflare în țara-gazdă. Cele mai puține situații de discriminare au întâlnit cei care se aflau în Italia de până la 3 ani. În special, se simțeau discriminați în societate, dar și în instituțiile școlare, în cele administrative etc.

Tabelul 2.1. Confruntarea cu probleme de discriminare, în funcție de perioada aflării peste hotare, %

		Da	Nu	Nu știu
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	6,9	93,1	0
	3-9 ani	27,1	60,4	12,5
	10 ani și mai mult	47,8	43,5	8,7
	Total	26,0	66,0	8,0

Sursa: Elaborat de autor

Limba vorbită cu prietenii relevă, pe de o parte, tendința tinerilor spre integrare în societatea italiană, iar pe de altă parte, și încercarea de a păstra gradul de cunoaștere a limbii materne. Însă, la acest capitol situația depinde de perioada de aflare a tinerilor peste hotare (A se vedea Anexa 2). Astfel, 60 la sută dintre tinerii care au o perioadă de până la 3 ani de aflare în Italia discută cu prietenii prevalent în limba română, 36 la sută – în limba română și cea italiană și 4 la sută - doar în limba italiană. Dintre tinerii cu o perioadă de 3-9 ani de aflare în Italia, 46 la sută discută cu prietenii în limbile română și italiană, 26 la sută – prevalent în română, 17 la sută – prevalent în italiană și 11 la sută - doar în italiană. Dintre tinerii care se află în Italia de 10 ani și mai mult, 44 la sută discută cu prietenii prevalent în italiană, 30 la sută în limbile italiană și română, 26 la sută doar în italiană și numai 4 la sută prevalent în limba română. Aceste tendințe ne demonstrează procesul de integrare treptată a generațiilor secunde de migranți moldoveni în societatea italiană și reducerea numărului celor care mai discută în limba română cu prietenii. Tot aici încep a fi relevate aspecte legate de aculturație, pe măsură ce crește durata aflării peste hotare și se limitează comunicarea cu reprezentanți ai propriei comunități.

Pe măsură ce acumulați mai mulți ani de aflare pe teritoriul Italiei, tot mai mulți din tinerii migranți au solicitat cetățenia Italiei – peste 50% dintre ei. Conștienți că nu întrunesc condițiile prevăzute de autoritățile italiene pentru dobândirea cetățeniei, respondenții au menționat că vor solicita cetățenia țării-gazdă când ei sau părinții lor vor împlini 10 ani de ședere legală, continuă, în Italia.

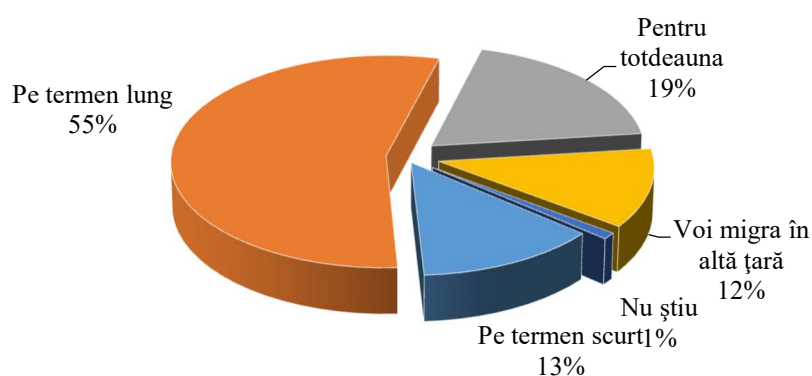
Tabelul 2.2. Solicitarea cetățeniei Italiei, în funcție de perioada aflării peste hotare, %

		Da	Nu	Altceva
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	10,3	86,2	3,4
	3-9 ani	12,5	81,3	6,2
	10 ani și mai mult	52,2	47,8	0
	Total	21,0	75,0	4,0

Sursa: Elaborat de autor

Posibilitatea de a găsi un loc de muncă în Italia conform pregătirii profesionale este în directă corelație cu perioada de aflare a tinerilor în această țară. Astfel, 59,1% dintre cei care au o perioadă de aflare de peste 10 ani în Italia sunt convinși că au șanse mari, în comparație cu doar 13,8% dintre cei care se află doar de 3 ani în Italia (a se vedea Anexa 3). Gradul înalt de integrare pe piața muncii a tinerilor din generațiile secunde (în raport cu populația băștinașă și migranții din

prima generație) este confirmată și de datele oficiale Eurostat. În ceea ce privește oportunitățile egale la angajare între tinerii băștinași și generațiile secunde de migranți, s-au constatat, de asemenea, diferențe de opinii în funcție de studiile deținute și de genul persoanei. Un nivel de studii mai înalt contribuie la creșterea încrederii în prezența oportunităților egale (a se vedea Anexa 3). Deși mulți au intenția să rămână pe un termen lung în Italia sau pentru totdeauna (65%), totuși este mare numărul celor tentați să emigreze într-o altă țară (A se vedea Anexa 2).

Fig. 2.17. Intenția de a rămâne în Italia, %

Sursa: Elaborat de autor

Fiind întrebați despre intenția de a rămâne în Italia, 74% din tineri au semnalat că își văd viitorul în termen lung (55%) sau pentru totdeauna (19%) în Italia. Doar 13% au evidențiat intenția de a rămâne în Italia pentru un termen scurt și alți 12% - de a migra în altă țară a UE, 1% au manifestat intenția de a reveni în Republica Moldova (a se vedea Anexa 2). Cei care intenționează să rămână în Italia pentru un termen scurt (13%), în mare parte, sunt persoane cu o perioadă scurtă de ședere în Italia. Vârsta acestora la plecarea părintelui/ părinților peste hotare era de șase ani și mai mult. De regulă, ei au ajuns în Italia la vârsta de 16-17 ani. Este relevantă ponderea tinerilor care intenționează să plece într-o altă țară de migrație: 27% dintre tineri au spus că au această intenție, 21% au răspuns negativ, în timp ce peste 52% sunt indeciși. Această tendință este influențată de gen, de nivelul de instruire, dar și de vârsta respondenților. Băieții sunt mai predispuși să plece într-o altă țară de migrație, în raport cu fetele, în special cei de 18-20 de ani, care se află în Italia de 4-9 ani (16 tineri din cei 27), de 10 ani (7) sau de până la 3 ani (4 tineri).

La o eventuală revenire în Republica Moldova, 80% din tineri consideră că se vor confrunta cu probleme: 58 la sută că vor avea probleme în procesul de angajare în câmpul muncii, 26 la sută - în societate, ceilalți - în instituțiile de învățământ. Întrebați ce ar trebui să facă Guvernul de la Chișinău pentru a atrage tinerii migranți, ei au menționat câteva opțiuni: să ofere salarii mai mari (57,6%), să sprijine tinerii migranți prin programe și proiecte concrete (46,5%), să combată corupția (36,4%), să reducă birocrăția (17,2%), să realizeze reforme (11,1%) etc.

În cazul părinților migranți stabiliți în Italia, alegerea a fost aleatorie, conform metodei bulgăre de zăpadă, singurul criteriu de selecție fiind prezența copiilor în familiile emigrate. Cei mai mulți părinți migranți sunt din regiunile Lazio, Lombardia, Emilia-Romagna, Veneto, Toscana. Mulți din ei se află în Italia de 12-14 ani, unii – de 3-5 ani, de 6-11 ani sau de 15-17 ani. Câțiva din ei se află în Italia de 26 de ani. Majoritatea respondenților a indicat că familia lor se află în Republica Moldova și în Italia, cu referire la părinții și alte rude rămase în țara de baștină. Dintre părinții migranți, 31 au vârsta de 18-35 ani, 45 au 35-55 ani, iar 4 au 55-75 ani. Majoritatea sunt femei, doar 12 sunt bărbați. Dintre respondenți, 64 au studii superioare, 14 au studii medii speciale, iar 2 au studii medii. Majoritatea sunt căsătoriți, 11 fiind divorțați (A2.16, A5.2, A5.6).

În total, în cazul celor 80 de părinți migranți chestionați vorbim de un număr de 140 de copii, dintre care 86 născuți în Republica Moldova, 46 – în Italia și 8 – în alte țări.

Tabelul 2.3. Numărul părinților migranți care au participat la cercetare și locul de naștere al copiilor lor

Cercetarea cantitativă – 31 părinți			Cercetarea calitativă – 49 părinți				Total – 80 părinți
Nr. copii	Născuți în Moldova	Născuți în Italia	Nr. copii	Născuți în Moldova	Născuți în Italia	Născuți în alte țări	Numărul total al copiilor
44	32	12	96	54	34	8	140

Sursa: Elaborat de autor

Dintre părinții chestionați, o mare parte au solicitat cetățenia Italiei, afirmând că și copiii lor vor dori să facă la fel. Migranții din prima generație nu-și fac iluzii în privința obținerii în Italia a unui loc de muncă conform pregătirii lor profesionale: mulți au indicat că au șanse reduse, iar 11 au spus că nu au șanse. În ce privește șansele pe care le au generațiile secunde să se angajeze, în conformitate cu pregătirea profesională, comparația rezultă echilibrată: o parte din părinți crede că urmașii lor au șanse mari să obțină un loc de muncă în conformitate cu pregătirea profesională, iar o altă parte – că au șanse reduse. În cazul unei eventuale angajări pe piața muncii din Republica Moldova, gradul de reticență a părinților și a tinerilor migranți este mult mai mare.

La evaluarea gradului de intenție, majoritatea părinților migranți au spus că au intenția de a rămâne pe termen lung în Italia, alții având intenția de a re-emigra în alte țări, doar 4 au spus că ar dori să revină în Republica Moldova.

Potrivit rezultatelor sondajului, o perioadă mai mare de ședere în țara de migrație asigură un grad sporit de accedere la un loc de muncă în corespundere cu pregătirea profesională (aceasta implicând și formarea profesională în cadrul instituțiilor din țara-gazdă). Cu cât mai scurtă este perioada de ședere în Italia, cu atât șansele și gradul de încredere se reduc, iar intenția de a reemigra este mai mare. Analizând datele în funcție de nivelul de studii, se atestă un grad mai redus de

neîncredere din partea tinerilor care au studii superioare (44,7% – șanse mari *versus* 50% – șanse reduse), fiind urmați de cei cu studii medii speciale (36% – șanse mari *versus* 56% – șanse reduse). Tinerii cu studii medii se consideră cei mai dezavantajați, sunt reticenți și, în parte, au intenția de a schimba țara de migrație: 22,2% afirmă că au șanse mari, 61,1% – șanse reduse, 2,8 – nu au șanse și 13,9 au ales opțiunea „altceva”.

Perioada aflării în țara-gazdă este la fel de importantă și în cazul percepțiilor tinerilor cetățeni moldoveni de 18-23 ani din Italia cu privire la prezența unor șanse egale la angajare, în raport cu populația băștinașă. Peste 54,2% din tinerii care se află de 3-9 ani peste hotare și 52,2% din cei cu o perioadă mai mare de 10 ani au ales opțiunea „Da”, fiind încrezători în șansele egale pe care le au la angajare. În cazul celor care se află în peninsula de 1-3 ani rata de încredere scade până la 24,1% (44,8% din ei denunță lipsa oportunităților egale la angajare, iar 31% nu au știut ce să răspundă). Tinerii cetățeni moldoveni din Italia, care au studii superioare, sunt mai optimiști în privința șanselor egale la angajare, în raport cu colegii lor care au studii medii speciale sau doar studii medii. Fiecare al treilea tânăr cu studii medii a ales opțiunea „nu știu”. Analizând datele după gen, se atestă că fetele sunt mai încrezătoare decât băieții în privința șanselor egale cu cele ale italienilor – 50,9% față de 37,2%. Peste 26,3% dintre fete și 48,8% dintre băieți au răspuns că nu au oportunități egale la angajare.

Incidența noilor generații (numărul sporit al copiilor cetățenilor moldoveni născuți peste hotare) asupra numărului total al cetățenilor moldoveni emigrați este în creștere, prezența lor în instituții școlare primare și secundare este atestată statistic, la nivel oficial - aceasta fiind o etapă deja de stabilizare a familiilor emigrate. Reprezentanții noilor generații de migrație (descendenți ai cetățenilor moldoveni) devin protagoniști ai activităților asociațiilor din diaspora, fondatori ai noilor asociații, parteneri la organizarea evenimentelor desfășurate de misiunile diplomatice pentru promovarea imaginii Republicii Moldova, parteneri de discuții, colaborări, proiecte cu autoritățile din țara de origine și țara-gazdă.

Organizațiile din diasporă prezintă interes din punct de vedere al sprijinirii procesului de integrare a migranților, dar și din perspectiva colaborării cu instituțiile sociale, cu administrația publică locală, cu reprezentanții altor asociații de migranți sau ai altor comunități etnice sau religioase. Asociațiile sunt considerate reprezentative pentru comunitățile etnice formate peste hotare, parteneri în dialogul cu autoritățile din țara de origine sau țara-gazdă. Primele etape ale migrației cetățenilor moldoveni peste hotare (până în 2010-2014) au dus la formarea și consolidarea comunităților conaționalilor noștri, a asociațiilor active peste hotare, integrarea graduală a migranților din prima generație (în mare parte plecați la muncă în străinătate), a tinerilor plecați la studii, a familiilor emigrate, dar și a copiilor lor, inclusiv a minorilor migranți neînsoțiți. Următoarele etape în evoluția comunităților cetățenilor moldoveni, în special în țările europene

(dar și în SUA, Canada etc.), care au vizat integrarea copiilor născuți în familiile mixte, dar și a copiilor cetățenilor moldoveni născuți peste hotare, pun accentul deja pe alte probleme. Prezența acestora în cadrul asociațiilor, dar și cetățenia activă în țările-gazdă – reprezintă tocmai factorul de timp, atât de important în cazul diasporei - marchează etapa de consolidare a unor comunități create acum 15-20 de ani, un schimb firesc de generații care pun alte probleme deja, în raport cu părinții lor, din prima generație de migrație.

Pe plan național, activitatea celor peste 250 de asociații ale cetățenilor moldoveni, din aproximativ 30 de țări, este cunoscută, în mare parte, datorită colaborării lor cu BRD (în special în cadrul congreselor diasporei), implicării în proiecte din Republica Moldova, datorită mass-mediei sau informațiilor difuzate pe rețelele sociale. Rolul acestor organizații din diasporă, care includ și grupuri de inițiativă, și grupuri de excelență, nu doar asociații, a fost subliniat și în textul Strategiei naționale „Diaspora-2025”, aprobată în anul 2016 de Guvern. BRD, direcție a Guvernului abilitată să coordoneze politica în raport cu diaspora, a menționat în repetate rânduri importanța colaborării cu asociațiile cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare.

Conform cartografierii asociațiilor de imigrați, realizată de Centrul IDOS la solicitarea Ministerului Muncii și Politicilor Sociale din Italia, în peninsulă sunt circa 72 de asociații active ale migranților moldoveni sau 3,4% din numărul total de peste două mii de asociații (locul VI). Provinciile care au un număr mai mare de asociații ale imigraților moldoveni sunt Veneto (26 asociații sau 36,1%), Lazio (10 asociații sau 13,9%), Emilia Romagna (9 asociații sau 12,5%), urmate de Piemonte, Lombardia și Trentino cu câte 6 asociații. În Toscana și Campania sunt câte trei asociații, în Umbria și Marche – câte o asociație. În perioada 2000-2009 au fost fondate peste o treime din asociațiile de imigrați moldoveni. Prevalează asociațiile care activează de cel puțin 5 ani. Primele asociații, în cazul comunității cetățenilor moldoveni, sunt înregistrate în anii 2000, nu rezultă asociații fondate înainte de anul 1999. În perioada 2000-2009 au fost fondate 29 asociații, ulterior au fost create alte 13. În cazul a 40% din asociațiile cetățenilor moldoveni nu se cunoaște anul fondării pentru că nu au fost făcute publice datele respective.

Domeniile de activitate ale asociațiilor sunt multiple: generațiile secunde (15,6%), studierea limbii materne (13,3%), medierea culturală (12,5%) – reprezintă principalele activități. Urmează domeniul sănătății (9,4%), școala și incluziunea pe piața forței de muncă (8,6%). În anul 2008 au fost înregistrate primele încercări de consolidare a comunităților din Italia, prin crearea unui consiliu coordonator al asociațiilor migranților moldoveni din Italia. La reuniunea din octombrie 2008, de la Bologna, au participat ambasadorul Republicii Moldova, acad. Gh. Rusnac, consulul general, Gh. Munteanu, precum și reprezentanți ai 19 asociații de migranți. Președintă a consiliului a fost aleasă D. Babenco, din partea Institutului de Cooperare și Dezvoltare Italia-Moldova, din orașul Trieste. În calitate de vicepreședinți au fost desemnați V. Ciobanu,

președintele Asociației culturale Dacia din Roma și O. Josanu, președintele asociației *Ritrovo* din Veneția, se menționează în cartea „Din agenda de lucru a Ambasadei Republicii Moldova în Italia (2008-2011)”, publicată de ex-ambasadorul moldovean la Roma.

Asociațiile cetățenilor moldoveni au reprezentat obiect de cercetare și în cadrul celor două etape de cartografiere a diasporei. În prima etapă, a fost remarcat activismul civic manifestat de grupuri de migranți, în cadrul unor asociații, care aveau drept scop sprijinul integrării locale, dar și păstrarea legăturii cu țara de origine [8]. Un proces mai dinamic de formare a organizațiilor diasporei a fost remarcat în Italia, unde sectorul asociativ este mai vizibil și au loc încercări de creare a unor rețele [23]. De asemenea, în urma cartografierii au fost identificate asociațiile din diasporă care organizează evenimente sau activități pentru femeile migrante și a fost elaborat un plan de consolidare a capacităților a femeilor lidere din cadrul comunităților din străinătate.

În cadrul asociațiilor, schimbările care au intervenit ajung să fie evidente: dacă până în 2010-2015 se bazau exclusiv pe migranții din prima generație de migrație, migranți de muncă sau tineri plecați la studii, în prezent se înregistrează primele asociații fondate de tinerii din *Generația 1.25* – născuți în Republica Moldova și emigrați pentru reîntregirea familiei la vârsta de 14-17 ani.

Rolul și ponderea tinerilor din generațiile 1.25 și 1.5 sunt în creștere evidentă, precum și tendințele de a deveni noii protagoniști, în cadrul evenimentelor organizate de cetățenii moldoveni peste hotare sau de misiunile diplomatice. În viitorul apropiat va fi tot mai vizibil impactul tinerilor cetățeni moldoveni născuți peste hotare (câteva sute de tineri de 18 ani deja sunt înregistrați în Italia, născuți în peninsula). Acest lucru se reflectă și în materialele jurnalistice care vizează reprezentanții diasporei Republicii Moldova - tineri care au emigrat la diferite etape de vârstă și au rezultate foarte bune în diferite domenii: diplomatie / relații internaționale, cercetare, economie, educație, literatură, muzică, pictură, sport etc.

Un alt aspect se referă la specificul activităților asociațiilor, de-a lungul anilor, care s-au schimbat esențial. În primele etape ale proceselor migraționale eforturile erau concentrate asupra învățării limbii țării-gazdă (italiană, spaniolă, portugheză, greacă etc.) de către cetățenii moldoveni și copiii lor, depășirea șocului cultural și a dificultăților specifice primei perioade de aflare în străinătate, medierea culturală (în școli, grădinițe, centre pentru minori, spitale, închisori, primării – acolo unde imigranții vorbitori de română nu cunoșteau suficient limba țării-gazdă), asistență juridică la obținerea actelor de ședere în țara-gazdă, promovarea tradițiilor, obiceiurilor, a dansurilor populare - ca modalitate de a scoate în evidență comunitățile de imigranți. Totodată, mare parte din interesele imigranților moldoveni erau orientate spre țara de origine, pentru că acolo era o parte din familie: părinți, soți, copii etc. Prin urmare, atenția era îndreptată în afara țării-gazdă, dincolo de comunitățile cetățenilor moldoveni din Italia, Portugalia etc. Erau prioritare transferurile bănești spre familia și copiii rămași în țară, investițiile pentru procurarea sau reparația

unor locuințe și rezolvarea problemelor care au cauzat emigrarea. În cazul ajutoarelor umanitare - financiare, transporturi de bunuri - ajungeau în Republica Moldova și erau destinate orfelinatelor, caselor de bătrâni, familiilor social-vulnerabile etc.

Ulterior, odată cu stabilizarea situației cetățenilor moldoveni aflați în Italia (reîntregirea familiei, integrarea copiilor, obținerea permiselor de lungă ședere, procurarea unor locuințe în Italia etc.), vectorul activităților și intereselor comunităților cetățenilor moldoveni s-a schimbat oarecum spre interior – spre formarea/consolidarea unor rețele parentale și comunități mai puternice, organizarea și participarea la unele evenimente deja tradiționale (culturale, sportive etc.), spre ajutorarea unor familii și copii din comunitate, aflați în dificultate. Agenda asociațiilor a inclus activități pentru drepturile omului, de asistență juridică, de tutoriat, sprijin pentru obținerea actelor de cetățenie (italiană), a pensiilor (odată cu îmbătrânirea populației imigrate), la crearea și menținerea propriilor afaceri inițiate în țara-gazdă, consultații la procurarea unor locuințe în țara de migrație etc.

Cele mai multe activități organizate de asociațiile cetățenilor moldoveni implică tinerii și copiii, emigrați pentru reîntregirea familiei sau născuți în țara de migrație: activități de studiere și de promovare a limbii române, pentru a evita aculturația, dar și pentru a le oferi o șansă în plus la angajare (cunoașterea mai multor limbi îi avantajează, în special unde publicul vorbitor de română e de peste două milioane de persoane, în Italia), menținerea limbii române ca limbă de comunicare, inclusiv în familiile mixte, menținerea legăturilor cu țara de baștină etc. Este deja etapa de trecere de la școlile duminicale (înființate în anii 2003-2005, de multe ori pe lângă comunitățile religioase) la centrele educaționale – un nivel mai înalt de prestare a unor servicii integrate, educaționale – dar și la evenimente (științifice, sociale, culturale, sportive) dedicate comunităților etnice/locale.

Activitatea asociațiilor de migranți reprezintă un instrument important de promovare social-culturală pentru cetățenii moldoveni prezenți în Italia, de sprijin reciproc, inclusiv pentru asistență medicală, legală, identificarea unui loc de muncă etc. De asemenea, reprezintă unul din modurile în care se manifestă participarea socială și activismul civic în cazul migranților moldoveni. Prin intermediul asociațiilor, ei pot consolida legăturile cu alte comunități, pot participa la viața publică. Cetățenii activi din cadrul asociațiilor din diaspora au fost, de la crearea lor, parteneri ai ambasadelor și consulatelor Republicii Moldova peste hotare, protagoniști ai evenimentelor sociale și culturale desfășurate în țările de reședință. Ei devin treptat parteneri în dialogul politic, social, cultural dintre țara de origine și cea de reședință, precum și parteneri ai comunității științifice, ai societății civile și ai mass-media. O mare parte din cercetările pe teren desfășurate de experți în domeniul migrației din Republica Moldova, care au avut loc până în prezent în diferite țări, au implicat asociațiile de migranți. În ultimii 10 ani au fost înregistrate, în

Italia, mai multe cazuri de participare la alegerile locale a femeilor migrante originare din Republica Moldova, lideri ai asociațiilor de cetățeni moldoveni.

O parte dintre tinerii migranți originari din Republica Moldova au auzit sau au avut contacte cu asociații ale cetățenilor moldoveni, de regulă sunt activi în cadrul comunității lor și participă împreună cu părinții lor la evenimente organizate de asociații în Italia. La rândul lor, părinții care au copii născuți în Italia cred că implicarea lor în cadrul asociațiilor ar fi o posibilitate de a-i familiariza pe cei mici cu tot ce este legat de Moldova. Asociațiile cetățenilor moldoveni și comunitățile parohiale au un rol important în procesul de integrare a imigranților moldoveni din Italia, chiar dacă nu implică un număr foarte mare de membri.

O primă încercare de a reuni tinerii migranți moldoveni (plecați la diferite etape de vârstă în străinătate) într-o asociație care să-i reprezinte a fost înregistrată în 2010 – prin crearea asociației „Încredere”, fondată la Roma de M. Roșca (ex-reprezentant al BRD, cu experiență de migrație și de muncă în câteva țări europene). Asociația organiza diferite activități în bază de voluntariat, fiind orientată în special pentru tineri. La prima întrunire asociativă care a avut loc la Roma au participat mai mulți adolescenți moldoveni.

Un caz singular în contextul comunităților noastre din Italia îl constituie Asociația tinerilor moldoveni *O3M (Open Mind Made in Moldova)*, fondată la Roma în iunie 2015 de tineri născuți în Republica Moldova emigrați în Italia pentru reîntregirea familiei. Fondatorii Asociației *O3M* doreau să construiască punți de legătură între tinerii emigrați, stabiliți în diferite orașe ale Italiei – pentru socializare, studii, informații utile, mentorat, divertisment etc. Ei au organizat mai multe evenimente dedicate tinerilor, în colaborare cu Ambasada Republicii Moldova în Italia.

Accesul la cetățenie, pe piața muncii, participarea activă la viața socială din țara gazdă, inclusiv prin intermediul asociațiilor de migranți, prin activități de voluntariat, sportive etc. sunt semnale importante privind gradul de integrare a tinerilor migranți. În ultimii 10 ani au fost înregistrate, în Italia, câteva cazuri de participare la alegerile locale din peninsulă a mai multor tineri migranți moldoveni, lideri ai asociațiilor din diasporă. În același timp, în multe din țările unde se află cetățeni moldoveni au fost înregistrate cazuri în care aceștia au participat la campanii electorale locale sau naționale și au obținut încrederea alegătorilor. În prezent, este în creștere rolul de protagoniști ai cetățenilor moldoveni aflați peste hotare, în campaniile electorale, nu doar în contextul activităților de promovare socio-culturală.

2.3. Politici și practici de reglementare a procesului de integrare a generațiilor secunde

Reprezentanții generațiilor secunde sunt o parte importantă a preocupărilor instituțiilor și autorităților politice din țările-gazdă. Prezența minorilor, a copiilor migranților, a determinat și dezvoltarea cadrului de politici, în țara de migrație.

Generațiile secunde nu doar sunt beneficiari ai unor politici ale statului, ci reprezintă un factor de transformare a societății. Prezența lor masivă în grădinițele, școlile și instituțiile de învățământ secundar din Italia au determinat, în timp, schimbări radicale ale configurațiilor politicilor educaționale și culturale, pregătirea adecvată a cadrelor didactice (care lucrează direct, în clase, cu reprezentanții a peste 10-15 naționalități, cu un grad diferit de vorbire a limbii italiene), modificarea cadrului legislativ pentru a prevedea formarea și implicarea mediatorilor culturali, ca sprijin în procesul de integrare etc.

Pe lângă suportul esențial oferit de instituțiile de învățământ din țările de migrație, reprezentanții generațiilor secunde au fost beneficiarii unor politici și servicii de integrare. Copiii cetățenilor moldoveni: cei născuți în Italia, dar și cei născuți în Republica Moldova - emigrați alături de părinții lor la o vârstă fragedă – au frecventat timp de câțiva ani ore de limbă română, incluse în programul școlar (de ex.: orașul Tivoli de lângă capitala Italiei, Roma). Alții au beneficiat de sprijinul direct și valoros al mediatorilor culturali (specialiști cu masterat în domeniu), care colaborau cu administrațiile locale și cu instituțiile de învățământ pentru intermedierea necesară în procesul de integrare a copiilor imigrați. Unul din mediatorii care au sprijinit copii ai cetățenilor moldoveni în procesul de integrare este N. Drozdov, magistrul în pedagogie (studii obținute în Italia, deși avea studii în domeniu, în Republica Moldova) [11, pp. 211-216]. Timp de 4 ani a colaborat cu cooperative sociale din Italia, în domeniul integrării migranților din Sud-Estul Europei. A mediat intervenții în situații dificile, care implicau copiii imigranților, în special adolescenți proveniți din familii monoparentale sau unde părinții lipseau mult de acasă, având orar dificil de muncă. Acești copii petreceau mult timp singuri după școală sau deseori, fiind singuri, dimineața nici nu se duceau la lecții, aveau un comportament pasiv la lecții și se izolau de alți semeni. Specialiștii au remarcat în astfel de cazuri disconfort în relațiile cu semenii și o problemă legată de abandon. În general, proiectele în care au fost implicați mediatorii moldoveni erau prevăzute pentru a susține familiile și copiii migranți în școală și în afara ei. Școlile aveau spații destinate pentru familii, unde specialiștii ascultau necesitățile părinților sau ale copiilor migranți și îi îndrumau spre oficiile și serviciile respective din teritoriu. În școală, copiii erau sprijiniți în primele luni de la înscrierea în instituția de învățământ. La început, era organizat un test, a cărui menire era de a stabili nivelul de cunoaștere a limbii italiene, pregătirea școlară, confruntarea programelor școlare din Republica Moldova și Italia, capacitatea copiilor de a se exprima în limba maternă și de a se adapta într-un grup. După acest test se decidea în ce clasă vor fi înscriși și ce susținere personală vor avea. În activitatea desfășurată la școala primară din orașul Castelpusterlengo, provincia Lodi, mediatorul cultural N. Drozdov a remarcat mai multe cazuri în care copiii asistați s-au încadrat bine în clasele primare, aveau un nivel școlar bun, unele teme erau deja studiate în raport cu programul italian [11, pp. 211-216]. Copiii nu au

fost încadrați în clase speciale, au fost susținuți cu ajutor special și incluși în activități extrașcolare. De regulă, nivelul cunoașterii limbii italiene era unul bun sau unul elementar (copiii au fost aduși vara în Italia pentru a începe școala în septembrie). Primele dificultăți erau legate de ambientare, de sentimentul de nesiguranță din cauza necunoașterii limbii italiene și a dorului de rudele, prietenii din Moldova (în special era cazul copiilor din clasele III-IV, aflați de puțin timp în Italia, care vorbeau puțin limba italiană). Familiile migranților moldoveni erau foarte interesate să integreze copiii în școală, dispuse să accepte orice tip de sprijin: cursuri de limba italiană, ajutorarea copiilor la efectuarea temelor de acasă etc.. Astfel, pedagogii, părinții și mediatorii culturali au colaborat pentru integrarea copiilor migranți în școală (acordând ajutor specific, urmărind nivelul de integrare în grupurile de copii, susținerea relațiilor în familie și participarea activă a părinților). Mediatorii erau chemați la început (la testare, îndeplinirea sarcinilor pentru acasă), dar și pe parcurs, să-i ajute pe părinți la traducerea unor acte, pentru menținerea și răspândirea culturii de origine a copiilor moldoveni în diverse activități: sărbători, laboratoare etc. În biblioteca din clasă erau cărți în limba română.

Familia, școala și mediul în care se află copiii migranți sunt elementele importante în integrarea lor în societate, iar o susținere a relației între acestea și caracteristicile individuale ale copilului (trecutul școlar și bagajul cultural pe care-l deține) e foarte importantă, afirmă experții [11]. În cazul adolescenților migranți are loc o adevărată ruptură între toate aceste elemente, iar o integrare forțată, nesprijinită duce la o izolare a acestor tineri. În cazul copiilor de vârstă primară, aceștia au fost susținuți de la început, cu o particulară atenție la orice etapă. Majoritatea au trecut cu succes evaluarea finală - copiii nu au avut probleme de integrare și au îndeplinit pe deplin toate cerințele școlii, iar părinții au participat activ la toate inițiativele. În mare parte, copiii migranților moldoveni nu au avut mari dificultăți de integrare. O susținere psihopedagogică corectă în momentul înscrierii în școală îi poate ajuta mult pe copii să depășească greutățile și poate preveni unele probleme de comportament în cazul adolescenților.

Un alt expert care a activat în domeniul integrării copiilor cetățenilor moldoveni în școlile din Italia este S. Suman, din a treia generație de învățători din familia sa. În calitate de mediator cultural în școală, era responsabil de acest triunghi de comunicare: profesori, elevi, părinți migranți. În plus, ca sprijin pentru integrare, mediatorii aveau sarcina de a prezenta colegilor noilor elevi (imigrați) și învățătorilor țara de origine: să le vorbească despre procesul de studii din Republica Moldova, ce clasă a frecventat, ce a studiat copilul, unde coincide sau nu cu cel din Italia, ce clasă ar fi el în Republica Moldova și în ce clasă este înscris în Italia, bucatele preferate, sărbătorile naționale etc. – o prezentare generală, dar și complexă. Comunicarea și socializarea sunt esențiale în cazul copiilor - să nu rămână marginalizați, să nu apară alte riscuri. Specialiștii în domeniu, dar și părinții au menționat că procesul de integrare depinde de mai mulți factori, în

special de vârsta copilului. Cei mici se integrează mult mai ușor. Unele metode utilizate de mediatorii culturali originari din Republica Moldova nu doar au contribuit la integrarea copiilor moldoveni în școlile și grădinițele din Italia, dar i-au familiarizat pe băștinași cu unele tradiții ale noastre: confecționarea măștișoarelor, pregătirea plăcintelor și coolacilor, organizarea unor cursuri de dansuri populare etc. Activitatea de mediator lingvistic și cultural este considerată în Italia un serviciu public, prin urmare mediatorii culturali erau remunerați de primărie, nu de școală sau de către părinți. Această activitate presupunea și multe ore de voluntariat. Dificultățile și riscurile erau mult mai mari în cazul adolescenților migranți. Unii dintre ei nu reușeau să susțină examenele și erau nevoiți să repete anul de învățământ, ceea ce sporea riscul de abandon școlar sau riscul de a ajunge în grupuri infracționale. Cu cât copiii erau mai mari, cu atât mai dificilă era această integrare. Cu cât copiii depășeau vârsta de 12-14 ani, creșteau mai mult riscurile.

În general, elevii cu cetățenia Republicii Moldova au înregistrat indicatori buni și foarte buni la capitolul integrare școlară și socială în Italia, deși nu au lipsit unele dificultăți în parcursul lor. În cazul minorilor moldoveni născuți în Italia sau care au ajuns în peninsulă la o vârstă de până la 4-5 ani parcursul a fost firesc, fără dificultăți, deoarece au început ciclul de integrare în instituțiile de învățământ, preșcolar și școlar. Gradul de dificultate a crescut în cazul copiilor de 6-10 ani, care începuseră parcursul educațional în Republica Moldova și au rămas o perioadă de timp fără îngrijirea părintelui/părinților, aceștia fiind plecați peste hotare. Cele mai mari probleme au trebuit să înfrunte minorii moldoveni care și-au însoțit părinții în Italia la vârsta de 12-14 ani și mai mult, când a influențat perioada adolescenței, faptul de a fi îndepărtați de prieteni, de bunici, de rude, de școala/localitatea unde au crescut etc. Procesul de integrare în școli a fost determinat și de gradul de dificultate sporit al disciplinelor studiate. Adolescenții au trebuit să învețe foarte repede limba vorbită, pentru a putea studia și disciplinele predate în școală. În cazul minorilor au influențat mai multe variabile: perioada adolescenței cu vulnerabilitățile ei (i), genul – băieții au uneori un caracter introvert, în raport cu fetele (ii), faptul de a-și lăsa prietenii în Moldova și a pleca în străinătate, când deja la 15 ani au grupul lor cu interese comune (iii). În cazul lor, șocul cultural, psihologic a fost copleșitor, mai ales că au trebuit să se reintegreze în familie (uneori într-o familie nouă, mixtă) după o perioadă de 6-9 ani, timp în care au rămas în Moldova în grija bunicilor, rudelor etc. În plus, la dificultățile de adaptare s-a adăugat înscrierea în clase cu întârziere de 1-3 ani și nu în conformitate cu vârsta lor. Adolescenții de 15 ani erau colegi cu copii de 12 ani, iar aceasta a acutizat senzația de non-integrare și dorința de a emigra: în regiunile din Nordul Italiei, pentru a găsi un loc de muncă mai bun (sau pentru a avea perspective mai bune de trai) sau într-o altă țară, peste hotare. Un grad mai mare de dificultate au resimțit în perioada inițială copiii care s-au stabilit în Italia cu familia lor deja de 10 ani și mai mult.

Printre tinerii migranți, considerați *Generația 1.5*, care fac parte la ora actuală din diaspora Republicii Moldova peste hotare, se numără cei care au fost implicați în procesele migraționale fiind minori și lipsiți de tutela părinților sau a unor adulți care să fie responsabili de soarta lor. Analiza procesului de integrare, a politicilor aplicate în privința acestor migranți, practicile și serviciile de care s-au bucurat au sporit nivelul de activism civic, implicarea lor în campanii și acțiuni de voluntariat, datorită contactului cu țări cu un înalt nivel de democrație și de cultură politică. Diaspora Republicii Moldova a „absorbit” mii de astfel de cazuri, deci este un fenomen a cărui analiză atentă completează cercetările privind formarea generațiilor secunde ale cetățenilor moldoveni emigrați, pentru a reliefa comportamente socio-politice și culturale.

Minorii migranți neînsoțiți sunt considerați cei mai vulnerabili, în privința cărora trebuie aplicate imediat mecanismele de integrare. Republica Moldova a trebuit să înfrunte, la nivel politic internațional, această problemă legată de procesele migraționale, abordată și în contextul relațiilor politice de colaborare între Republica Moldova și Italia [156]. În perioada 2011-2013, în ambele țări a fost implementat un proiect european care prevedea acțiuni de suport pentru reducerea impactului social negativ al fluxurilor migraționale, în special prin intermediul instituțiilor locale. Proiectul a fost finanțat de Comisia Europeană (care a alocat 1,5 milioane de Euro), implementat de Ministerul Muncii și Politicilor Sociale din Italia (care a alocat 500 mii de Euro) în parteneriat cu Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei din Republica Moldova, cu OIM și cu asociații ale migranților moldoveni din Italia. În cadrul celor două reuniuni (octombrie 2012 și februarie 2013) care au avut loc la Chișinău, au fost organizate workshop-uri la tema minorilor, la care au participat funcționari italieni și moldoveni. Primul a avut ca tematică minorii neînsoțiți și legislația italiană cu privire la minori. Cel de-al doilea a vizat Convențiile internaționale privind minorii și o analiză a contextului din Republica Moldova [156]. Fenomenul minorilor moldoveni neînsoțiți și cel al copiilor abandonați este o realitate cunoscută de către comunitățile cetățenilor Republicii Moldova aflați în Italia. În cadrul unui studiu de cercetare realizat în 2008 în Italia privind condițiile de viață și de muncă ale imigraților moldoveni, o mare parte din respondenți, migranți moldoveni, au spus că au aflat despre cazuri de minori neînsoțiți din Republica Moldova, precum și despre copii moldoveni abandonați pe teritoriul Italiei. Fenomenul este puțin cunoscut însă în țara de origine. De asemenea, cetățenii moldoveni stabiliți în Italia au semnalat acest aspect, al prezenței minorilor neînsoțiți, în cadrul studiului de cartografiere realizat în anul 2012 de D. Cheianu-Andrei, subliniind migrația ilegală, suportul rețelelor migraționale și vulnerabilitățile legislației.

Minorul străin (neînsoțit de părinți, rude sau tutore) este definit în legislația europeană drept persoana în vârstă de până la 18 ani care se află pe teritoriul unei țări UE „privat de asistența și reprezentarea din partea părinților sau altor adulți responsabili legal” [156]. Se consideră minori

străini însoțiți cei încredințați rudelor de până la gradul III, cu ședere legală pe teritoriul țării de destinație. La nivel internațional, din anii '90 se discută despre minori separați sau neînsoțiți. Termenul minor/copil separat (*separated children*) a fost reiterat de ICNUR și alte structuri ale ONU, cu precizarea că este vorba de minorii separați de părinți, dar nu neapărat de o rudă sau un adult responsabil legal. Pentru prima oară, într-un document al Comisiei Europene a fost inclusă în 1997 sintagma minor/copil neînsoțit (*unaccompanied children*), adică separat de părinți și lipsit de grija unui adult care să fie responsabil legal de soarta minorului. În rezoluția CE se menționează că, având în vedere situația deosebit de vulnerabilă a minorilor neînsoțiți, aceștia necesită protecție și grijă, și recomandă țărilor UE să adopte toate măsurile necesare pentru prevenirea și combaterea traficului și exploatarea minorilor.

Migrația minorilor care își însoțesc părinții în proiectul lor de migrație nu este un fenomen nou. Cele mai multe țări au cunoscut acest fenomen, la diferite etape istorice ale dezvoltării lor. Fenomenul minorilor străini separați și neînsoțiți a devenit cunoscut în Europa începând cu anii '90, când a crescut semnificativ numărul minorilor originari din Balcani, Europa de Est, din Maroc și alte țări ale Africii, din Bangladesh, Afganistan etc. Fenomenul a atras în mod deosebit atenția, din cauza unui număr impresionant de minori implicați în migrația ilegală, în perioada crizei migraționale din anul 2015 din Europa.

Cadrul legislativ internațional stipulează clar că minorilor străini, chiar dacă intrați clandestin în alte țări, trebuie să le fie asigurate toate drepturile stipulate de Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului, care trebuie aplicată în cazul tuturor minorilor, fără discriminare. În special, Convenția prevede că în toate deciziile care vizează minorul trebuie să se țină cont de „interesul superior al copilului” (art. 3). În plus, Convenția stipulează dreptul tuturor minorilor la protecție, la dezvoltare (fizică, mentală, spirituală, morală și socială), precum și dreptul de a participa la adoptarea hotărârilor care îl privesc direct, adică de a-și exprima opinia în legătură cu acestea.

Datele privind minorii neînsoțiți au început a fi colectate sistematic în Italia, la nivel național, din 2000, odată cu fondarea Băncii de Date în cadrul Comitetului pentru Minorii Străini. Comitetul a funcționat până în 2012, când atribuțiile sale au fost preluate de Direcția Generală Imigrație și Politici de Integrare din cadrul Ministerului Muncii și Politicilor Sociale din Italia. În perioada 2000-2010 au existat mai multe inițiative pentru a aborda problema minorilor străini neînsoțiți. În anul 2000 a demarat proiectul *Daphe* al Comisiei Europene, care a inclus în prima etapă Italia, Germania și Finlanda, iar în a doua etapă – Franța, Belgia, Spania, Portugalia și Grecia. Obiectivele cercetării au inclus modalitățile prin care minorii neînsoțiți ajung în țările de destinație, precum și strategiile de adăpostire a lor. În perioada 2008-2012, Italia a implementat un Program național pentru protecția minorilor străini neînsoțiți. Comisia Europeană a adoptat un

Plan de acțiuni pentru anii 2010-2014 cu privire la normele și politicile adoptate de UE pentru a înfrunta fenomenul minorilor străini neînsoțiți. Un program special dedicat minorilor separați - Programul *Separated Children in Europe* (SCEP) – a fost demarat de ICNUR încă în 1997 [156].

Primele semnalări ale prezenței minorilor moldoveni neînsoțiți au apărut în anii 1997-1998, odată cu migrații moldoveni care au ajuns în țările UE și, în special, în Italia, unde comunitatea migranților moldoveni a cunoscut cea mai relevantă creștere. În numeroase privințe, dinamica și motivațiile procesului migrațional al minorilor moldoveni neînsoțiți a coincis cu cel al adulților. Pot fi distinse trei etape ale acestui proces:

1. Perioada inițială, de explorare/identificare a unor țări de imigrație (1997-2002).
2. Perioada critică (2003-2005).
3. Perioada de stabilizare (din 2006).

Migrații moldoveni minori sunt, în majoritatea cazurilor, adolescenți de 14-17 ani, care au ajuns să fie implicați (voluntar sau obligați) în procese de emigrație. În anul 2003, Republica Moldova apare pe locul VIII în clasamentul țărilor de proveniență a minorilor neînsoțiți din Italia, cu 76 de persoane. Numărul lor a fost în continuă creștere, la 1 ianuarie 2007 fiind înregistrați 145 minori moldoveni. Pe parcursul anului 2006 numărul lor a ajuns însă până la 268, potrivit datelor Comitetului italian pentru Minorii străini. Totodată, în centrele italiene se aflau 300 minori moldoveni neînsoțiți, cu o pondere de 3,4 la sută la nivel național. Până la 1 ianuarie 2009 numărul lor a scăzut până la 110 persoane (sau 1,1 la sută). În perioada 2006-2008, în cazul Republicii Moldova a fost înregistrată o scădere de 59 la sută. Se atesta, în cazul lor, o concentrare maximă în orașele mari din Italia, cu o populație de peste 100 mii de locuitori, în special din centrul Italiei (151 din cei 268 minori moldoveni aflați în centrele specializate). Datele erau similare la nivelul Regiunii Lazio (zona de Centru a Italiei). În Provincia di Roma, minorii neînsoțiți din Republica Moldova se situau în anul 2005 pe locul II, după România, reprezentând 10 la sută din numărul minorilor străini neînsoțiți din regiune. În 1997 a fost înregistrat un minor moldovean neînsoțit, în 1999 – 4 cazuri, în 2000 – 6 cazuri, în 2001 – 27, în 2002 – 14, în 2003 – 30, în 2004 – 78, în 2005 – 85. În 2005, doar în regiunea Lazio în centrele specializate erau 120 de minori moldoveni. În perioada 1997-2005 au fost înregistrați 245 de minori moldoveni neînsoțiți în regiunea Lazio, ceea ce înseamnă că Republica Moldova se afla pe locul VI printre țările de proveniență a acestora. În 2009, numărul minorilor moldoveni neînsoțiți din Lazio era de 19 persoane, iar în 2010 – 21. Un număr relevant de minori moldoveni neînsoțiți în Italia (100 persoane) s-a menținut până în anii 2009-2010. În perioada 2011-2012, numărul acestora a scăzut constant, până la 15-23 de persoane, Republica Moldova plasându-se deja pe locul 29 printre țările de proveniență. În 2013 erau 21 minori moldoveni neînsoțiți în Italia, în 2014-2015 numărul a variat între 19-23 persoane. În ultimii 5 ani, numărul nu a depășit 10 persoane.

În legătură cu fenomenul minorilor moldoveni neînsoțiți am documentat mai multe studii de caz (A1.8-A1.11). Un caz aparte îl constituie un centru pentru integrarea unor astfel de minori din orașul Roma, din centrul Italiei, unde și numărul lor era însemnat, la începutul anilor 2000. Datele care ne-au fost puse la dispoziție în iulie 2015 de către C. Pisacane, directorul Centrului *Città dei ragazzi* din Roma. Majoritatea minorilor neînsoțiți veneau din familii cu probleme (sărăcie, violență, din familii monoparentale sau cu istorii de migrație). În unele cazuri, minorii moldoveni aveau unul din părinți, de regulă mama, dar care se afla ilegal în Italia. Din imposibilitatea de a-i întreține (lipsa unei locuințe fiind principala cauză), copiii și adolescenții au fost semnalati drept minori neînsoțiți și preluați de către serviciile sociale. În perioada 1998-2015, la centrul *Città dei ragazzi* au fost adăpostiți 27 de minori moldoveni neînsoțiți – 18 băieți și 9 fete. Primul a ajuns la centru în 1998, când avea 12 ani. În 2000, alți doi adolescenți moldoveni de 16 ani au ajuns la centru, neavând rude în Italia, au fost găzduiți de aceeași școală. În 2003, cinci minori moldoveni (băieți de 15-17 ani) s-au alăturat grupului de adolescenți moldoveni. În 2004-2005, alți șase minori moldoveni de 10-17 ani (o fată și cinci băieți) au fost adăpostiți la Centru, trei din ei având rude îndepărtate în Italia. În 2006-2007, o adolescentă de 17 ani și un tânăr de 16 ani din Republica Moldova au ajuns la Centrul pentru minori. În 2008-2010, alți 11 minori moldoveni au venit la Centru – 7 fete și 4 băieți, cu vârste cuprinse între 13-17 ani. În orașul italian Padova funcționau numeroase comunități pentru minori, la unul din acestea a activat în perioada 2008-2011 un cetățean moldovean aflat în Italia, E. Chicu (scriitor, fost director adjunct într-o școală din Republica Moldova), ca educator într-un centru similar, pentru minori. În cei trei ani de activitate, E. Chicu a întâlnit la centru circa 400 minori, dintre ei 16-17 din Republica Moldova. Și în comunitatea pentru fete erau câteva originare din Republica Moldova. În trei ani, E. Chicu a întâlnit la centru 12-13 adolescente din Republica Moldova.

În legătură cu minorii moldoveni neînsoțiți, mai multe țări membre ale UE și, ulterior, autorități europene au abordat, în dialogul politic bilateral cu Republica Moldova, problema traficului de minori moldoveni, inclusiv pentru trafic de organe. Un caz deosebit îl reprezintă fenomenul minorilor neînsoțiți în orașul Padova. În 2008, timp de 4 luni în Padova au fost recuperați și integrați în centre și comunități de tip case-familie 17 minori moldoveni neînsoțiți de 15-17 ani, toți originari dintr-un sat de la sudul Republicii Moldova. Alte grupuri au continuat să ajungă la Padova, astfel încât autoritățile italiene au dat alarma: primarul orașului Padova, C. Sinigaglia, a informat oficial, prin scrisori, despre acest caz nu doar autoritățile din peninsulă, dar și Consulatul General al Republicii Moldova de la Bologna, pe președintele raionului Cahul, pe șeful Poliției locale și pe primarul din satul Colibași, exprimându-și temerea că ar fi un adevărat fenomen de trafic de minori. Unul din riscurile majore la care sunt expuși minorii neînsoțiți este cel de a aluneca în circuitul de criminalitate. La 1 ianuarie 2012, în evidența serviciilor din cadrul

Justiției pentru Minori din Italia erau 45 minori din Republica Moldova (locul 10 în cadrul țărilor de proveniență a minorilor aflați în circuitul penal) – 41 băieți și 4 fete. Fenomenul minorilor neînsoțiți solicită implicare politică, colaborare bilaterală a autorităților și participare colectivă la elucidarea fiecărui caz în parte, împreună cu o abordare a fenomenului din perspectiva respectării drepturilor copilului și a adoptării unei atitudini umane.

Atunci când este vorba de integrare socioeconomică (integrare socială), un rol fundamental pentru stabilitatea proiectului migrațional îl au locurile de muncă pentru migranți. De-a lungul celor peste 25 de ani de migrație a cetățenilor moldoveni în Italia au fost înregistrate mai multe aspecte critice privind integrarea în câmpul muncii, recunoașterea studiilor și calificărilor obținute în țara de origine, perspectiva de a accede la un loc de muncă în conformitate cu pregătirea profesională, activitatea ilegală pe piața muncii (în lipsa unui contract de muncă) și lipsa de contribuții la sistemul de pensii. Implicarea femeilor în migrație comportă, de asemenea, factori de risc pentru dezvoltarea firească a generațiilor secunde, mai multe probleme legate de tipurile de muncă rezervate pentru imigranți, în Italia, afectând gradul de reușită a procesului de integrare a generațiilor secunde, a descendenților născuți în familiile emigrate.

Aspectele esențiale, în cazul problemelor de angajare în câmpul muncii în Italia a migranților se referă la supracalificare, recalificare, discalificare sau sub-angajare (pierderea calificării), vulnerabilitate, risc de excluziune socială (nu doar în țara de migrație, dar și în țara de origine, la reîntoarcere). Fenomenul numit *brain waste* (irosirea/folosirea neadecvată a calificărilor obținute) afectează în mare măsură femeile migrante originare din Republica Moldova. În cazul multor femei (din prima generație de migrație), ceea ce în anii 2000-2005 părea a fi soluție provizorie s-a transformat în timp în activități permanente, cu riscuri pentru sănătate, familie, de pierdere a calificării etc. În contextul socio-economic din țara-gazdă, un alt factor de risc pentru generațiile secunde îl reprezintă accesul la locuri de muncă în corespundere cu pregătirea lor profesională și cu așteptările lor. Tinerii din generațiile secunde nu mai acceptă „integrarea subalternă” specifică adulților din prima generație de migrație, după cum menționa M. Ambrosini - locurile de muncă specifice rezervate acestora (munci necalificate, prost remunerate, care presupun ore de muncă peste program etc.).

Astfel încât la nivel internațional s-a acutizat fenomenul tinerilor NEET, inclusiv din cauza pandemiei de COVID-19, deși fenomenul era cunoscut drept critic încă în prima decadă a sec. XXI. Fenomenul tinerilor migranți NEET este unul complex, cu problematici care diferă de la o categorie de vârstă la alta. În cazul tinerilor imigrați este caracteristică, de regulă, intrarea precoce pe piața muncii, părinții migranți preferând să-și înscrie copiii la instituțiile de învățământ tehnic și profesional. Ulterior, apar însă diferite situații care forțază tinerii migranți, în special femeile, să renunțe la locul de muncă sau să caute un loc de muncă.

Termenul NEET, acronimul de la *Not in Employment, Education and Training* a apărut în anii '90, în unele studii de cercetare din Marea Britanie. Acestea indicau o categorie a populației - adolescenții de 16-18 ani – care, încheind ciclul de studii obligatorii, nu erau integrați pe piața muncii sau într-un program formativ și nu erau calificați drept studenți. „Cea mai bună apărare împotriva excluziunii sociale este să ai un loc de muncă, iar cea mai sigură cale de a obține un job este să ai o bună educație, un nivel bun de formare și de experiență”, menționa premierul britanic T. Blair, într-un raport privind problema tinerilor NEET, prezentat în Parlament încă în iulie 1999. În rapoartele și studiile din ultimii 15 ani, în această categorie au fost incluși tinerii de până la 29 ani. Grupurile vizate de tineri sunt eterogene: de la cel al adolescenților de 15-17 ani, care au abandonat școala, la cel al absolvenților școlilor generale, ai liceelor, instituțiilor profesionale, ai universităților, care se confruntă cu numeroase dificultăți în încercările lor de a-și găsi un loc de muncă, mulți dintre ei (de 24-29 ani) fiind și părinți, având obligația de a-și întreține copiii. Categoria NEET include patru subcategorii: șomerii, tinerii cu dizabilități sau cei care sunt nevoiți să îngrijească pe cineva din familie, cei descurajați/deziluzionați (care și-au luat o pauză) și cei aflați în căutarea unor noi oportunități (A1.5-A1.7).

Tinerii NEET au fost etichetați de multe ori, în special în presă, drept generație pierdută, generații fără viitor sau generații suspendate – termeni care, indirect, au evidențiat gradul de marginalizare constantă a tinerilor, dar și de vulnerabilitate sporită, în condițiile înrăutățirii condițiilor pe piața muncii. Diferențele de gen în cazul ratei de ocupare pe piața forței de muncă rămân în continuare o problemă, nu doar în Republica Moldova sau în Italia. Indicatorii statistici din diferite țări ale lumii publicate în rapoartele periodice ale OECD „*Education at a Glance*” relevă un nivel redus de ocupare a femeilor în raport cu bărbații. Tinerii sunt resursa principală pe care poate conta orice stat, iar inactivitatea acestora, lipsa lor de pe piața muncii reprezintă o problemă stringentă în țările europene, unde gradul de îmbătrânire a populației este alert și constant.

După mai multe analize privind cauzele, particularitățile, costurile economice și sociale ale acestui fenomen, Comisia Europeană a aprobat un șir de politici și măsuri concrete orientate pentru sprijinirea tinerilor în încercările lor de a accede pe piața muncii, în special în domeniul formării profesionale, organizării stagiilor de muncă etc. Primele semnale de stabilizare a situației au început a fi vizibile la sfârșitul anului 2015, când ritmul creșterii numărului tinerilor inactivi din țările europene a scăzut ușor, în timp ce numărul tinerilor migranți de 15-29 ani ocupați pe piața muncii a început să crească. Situația este însă departe de a fi încurajatoare.

Unul din cele cinci obiective de bază ale „Strategiei Europa 2020”, adoptată de Comisia Europeană, se referă la educație și prevede reducerea la un nivel de până la 10 la sută a gradului de abandon școlar, dar și sporirea ponderii tinerilor cu studii superioare în categoria de vârstă 30-

34 ani. Strategia prevede, între obiectivele pentru o creștere economic favorabilă incluziunii, investiții în domeniul formării profesionale, sporirea nivelului competențelor tinerilor, dar și un nivel mai bun pe plan educațional. Pentru a preveni abandonul școlar, în perspectiva realizării prevederilor strategiei, care vizează sistemul de instruire și de formare profesională, autoritățile italiene au operat mai multe modificări în legislație (Legea nr.107/iulie 2015 cu privire la Reforma sistemului național de instruire și formare), iar Ministerul Educației din Italia (it. MIUR) a semnat în 2015-2016 o serie de protocoale de intenție cu administrații locale și cu patronatele, cu diferite asociații și organizații care reunesc întreprinderile și mediul de afaceri, în scopul dezvoltării oportunităților de formare profesională prin colaborarea dintre școli-întreprinderi-administrații locale. Esențială, potrivit autorităților italiene, este sinergia dintre politicile naționale și locale, asigurarea unor stagii de muncă pentru elevii din clasele superioare sau instituțiile profesionale, sprijinul din partea mediului de afaceri în medierea trecerii de la sistemul școlar la piața muncii.

În discursurile publice despre impactul migrației asupra populației, tot mai actuale în țările de origine ale migranților – care afectează în mod complex societatea, inclusiv piața muncii, forța de muncă, activitatea economică, sistemul de protecție socială, politicile publice – de cele mai multe ori sunt vizați tinerii, ca resursă fundamentală a țării care trebuie valorificată. Subiectul este foarte actual în cazul Republicii Moldova, care înregistrează an de an o scădere constantă a numărului tinerilor, nu doar din cauza scăderii natalității și a sporului natural al populației, dar și a migrației. Mulți tineri sunt atrași de șansele de a pleca la studii în străinătate, imediat după încheierea studiilor liceale sau universitare. Mult mai mare este însă numărul celor care au plecat peste hotare pentru reîntregirea familiei. Fenomenul *brain drain* (exodul de creiere) și fenomenul *brain waste* (de irosire a creierelor, a capacităților) încep însă în Republica Moldova, pentru că piața muncii prezintă mai multe dificultăți pentru accesul tinerilor. Numărul tinerilor inactivi din Republica Moldova este foarte mare: aici trebuie analizate cauzele, efectele fenomenului inactivității tinerilor și posibilitățile intervențiilor din partea instituțiilor statului. Reprezentanții Comisiei Naționale pentru Populație și Dezvoltare susțin că în Republica Moldova există unele rezerve nevalorificate. Experții afirmă că, deși populația Republicii Moldova a fost afectată grav de procesele migraționiste, ponderea persoanelor apte de muncă asupra populației creează așa-numitul dividend demografic, un potențial care trebuie luat în calcul și pus în valoare, în special prin intermediul unor politici active și al dezvoltării pieței muncii.

În țările Uniunii Europene sunt milioane de tineri inactivi, iar pierderile pe care le implică lipsa acestora pe piața muncii sunt extrem de mari. În parte, această creștere continuă a numărului tinerilor NEET se datorează tinerilor proveniți din familii cu experiență migrațională. În Italia, potrivit Ministerului Muncii și Politicilor Sociale, tinerii originari din Republica Moldova prezintă indicatori mai buni la capitolul ocupare pe piața muncii, în raport cu cei din alte comunități. De-a

lungul anilor, numărul acestora a variat între 8-12 mii de persoane (pe an), în mare parte fiind tinere femei de 25-29 de ani. Factorii de risc în cazul tinerilor NEET sunt numeroși și determinanți: experiența migrațională (personală sau a părinților), probleme de sănătate (dizabilitate/proprrie sau în cazul membrilor familiei), vârsta și lipsa experienței de muncă, genul (în cazul femeilor imigrate există riscuri mai mari de a rămâne în afara pieței muncii), maternitatea sau prezența copiilor mici în familie, nivelul de studii, nivelul de salarizare, abandonul școlar etc. Trecerea dificilă de la studii la piața muncii este foarte relevantă, în special în cazul bărbaților, dar și maternitatea/îngrijirea copiilor mici – în cazul femeilor. Cei în vârstă de 15-19 ani sunt mai puțin afectați (doar 10%), urmați fiind de tinerii de 20-24 ani (38%), ei fiind integrați în circuitul de studii. În raport cu anul precedent, numărul tinerilor cetățeni moldoveni NEET în vârstă de 25-29 ani este în scădere, pe fundalul creșterii incidenței celor de 20-24 ani. În cazul adolescenților variația este nesemnificativă (A1.5-A1.7).

Un studiu realizat în 2014 de IREF și ACLI scoate în evidență modul în care înrăutățirea situației pe piața muncii din Italia a afectat munca lucrătorilor migranți, dar și mai multe aspecte critice: munca la negru, influența nefastă asupra sănătății, riscul de depresie, de pierdere (parțială sau totală) a calificărilor obținute în țara de origine, destrămarea familiilor, lipsa sprijinului unor operatori sociali, a unor servicii de suport oferite de stat etc. Un mare risc, în cazul migranților, este de a ajunge victime ale unor abuzuri din partea angajatorilor. Cazurile scandaloase de abuzuri asupra migranților români, în sudul Italiei, ținute în sclavie, au fost subiectul unor discuții nu doar în mass-media din Italia și România. Au ajuns subiecte de dezbateri în Parlamentul României, au fost incluse în agenda politică a dialogului româno-italian etc. Ample reportaje și analize au apărut în publicații cunoscute, cum ar fi „*The Guardian*” (și publicația sa săptămânală „*The Observer*”).

Studiile de cercetare au relevat câteva elemente esențiale privind corelația dintre reușita *versus* dificultățile parcursului de integrare și accesul pe piața muncii. Vârsta la care copiii cetățenilor moldoveni au ajuns în Italia și durata perioadei de ședere în peninsulă sunt factori determinanți. În cazul tinerilor plecați la studii peste hotare specificul parcursului de integrare a fost diferit (în Italia numărul acestora a fost mult mai mic în raport cu alte țări). Mobilitatea teritorială sporită a părinților migranți din Italia, deplasările lor de la Sud la Nord sau din localitățile mai mici în orașele mai mari, în căutarea unui loc de muncă, instabilitatea trăită de copiii acestora (altă școală, alți colegi, altă perioadă de adaptare) își lasă amprenta asupra adaptării sociale. Factorii de risc au fost mai mari în cazul adolescenților născuți în Republica Moldova și transferați pentru reîntregirea familiei (copiii mai mici de 6 ani s-au integrat mult mai ușor), în special în sudul Italiei și cu deosebire în localitățile mici, unde și oferta de muncă, și nivelul salariilor sunt mult mai reduse (în schimb rata șomajului, rata subocupării și rata NEET sunt foarte mari). Asupra parcursului de integrare a tinerilor migranți au influențat, în parte, situațiile de

discriminare cu care s-au confruntat, faptul că au fost plasați în clase cu copii mai mici decât ei cu 1-3 ani, eventuale probleme în familie (divorțul sau separarea părinților, abuzul de alcool, consumul de droguri etc.). Mai multe situații problematice au dus la abandonul școlar (*drop-out*), iar experiențele de muncă au fost sporadice, nu au avut caracter stabil.

În raport cu alte comunități de imigranți, datele oficiale ale instituțiilor din Italia relevă un nivel foarte bun de integrare școlară, socială și economică a tinerilor cetățeni moldoveni. Rata NEET în cazul lor este mai mică, la fel și rata șomajului. Gradul de ocupare pe piața muncii din Italia a cetățenilor moldoveni este înalt și depășește media la nivel național, în raport cu cetățenii extracomunitari. Cu toate acestea, aspectele problematice ale procesului de integrare nu trebuie neglijate, din considerentul riscurilor pe care le implică dificultățile accesului tinerilor imigranți pe piața muncii. Riscul de excludere socială este considerabil, la fel și pericolul de a ajunge în situație de ilegalitate, odată ce permisul de ședere nu mai este prelungit. Accederea pe piața muncii, obținerea unui loc de muncă reprezintă momente esențiale în strategia de migrație a cetățenilor moldoveni.

În contextul etapei de stabilizare a comunităților cetățenilor moldoveni în țările europene, al formării diasporei și generațiilor secunde de migrație, aspectele socio-economice ale procesului de integrare a tinerilor sunt fundamentale. Piața muncii din Republica Moldova nu pare a fi atractivă pentru tinerii de 15-29 ani, din cauza perspectivelor reduse și a lipsei oportunităților de creștere profesională, a nivelului redus al salariilor, din cauza instabilității politice, a nivelului corupției etc. Decalajul extrem de mare dintre nivelul salarizării din Republica Moldova și din alte țări reprezintă unul din principalii factori de atracție pentru tinerii care au decis să plece la muncă peste hotare. Potrivit raportului „*Tranziția de la școală la muncă*” al BNS, tinerii salariați în vârstă de 15-29 ani din Republica Moldova câștigă în medie câte 2 700 lei pe lună sau 120-130 euro.

Impactul migrației asupra situației tinerilor din Republica Moldova este covârșitor. În ultimii ani se atestă o reducere constantă a numărului tinerilor ocupați pe piața muncii din Republica Moldova, creșterea numărului celor plecați în străinătate, dar și numărul celor care nu se află în căutare de lucru la baștină pentru că au un loc de muncă sezonier peste hotare sau intenționează să plece în scurt timp. Tinerii inactivi, tinerii NEET reprezintă o resursă potențială importantă care trebuie valorificată, în țara de origine sau țara-gazdă, iar pentru aceasta este nevoie de adoptarea unor măsuri concrete. Problema tinerilor inactivi, accesul lor pe piața muncii este foarte actuală și în contextul discuțiilor despre formarea clasei de mijloc în Republica Moldova. Desigur că tinerii care revin de peste hotare și inițiază afaceri reprezintă o resursă de valoare, doar că, spre regret, ponderea acestora este mult prea mică.

Cetățenii moldoveni din prima generație de migrație au mari dificultăți să depășească bariera birocratică existentă, în special în Italia, iar aceasta afectează procesul lor de integrare în

societatea gazdă. Aici începe fenomenul *brain waste*. Migranții acceptă alte munci, care nu corespund nivelului lor de calificare (în special în prima fază a emigrării), motivați fiind de nivelul de salarizare, care depășește de zeci de ori salariul din Republica Moldova. Într-o etapă ulterioară, de relativă stabilizare, unii migranți, în special femei, decid să facă studii în țara de reședință.

O altă problemă este că, la revenirea în Republica Moldova, în țara de baștină nu le sunt recunoscute competențele și calificările obținute peste hotare. Din nou, sunt nevoiți să îndeplinească munci mult sub așteptările lor. Efectele sunt mult mai grave din cauză că, nemaifiind stimulați de nivelul retribuției financiare, de cele mai multe ori migranții reîntorși renunță să se reintegreze și pleacă din nou în emigrație, de regulă, definitiv.

2.4. Concluzii la capitolul 2

1. Analizând specificul evoluției comunităților cetățenilor moldoveni din Italia, au fost reliefate primele caracteristici ale etapei de stabilizare și consolidare, începând cu perioada 2015-2016. Aceste caracteristici sunt relevante nu doar în cazul cetățenilor moldoveni din Italia, ci în general în cazul emigranților moldoveni.

2. Ca rezultat al cercetării tendințelor actuale ale proceselor migraționale și al analizei politicilor de integrare în Italia a cetățenilor moldoveni, s-a constatat scăderea considerabilă a numărului rezidenților moldoveni din Italia pe fundalul creșterii numărului celor care dobândesc cetățenia țării-gazdă; tendința de a emigra într-o altă țară europeană sau în alte țări, din nordul Europei, sau în SUA, Canada; menținerea numărului mare de elevi moldoveni înscriși în școli și grădinițe din Italia; menținerea numărului mare de rezidenți moldoveni angajați în sectorul casnic, acolo unde există mai mulți factori de risc.

3. În urma sondajului realizat cu tinerii migranți din Italia, au fost reliefate particularitățile procesului de integrare în Italia, fiind evidențiate și o serie de dificultăți pe care le întâmpină copiii migranților moldoveni în prima etapă de stabilire în țara-gazdă, cu episoade de discriminare, cu etichetări etc., vulnerabilitățile acutizându-se în cazul familiilor monoparentale.

4. Formarea peste hotare a generațiilor post-migrație poate fi argumentată prin creșterea numărului tinerilor moldoveni aflați peste hotare, numărul preponderent al permiselor de ședere pe motivul reîntregirii familiei, numărul în creștere al copiilor moldoveni născuți peste hotare, căsătoriile mixte (și copiii născuți în urma acestora), specificul parcursului școlar și formativ al diferitor categorii de minori migranți.

5. Cele mai mari comunități de emigranți originari din Republica Moldova se află în Italia. Tot în această țară sunt cei mai mulți elevi moldoveni înscriși în instituțiile de învățământ. În plus, aceste comunități din Italia au fost și cele mai active, de-a lungul anilor, în ce privește participarea

la procesele electorale din Republica Moldova (în Italia au fost deschise cele mai multe secții de vot pentru reprezentanții diasporei).

6. Accesul la cetățenia țării-gazdă și participarea la alegerile locale din țările de migrație denotă faptul că cetățenii Republicii Moldova aflați peste hotare devin protagoniști ai societății din țara-gazdă. Asociațiile migranților moldoveni reprezintă un exemplu de cetățenie activă și de participare la viața publică, fiind parteneri ai ambasadelor și consulatelor noastre de peste hotare: la organizarea unor evenimente, la buna desfășurare a procesului de vot, la desfășurarea unor cercetări pe teren etc.

7. Cetățenii moldoveni întâmpină mari dificultăți, în Italia, în încercările lor de a avea un loc de muncă în conformitate cu pregătirea profesională, dar și la revenirea în Republica Moldova se confruntă cu mari probleme la recunoașterea calificărilor dobândite în perioada migrației. Problema irosirii potențialului intelectual este destul de gravă, în special în cazul femeilor migrante din Italia, ca urmare a specificului ofertei de muncă.

8. Comunitățile religioase au avut un rol important în procesul de integrare a cetățenilor moldoveni peste hotare, dar și la menținerea limbii române, a sprijinirii școlilor duminicale pentru copii și adulți. Consolidarea comunităților cetățenilor moldoveni a fost în strânsă corelație cu fondarea și înregistrarea parohiilor de către migranții originari din Republica Moldova.

9. În cazul procesului de integrare trebuie să se țină cont de factorii de risc: prezența minorilor migranți neînsoțiți, a tinerilor migranți inactivi sau NEET, disparitățile de gen în cazul accesului pe piața muncii, discriminări și lipsa unor șanse egale în cazul migranților.

3. ROLUL INSTITUȚIILOR POLITICE ÎN PROCESUL DE COLABORARE CU CETĂȚENII EMIGRAȚI DIN REPUBLICA MOLDOVA

În ultimii ani a crescut interesul cercetătorilor, dar și al autorităților politice din Republica Moldova (de nivel central și local) față de participarea reprezentanților diasporei la procesele politice din țara de origine, dar și față de implicațiile politice ale prezenței peste hotare a conaționalilor noștri, procese care implică tot mai mult tinerii migranți. În mare parte, acest fapt se datorează mobilizării extraordinare a diasporei în cadrul alegerilor prezidențiale și parlamentare din Republica Moldova. În plus, se datorează interesului sporit al presei din Republica Moldova față de cetățenii moldoveni aflați peste hotare. În prezent, rolul important al diasporei Republicii Moldova se datorează numărului considerabil de emigranți, prezenței lor active la evenimente și campanii care vizează țara de origine, dar și depășirii dificultăților specifice etapei de urgență în procesul migrațional.

3.1. Politica Republicii Moldova în domeniul diasporei: cadrul normativ și cadrul instituțional de gestionare a relațiilor cu cetățenii emigrați și cu generațiile secunde

Fluxurile migraționale din Republica Moldova, care au continuat în perioada 2014-2017, după liberalizarea regimului de vize, au contribuit la dezvoltarea și consolidarea diasporei. În mare parte, interesul cercetătorilor se datorează schimbărilor care au intervenit în ce privește prezența la vot, schimbărilor demografice care se înregistrează în ultimii ani în cadrul diasporei Republicii Moldova, dar și noilor configurații ale comunităților cetățenilor moldoveni peste hotare, în diferite alte țări decât cele tradiționale de migrație. Să prezentăm un singur exemplu, care confirmă noile tendințe de schimbare a țărilor de emigrație obișnuite la începutul anilor 2000. La alegerile prezidențiale din 2020, în Franța s-au prezentat la urne circa 27 mii de cetățeni moldoveni, deși în 2004 numărul rezidenților originari din Republica Moldova era de 3.139 de persoane (conform datelor Eurostat). Peste 26 mii de cetățeni moldoveni au votat în Marea Britanie, țară în care în anul 2004 erau doar 818 rezidenți moldoveni, conform datelor Eurostat. În Irlanda, în 2020 au votat peste 11 mii de persoane, țară în care erau peste 2.300, în anul 2006. Una din provocările-cheie rămâne măsura în care descendenții cetățenilor moldoveni (noile generații formate peste hotare) influențează asupra formării diasporei și mențin punțile de legătură cu țara de origine a părinților lor.

Termenul diaspora este menționat în cadrul legal național încă la începutul sec. XXI, într-un decret prezidențial, care se referea la cetățenii moldoveni stabiliți peste hotare. În decretul „Privind susținerea persoanelor originare din Moldova, domiciliat peste hotare, și colaborarea cu acestea”, semnat la 30 august 2000, se menționează că „stabilirea de contacte cu diaspora

moldovenească, dezvoltarea relațiilor culturale și economice cu reprezentanții acesteia constituie o direcție importantă a politicii externe”, iar cetățenii moldoveni stabiliți în străinătate au „dreptul la susținerea statului în domeniul exercitării drepturilor lor civile, politice, sociale, economice și culturale și al păstrării identității etnice, culturale și religioase” (A se vedea Anexa 6; 4.1). În document se prevede că Guvernul urma să elaboreze direcțiile de activitate pentru susținerea și colaborarea cu cetățenii moldoveni din străinătate (inclusiv personalități și organizații din diasporă), să creeze un Consiliu coordonator pentru problemele celor aflați peste hotare, să organizeze în anul 2002 primul Congres al diasporei. Ulterior a fost aprobată o hotărâre de Guvern privind măsurile de sprijin a cetățenilor originari din Republica Moldova, stabiliți peste hotare (HG nr.1322 din 29 decembrie 2000), în care sunt menționate instituțiile responsabile, pe domenii: Ministerul de Externe (asistență din partea misiunilor diplomatice, asigurarea drepturilor omului), Ministerul Culturii (inițiative privind menținerea identității, organizarea unor centre de cultură), Ministerul Educației (asigurarea dreptului de studiere a limbii materne, susținerea „organizațiilor etnoculturale” în organizarea unor evenimente destinate promovării limbii materne, menținerii identității etnice), MSPS (sprijin în domeniul protecției sociale, inclusiv dreptul la înscrierea în școli la revenire sau integrarea pe piața muncii), Biroul relații interetnice etc. Totodată, a fost decisă organizarea pe lângă Guvern a unui Consiliu Coordonator (A se vedea Anexa 6; 4.8.), după cum era indicat și în decretul prezidențial, hotărâre modificată în anul 2005 și, respectiv, în 2011. În anul 2005 a fost aprobat de Guvern și un regulament privind activitatea Consiliului Coordonator. Inițiativa privind crearea unui astfel de Consiliu Coordonator al Diasporei, pe lângă Guvern, a trezit mai multe proteste și declarații din partea reprezentanților unor grupuri și organizații din diasporă, care au ținut să sublinieze că „diaspora colaborează cu statul, însă rămâne distinctă de acesta” și că trebuie respectate principiile privind „independența față de autoritățile de stat și neinterferența cu politicul”.

„Concepția politicii migraționale a Republicii Moldova” a fost adoptată în octombrie 2002 (hotărârea Parlamentului, nr. 1386), având drept scop formularea principalelor obiective, principii, sarcini și direcții ale politicii de stat în domeniul migrației. În document se menționează necesitatea adoptării unei strategii adecvate în domeniul migrației și elaborarea cadrului legislativ necesar pentru realizarea politicii migraționale a Republicii Moldova (A se vedea Anexa 6; 4.8.). Fiind considerată parte a politicii interne și externe a Republicii Moldova, politica migrațională presupunea din start un rol sporit al instituțiilor de stat responsabile de aceste domenii, în special Ministerul de Externe și reprezentanțele diplomatice ale Chișinăului din străinătate. La fel, un rol important în realizarea politicii migraționale revenea administrației publice locale și centrale, autoritățile contând pe sprijinul partenerilor internaționali, a organizațiilor internaționale și naționale din domeniul migrației.

Documentul se referă și la migrațiii reîntorși, la necesitatea asigurării unor condiții de reintegrare la revenirea în țară, subiect și sarcini reluate până în prezent în toate documentele de politici adoptate de autorități: organizarea unor cursuri de formare profesională, asistența medicală, consultații ale medicilor psihologi, studierea limbii etc. (A se vedea Anexa 6; 4.2.). Spre regret, intențiile de sprijinire a cetățenilor moldoveni reveniți din migrație încă mai înregistrează rezultate modeste, deși au fost anunțate mai multe programe guvernamentale. De asemenea, este stipulată necesitatea creării unei instituții în cadrul administrației publice centrale, care să coordoneze politica migrațională. Ulterior, în 2006, a fost aprobat un program guvernamental pentru anii 2006-2009 menit să sprijine cetățenii stabiliți peste hotare, indicându-se și sintagma „diaspora moldovenească” (A se vedea Anexa 6; 4.12.).

În anul 2009, prin aprobarea noului regulament privind Cancelaria de Stat, poate fi remarcată o schimbare de accente. Dacă până atunci în cadrul normativ se menționa despre necesitatea unei colaborări cu diaspora în diferite domenii, din 2009 se pune accent pentru prima oară pe o politică de stat cu privire la diasporă. De menționat că este prezentată în premieră și o definiție a diasporei, care va fi preluată ulterior în strategiile în domeniu adoptate. În hotărâre se menționează, cât privește atribuțiile Cancelariei de Stat, că această structură a Guvernului „asigură coordonarea politicii de stat în domeniul relațiilor cu diaspora, care include cetățenii Republicii Moldova stabiliți temporar sau permanent peste hotarele țării, persoanele originare din Republica Moldova și descendenții lor, precum și comunitățile formate de aceștia” (A se vedea Anexa 6; 4.15.). În structura Cancelariei de Stat este indicat și Biroul relații cu diaspora (cu statut de direcție).

Strategia Națională în domeniul migrației și azilului (2011-2020), aprobată prin hotărâre de Guvern în septembrie 2011, pune accent pe corelația dintre migrație și dezvoltare, obiectivul fiind „reglementarea managementului proceselor migrației și azilului, armonizarea cadrului juridic național cu prevederile dreptului internațional și legislația Uniunii Europene, reglementarea circuitului persoanelor, menit să servească drept contribuție pentru dezvoltarea socioeconomică, securitatea țării și realizarea obiectivelor de integrare europeană” (A se vedea Anexa 6; 4.3.).

Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2020”, adoptată în iulie 2012, pune accent pe necesitatea schimbării paradigmei de dezvoltare. Documentul reprezintă o încercare de a „integra aspectele ce țin de migrație și dezvoltare în documentele naționale de politici”, menționează rolul remitențelor, dar și provocările care apar în economia națională (A se vedea Anexa 6; 4.4.). Acest tip de document este considerat strategic, de referință pentru toate celelalte documente de politici la nivel național sau local. Strategia națională „Moldova 2030”, adoptată în perioada Guvernului condus de premierul Pavel Filip, pune accent, ca și precedenta strategie, pe nevoia unei noi paradigme de dezvoltare, ținând cont de specificul Republicii Moldova, și propune 10 obiective

pe termen lung. Problema migrației este abordată la cap. 1, alături de problema depopulării și îmbătrânirii populației (A se vedea Anexa 6; 4.5.).

Cadrul legislativ privind colaborarea cu diaspora a fost completat la începutul anului 2016, prin aprobarea unei strategii naționale în domeniu și a unui plan de acțiuni pentru realizarea acesteia (A se vedea Anexa 6; 4.19.). Obiectivele prevedeau elaborarea unui cadru complex, de durată, privind comunicarea cu diaspora; respectarea drepturilor cetățenilor aflați peste hotare; stimularea investițiilor în economia țării de origine, sprijinirea activităților promovate de migranți etc. În Strategia națională „Diaspora-2025” este preluată definiția diasporei din hotărârea Guvernului nr. 657 din 6 noiembrie 2009, menționată mai sus, cu precizările de rigoare privind „beneficiarii direcți ai strategiei - persoanele plecate definitiv din țară și migranții pe termen lung”, precum și „beneficiari indirecti, sau membrii familiilor acestora”, rămași în Republica Moldova. Documentul este considerat cel mai amplu program de politici dedicat diasporei, care aduce în atenție domeniul migrație, diasporă, dezvoltare. Conform documentului citat, autoritățile politice, conștiente de „importanța diasporei”, declară că statul își asumă rolul de apărător al drepturilor cetățenilor săi indiferent de țara sau localitatea de reședință), precum și rolul de sprijin al „mobilizării diasporei”. Programul de activitate al Guvernului (2016-2018), prevede, la cap. 16 – Diaspora – realizarea programelor pentru diasporă, „în vederea păstrării identității naționale, promovării tradițiilor și patrimoniului cultural, și organizarea proiectelor tematice pentru o mai bună promovare a imaginii Moldovei peste hotare”; dar și „diversificarea serviciilor de predare complementară (instruire online, la distanță) pentru copiii din diasporă”; sprijinirea școlilor duminicale și a cursurilor de limbă română din diasporă (A se vedea Anexa 6; 4.19.).

De-a lungul anilor au fost remarcate schimbări de atitudini, dar și de abordări din partea autorităților centrale față de cetățenii moldoveni din străinătate. Formulările au trecut de la abordări generale, cum ar fi: „persoane originare din Moldova, domiciliat peste hotare”, „stabilirea de contacte cu diaspora moldovenească” și susținerea „organizațiilor etnoculturale” (2000), la concepția politicii migraționale și strategii în domeniul migrației (2002), la politica de stat în domeniul relațiilor cu diaspora (2009), crearea Biroului relații cu diaspora (funcțional din 2013), de la corelația dintre migrație și dezvoltare (stipulată în Strategia pentru anii 2011-2020), la domeniul diasporă, migrație și dezvoltare (Strategia Diaspora 2025), la politica de stat în domeniul MDD și, în final, elaborarea și dezvoltarea cadrului strategic și operațional al domeniului diasporă, migrație și dezvoltare. Până în anul 2023, conform planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2021-2023, urmează să fie adoptată o lege a diasporei.

Aceste evoluții în discursul autorităților politice centrale poate fi remarcat și în programele de activitate ale Guvernului, adoptate de-a lungul anilor, dar și în cele ale Biroului relații cu diaspora. În Planul de activitate al Guvernului pentru 2019-2020, la cap. X – Diaspora

– se menționează, între alte acțiuni, „consolidarea cooperării dintre Guvern și diasporă prin crearea unui Comitet bilateral Guvern – Diasporă”, negocieri privind conversiunea permiselor de conducere, dar și reducerea termenului de eliberare a documentelor de identitate și a actelor de stare civilă pentru cetățenii moldoveni din străinătate. Totodată, se stipulează asigurarea dreptului la vot pentru cetățenii moldoveni stabiliți peste hotare, „prin majorarea numărului secțiilor de votare pentru diasporă, astfel încât să reflecte distribuția geografică a cetățenilor din diasporă (A se vedea Anexa 6; 4.22.).

În Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2020-2023 – este stipulată „consolidarea mecanismelor de protejare a drepturilor și intereselor cetățenilor și ale agenților economici din Republica Moldova peste hotare”. La capitolul „Politica externă” se menționează deschiderea a cel puțin 4 misiuni diplomatice sau oficii consulare „pentru protejarea drepturilor și intereselor cetățenilor Republicii Moldova aflați peste hotarele țării”, birouri comercial-economice în cadrul misiunilor diplomatice ale Republicii Moldova din Regatul Țărilor de Jos, Republica Franceză, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, Japonia, SUA”. În documentul citat, diaspora nu mai constituie un capitol separat, ci este inclus în cadrul cap. VII (Educație, cercetare, cultură, tineret și sport), menționând câteva aspecte importante: comunicarea cu reprezentanții diasporei și modalități adiționale de asistență, crearea unui consiliu „GuvernDiasporă”, extinderea și certificarea centrelor educaționale din diasporă, desfășurarea programului „Guvernul mai aproape de tine”, elaborarea și aprobarea conceptului „Reprezentant al Biroului relații cu diaspora în străinătate” etc. (A se vedea Anexa 6; 4.23.).

Și în programele anuale de activitate ale Biroului relații cu diaspora au intervenit schimbări. În anul 2013 a fost formulat un singur obiectiv (nr.6), în anul 2013, în cadrul programului de activitate al Cancelariei de Stat, care prevedea „consolidarea diasporei în scopul participării active a cetățenilor Republicii Moldova stabiliți peste hotare la dezvoltarea economică, socială și culturală a țării de origine și de reședință”. Abia în 2014 este adoptat primul program de activitate, cu stabilirea a 4 obiective: „Asigurarea unui cadru de politici coerent și comprehensiv pentru diaspora moldovenească, Susținerea și consolidarea societății civile din diaspora moldovenească, Sporirea încrederii diasporei moldovenești în instituțiile statului, Dezvoltarea continuă a comunicării și dialogului cu asociațiile diasporei moldovenești și comunitățile de moldoveni din afara țării”. Obiectivele reflectă schimbările structurale intervenite în cadrul normativ – în 2016 deja BRD își propunea să „asigure un cadru de politici coerent și coprehensiv în domeniul migrație și diaspora pentru dezvoltarea Republicii Moldova, realizarea programelor destinate diasporei, consolidarea legăturilor Diasporă-Guvern” etc. În mare parte, obiectivele formulate în 2017 au rămas aceleași, cu ușoare modificări: „dezvoltarea cadrului strategic și operațional al domeniului MDD (ulterior consolidarea cadrului strategic și stabilirea direcțiilor prioritare de activitate a

domeniului); asigurarea drepturilor diasporei și fortificarea dialogului între diaspora-țară; mobilizarea, valorificarea și recunoașterea potențialului uman al diasporei; implicarea directă și indirectă a diasporei în dezvoltarea economică durabilă a Republicii Moldova.

În Republica Moldova, procesul de colaborare dintre instituțiile statului și reprezentanții comunităților de peste hotare s-a axat mai mult pe dialogul cu cetățenii moldoveni din prima generație de migrație [27]. În cele mai recente lucrări, au fost puse accentele necesare pe aspectele juridice [31, pp. 22-35], politice (impactul migrației asupra dezvoltării statelor contemporane, evoluția politicii migraționiste a Republicii Moldova, politica în domeniul diasporei) [21, 22] și cele socioeconomice (integrarea migrației în politicile și strategiile de dezvoltare, gestiunea migrației internaționale ca parte integrantă a politicilor de dezvoltare), fiind relevat rolul autorităților publice [42, 50, 51, 57]. Rolul instituțiilor politice din Republica Moldova în raport cu generațiile secunde de migrație (descendenții cetățenilor moldoveni emigrați) se reliefează mai puțin în procesul de integrare a acestora în țara de reședință. Un rol important îl au în alte situații, inclusiv în cadrul dialogului politic bilateral, la cel mai înalt nivel, unde sunt abordate subiecte legate de minorii moldoveni aflați peste hotare, născuți în Republica Moldova și emigrați pentru reîntregirea familiei sau născuți în țara de reședință a părinților lor [11].

Președinția Republicii Moldova, ca instituție politică a șefului statului – are unele atribuții care au efecte asupra migranților moldoveni și a descendenților acestora. Renunțarea la cetățenia țării de origine, pentru a obține cetățenia țării-gazdă este una din tendințele legate de procesele migraționale care au vizat și migranții originari din Republica Moldova (aceasta implică adulții, dar și copiii lor). Un aspect important, notat la începutul mandatului ex-președintelui Igor Dodon, a fost semnarea a patru decrete prezidențiale, în decursul primelor șase luni de mandat, din decembrie 2016 până în iulie 2017, prin care a aprobat renunțarea la cetățenia Republicii Moldova a 612 persoane, dintre care 139 copii, fiind stabiliți în Federația Rusă, Ucraina, Belarus, dar și în țări ale UE: Germania, Austria, Olanda, Elveția, Slovenia, Țările Baltice etc. Mai multe țări ale lumii nu acceptă dubla sau tripla cetățenie, de aceea un număr considerabil de cetățeni moldoveni care au solicitat obținerea cetățeniei țării de migrație au trebuit să renunțe la cetățenia țării de origine. Legea cu privire la cetățenia Republicii Moldova, nr. 1024 din 2 iunie 2000, aprobată de Parlament și modificată ulterior, stipulează expres, în art. 22 (p.1 și p.2), condițiile de renunțare la cetățenie: în cazul în care solicitantul prezintă adevărul privind deținerea, dobândirea ori garanția obținerii cetățeniei unui alt stat. Aceeași lege cu privire la cetățenie exprimă esența raporturilor politico-juridice stabilite cu fiecare cetățean în parte, fie că se află în țară sau peste hotare. Potrivit art. 3., p. 1, în urma obținerii cetățeniei se stabilește între persoana fizică și Republica Moldova „o legătură juridico-politică permanentă”, din care reies o serie de drepturi și obligații reciproce între stat și persoană. La p. 2 se precizează că „cetățenia Republicii Moldova este păstrată atât pe

teritoriul Republicii Moldova, cât și în alte state, precum și în spațiul în care nu se exercită suveranitatea nici unui stat”.

Parlamentul (ca instituție legislativă) are un rol decisiv în procesul de elaborare și adoptare a legilor și normelor care se referă la cetățenii moldoveni stabiliți în străinătate, lipsirea de cetățenie sau redobândirea ei, asigurarea exercitării dreptului la vot, în diasporă. Modificarea legislației electorale, operată în vara anului 2017 de Parlament, privind votul mixt și crearea circumscripțiilor în străinătate, au vizat direct cetățenii moldoveni și dreptul lor la vot. În comisiile parlamentare, unde se discută proiectele de legi și hotărâri înainte de a fi abordate în plen, ajung și importante proiecte economice, sociale, dar și în domeniul educației, culturii etc., care vizează cetățenii moldoveni din diaspora, capacitatea lor de agenți activi la dezvoltarea țării de origine.

Acordurile de colaborare reprezintă încercări de a reglementa la nivel de stat anumite probleme legate de migrația persoanelor: acorduri de readmisie cu țările-gazdă (inclusiv a minorilor migranți neînsoțiți), proceduri de repatriere, acorduri în domeniul combaterii traficului de persoane și de organe etc. Până în prezent au fost semnate câteva acorduri bilaterale în domeniul educației privind recunoașterea peste hotare a diplomelor de studii obținute în Republica Moldova, dar și a altor acte (reconversia permisului de conducere). Până în prezent însă, problema esențială a migranților rămâne angajarea pe piața muncii în conformitate cu pregătirea profesională. Acordurile politice bilaterale în domeniul securității sociale (pensii, alocații pentru copii, bătrâni etc.) sunt la fel de importante și au un impact social considerabil.

Guvernul Republicii Moldova are un rol important în construirea relațiilor de colaborare cu cetățenii din diaspora și cu descendenții acestora (în special prin intermediul Biroului relații cu diaspora), menținerea în atenție a aspectelor legate de prezența peste hotare a cetățenilor moldoveni. Un rol central îi revine Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene (misiunilor diplomatice și serviciilor consulare), responsabil de cele mai numeroase și mai directe sarcini nu doar în relațiile de colaborare cu cetățenii stabiliți peste hotare, dar și în toate domeniile care îi vizează – asigurarea protecției drepturilor cetățenilor, acordarea serviciilor consulare, eliberarea documentelor de identitate, organizarea negocierilor în cazul unor proiecte sau acte normative etc. La organizarea procesului de vot peste hotare, de asemenea, rolul MAEIE este deosebit de important: pentru organizarea secțiilor de vot în afara misiunilor diplomatice este nevoie de negocierea cu autoritățile din țările unde sunt prezenți cetățenii moldoveni. Totodată, în cazul migranților moldoveni care au încălcat regimul de ședere peste hotare, la fel, se implică MAEIE, dar și Ministerul de Interne, și Biroul Migrație și Azil, precum și în cazul minorilor moldoveni neînsoțiți, a victimelor traficului de persoane, chestiuni legate de cetățenii moldoveni anchetați și arestați din cauza implicării în circuitul de criminalitate), elaborarea și implementarea politicilor migraționale etc. Ministerul Educației are un rol important în cazul diplomelor de studii,

dar și în cazul copiilor migranților: fie stabiliți peste hotare - ca politici și servicii de învățare a limbii române, asigurare cu manuale și programe școlare, fie reveniți din străinătate – ca politici de sprijin la reintegrarea în instituțiile de învățământ, organizarea unor servicii de reintegrare etc.

Elaborarea și aprobarea unor acte normative în domeniul migrației este o prerogativă a Guvernului care are impact asupra cetățenilor moldoveni și a descendenților lor, aflați peste hotare. În cazul instituțiilor responsabile de implementarea unor astfel de hotărâri există deplasări de accent. Potrivit hotărârii Guvernului nr. 655 din 08.09.2011 cu privire la aprobarea Strategiei naționale în domeniul migrației și azilului (2011-2020), controlul asupra executării deciziei a revenit Ministerului Afacerilor Interne. Deja Biroului relații cu diaspora, din cadrul Cancelariei de Stat, a revenit responsabilitatea controlului realizării hotărârii Guvernului nr. 200 din 26.02.2016 cu privire la aprobarea Strategiei naționale „Diaspora-2025” și a Planului de acțiuni pentru anii 2016-2018 privind implementarea strategiei. Documentul conține câteva referințe importante la generațiile secundare de migrație.

Subliniindu-se faptul că în perioada 2002-2014, potrivit datelor Serviciului Stare Civilă, au fost transcrise peste 70 de mii de certificate de naștere a copiilor cetățenilor moldoveni peste hotare, în document se menționează că „a doua generație a diasporei – copiii emigranților moldoveni – poate deveni un mare potențial pentru dezvoltarea țării de origine”; „generațiile viitoare de moldoveni născuți în străinătate pot fi, de asemenea, motivate să contribuie la dezvoltarea și progresul țării de origine printr-o implicare eficientă, bine orientată și multilaterală” (A se vedea Anexa 6;4.6.).

Biroul pentru relații cu diaspora (BRD) a fost creat cu statut de direcție generală în cadrul Cancelariei de Stat a Guvernului, conform hotărârii Executivului nr. 780 din 19.01.2012, având menirea de a coordona politica de stat în domeniul relațiilor cu diaspora. Noul regulament privind organizarea și funcționarea BRD a fost aprobat la 14 aprilie 2017 de secretarul general al Guvernului și conține prevederi referitoare la misiunea și funcțiile BRD, inițierea unor parteneriate de colaborare pentru consolidarea dialogului politic dintre Republica Moldova și diaspora, realizarea unor programe consacrate copiilor și tinerilor originari din Republica Moldova, aflați peste hotare, desfășurarea unor activități menite să asigure accesul și învățarea limbii române de către copiii cetățenilor moldoveni din străinătate (susținerea eforturilor de a menține limba română ca limbă de comunicare în familiile emigrate), pentru a menține identitatea națională, culturală, lingvistică etc.

Până în prezent, BRD este responsabil de derularea a cel puțin 9 programe destinate diasporei, printre primele fiind Zilele Diasporei, Congresul Diasporei și Programul pentru copiii din diasporă „DOR” (Diasporă, Origini, Rădăcini). Programele mai recente sunt: Stagii.gov.md, Diaspora Acasă Reușește „DAR 1+3”, *Diaspora Engagement Hub*, *Diaspora Business Forum*,

Grupurile de excelență ale diasporei și Susținerea programelor culturale ale diasporei. A fost lansat recent și un site oficial al BRD, dedicat cetățenilor Republicii Moldova aflați în străinătate.

Programul DOR (Diaspora, Origini, Reveniri) este unul din cele mai semnificative, fiind primul program de revenire temporară a copiilor din diasporă, inițiat de Guvernul Republicii Moldova, și are drept obiective „sensibilizarea tinerilor din generația a doua și a treia de migranți cu privire la identitatea lor culturală și de a crea legături emoționale între țara de baștină și reprezentanții diasporei”. Până în prezent, în cadrul programului DOR au participat aproximativ 766 de copii din peste 22 de țări: Canada, Estonia, Franța, Germania, Grecia, Irlanda, Italia, Marea Britanie, Norvegia, Portugalia, România, Kazahstan, Spania, SUA, Ucraina, Republica Moldova etc. Programul DOR este organizat de Biroul pentru relații cu diaspora, sub patronajul primului ministru. În cadrul programului a fost creat și un site, pentru o comunicare mai bună cu participanții, pe lângă pagina deja existentă pe site-ul BRD. Scopul programului este „consolidarea legăturilor emoționale, culturale și de identitate ale copiilor și tinerilor din diasporă cu țara de origine, Republica Moldova”. Cele 4 obiective se referă la: „dezvoltarea, păstrarea și promovarea identității naționale a copiilor și tinerilor moldoveni din diasporă prin cunoașterea limbii și istoriei, dansului și cântecului popular etc.; explorarea și cunoașterea de către copiii și tinerii din diasporă a patrimoniului cultural, istoric și a tradițiilor naționale; conectarea tinerilor din diasporă cu caracteristicile societății moldovenești contemporane; crearea rețelei de tineri din diasporă, capabili și dornici să colaboreze și să contribuie la dezvoltarea țării de origine”. Din cei 766 de copii și adolescenți care au participat în perioada 2013-2020, 25 s-au înscris la prima ediție din anul 2013, în 2014 au fost 101, în 2015 – 80, în 2016-2017 au fost câte 100 de copii, iar din 2018 până în prezent în fiecare an au participat câte 120 de copii. Noutatea ediției Programului DOR – 2020 a fost desfășurarea online, cei 120 de participanți fiind la distanță, în diferite țări, din cauza pandemiei de COVID-19. Evenimentul s-a desfășurat cu denumirea: „Un altfel de DOR: la distanță, dar totuși împreună”.

Un alt proiect este dedicat înființării și consolidării Centrelor educaționale din Diasporă, activitate inițiată în 2016 în cadrul Programului *Diaspora Engagement Hub* cu scopul de a susține comunitățile cetățenilor moldoveni și generațiile secunde. Proiectul a inclus într-o etapă inițială elaborarea unei curricule școlare pentru copiii de 5-12 ani din Diasporă (în mare parte născuți în străinătate), dar și cursuri de formare pentru pedagogii din aceste centre, și distribuirea unor materiale didactice. Din cele 25 de proiecte depuse în 2016 de asociații ale cetățenilor moldoveni din 14 țări au fost selectate 10. Astfel de centre educaționale pentru copiii cetățenilor moldoveni activează în Franța, Belgia, Italia, Portugalia (în orașele Faro, Barreiro și Cascais), Irlanda, Canada și Kazahstan. În anul 2021 peste hotare activau deja 15 astfel de centre educaționale.

Grupul de experți din cadrul Asociației Naționale a Trainerilor Europeni (ANTEM) a elaborat curricula școlară, iar după aprobarea acesteia de către Ministerul Educației, Culturii și Cercetării au fost publicate un șir de lucrări foarte utile pentru procesul didactic, la disciplina limba română, desfășurate în centrele educaționale: „Ghidul metodologic. Predarea-învățarea integrată a limbii române în Centrele Educaționale din Diasporă” (Chișinău, 2018); „Curriculum la limba română pentru Centrele Educaționale din Diasporă. Nivelul A1, Nivelul A2” (Chișinău, 2018); „Învățăm limba română împreună. Primii pași” (Chișinău, 2018). O altă activitate dedicată copiilor din Diasporă, dezvoltării accesului la învățarea limbii române s-a desfășurat în perioada 19-29 octombrie 2017. Ministerul Educației, Culturii și Cercetării a organizat, în parteneriat cu BRD și cu implicarea asociațiilor cetățenilor moldoveni din Diasporă, un turneu internațional al Teatrului republican de păpuși „Licurici” din Republica Moldova, care a prezentat spectacole pentru copii în câteva orașe din trei țări europene: Italia (Padova, Ravenna, Milano), Portugalia (Lisabona, Faro) și Spania (Madrid).

În ce privește politicile promovate de autoritățile statului pentru sprijinirea descendenților migranților moldoveni, potrivit responsabililor de la BRD, o preocupare a statului pentru copiii cetățenilor moldoveni care se află peste hotare este crearea condițiilor pentru învățarea limbii române și unele elemente legate de istorie, cultură, tradiții. Potrivit Olgăi Coptu, șefa BRD în perioada 2017-2018, autoritățile „își manifestă interesul de a stimula intenția de revenire, chiar și temporară, a copiilor și a părinților migranți, în speranța că intenția se va transforma în proiect de revenire - doar atunci când se va produce ajustarea standardelor de viață la nivelul țărilor de destinație sau, cel puțin, climatul socioeconomic să fie stabil și previzibil, pentru ca migranții să-și poată construi un proiect de revenire bazat pe o planificare nu doar pe emoții” [11]. Centrele educaționale oferă o motivație în plus și un acces facilitat la studierea limbii române. În premieră, Ministerul Educației a sprijinit adoptarea unei curricule școlare pentru centrele educaționale din diasporă. Totodată, statul trebuie să garanteze respectarea drepturilor migranților în afara țării – inclusiv să asigure studierea limbii române pentru generațiile secunde de migranți, în special în cazul în care părinții solicită expres acest fapt.

De asemenea, instituțiile administrative au un rol important, în special cele din localitățile de baștină a migranților [50, 51]. Fie că e vorba de impact, contribuție sau provocare pentru APL, autoritățile au trebuit să țină cont de solicitări de sprijin sau, dimpotrivă, de oferte și cocontribuții la dezvoltarea localității de baștină [13]. Administrația publică locală are un rol aparte în menținerea de către cetățenii moldoveni a relațiilor sociale, economice și emoționale. Impactul administrației publice locale asupra construirii relațiilor cu cetățenii din Diasporă poate fi semnificativ și până la revenirea din migrație, deși spectrul activităților este mult mai larg decât perspectivele de reîntoarcere din străinătate. Crearea asociațiilor foștilor băștinași (inclusiv în localitățile

participante la proiectul Migrație și Dezvoltare Locală, implementat de PNUD) a oferit posibilitatea creării unor comunități interesate să promoveze bunele practici în țara de origine, dar și ocazii de a contribui la implementarea unor proiecte concrete de dezvoltare a localităților. Contribuțiile financiare transferate de cetățenii moldoveni pentru proiecte de reparație a drumurilor din sate, a sălilor polivalente, a construcției unor rețele de apeduct și asigurare cu apă potabilă a localnicilor confirmă tendința și disponibilitatea migranților de a investi în localitățile de baștină (CIVIS/Nexus, 2014).

În privința experienței și bunelor practici de colaborare cu cetățenii stabiliți în străinătate, există unele diferențe notabile între BRD și structura similară din cadrul Guvernului României. Departamentul pentru românii de peste hotare a fost creat în 1999, numit apoi Departamentul pentru românii de pretutindeni (DRP), denumire modificată repetat de-a lungul anilor. Anterior, în 1995, fusese înființat un „consiliu pentru problemele” cetățenilor români stabiliți peste hotare. Pentru o perioadă limitată, a funcționat un Minister pentru Românii de Pretutindeni. Pe lângă numeroasele proiecte socio-culturale sprijinite financiar datorită aprobării din partea DRP, un rol deosebit îl au programele, cursurile și manualele de studiere a limbii române, perseverența voluntarilor de a ajuta comunitățile, pe reprezentanții diasporei, pe copiii migranților stabiliți peste hotare și de a organiza cursuri de predare a limbii, istoriei și culturii române, pentru a preveni aculturația în rândul generațiilor secunde. În perioada pandemiei de COVID-19, pe site-ul DRP au fost lansate și câteva aplicații online, care pot fi accesate din orice țară. Comunitățile românești din diasporă, fiind mai numeroase și mai bine organizate, cu o experiență mai îndelungată de migrație, reprezintă centre de referință și de sprijin direct pentru cetățenii originari din Republica Moldova, stabiliți în străinătate. Politicile dedicate cetățenilor români expatriați au vizat și crearea, în baza unei legi aprobate în anul 2016, a unor centre comunitare, pentru a facilita colaborarea dintre instituțiile statului și cele din diasporă, inclusiv prin alocarea unor sedii pentru desfășurarea activității asociațiilor migranților, organizarea unor evenimente culturale, achiziții de manuale și materiale necesare. În același timp, DRP are obiectivul declarat de a consolida parteneriate cu instituțiile diasporei, în diferite domenii, cu diverse problematice: dialogul cu reprezentanții comunităților românești din Ucraina, în contextul războiului izbucnit în februarie 2022; informarea și încurajarea cetățenilor români stabiliți peste hotare să se înregistreze și să participe la recensământul din anul curent care se desfășoară în România; restricții de călătorie în legătură cu pandemia de COVID-19; informarea în privința modificărilor legislative care vizează diaspora; noutăți din diasporă; presa din diasporă etc. O serie de evenimente festive au loc cu prilejul Zilei Românilor de Pretutindeni, care este marcată în ultima duminică din luna mai, la inițiativa unui deputat din diasporă, din anul 2015. Această sărbătoare a fost inițiată în anul 2007, stabilită pentru 30 noiembrie, dată modificată ulterior.

Și prezența comunităților cetățenilor moldoveni peste hotare a înregistrat mai multe beneficii, de-a lungul anilor: impulsivarea dialogului politic al Republicii Moldova cu țările-gazdă ale migranților moldoveni, urgentarea deschiderii la Chișinău a unor ambasade și consulate ale țărilor respective (de ex., Ambasada Italiei, în ianuarie 2009), dezvoltarea relațiilor economice și culturale, dar și impulsionarea elaborării/modificării cadrului legislativ și de politici. Creșterea numărului copiilor și vârstnicilor rămași singuri în urma migrației, prezența în alte țări a minorilor moldoveni neînsoțiți, a victimelor traficului de persoane etc. a determinat elaborarea în Republica Moldova a cadrului legislativ necesar privind copiii și bătrânii aflați în situații de vulnerabilitate, vizând minorii neînsoțiți, repatrierea și integrarea victimelor traficului de ființe umane etc.

Prevederile generale se regăsesc în Strategia națională în domeniul migrației și azilului (2011-2020), aprobată prin hotărârea Guvernului nr. 655 din 08.09.2011 (A se vedea Anexa 6; 4.3.). Alte referințe generale privind copiii și bătrânii rămași fără îngrijire (inclusiv în urma migrației) le regăsim în Strategia Națională de Dezvoltare Moldova 2020 aprobată de Parlament prin Legea nr.166 din 11.07.2012, modificată repetat în 2014, dar și în alte câteva legi și hotărâri de Guvern care au tangențe cu managementul migrației (A se vedea Anexa 6, 4). În Planul de Acțiuni 2014-2020 privind implementarea Strategiei privind protecția copilului a fost notat un obiectiv specific (nr. 1.4.): Cu privire la reducerea efectelor negative ale migrației părinților asupra copiilor rămași în țară (A se vedea Anexa 6, 24).

Reglementările de bază cu privire la minorii moldoveni neînsoțiți aflați peste hotare sunt incluse în Regulamentul privind procedura de repatriere a copiilor și adulților – victime ale traficului de ființe umane, traficului ilegal de migranți, precum și a copiilor neînsoțiți (A se vedea Anexa 6; 4.25.). Documentul a fost aprobat prin hotărârea Guvernului nr. 948 din 07.08.2008. Pentru prima oară este menționată și o definiție a termenului, copil neînsoțit fiind considerată „persoana sub 18 ani, care a fost găsită fără însoțitor pe teritoriul unui stat străin”. Documentul reglementează procedura de repatriere a victimelor traficului de persoane, „a copiilor neînsoțiți de părinți sau de reprezentanți legali aflați pe teritoriul statelor străine” și a victimelor traficului ilegal de migranți (A se vedea Anexa 6; 4.25.). Alte prevederi importante se conțin în Legea nr.140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți (A se vedea Anexa 6, 26). În lege sunt menționate câteva noțiuni de bază precum: autoritatea centrală pentru protecția copilului (MMPSF), autoritatea tutelară locală (primarii din sate și orașe), autoritatea tutelară teritorială (secțiile/direcțiile de asistență socială și protecție a familiei), copil aflat în situație de risc, reprezentant legal al copilului, echipă multidisciplinară, plan individual de asistență etc.

Primele prevederi legale privind combaterea traficului de persoane se conțin în Strategia Sistemului național de referire pentru protecția și asistența victimelor și potențialelor victime ale

traficului de ființe umane și a Planului de Acțiuni pentru anii 2009-2011 privind implementarea strategiei, aprobată de Parlament prin hotărârea nr.257 din 05.12.2008 (A se vedea Anexa 6; 4.27.).

Minorii neînsoțiți repatriați în Republica Moldova reprezintă 40-50 la sută din migrații în dificultate asistați. În perioada 2010-2015 au fost înregistrate numeroase cazuri în care revin de peste hotare sau sunt repatriați în Republica Moldova migrați (bărbați/femei) în etate, cu grave probleme de sănătate, care de multe ori nu au asupra lor niciun fel de documente. Printre migrații în dificultate asistați de Centrul de Asistență și Protecție pentru victimele și potențialele victime ale traficului de ființe umane din Chișinău (CAP) se află însă și minori migrați neînsoțiți, aflați singuri peste hotare – incidența lor depășind 40-50%. Cei mai mulți reveneau din Federația Rusă și Ucraina (unde și fluxurile migraționale au fost mai timpurii), mai puțin din țările europene. La nivel internațional, se discută despre *migrați aflați în dificultate* (aflați pe teritoriul unei țări de migrație sau repatriați/reveniți în țara de origine, de regulă cu sprijinul OIM sau altor parteneri internaționali). Era o altă fațetă a migrației, pentru Republica Moldova aceasta însemnând o etapă a unui fenomen de revenire a unei categorii de migrați în situații de vulnerabilitate de care trebuia să țină cont. Studiul de cercetare „Necesitățile specifice ale migraților în dificultate reveniți de peste hotare” a fost realizat de D. Cheianu-Andrei și prezentat la 14 decembrie 2016 la Chișinău. Raportul conține mențiuni cu privire la tendințele de revenire în Republica Moldova a migraților în dificultate, colaborarea dintre țările de origine și cele de destinație, portretul psihosocial al migrantului în dificultate, posibilitățile de reintegrare, serviciile sociale existente pentru acești migrați etc. Datele Centrului de Asistență și Protecție pentru victimele și potențialele victime ale traficului de ființe umane din Chișinău (CAP) permite analiza nu doar după gen, dar și după vârstă – pentru că printre migrații în situații de vulnerabilitate repatriați se află și copii (minori neînsoțiți – care se află singuri peste hotare, fără părinți sau un adult/tutore care să aibă grijă de ei). Astfel, din cei 23 de migrați aflați în dificultate asistați de CAP în 2010 – 9 erau femei, 10 bărbați, precum și 4 copii (o fată și 3 băieți). În 2011 numărul lor s-a dublat: erau deja 41 de persoane – 16 femei, 11 bărbați și 14 copii (6 fete și 8 băieți). În anul 2012 au fost asistate 47 de persoane: 21 de femei, 8 bărbați și 18 copii (9 fete și 9 băieți). În anul 2013 numărul copiilor a avut o incidență de peste 60 la sută – din cele 46 de persoane asistate de CAP, 17 erau femei, un singur bărbat și 28 de copii – 18 băieți și 10 fete. În anul 2014 au fost înregistrate 65 de cazuri: 30 de femei, 4 bărbați și 31 de copii (18 fete și 13 băieți). În anul 2015 situația s-a menținut la același nivel – din 61 de persoane asistate, 27 erau femei, 12 bărbați și 22 de copii (15 băieți și 7 fete). Datele CAP denotă un număr în creștere al migraților în dificultate asistați în perioada 2010-2015, în special în cazul minorilor migrați.

Menționăm că, pe lângă monitorizarea strictă a cazurilor minorilor moldoveni neînsoțiți, victime ale traficului de ființe umane, aflați în situații de vulnerabilitate, în vederea adoptării celor

mai bune strategii având în vedere interesul superior al copilului, este indispensabilă colaborarea politică bilaterală dintre țara de origine și cea de destinație. Este necesară implementarea unor politici de prevenire, aplicarea unor intervenții inovative, perfecționarea cadrului normativ, cu alocarea resurselor financiare necesare.

În ce privește integrarea în sistemul educațional a copiilor migranților reîntorși, această problemă reprezintă reversul migrației externe. În ultimii ani, în contextul racordării legislației Republicii Moldova la cea europeană au fost incluse mai multe prevederi legate de reintegrarea lucrătorilor migranți și a copiilor acestora, în vederea stimulării și facilitării procesului de revenire de peste hotare a cetățenilor moldoveni. Lacunele existente vizează colaborarea instituțională, lipsa stabilirii unor acțiuni concrete de implementare a prevederilor legislative, lipsa accesului la informații privind procedurile de înscriere (complexe) în școli/grădinițe, lipsa datelor privind situația și specificul procesului de reintegrare a copiilor reveniți din străinătate. Unele particularități ale procesului de integrare în școală a copiilor născuți peste hotare au fost reliefate în cadrul unui studiu de caz realizat la gimnaziul din satul Cărpineni, Hâncești. Problema dezvoltării politicilor de reintegrare a copiilor născuți peste hotare a fost abordată și în cadrul Forumului Public „Parteneriat pentru o Moldova incluzivă și prosperă Femeile contează!” desfășurat la 28 martie 2016, de către Grupul Migrație, în cadrul meselor rotunde cu parlamentarii, reprezentanți ai organismelor internaționale, mass-media și partenerii de dezvoltare ai Republicii Moldova.

În Strategia națională în domeniul migrației și azilului (2011-2020) se menționează existența unor probleme de acomodare și de reintegrare pentru cei care revin de peste hotare. Între obiectivele prioritare sunt prevăzute consolidarea cadrului legal și adoptarea măsurilor privind reintegrarea cetățenilor moldoveni, una din acțiunile relevante stipulate fiind elaborarea programelor speciale de reintegrare a categoriilor vulnerabile, cum ar fi: copii minori, femei singure, persoane cu dizabilități etc. (A se vedea Anexa 6; 4.3.). Potrivit datelor studiului „Inovație în migrația circulară: Migrație și dezvoltare în Moldova” (realizat de NEXUS/CIVIS) [12], se atesta, în perioada 2010-2014, o creștere a tendinței de revenire a migranților, în special în rândul bărbaților, în mediul rural. Din cei aproximativ 44 mii de cetățeni moldoveni reveniți din migrație, 5,8 la sută au revenit până în 2002, 36,2 la sută – în perioada 2001-2009, iar 54,5 la sută în 2010-2013. Circa 49 la sută au revenit din Federația Rusă, 15 la sută din Italia și 12 la sută din Israel. Dintre migranții reveniți, 17,4 la sută au 18-29 ani, 33,1 la sută au 30-44 ani, iar 45,7 la sută au 45-64 ani. Totodată, studiul indică o creștere a potențialului fluxului de migrație externă [12, p. 26-31].

„Planul de acțiuni pentru anii 2014-2016 al Guvernului Republicii Moldova privind susținerea reintegrării cetățenilor reîntorși de peste hotare” (A se vedea Anexa 6; 4.24.) prevede

expres crearea unei baze de date a migranților reîntorși (instituțiile responsabile fiind Ministerul Muncii și Protecției Sociale și Familiei, Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, Biroul pentru Relații cu Diaspora de pe lângă Cancelaria de Stat). Planul de acțiuni mai prevede facilitarea integrării pe piața muncii a migranților reîntorși, includerea persoanelor reîntoarse în programe de promovare ocupațională. Cât privește reintegrarea tinerilor migranți care doresc să revină în sistemul de învățământ – la p.7, este stipulată expres dezvoltarea unui cadru administrativ pentru facilitarea accesului la sistemul educațional: perfectarea mecanismului de recunoaștere a actelor și perioadelor de studii în vederea continuării studiilor în învățământul secundar general și vocațional (aici procedurile urmau să fie simplificate), precum și flexibilizarea programelor de învățământ formal și centrarea lor pe beneficiar (urma să fie elaborat actul normativ necesar). La acest capitol, numeroase lacune fac astfel încât procedurile să rămână la fel de complicate ca și în anii precedenți.

Experții naționali semnalează gravitatea problemei și necesitatea întreprinderii unor măsuri pentru reintegrarea acestor copii în mediul școlar și cultural al Republicii Moldova. Au fost semnalate dificultăți de integrare, reieșind din faptul că unii copii, în special cei născuți peste hotare, nu cunosc limba română. Aflându-se peste hotare, părinții copiilor au acordat atenție prevalent cunoașterii limbii țării de migrație, în detrimentul limbii materne [11]. Este necesară evitarea cazurilor de eșec al reintegrării în țara de origine, pentru că reemigrarea/ migrația repetată înseamnă de fapt stabilirea definitivă peste hotare și pierderi directe de capital uman [11].

Autoritățile Republicii Moldova ar trebui să asigure rolul extrem de important al școlii în procesul de (re)integrare a copiilor reveniți din migrație, prin politici și măsuri concrete. Este esențială asigurarea accesului la informații, respectarea dreptului acestor copii la educație și instruire, stabilirea unui mecanism de facilitare a procesului de integrare.

Există câteva categorii de minori migranți aflați în situații de vulnerabilitate: copiii cetățenilor moldoveni născuți peste hotare; minorii cu o experiență dublă de migrație (emigrare/revenire); copiii care au trăit experiențe traumatizante peste hotare – copii abandonați, minori neînsoțiți, victime ale traficului, implicați în circuitul legat de prostituție, cei care au trăit experiența detenției etc. În special în cazul copiilor născuți peste hotare și reveniți din migrație, se atestă o cunoaștere limitată/insuficientă a limbii române, a istoriei și culturii române, dar și dificultăți de exprimare, caracter introvertit, capacitate redusă de a-și face prieteni, teama de a fi considerați de profesori și colegi altfel, străini, din cauza acestor dificultăți. Rata succesului de integrare a copiilor migranților este mai mare în cazul celor în vârstă de 5-7 ani, care încep parcursul lor școlar în Republica Moldova. În cazul celor de 14-17 ani, rata de insucces/abandon școlar/re-emigrare este covârșitoare. Între factorii de risc se numără apartenența de gen; vârsta; atestarea unor dizabilități; proveniența din familii monoparentale; experiențe dramatice etc. În

cazul unor copii cu necesități specifice (cu experiențe de detenție, victime ale traficului sau cu dizabilități), proiectele de (re)integrare școlară ar trebui să fie individuale, coordonate de o echipă de specialiști. În școlile din Republica Moldova este necesară prezența și consilierea din partea unui psiholog, nu doar în școlile unde numărul elevilor depășește o mie de persoane, pentru că spectrul copiilor aflați în dificultate este extrem de complex.

Atenuarea efectelor negative ale procesului integrării în școală a minorilor reveniți din migrație poate fi asigurată inclusiv prin valorificarea experienței acumulate de copii peste hotare (cunoașterea unor limbi străine, a istoriei și civilizației unor țări, o plus-valoare pe care o comportă), prin utilizarea metodei peer-to-peer. Implicarea voluntarilor cu calificări și competențe obținute neformal peste hotare poate contribui la o mai bună colaborare între părinții copiilor reveniți din migrație, profesori și colegii de clasă. Urmând exemplul bunelor practici din alte țări, copiii cetățenilor migranților reveniți trebuie să fie înscriși în clase în conformitate cu vârsta lor, iar diferențele dintre sistemele de studii, dificultățile de cunoaștere a limbii de predare să fie atenuate prin acțiuni concrete de sprijin a elevului în procesul de integrare - stabilirea unui număr suplimentar de ore de română, sprijinul din partea unui psiholog; valorificarea experienței lingvistice a elevilor reveniți din migrație; implicarea voluntarilor din comunitate, reveniți din migrație etc.

În cazul problemelor semnalate în domeniul (re)integrării școlare a copiilor cetățenilor moldoveni reîntorși, accesul la informații este fundamental. Lipsa accesului la informații a dus la creșterea numărului cazurilor de corupție, la stabilirea unui climat de neîncredere a migranților față de funcționalitatea unor politici și servicii. Pentru a spori rata de succes a integrării copiilor migranților reveniți din migrație și a preveni abandonul școlar și re-emigrarea lor, sunt necesare acțiuni de prevenire.

Fie că s-au aflat în Parlament, la guvernare sau în opoziție, partidele politice din Republica Moldova au acordat atenție comunităților cetățenilor moldoveni în special în preajma proceselor electorale. Prevalează până în prezent abordarea relațiilor cu diaspora din perspectiva electoratului din străinătate, a dezvoltării partidelor politice, liderii asociațiilor devenind în astfel de situații punți de legătură între migranți și partidele politice din țara de baștină. Pe de o parte, liderii asociațiilor din Italia și alți cetățeni reprezentativi ai comunităților noastre sunt parteneri ai instituțiilor politice de stat, ai misiunilor diplomatice ale Republicii Moldova, la organizarea și desfășurarea alegerilor (în diferite orașe din Italia, de ex., fiind membri ai birourilor electorale), participanți activi la evenimentele dedicate procesului de vot în diasporă, desfășurate de BRD și Comisia Electorală Centrală. Pe de altă parte, reprezentanți ai diasporei fac parte din partide politice din Republica Moldova, au devenit membri activi, iar la alegeri participă în cadrul birourilor electorale ca și reprezentanți ai partidului respectiv, precum și la organizarea și

desfășurarea campaniilor electorale în țara-gazdă, la organizarea unor manifestări culturale menite să atragă electoratul de partea unuia sau altui partid. În multe cazuri, a fost remarcată o anumită influență asupra electoratului, inclusiv asupra descendenților acestora, venită din partea instituțiilor și autorităților politice de stat, dar și din partea partidelor - este exercitată și prin intermediul reprezentanților comunităților religioase create în diasporă.

Un raport publicat anterior de OIM menționa că „atunci când a doua generație a migranților moldoveni se va naște peste hotare, legătura deja problematică a moldovenilor cu patria lor riscă să devină încă mai slabă și mai difuză” [49].

În funcție de desfășurarea proceselor electorale, este diferit și interesul autorităților politice față de reprezentanții diasporei ca potențial electorat. Cetățenii moldoveni stabiliți peste hotare, dar și descendenții acestora, care au împlinit 18 ani, ajung să fie implicați în diferite situații create de reprezentanții puterii și opoziției (lucru valabil nu doar în țările de origine, pentru atragerea electoratului, dar și în țările de reședință, pentru migranții care dețin și cetățenia țării-gazdă). În mod firesc, interesul față de comunitățile cetățenilor moldoveni din străinătate și față de descendenții acestora ar trebui să fie constant, în activitățile curente ale instituțiilor politice: ale Parlamentului (ca instituție legislativă), ale Guvernului (ale misiunilor diplomatice și administrației publice locale), ale Biroului relații cu diaspora: numeroase aspecte legate de prezența peste hotare a cetățenilor moldoveni și a generațiilor secunde pot viza dialogul politic bilateral între țara de origine și țara-gazdă, ținând cont de numărul mare de emigranți cu cetățenia Republicii Moldova. Este necesară construirea unor raporturi de colaborare de durată cu Diaspora, care să țină seama de descendenții cetățenilor moldoveni din străinătate, inclusiv cei născuți în familii mixte, care dețin sau nu pașapoarte eliberate de Republica Moldova, facilitarea menținerii relațiilor cu țara de origine a părinților migranți etc. Prezența peste hotare a minorilor, a copiilor migranților, a determinat în parte și dezvoltarea cadrului de politici în Republica Moldova.

3.2. Migrația și diaspora în programele partidelor politice și în platformele electorale ale concurenților electorali

Istoria relativ recentă a proceselor migraționale care au vizat Republica Moldova înregistrează schimbări importante, confirmate și pe parcursul perioadei pandemiei de COVID-19. Consolidarea comunităților de migranți, creșterea gradului de activism și participare politică, manifestate în anul 2020, an pandemic și electoral, au reprezentat o reconfirmare a rolului civic activ pe care acestea și l-au asumat. Participarea cetățenilor moldoveni aflați peste hotare, la procesele politice din Republica Moldova, implicarea politică având un impact în continuă creștere, provocările existente în relațiile dintre reprezentanții diasporei și autoritățile politice au devenit subiecte discutate tot mai mult [39, 40, 45, 106, 135].

Abordările privind migrația și diaspora, în discursul public și cel politic din Republica Moldova, au cunoscut modificări esențiale de-a lungul anilor (nu doar ca și conceptualizare, dar și ca spațiu de discuții). În a doua jumătate a anilor '90 erau referințe ocazionale din partea autorităților politice, față de valurile de emigrație. Până în 2008-2009, puținele afirmații care erau vizau migranții de muncă. Din partea autorităților politice de la Chișinău și a partidelor a fost notată mai mult o retorică privind emigrația populației, în special în campaniile electorale. În ultimul deceniu, referirile la cetățenii din diaspora au devenit tot mai frecvente. În ce măsură și, mai ales, în ce context sunt utilizați termenii migrație și diasporă, în programele partidelor politice? De ce este nevoie de o clară delimitare, în cazul propunerii și adoptării politicilor în domeniu? Cine face parte din diasporă și de ce ar fi o abordare limitativă să fie considerați doar migranții de muncă în această categorie?

Analizând contextul problemei în România (care a înregistrat tendințe similare în raport cu situația din Republica Moldova), cercetătoarea Camelia Beciu scoate în evidență câteva aspecte privind abordarea migrației - ca temă politico-electorală; ca temă identitară; ca și construcție a imaginii țării de origine. Astfel, clasa politică utilizează fenomenul migrației „ca și resursă de legitimare politico-electorală”, iar autoritățile - ca argument pentru justificarea unor politici. Termenul „diaspora” este utilizat mai mult „în contexte instituțional-politice și electorale”. [6]. Autoarea analizează modul în care au evoluat percepțiile, în discursul public și cel politic, privind „noua diasporă” (cetățenii plecați la muncă peste hotare, în special în țările Uniunii Europene), de la „instituționalizarea temei migrației de muncă, ca temă de agendă permanentă, constantă a discursului politic (guvernamental, electoral etc.), legitimând politici publice și reconfigurări instituționale”, la o accepție mult mai largă, din perspectiva cetățeniei, la „cetățenii români de pretutindeni”. Termenul „diaspora” depășește cadrul (tradițional) istoric, a „dobândit o accepție mai largă, în contextul globalizării, al mobilității transnaționale și al expansiunii noilor tehnologii de comunicare”. [5, 6].

O analiză a abordărilor privind reflectarea migrației în programele partidelor politice din Federația Rusă și din țările Parteneriatului Estic (Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina), a retoricii privind migrația, dar și a politicilor legate de migrație și diaspora a fost realizată în cadrul proiectului KARIM-East, în perioada 2011-2012 [203]. Cercetătoarea Shushanik Makaryan subliniază rolul important al partidelor politice în procesul de elaborare a politicilor. „Elitele politice au înțeles că migranții reprezintă o forță electorală puternică și un potențial important pentru investiții și dezvoltare economică. Pe măsură ce au luat amploare dezbaterile privind migrația, tema fiind adesea politizată pentru sprijin electoral, problematica migrației a pătruns treptat în programele partidelor politice din statele post-sovietice”, susține Makaryan. Menționăm câteva din concluziile proiectului de cercetare din 2012:

programele partidelor politice nu au reușit să reflecte importanța politicilor privind migrația ca fiind printre priorități (reflectarea a fost marginală, sporadică); rolul partidelor politice în elaborarea cadrului de politici fiind ne semnificativ, inițiativa a fost preluată de guvern; retorica migrației a fost centrată pe probleme, nu pe politici de migrație; societatea civilă și instituțiile internaționale pot avea efect de echilibrare, în raport cu partidele politice, care utilizează migrația în scopuri electorale [203]. În acea perioadă, 2010-2011, țările post-sovietice erau la etapa la care politicile vizau migrația de muncă și prevenirea emigrației ilegale. În opinia cercetătoarei, utilizarea termenului „diasporă” în locul „migranților de muncă” de către guvernele naționale este o recunoaștere evidentă, deși neintenționată, a emigrării forței de muncă, cu șanse necunoscute de revenire. Această analogie, dintre „migranți de muncă” și „diaspora” a pătruns în documentele politice ale guvernelor post-sovietice [203].

La rândul său, Alex Oprunenco a analizat reflectarea problematicii migraționale în programele partidelor din Republica Moldova [97]. La începutul anilor 2000, guvernarea comunistă (2001-2009) a pus accent pe migrație ca și „capriciu” al celor care au decis să plece peste hotare, fiind neglijate amploarea emigrației cetățenilor moldoveni și condițiile economice precare care au generat acele valuri de emigrație (replica premierului Tarlev că „migrația ar fi un capriciu” a fost pe larg vehiculată în presă). Între timp, partidele de opoziție au inclus în programele lor probleme legate de emigrație, cum ar fi *brain drain*, riscuri și beneficii ale migrației, drepturi ale migranților, atragerea remitențelor și investițiilor, dezvoltarea regională și rurală, crearea locurilor de muncă pentru a face acele regiuni atractive pentru reîntoarcerea migranților etc.

Oprunenco subliniază că în perioada 2001-2009 a fost consolidat sistemul de reglementare a migrației, au fost stabilite cooperări bilaterale în domeniul migrației de muncă și adoptate programe și politici care vizau lucrătorii moldoveni migranți. Migrația de muncă a devenit în anii 2010-2012 subiectul principal al dezbaterilor politice, inclusiv din cauza remitențelor, care au scos din sărăcie familiile emigranților, dar care au creat dependența sistemului economic al țării de aceste remitențe. Oprunenco a menționat importanța în continuă creștere a diasporei, ca și sursă a suportului electoral, dar și capital financiar pentru investiții [97]. În opinia sa, platformele partidelor politice reflectau în mică măsură aceste realități. Dincolo de aspectele sociale și economice, au fost scoase în evidență unele tendințe care deja influențau, la acea etapă, spațiul politic din Republica Moldova. În perioada 2009-2010 diaspora devenise deja un segment important de alegători de care partidele urmau să țină cont, cel puțin la scrutinele parlamentare („*an important pool for votes*”). Referindu-se la rolul pe care l-au avut membrii diasporei prin participarea la vot, în 2010, la alegerile parlamentare (peste 65.500), Oprunenco subliniază impactul migrației nu doar în planul dezvoltării, dar și în plan electoral. În studiul de cercetare,

Oprunenco a vizat partidele care au ajuns în 2010 în Parlament: cele din coaliția de guvernare (PLDM, PDM, PL) și partidul din opoziție – PCRM. Programele partidelor din coaliție făceau referire la aceleași probleme legate de emigrația populației, prin urmare „programele politice erau asemănătoare și facilitau elaborarea cadrului de politici în domeniul migrației” [97].

În cadrul aceluiași proiect, KARIM-East, cercetătorul V. Moșneaga s-a referit la emigrația din Republica Moldova și la formarea diasporilor [95]. În pofida viziunilor contradictorii ale partidelor politice privind dezvoltarea Republicii Moldova, politica migrațională a fost caracterizată „de o anumită continuitate”, cuprinzând câteva domenii generale: asigurarea drepturilor omului, reglementarea migrației (ilegale), a situației copiilor rămași singuri, colaborarea cu diaspora, stimularea reîntoarcerii și reintegrării migranților. S-a remarcat faptul că partidele politice au conștientizat rolul în continuă creștere a reprezentanților diasporii în viața politică a țării. Prin urmare, eforturile partidelor din Republica Moldova au devenit mai active și sistematice, cu scopul de a atrage un număr tot mai mare de votanți din diasporă, ceea ce a dus la creșterea rolului politic și a activității electorale a diasporii [95]. Ina Filipov analizează viziunile asupra migrației în programele electorale ale partidelor politice care au acces în Parlament în urma scrutinului din 2014 (PSRM, PLDM, PCRM, PDM, PL) și evidențiază necesitatea „intervenției decidenților în procesele migraționale care nu trebuie să îmbrace forma doar a unui discurs politic, ci a unor acțiuni concrete de control a acestor procese” [14].

Unul din partidele care au ajuns în 2014 în Parlament a fost Partidul Liberal (cu 13 mandate). Ne vom referi la documentele de statut și de program, adoptate la congresul partidului din decembrie 2018, semnate de președintele PL, Dorin Chirtoacă (afișate pe site-ul partidului). În statutul PL, unul din obiective vizează protejarea drepturilor și intereselor cetățenilor moldoveni aflați peste hotare, iar la rubrica activități se menționează „comunicarea și cooperarea permanentă” cu diaspora. În programul politic al PL (cap 2, p. 12, care se referă la colaborarea cu diaspora) se prevede: sprijinirea păstrării identității naționale, modificarea legislației pentru asigurarea exercitării dreptului de vot (electronic, prin corespondență etc.), stimularea inițierii în Republica Moldova a unor afaceri ale migranților, crearea unor centre de cultură în țările de reședință a migranților moldoveni, protecția drepturilor lucrătorilor migranți, valorificarea potențialului ambasadelor și consulatelor în țările cu un număr mare de cetățeni moldoveni. Problematika migrației se regăsește și printre obiectivele de protecție socială a PL (cap. 3): se prevede „controlul eficient al migrației externe, menținerea legăturii cu familia și cu Republica Moldova a migranților moldoveni, asigurarea protecției sociale a cetățenilor moldoveni aflați peste hotare prin semnarea acordurilor bilaterale” etc. La cap. 11 (politica externă și integrarea europeană) este reluat accentul pe „recalibrarea prezenței misiunilor diplomatice în conformitate cu criteriile de reprezentare geografică și contribuție la reprezentarea politică, economică și culturală a Republicii Moldova”.

Există mai multe diferențe între aceste documente (adoptate în 2018) în raport cu cele aprobate la congresul anterior al PL, din septembrie 2014. La tema care interesează, a fost inclusă referința privind modificarea legislației pentru asigurarea exercitării dreptului de vot pentru cetățenii moldoveni aflați în străinătate. La congresul menționat al PL, din 2014, a fost aprobată și o rezoluție cu privire la diasporă, iar cele 9 obiective incluse în rezoluție se regăsesc în programul adoptat în 2018 la congresul V al PL, din decembrie 2018. În rezoluție se face referire la ponderea de peste 25 la sută a populației, a cetățenilor plecați peste hotare, este menționat „fenomenul complex de migrare în masă” a cetățenilor, contribuția diasporei la ieșirea din sărăcie și deblocarea economiei naționale, prin transferul de remitențe, diaspora fiind recunoscută ca „parte integrantă a statului”, „o resursă vitală și durabilă”, rolul acesteia fiind „major la consolidarea democrației, a comunităților și elitelor formate peste hotare”. În rezoluție se menționează că diaspora reprezintă un important potențial nevalorificat din cauza „neglijării lor din partea instituțiilor statului”, reiterând necesitatea consolidării comunităților cetățenilor moldoveni. Rezoluția conține mai multe prevederi care vizează crearea unui „sistem eficient de comunicare dintre diasporă și instituțiile statului”, realizarea unor „programe și proiecte privind migrația”, consolidarea „capacității instituției statale responsabile de relația cu diaspora”, precum și reintegrarea migranților reveniți, inclusiv a copiilor acestora etc. În rezultatul alegerilor parlamentare din februarie 2019, PL nu a mai acces în Parlament, devenind astfel partid extraparlamentar. Pe site-ul PL și pe paginile de pe rețelele sociale nu pot fi remarcate secțiuni dedicate diasporei.

Un alt partid care a acces în Parlament în anul 2014 a fost Partidul Democrat din Moldova (PDM, cu 19 mandate, însă la 1 ianuarie 2021 dispunea doar de 11 mandate), cu sloganul „Prosperitate pentru oamenii Moldovei – acum, aici, acasă”, în programul căruia se menționa necesitatea ca politicile de stat să fie orientate spre a crea pentru cetățenii moldoveni emigrați condiții de revenire, dezvoltarea țării, dar și sprijinirea familiilor tinere, pentru a diminua fluxul emigrațional. PDM promitea facilități pentru migranții care doreau să investească în țara de origine, programe de sprijin a eventualilor investitori migranți, angajarea în țară a migranților care au obținut peste hotare diplome de studii etc. În statutul PDM nu regăsim mențiuni despre migrația sau diaspora, nici în obiectivele strategice, nici în documentele (declarația politică și rezoluția) aprobate la congresul extraordinar din 7 septembrie 2019 (PDM a rămas partid parlamentar și după scrutinul din februarie 2019). În rezoluția adoptată la precedentul congres, din 2016, se menționa „întărirea legăturilor țării cu diaspora, sporirea eforturilor de a-i determina să revină acasă, prin dezvoltarea țării, crearea locurilor de muncă bine plătite”. În pofida faptului că PDM a încercat să construiască un dialog cu reprezentanții diasporei, organizând în diferite țări numeroase evenimente pentru cetățenii moldoveni, în perioada în care și-a asumat guvernarea, partidul a atras cele mai multe și cele mai aprigi critici din partea diasporei, dar și manifestări de protest. În acea

perioadă a avut loc și primul proces intentat autorităților Republicii Moldova de către reprezentanți ai diasporei din cauza nerespectării dreptului la vot pentru toți cetățenii. Dialogul dintre autoritățile Republicii Moldova și diasporă, adesea controversat, care a trecut de la etapa de mimare a dialogului până la acuzații reciproce și procese de judecată, urmează încă să fie construit, pentru a fi echilibrat [46,47].

Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM), cu 23 de mandate în anul 2014 (între timp a ajuns partid extraparlamentar), avea stabilit în programul său obiectivul „Înainte pentru noi locuri de muncă la sate și orașe!”. Am consultat, și în cazul acestui partid, programul politic adoptat la congresul din decembrie 2011 (din postura unui partid care se afla la guvernare, în cadrul unei alianțe politice cu alte două partide – PD și PL) și documentul de program aprobat la congresul din 2018, când deja era partid extraparlamentar. Programul din 2011 nu are nicio mențiune despre migrație și diasporă (ca de altfel și statutul PLDM, adoptat în 2016), în schimb este remarcat „capitalul uman, sub formă de cultură civică, nu doar individual, care contribuie la bunăstarea generală”. La p. 10.1, la obiectivul renaștere prin educație – se spune că PLDM va susține realizarea unui program „de stimulare a revenirii „substanței cenușii” (o expresie stângace). În programul politic al PLDM (din 2018), document care a suportat unele modificări în raport cu precedentul, la capitolul sărăcia și depopularea, se menționează că țara „se confruntă cu un puternic fenomen imigraționist” (eroare! emigraționist/migraționist ar fi formula corectă). În program se pune accent pe depopularea țării, pierderea capitalului uman, exodul (în special a specialiștilor în medicină, a profesorilor, a lucrătorilor înalt calificați), „reflexul migrațional”. Un rol aparte l-a avut PLDM, la fel și PL, la înființarea Biroului relații cu diaspora, precum și la intensificarea relațiilor de colaborare cu reprezentanții comunităților cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare. Există un grup pe o rețea de socializare - PLDM în diaspora, cu 667 de membri, administrat de PLDM și de alți doi reprezentanți stabiliți peste hotare.

Partidul Comuniștilor, cu 21 de mandate în Parlamentul din anul 2014, avea câteva scurte referințe în programul său electoral – PCRМ promitea că „va asigura protecția cetățenilor Republicii Moldova, indiferent de țara în care lucrează”, aplicarea unor măsuri concrete pentru „prevenirea unei catastrofe demografice naționale”, stoparea exodului lucrătorilor medicali, ocuparea în câmpul muncii a „sutelor de mii de cetățeni moldoveni nevoiți să plece în căutarea unui loc de muncă”. În statutul și în programul politic al PCRМ, adoptat în 2008, nu se regăsesc referințe la cetățenii plecați la muncă peste hotare, la migrație sau diaspora. În același timp (într-un limbaj, specific și combativ, care ar putea fi subiect de studiu de caz), în program se pune accent pe asigurarea cu locuri de muncă și salarii „mai mari decât în țările vecine”, pentru a menține capitalul uman al țării („potențialul cetățenesc”). Nici pe site-ul PCRМ (care nu a mai acces în Parlament după scrutinul din februarie 2019), nici pe rețelele sociale nu sunt secțiuni care să atragă

atenția, cel puțin accidental, la tema migrației, a diasporei, la cetățenii moldoveni aflați peste hotare.

Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM), cu 25 de mandate în Legislativul din anul 2014 (la 1 ianuarie 2021 avea 37 de mandate de parlamentari), are în vizorul său cetățenii moldoveni aflați la muncă în Federația Rusă (în programul politic se menționa numărul de 700 de mii de persoane), are o viziune critică asupra regimului liberalizat de vize cu țările UE. În programul PSRM aprobat în 2014 (p. 7, criza demografică) se atrăgea atenția la exodul tinerilor, la protecția cetățenilor moldoveni care muncesc în afara țării, la remitențele care stimulează economia de consum. Ca și în cazul PCR, în programul politic al PSRM puteau fi notate devieri de limbaj (ex. „prijvatizării”). În programul politic modificat, publicat pe site-ul PSRM, nu se mai regăsesc nici acele remarci accidentale privind cetățenii moldoveni care muncesc în Federația Rusă, criza demografică, exodul tinerilor etc. În statutul PSRM, adoptat în 2013, nu e nicio referință privind migrația sau diaspora. Nici dialogul PSRM cu reprezentanții comunităților cetățenilor moldoveni aflați peste hotare nu a fost mai reușit decât în cazul PDM, ambele partide fiind blamate în repetate rânduri. Numărul de peste 14 mii de alegători care au votat, în Federația Rusă, pentru candidatul Igor Dodon la prezidențialele din 2020 (în 2016 au fost circa 9 mii) nu i-au adus liderului PSRM voturile necesare pentru un al doilea mandat.

Un caz aparte al discursului politic privind diaspora îl constituie Partidul Popular European (PPEM, reprezentat de doi deputați în Parlamentul format în urma scrutinului din 2014) condus la început de Iurie Leancă și care a făcut parte din coaliția de guvernare cu PDM. În programul adoptat în 2015, la congresul de constituire, noul partid politic promitea să construiască o țară care să „excludă nevoia de a pleca în străinătate”, la muncă, încurajarea angajării cetățenilor moldoveni care au studiat peste hotare. Programul are o pagină dedicată diasporei, în care reprezentanții PPEM declară că vor apăra interesele diasporei, anunțând o abordare bidimensională în relațiile cu diaspora – „combinând politicile publice de susținere a migranților moldoveni aflați în dificultate cu inițiativele ce vor implica diaspora în modernizarea și europeanizarea Republicii Moldova”. În program se pune accent pe „perfecționarea serviciilor consulare și deschiderea centrelor pentru diasporă; lansarea serviciilor on-line necesare migranților și semnarea acordurilor de securitate socială, asigurarea unui sistem de pensii alternative, recunoașterea diplomelor și calificărilor”. PPEM menționează importanța păstrării identității naționale și a implementării programelor de susținere și de promovare a tradițiilor și culturii naționale, inclusiv prin deschiderea centrelor culturale și prin sprijinirea programelor de studiere a limbii române. Se constată că deși diaspora a dat dovadă de activism civic, este aproape inutilizat potențialul intelectual, tehnologic și participativ al acesteia. „PPEM va promova implementarea, cu susținerea partenerilor europeni, a unui șir de programe economice și investiționale inovative pentru a

permite diasporii să se implice în dezvoltare, dar și pentru a asigura reîntoarcerea în patrie a cetățenilor. PPEM, de asemenea, va promova o incluziune cât se poate de largă a diasporii în viața politică din Republica Moldova. Vom opta pentru modificarea legislației, astfel încât persoanele din diasporă să se poată implica în activitatea politică din țară, vom opta pentru introducerea procedurii de vot la distanță, vom promova alte mecanisme prin care conaționali noștri de peste hotare să poată influența la modul direct cursul de dezvoltare al Republicii Moldova - exact așa cum până acum au contribuit și continuă să ajute fundamental economia țării”, se spune în document. În statutul PPEM (adoptat, ca și programul politic, în iulie 2015) unul din obiective (nr. 6) face referire la „consolidarea legăturii dintre Republica Moldova și comunitatea originarilor din Republica Moldova (diaspora), susținerea acestora și implicarea lor în dezvoltarea țării în scopul facilitării reîntoarcerii finale”. Printre alte organizații și asociații ale PPEM figurează Organizația Diasporii, „formată din cluburi de diasporă și structuri la nivel national”. Printre sarcinile propuse de organizația respectivă se numără consolidarea membrilor și susținătorilor PPEM din diasporă, crearea unui mecanism prin care diaspora poate influența procesele și schimba lucrurile din Republica Moldova, valorificarea potențialului intelectual, tehnologic și participativ al diasporii”. Am consultat paginile PPEM de pe rețelele sociale, unde sunt actualizate sporadic cu informații privind activitatea unor reprezentanți ai PPEM, ultima știre fiind din septembrie 2019, iar referințele la diaspora sau migrație aproape că lipsesc. Site-ul PPEM este inactiv.

De-a lungul anilor, abordările partidelor, retorica autorităților politice în privința migrației s-au schimbat față de perioada 2000-2015. În perioada crizei migraționale din 2015 discuțiile s-au amplificat și au continuat pe parcursul a cel puțin doi ani. În cazul a două partide create recent, considerate tinere în spațiul politic, Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS) și Platforma pentru Dreptate și Adevăr (PPPDA), programele politice fiind aprobate în 2015-2016, sunt mult mai evidente tendințele internaționale și regionale în problema migrației. PAS și PPPDA au făcut referire la declarația președintelui României, Klaus Iohannis, care a menționat că Diaspora trebuie să devină o prioritate națională. În programul PAS și în cel al Platformei DA se pune accent pe diaspora, nu este niciun cuvânt despre migrație sau politici migraționale. E cumva în spiritul tendințelor partidelor din mai multe țări care evită să se refere în programele lor politice la migrație, din cauza unor predispoziții ale electoratului. În perioada pandemiei de COVID-19, când au sporit temerile privind migrații, partidele politice cu atât mai mult au evitat să folosească în discursul lor politic cuvintele migrație sau migrații.

PPPDA a devenit partid parlamentar în urma scrutinului din februarie 2019 și a obținut 12 mandate. Documentele statutare au fost modificate și aprobate la congresul din februarie 2017. Deși în statut nu se regăsesc prevederi care ar viza migrația sau diaspora, în program sunt mai multe informații în acest sens: „sute de mii de cetățeni sunt forțați să lucreze în străinătate pentru

a sprijini financiar rudele nevoiașe care au rămas acasă”; „destrămarea familiilor, inclusiv din cauza exodului masiv”; „cei plecați, revenind acasă”. O atenție specială se acordă tinerilor: „Fără o creștere semnificativă a ratei de ocupare pe piața muncii a tinerilor acest exod nu va putea fi stopat. Este necesară crearea oportunităților economice pentru ca tinerii să aibă locuri de muncă atractive și bine plătite”. În program se pune accent pe „implicarea activă și decisivă a diasporei”, „susținerea cetățenilor aflați peste hotare și valorificarea potențialului uman al diasporei, consolidarea capacităților BRD, servicii consulare accesibile, promovarea învățării limbii române de către copiii cetățenilor moldoveni aflați de peste hotare; susținerea copiilor din diasporă; susținerea creării asociațiilor diasporale; colaborarea cu România în vederea creării centrelor culturale pentru cetățenii stabiliți peste hotare; promovarea semnării acordurilor de securitate socială cu țările de reședință a cetățenilor moldoveni; crearea platformelor de comunicare cât mai eficiente dintre instituțiile statului și diasporă; asigurarea recunoașterii diplomelor și calificărilor dobândite în afara țării; implicarea în viața politică a unui număr cât mai mare de cetățeni moldoveni, inclusiv prin participarea la alegeri”.

Valorificarea potențialului diasporei în dezvoltarea Republicii Moldova prevede elaborarea și implementarea unor programe pentru a susține investițiile diasporei în economia națională; elaborarea de parteneriate în ceea ce privește proiectele economice comune; stabilirea parteneriatelor dintre reprezentanții diasporei și universități, școli, instituții publice pentru schimb de experiență; crearea unor condiții avantajoase pentru reîntoarcerea în țară a tinerilor, dar și a persoanelor în vârstă etc. „Este extrem de importantă crearea premiselor ca cel puțin o parte din Diasporă să revină acasă”, se menționează în program. Pe paginile afiliate PPPDA și membrilor acestui partid pe rețelele sociale sunt afișate constant informații privind evenimentele din țară, cele privind cetățenii moldoveni aflați peste hotare apar periodic, sporadic. Pe site-ul PPPDA, la secțiunea diaspora, fără informații atașate, se menține pagina principală cu știri a site-ului.

Un alt partid care a acces în Parlament în urma alegerilor din februarie 2019 este PAS (partid parlamentar cu 12 mandate). Congresul de constituire a PAS a avut loc la 15 mai 2016, atunci a fost aprobat statutul PAS, unde nu erau deloc referințe la migrație, ci doar la diasporă. Între timp, au fost operate mai multe modificări. La ultimul obiectiv (art. 8, p. n), se referă la implicarea diasporei la dezvoltarea Republicii Moldova. Din organele de conducere ale PAS face parte și președintele Organizației Diaspora (PAS Diaspora). În programul politic, la primul capitol se fac referiri la votul electronic și votul prin corespondență. Ultimul capitol este dedicat diasporei („activă și implicată în dezvoltarea” țării), descris pe ultima pagină a programului politic, prevede (ca o prioritate) implicarea acesteia în dezvoltarea țării, la luarea deciziilor, încurajarea revenirii (cel puțin temporare) și a investițiilor în țara de origine, promovarea unor programe educaționale pentru copiii din diasporă, semnarea acordurilor pentru protecția socială, consolidarea capacităților

asociațiilor din diaspora etc. În discursul politic al PAS, afirmațiile sunt lipsite de victimizarea diasporei sau abordare ca fiind defavorizată. Dimpotrivă, este abordată ca o resursă pentru dezvoltarea politică, economică și socială a țării de baștină.

Pe site-ul PAS, în lista cu cele 6 priorități, regăsim „crearea locurilor de muncă acasă”, pentru ca cetățenii moldoveni să nu mai plece peste hotare în căutarea unui loc de muncă, „revenirea celor înstrăinați”. La fel, la secțiunea PAS Diaspora, regăsim obiectivele acestei organizații de partid: menținerea dialogului cu diaspora și încurajarea participării cetățenilor din diaspora la viața social-politică și economică din țară, fiind considerată o resursă importantă pentru dezvoltare și un rol însemnat pentru țară. PAS și PAS Diaspora are mai multe pagini pe rețelele sociale, unde sunt plasate activ informații despre evenimentele din țară, despre reprezentanții diasporei sau inițiative dedicate cetățenilor moldoveni aflați peste hotare. În cadrul alegerilor din februarie 2019, desfășurate în baza sistemului mixt, a fost ales un deputat din partea Diasporei (circumscripția 50), Maia Sandu, care a renunțat la mandat în favoarea celui de prim-ministru. În cadrul alegerilor repetate deputat din partea diasporei a devenit Galina Sajin, cu experiență de migrație în Italia. Alți doi deputați din partea diasporei au fost aleși pe circumscripția 49 (la est de Republica Moldova) și circumscripția 51 (SUA și Canada) – Gheorghii Para (desemnat de Partidul Comuniștilor) și, respectiv, Dumitru Alaiba, desemnat de Blocul electoral „ACUM Platforma DA și PAS”.

În Parlamentul ales în urma scrutinului din februarie 2019 (conform sistemului electoral mixt), a acces și un alt partid nou apărut în spațiul politic al Republicii Moldova – Partidul Șor, cu 9 mandate. În programul de o pagină, adoptat la congresul din 2016, nu sunt menționați despre migrație sau diaspora, dar nici în documentul de statut (30 pag.). La sfârșitul anului 2017 partidul Șor a deschis un centru „de reprezentare și susținere” în orașul italian Bologna și a organizat numeroase evenimente culturale („concerte electorale”) care au atras critici și proteste din partea cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare. La conferințele de presă susținute în urma protestelor de la Mestre și Torino, Ilan Șor a adus mai multe acuzații reprezentanților diasporei. La rândul lor, protestatarii au semnat (în decembrie 2018, deci în preajma scrutinului parlamentar din februarie 2019) o declarație în care semnaleză utilizarea de către partidul Șor a unei asociații din Italia pentru promovarea imaginii și pentru propagandă politică și electorală, fapt ce contravine legislației Republicii Moldova, dar și celei din Italia. Totodată, protestatarii au solicitat CEC să verifice legalitatea acțiunilor respective ale partidului Șor.

Dacă ne referim la candidatii electorali de la scrutinele prezidențiale din 2016 și 2020, Maia Sandu și Igor Dodon, programele lor electorale au fost diferite. Programul electoral al candidatei Maia Sandu la alegerile din noiembrie 2020 menționează sacrificiile celor care „au plecat la muncă în străinătate”; unul din cele 5 obiective naționale în calitate de președintă (2) se referă la crearea

„locurilor de muncă acasă”; extinderea listei de acte eliberate de ambasade și consulat cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare. Programul din 2020 diferă de cel din 2016 (prezentat pe o singură pagină, sub forma unui contract social cu cetățenii Republicii Moldova), care nu conține referințele menționate în 2020.

Pe de altă parte, liderul PSRM, Igor Dodon, a păstrat în retorica sa pentru alegerile prezidențiale din 2016 și 2020 sintagma migranți de muncă. La această etapă încă victimizează migranții, în schimb nu scrie nimic în programul său electoral despre diaspora. „Potrivit datelor oficiale ale Guvernului, peste hotarele țării se află permanent la muncă peste 800 de mii de migranți muncitori din Moldova, însă numărul lor real depășește cifra de 1 milion. Grija pentru acești oameni mereu a fost parte a activității noastre. În Rusia trăiesc permanent circa 700 de mii de migranți muncitori din Moldova sau 70 la sută din numărul total. Din cauza politicii mioape, iredponsabile și sabotoare a regimului de guvernământ, acești oameni au ajuns să fie categoria cea mai vulnerabilă a concetățenilor noștri aflați peste hotare”, se menționează în programul electoral din 2016. În privința dreptului lor la vot, Igor Dodon menționa în 2016: „Numărul secțiilor de votare deschise în străinătate trebuie să fie proporțional cu numărul de compatrioți de-ai noștri peste hotare, iar dreptul de vot trebuie să fie asigurat fiecărui cetățean. Cei care, prin munca proprie, întrețin sute de mii de familii în Moldova, trebuie să dispună de toate drepturile atât pe teritoriul țării, cât și în afara ei”. În programul său electoral din 2020 au fost menținute doar câteva referințe generale: „Mulți dintre compatrioții noștri continuă să plece în căutarea unui loc de muncă în alte țări. Acest lucru conduce la scăderea numărului populației, la îmbătrânirea populației, ceea ce va crea probleme sistemului național de pensii”. În discursul său public, Igor Dodon a criticat în repetate rânduri reprezentanții diasporei. Într-o emisiune tv din 23 martie 2020 (postul tv Moldova 1), odată cu declanșarea pandemiei de COVID-19 și declararea stării de urgență în țară, afirma: „Toți ne criticau, dar acum toți și-au adus aminte de casă, toți vor acasă”. În cadrul unui briefing din 02.11.2020, după primul tur de scrutin al alegerilor prezidențiale a vehiculat afirmații care au atras reacții hotărâte din partea diasporei: „Noi toți am remarcat că diaspora a fost foarte activă la aceste alegeri și putem spune în mod real că diaspora reprezintă un electoral paralel al Republicii Moldova. Acest electorat are propria viziune și propriile preferințe politice și, în mare parte, acestea se află în disonanță cu preferințele populației majoritare care locuiește și muncește acasă”. A doua zi, la 03.11.2020, într-o conferință de presă de la sediul PSRM, Igor Dodon a precizat: „Dar ea (diaspora) locuiește acolo. Noi le-am dat dreptul de vot și asta e bine, e corect. Dar care vot trebuie să fie decisiv? Noi, care locuim în Republica Moldova sau cei care de zeci de ani nu au fost în Republica Moldova? Poate nici nu vor să vină”.

Menționăm că discursul public și politic al partidelor a cunoscut numeroase transformări de-a lungul anilor (retorică și stil declarativ, populism, demagogie sau discurs ideologic, stil

combativ și acuzații reciproce). Timp de un deceniu, în perioada 1995-2005, în spațiul public a predominat atenția asupra valurilor de emigrație (în mare parte, migrație de muncă și, în special, migrație ilegală) și impactul acestora asupra societății (socio-economic și demografic: remitențe, copii și bătrâni rămași singuri în urma migrației, scăderea numărului copiilor în școli și a numărului studenților din instituțiile superioare de învățământ, deficit de forță de muncă pe piața muncii). În mare parte, atenția partidelor de stânga era îndreptată spre migrații aflați în Federația Rusă, fiind considerată țara cu cel mai mare număr de migrați moldoveni. Acest subiect a fost exploatat în special în perioadele electorale. Din perioada 2009-2012 (în ritmuri mult mai accelerate după 2015), noile tendințe de emigrație a cetățenilor moldoveni (schimbarea țării de destinație), în special spre țările nordice, creșterea numărului votanților peste hotare au reorientat atenția opiniei publice și a partidelor politice. Odată cu participarea considerabilă la vot a cetățenilor moldoveni aflați peste hotare, atenția autorităților politice s-a concentrat, în dialogul politic cu diaspora, pe chestiuni privind participarea politică, asigurarea dreptului la vot, organizarea unui număr mai mare de secții de vot peste hotare (și aici a fost nevoie de implicarea activă a Ministerului de Externe în dialogul diplomatic cu autoritățile din țările de reședință).

În general, influența partidelor, dar și interesul lor pentru migrație, au fost reduse, reglementarea politicilor migraționiste fiind asumată de fiecare dată de Guvern. De cele mai multe ori, de regulă în perioadele electorale, discursul partidelor politice din opoziție viza probleme legate de emigrația accelerată a populației, provocată de situația economică dificilă din țară. Documentele de statut ale partidelor, având un caracter specific, foarte rar au inclus unele referințe la migrație sau diasporă. În schimb, în programele lor au fost notate diferite accente. La nivel de tendințe, pe plan regional și internațional, discursul partidelor și abordările din partea autorităților politice s-au reorientat de la problematica migrației spre reprezentanții diasporei și comunitățile cetățenilor moldoveni aflați în străinătate (de la migrație, la transnaționalism și formarea diasporelor). În perioade electorale acest interes crește în intensitate, devine mai activ și mai constant.

Discursul mai mult retoric al partidelor se accentuează în campaniile electorale, iar în funcție de rezultatele alegerilor se schimbă și atitudinea partidelor față de diasporă. Cert este faptul că mai multe partide au elaborat strategii de implicare a reprezentanților diasporei în activitatea politică și au încercat să construiască un dialog mai mult sau mai puțin constant sau „oficial”.

3.3. Participarea tinerilor din diasporă la procesele politice din Republica Moldova: particularități și tendințe

Cultura politică este unul din termenii fundamentali în știința politică, alături de instituții și participare politică, socializare politică și acțiune politică [122]. Participarea politică și cea

electorală, ca expresii ale culturii politice, atrag interesul autorităților centrale și reprezintă obiect de studiu pentru cercetători.

Participarea politică a cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare, alegerile pe care le fac în legătură cu procesele electorale din Republica Moldova reprezintă un aspect actual al cercetărilor în domeniu. În Republica Moldova au fost studiate diferite aspecte ce țin de diasporă și de participarea la procesele electorale, aspecte ce se referă la cultura politică, comportamentul politic și electoral, la activismul civic [21, 40, 47]. A fost cercetat recent comportamentul electoral și participarea tinerilor la alegeri, motivele absenteismului, însă fără a se fi atras atenția prea mult la comportamentul politic al tinerilor votanți din diasporă [173, 179]. Problema poate fi analizată din perspectiva a trei dimensiuni: participarea politică a cetățenilor moldoveni aflați peste hotare (cadrul teoretic, influența asupra proceselor politice din țara de origine și cea de reședință); participarea electorală (de asemenea, activismul civic) și influența acțiunilor guvernării sau ale Legislativului (a unor inițiative politice votate în Parlament) asupra participării diasporei; participarea la vot a tinerilor din diasporă, analiza tendințelor remarcate.

La nivel internațional, dar și național, cadrul teoretic este destul de vast și numeroase cercetări au vizat activismul civic, cultura politică, participarea diasporei în țările de origine, motivele participării sau absenteismului electoratului [63, 64, 73, 78, 89, 112]. În ce privește participarea la procesele electorale a cetățenilor moldoveni aflați peste hotare, această temă a devenit tot mai actuală din 2010, odată cu creșterea bruscă a numărului votanților din afara țării, când la alegerile parlamentare au participat circa 64.200 de cetățeni moldoveni (de cel puțin 4 ori mai mult decât anterior). La scrutinul prezidențial din 2020 numărul votanților peste hotare a fost de circa 263 de mii de persoane. Nivelul înalt al participării electorale a diasporei s-a menținut și în cadrul alegerilor parlamentare anticipate din 2021, numărul votanților fiind de peste 212 mii (cu peste 135 mii mai mult decât la precedentul scrutin parlamentar). Prin urmare, odată cu creșterea ponderii reprezentanților comunităților din străinătate la procesul de vot, odată cu creșterea rolului acestora la alegeri, a crescut rolul politic al diasporei, relevanța și, în același timp, atenția din partea autorităților politice de la Chișinău.

În Republica Moldova s-a pus de multe ori problema introducerii unor modalități alternative de participare la alegeri, care ar viza inclusiv cetățenii aflați peste hotare: votul electronic, votul prin corespondență și votul prin internet. Au fost realizate mai multe cercetări și propuse proiecte-pilot, dar deocamdată aceste teme rămân deschise, nu a fost adoptată vreo decizie de către autoritățile politice. Primele intenții au fost anunțate de Legislativ încă în anul 2008, odată cu aprobarea Concepției sistemului informațional automatizat de stat (SIAS) „Alegeri”, care face referire inclusiv la un decret prezidențial semnat în anul 2004 privind consolidarea societății informaționale (ulterior, în 2005, a fost aprobată o hotărâre de Guvern și o strategie națională în

acest sens, unde se regănesc și o serie de termeni specifici, de ex. document electronic și semnătură digitală).

Aceste inițiative naționale au fost aprobate după ce Republica Moldova a semnat în anul 2002 o declarație de intenție prin care și-a asumat obiectivul de „edificare a unei societăți informaționale”, în conformitate cu prevederile Cartei globale de la Okinawa, din anul 2000. SIAS Alegeri pune accent pe „informatizarea proceselor electorale ca fiind o componentă importantă” a strategiei naționale „Moldova electronică”, pe consolidarea sistemului informațional și prevedea încă în 2008 că „cetățenii, în perspectivă, vor avea posibilitate să voteze la orice secție de votare, independent de amplasarea teritorială a acesteia, inclusiv la secțiile de votare ale misiunilor diplomatice și ale oficiilor consulare ale Republicii Moldova de peste hotare, sau nemijlocit prin intermediul portalului informațional al Comisiei Electorale Centrale, fără prezența personală la secția de votare” [257]. Nici până în prezent nu a fost îndeplinit obiectivul indicat în acel document (desfășurarea alegerilor „complet automatizate”), nefiind soluționate mai multe probleme legate de „fundamentarea unui sistem modern de automatizare a tuturor proceselor electorale, identificarea cetățenilor în sistemul electoral electronic, implementarea totală a procedurii privind semnătura digitală” etc. Într-un studiu de fezabilitate realizat în 2016 este menționat „sprijinul general” din partea partidelor parlamentare pentru identificarea unor soluții alternative de vot, în special pentru cetățenii moldoveni aflați peste hotare, dar și pentru tineri (procentul de participare la vot al acestora fiind de 5%), pentru cei care muncesc în zilele de duminică și sunt lipsiți de dreptul de a-și exprima votul. În studiul respectiv au fost prezentate practicile internaționale privind votul prin internet, cu date despre experiențele Canadei, Norvegiei, Estoniei, Elveției, Australiei etc. Între propunerile realizatorilor studiului s-a menționat votul anticipat și votul la distanță, unele practici fiind acceptate și implementate deja în România (votul prin corespondență, procesul de vot în diasporă desfășurat pe parcursul a 3 zile consecutive – vineri, sâmbătă și duminică, cu posibilitatea extinderii până la ora 24.00, dacă în secțiile de vot mai sunt alegători) [258, 259].

Până la ora actuală, nici Constituția, nici Codul Electoral al Republicii Moldova nu conțin prevederi privind introducerea votului prin internet. Subliniind necesitatea elaborării în Republica Moldova a cadrului juridic și normativ necesar, experții au făcut referire la experiența Estoniei, unde CC a dat o interpretare mai largă a prevederilor constituționale, în contextul introducerii votului la distanță. Implementarea unor metode alternative de vot prezintă mai multe avantaje privind participarea la alegeri și organizarea procesului electoral, dar a trezit și multe controverse, inclusiv privind securizarea datelor, experiența statelor europene fiind relevantă în acest sens.

Părerile privind participarea tinerilor la procesele politice și, în special, la cele electorale, diferă de la abordările privind activismul lor civic și încercările de implicare activă, până la

accentele pe absenteismul lor și lipsa de interes față de scrutinele electorale. Cercetările recente care au analizat percepțiile tinerilor despre politică și procesele electorale, precum și motivele absenteismului lor au relevat o atitudine duală a tinerilor în raport cu viața politică din Republica Moldova: pe de o parte, atitudinea reticentă față de instituțiile politice, dar, pe de altă parte, conștientizând importanța votului lor [173,179, 184].

Ne vom referi, în continuare, la participarea reprezentanților diasporei (prezența la vot) în cadrul alegerilor prezidențiale din Republica Moldova, la cele parlamentare, precum și la ponderea tinerilor de 18-25 de ani printre votanți. Anul 2020 a fost momentul de confirmare a tendințelor înregistrate în diasporă la alegerile prezidențiale din anul 2016 – ceea ce atunci doar se anunța ca tendințe, în 2020 a obținut mai multă greutate / argumentare, s-au consolidat tendințele cu privire la comportamentul politic și electoral al reprezentanților din diasporă. De-a lungul anilor, numărul secțiilor de vot deschise în străinătate a crescut de la 6 secții, în 1994, până la 139, la alegerile prezidențiale din 2020 sau 150 – la scrutinul parlamentar din anul 2021 [261]. În ce privește înregistrarea prealabilă a cetățenilor moldoveni aflați peste hotare au intervenit schimbări: în 2020 pentru prima dată s-au înscris în prealabil în listele alegătorilor aproximativ 59 mii de persoane, în top 5 țări fiind Italia, Marea Britanie, Germania, Rusia, România. La scrutinul din 2021 s-au înregistrat în prealabil 100.050, dintre care 256 – din stânga Nistrului [261]. Ponderea covârșitoare – 99.908 – revine cetățenilor Republicii Moldova stabiliți în străinătate, pe I loc plasându-se cei din Italia, cu circa 22 de mii (urmași de cei din Marea Britanie – peste 16 mii și Germania – peste 14 mii).

În turul I al prezidențialelor din 2020, peste hotare au votat circa 150 de mii de persoane, iar la turul II – circa 263 de mii, cel mai mare număr de votanți înregistrat până în prezent la secțiile de vot din străinătate. Fiecare al 6-lea alegător este din diasporă, după cum titrau știrile din ziua anunțării rezultatelor alegerilor. Mai mult de jumătate din votanții de peste hotare aveau vârsta de 26-40 de ani. În top 5 țări cu cel mai înalt nivel de participare la alegeri au fost Italia, Franța, Marea Britanie, Germania și România. În Italia au votat peste 83 de mii de cetățeni moldoveni (în 2016 erau circa 52 de mii), în Franța – aproximativ 27 de mii (în 2016 au votat puțin peste 11 mii), în Marea Britanie – 26.408 (în 2016 au votat 6 mii), în Germania – peste 24 de mii (în 2016 erau 5.717), În România – 19.530 (în 2016 erau 16.028), în Federația Rusă – peste 14 mii (în 2016 au votat 8.758), în Irlanda – 11.189 (în 2016 erau 3 mii), în SUA – 9.838 (în 2016 au votat 6.815), în Spania – 8.272 (în 2016 au votat 5.050), în Portugalia – 5.847 (în 2016 au votat peste 4 mii) [180].

La capitolul prezența la vot peste hotare a tinerilor și ponderea acestora în numărul votanților există unele diferențe relevante. În general, dintre tinerii de 18 ani au participat la vot circa 50 la sută din cei înscriși în liste sau peste 20 de mii de persoane, care au votat pentru prima dată. În turul I, ponderea celor în vârstă de 18-25 de ani care au participat la vot în Republica

Moldova a fost de 8,8% – au votat circa 121 de mii de persoane sau peste 40% din cei incluși în listele electorale. În turul II al alegerilor, din 15 noiembrie 2020, ponderea acestora a crescut până la 9,3%, numărul celor care au votat fiind de peste 154 de mii (52,2% din cei peste 295 de mii înscriși în listele electorale).

În cazul tinerilor votanți din diasporă, incidența printre alegători crește până la peste 15% (la scrutinul din 2016 a fost chiar de 18%). Peste hotare au votat în primul tur din 2020 circa 23 de mii de tineri de 18-25 de ani, iar în turul II numărul a crescut până la peste 37 de mii (sau 14,1% dintre cei care au votat în străinătate). Din numărul total al cetățenilor moldoveni care s-au prezentat la secțiile de vot, 50,6% sau peste 133 de mii (în I tur - peste 76 de mii) aveau 26-40 de ani, 25,5% sau peste 67 de mii (I tur – circa 36 de mii) aveau 41-55 de ani, 9,4% sau circa 25 de mii (I tur – circa 14 mii) aveau 56-70 de ani, iar 0,34% sau 978 (I tur - 510) aveau vârsta de peste 70 de ani.

Pentru anul 2016 mai sunt câteva date privind participarea pentru prima dată la vot în străinătate a 1 471 de tineri în vârstă de 18 ani – 802 fete și 669 de băieți [181]. De menționat că în 2016 la turul I al scrutinului au participat în total peste 67 de mii de cetățeni aflați peste hotare, iar la turul II – peste 138 de mii.

Analiza numărului de votanți în baza categoriei de vârstă este relevantă nu doar din perspectiva reliefării gradului de activism civic sporit sau a comportamentului politic și electoral. În mare parte, aceste date confirmă structura comunităților etnice ale cetățenilor moldoveni formate peste hotare, o confirmare a mai multor tendințe ale proceselor migraționale care au vizat cetățenii moldoveni de la începutul sec. XXI. De asemenea, sunt notabile diferențele de gen, atunci când analizăm categoriile de vârstă ale celor care s-au prezentat la urne: în cazul tinerilor de 18-25 de ani și a persoanelor de 41-55 de ani există mici diferențe (52%-53% femei la turul I și II de scrutin), doar în cazul celor de 26-40 de ani prevalează numărul bărbaților votanți (44%-46% femei), în rest apar mari diferențe (peste 65%-67%) [180].

Diferențe de gen se reflectă și în cazul secțiilor de vot de peste hotare cu cei mai mulți alegători la urne:

Villeneuve-Saint-Georges, Franța (nr. 343) 4 997 votanți, 59% bărbați

Northampton / Marea Britanie (nr. 397) 4 995 – peste 56% bărbați

Londra / Marea Britanie (nr. 395) 4 992 – peste 56% bărbați

Londra / Marea Britanie (nr. 393) 4 991 – peste 60% bărbați

Paris / Franța (nr. 340) 4 987 – peste 53% bărbați

Berlin / Germania (nr. 348) 4 987 – peste 61% bărbați

Londra / Marea Britanie (nr. 394) 4 987 – peste 58% bărbați

Frankfurt am Main / Germania (nr. 349) 4 986 – peste 60% bărbați

Parma, Italia (nr. 369) 4 985 – 60,75% femei

Montreuil / Franța (nr.344) 4 979 – peste 60% bărbați

În cazul scrutinului din 2016, acest top 10 al secțiilor cu cel mai mare număr de votanți era diferit, dar și atunci în doar 4 cazuri din 10 numărul femeilor care au votat era mai mare decât al bărbaților (la secții de vot din orașele Parma, Verona și Mestre din Italia, precum și la o secție din București, România).

În cadrul alegerilor prezidențiale, candidații electorali care au ieșit în turul II au fost aceeași, cunoscuți publicului din scrutinul din 2016 – lidera PAS Maia Sandu și liderul PSRM Igor Dodon. În 2020, alegerile au fost câștigate însă de Maia Sandu, iar pentru ea și-au dat votul circa 93% din votanții din diasporă sau aproximativ 244 mii de persoane. Igor Dodon a obținut peste hotare doar 7% din sufragii sau circa 18.500 de voturi. La scrutinul anterior, din 2016, Igor Dodon ieșise învingător în cursa pentru Președinție, cu peste 52% din voturile celor care s-au prezentat la urne. La scrutinul prezidențial din 2016, deja numărul votanților peste hotare înregistrase un nivel de neatins până atunci: peste 67 de mii în turul I și circa 138 de mii în turul II. Pentru comparație, la alegerile prezidențiale din 1996 la turul I peste hotare au votat peste 3 mii de cetățeni moldoveni, iar în turul II – circa 4 300.

De regulă, în cadrul scrutinelor prezidențiale numărul celor din diasporă care se prezintă la vot este mai mare decât în timpul alegerilor parlamentare, tendințe verificate deja în Republica Moldova și România. Pentru prima dată, în anul 2010 a fost înregistrat un aflux de votanți în străinătate, cu cetățenia Republicii Moldova. A fost de fapt un an de cotitură în istoria participării diasporei la procesele electorale din Republica Moldova – la secțiile de vot din străinătate au votat 64 de mii de persoane. Numărul cetățenilor moldoveni care au participat la alegerile parlamentare din 2010 a crescut în mai multe țări: peste 28 de mii în Italia, circa 10 mii în România, peste 4 mii în Rusia, peste 3 600 în Portugalia, peste 2 500 în Spania și Grecia, circa 2 250 în Franța etc. Erau primele semnale ale consolidării comunităților cetățenilor moldoveni peste hotare, reorientarea spre alte țări de migrație, emigrația predilectă (a tinerilor) spre țările din centrul și nordul Europei. La scrutinul parlamentar din 2014 numărul celor care au votat peste hotare a fost de peste 73 de mii, iar în 2019 – circa 76 600.

În Republica Moldova au votat la alegerile parlamentare din 2019 doar 8,5% dintre tinerii de 18-25 de ani, practic la același nivel cu cel al persoanelor de peste 70 de ani care s-au prezentat la vot. Dintre tinerii de 18-25 de ani incluși în liste, au votat doar 37,8% [181]. Aproximativ 35.400 de tineri în vârstă de 18 ani au votat pentru prima dată.

Ca să putem analiza, comparativ, ce s-a întâmplat peste hotare – la alegerile parlamentare din februarie din 2019 au votat 76.601 persoane, cu 4 mii mai mult decât la scrutinul din 2014. Voturile au fost înregistrate la cele 3 circumscripții electorale create peste hotare – 64.235 în

circumscripția 50 (țările Europei de Vest), 7.744 în circumscripția 49 (la est de Republica Moldova) și 4.622 în circumscripția 51 (Canada și SUA).

Din numărul total de alegători care au votat în afara țării (76.601), 17,1% sau 13.129 erau tineri de 18-25 de ani, 44,8% sau 34.279 aveau 26-40 de ani, 25,4% sau 19.426 aveau 41-55 de ani, 12,3% sau 9.384 aveau vârsta de 56-70 de ani și 0,5% sau 383 – mai mult de 70 de ani. Ca și decalaje de vârstă, indicator relevant al tendințelor de emigrare, cel mai mare a fost în cazul votanților de 56-70 de ani (67% erau femei), urmat de 41-55 de ani (54,3%). O ușoară diferență fiind la categoria de vârstă 26-40 de ani, unde 43,3 din votanți erau femei, deci prevalează cu 6,3% ponderea bărbaților votanți. Între votanții de 18-25 de ani nu există decalaj de gen, numărul este repartizat echilibrat.

În 2019, la alegerile parlamentare, peste hotare au votat pentru prima dată 2.444 de tineri în vârstă de 18 ani – 41 în SUA și Canada, 171 în Federația Rusă și 2.232 în Vestul Europei. Este relevantă menționarea primelor 10 țări cu cei mai mulți alegători care s-au prezentat la secțiile de votare: Italia cu 27.838, România cu 8.113, Regatul Marii Britanii și Irlandei de Nord cu 6.661, Franța cu 5.983, SUA cu 4.318, Germania cu 3.221, Irlanda cu 2.695, Spania cu 2.624, Israel cu 1.941. Dintre orașele unde la secțiile vot au venit cei mai mulți alegători se numără: Londra cu 3.237 de persoane, Dublin cu 2.505, Parma cu 2.098, Mestre cu 2.057, Padova cu 1.894, Bologna cu 1.838, Verona cu 1.786, Frankfurt cu 1.639, Northampton cu 1.639, Tel Aviv cu 1.622. Acest top arată diferit la alegerile prezidențiale, unde tradițional se prezintă un număr mai mare de alegători, în special în turul II de scrutin [181].

Au fost deschise 85 de secții de vot în 22 de țări europene, cele mai multe în Italia (29), România (12), Franța (7), Portugalia (5), Spania (5), Marea Britanie (5), Germania (4), Irlanda (3), Grecia (2) etc. Lista afișată de CEC cuprinde denumirea țării, orașul, numărul secției de vot și adresa. Lista candidaților electorali, prezentată de CEC, la fel, conține informații despre aceștia – nume / prenume, din partea cărui partid este candidat (sau independent), reședința, funcția, date biografice, declarația de avere și interese personale.

La alegerile parlamentare anticipate din 2021, tot mai multe partide au inclus în liste reprezentanți aflați în străinătate, cetățeni ai Republicii Moldova [261], iar prezența diasporei din Vest în acest scrutin a fost mai evidentă, pe diferite dimensiuni (inclusiv în componența birourilor electorale, în calitate de președinți sau funcționari electorali): comunități online, asociații, partide, organizarea unor evenimente electorale etc. Spre deosebire de diaspora din Est, din Federația Rusă, care s-a limitat la o participare redusă la vot, spre deosebire de perioada 2000-2015, marcată de o participare activă, evidentă, inclusiv la nivelul asociațiilor de migranți. Și la scrutinul parlamentar din 2021 s-au menținut tendințele înregistrate în ultimii 10 ani în spațiul Republicii Moldova – au participat la vot circa 50% din tinerii care au împlinit 18 ani (15.570), înscriși în listele electorale,

iar dintre cei de 18-25 de ani au participat la vot doar 41% sau 8,04% din numărul total al votanților. În diasporă au votat 212.145 de persoane (mai mulți decât la scrutinul parlamentar precedent, însă mai puțini în raport cu prezența la vot la alegerile prezidențiale din 2020). Cei mai activi au fost alegătorii de 26-40 de ani din diasporă (circa 50%), în top 5 țări situându-se Italia, Germania, Marea Britanie, Franța și România [261].

Categoria de vârstă care vizează, în special, tinerii migranți (dar și generațiile secunde) este cea de 18-25 de ani. La alegerile parlamentare din iulie 2021 au votat 25.533 de tineri în vârstă de 18-25 de ani sau 12% din numărul total de votanți din diasporă (peste 212 mii). Prin urmare, în raport cu rezultatele generale privind participarea la vot, la această categorie de vârstă s-a înregistrat o diferență de 4 puncte procentuale (8,04% - în general în Republica Moldova și 12% - tinerii de aceeași vârstă, 18-25 de ani, votanții de peste hotare). O anumită reprezentativitate a tinerilor migranți, din generațiile secunde, se regăsește în categoria de vârstă 26-30 de ani (câteva zeci de persoane). Jumătate din votanții din străinătate aveau vârsta de 26-40 de ani (105.368 de persoane). Dacă analizăm prezența la vot a cetățenilor moldoveni, în top 10 țări, ponderea după gen confirmă tendințele din 2020 – din măcar într-o țară ponderea femeilor nu a depășit-o pe cea a bărbaților (inclusiv Italia, unde peste 60% dintre votanți au fost bărbați). În topul celor 10 secții de vot cu cea mai mare afluență de alegători diferența e echilibrată: în 5 secții predomină prezența bărbaților migranți, iar în altele 5, din Italia, mai multe femei au votat: Bologna, Parma, Verona, Mestre, Padova.

În cadrul sistemului electoral mixt, aplicat în Republica Moldova la scrutinul parlamentar din anul 2019, alegătorii au fost solicitați să își exprime votul și în privința unor deputați pentru diasporă. Alegerea unui deputat care să reprezinte diaspora în Parlament este o practică mai veche în alte țări cu istorii de emigrație a populației, inclusiv în România. În Republica Moldova a fost adoptată pentru prima dată în cadrul alegerilor din februarie 2019 (ulterior legislația electorală a fost modificată), odată cu constituirea celor trei circumscripții în străinătate: 49, 50 și 51. Influența schimbărilor de pe scena politică și a modificării legislației electorale în anul 2018 (introducerea sistemului mixt) asupra participării la vot a cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare a fost evidentă și în cazul participării diasporei la alegerile parlamentare din 2019. Cel mai evident a fost însă la alegerile parlamentare noi din 20 octombrie 2019, pentru desemnarea unui nou deputat (pentru circumscripția 50, Europa de Vest, după ce deputatul ales în februarie 2019, Maia Sandu, lidera PAS, a renunțat la mandatul de deputat pentru a deveni prim-ministru. În raport cu alegerile parlamentare din februarie 2019 prezența la vot a fost foarte scăzută, de circa 9 800 de persoane, față de aproximativ 64 de mii câte au votat în diaspora din Europa de Vest în februarie 2019. Secțiile de vot au fost pustii, dar și interesul față de rezultate a fost la fel. Dacă în februarie membrii secțiilor de vot se grăbeau să anunțe pe rețelele sociale rezultatele votării din orașele/țara

respectivă, odată ce era încheiată numărarea voturilor – erau zeci de astfel de postări și mesaje – în ziua de 20 octombrie 2019 au fost doar 4-5 astfel de mesaje.

În total, la campania electorală din toamna anului 2019 au participat 11 candidați, dintre care 4 erau stabiliți peste hotare – candidata PAS Galina Sajin (Italia), candidatul din partea PUN Dorin Dușciac (Franța), candidatul din partea PLDM Iurie Bojoncă (Italia) și candidatul independent Vasile Calmațui. Dintre cei înregistrați în cursa electorală, 6 au candidat din partea unor partide – Vitalia Pavlicenco, din partea PNL; Anatolie Ursu, candidatul Partidului Popular Românesc; Alexandru Roșco din partea Partidului ”Stânga Europeană”, fost component al grupului „Antifa” (am menționat mai sus Galina Sajin de la PAS, Dorin Dușciac de la PUN și Iurie Bojoncă de la PLDM). Au fost și 5 candidați independenți: avocatul Ion Dron, președintele Centrului de Inițiativă și Monitorizare a Autorităților Publice; jurista Carolina Panico, de la Biroul Național de Statistică; Valentin Haraz, specialist în achiziții de la „Poșta Moldovei”; Ilie Rotaru, ex-procuror și judecător, fost președinte al filialei Biucani, PD; Vasile Calmațui, președintele asociației ”LaParis”.

Înainte de prezentarea scurtă a candidaților stabiliți în diasporă, trebuie să remarcăm tendințele noi înregistrate în anul 2019 – pentru prima dată unii exponenți ai partidelor politice din Chișinău, persoane care nu au avut experiența stabilirii peste hotare, au acumulat numărul necesar de semnături, au fost înregistrați la CEC în calitate de candidați pentru a reprezenta diaspora și au solicitat sprijinul / votul de încredere al cetățenilor moldoveni aflați în străinătate, pentru a-i reprezenta în calitate de deputat în Legislativul de la Chișinău. Și aici ne referim la 4 candidați independenți, dar și la cei înaintați din partea unor partide politice: Vitalia Pavlicenco, Anatolie Ursu și Alexandru Roșco.

Unul din candidații stabiliți de mult timp peste hotare este candidatul din partea PUN, Dorin Dușciac, ex-vice ministru al ecologiei, doctor în fizică, a colaborat cu asociații ale cetățenilor moldoveni din țările europene, contând pe unioniști. Vasile Calmațui este stabilit în Franța din 1993, a devenit cunoscut în urma contestațiilor depuse la CEC. A participat anterior la alegerile parlamentare din februarie 2019, ca și candidat al PL pentru circumscripția 50, iar la alegerile noi din octombrie 2019 a decis să candideze independent. Scriitorul Iurie Bojoncă, stabilit de mulți ani în Italia, a fost candidatul PLDM. Deputatul ales în urma scrutinului din septembrie 2019 a devenit Galina Sajin din partea PAS, care menționa că în a decis „să se implice politic după alegerile prezidențiale din 2016, fiind ferm convinsă că membrii diasporei trebuie să ducă o viață bună și merită să se poată întoarce într-o țară unde există oportunități și beneficiază de siguranța zilei de mâine” („Povestea mea”).

Pentru că ne interesează tinerii migranți vom analiza din această perspectivă programul electoral al Galinei Sajin. Subliniind rolul tinerilor din diasporă, ca „unul dintre cele mai

importante segmente pentru societatea noastră”, afirmă că „este responsabilitatea conducerii să le ofere oportunități de dezvoltare concrete, atât peste hotare, cât și acasă”. „Cei care doresc să se întoarcă în Moldova trebuie susținuți pentru a-și transforma proiectele în realitate, iar cei care își văd viitorul în alte țări trebuie ajutați să se implice de la distanță în reconstrucția țării”, susținea candidata PAS, propunând și o listă de priorități care să fie reflectate în politicile pentru tinerii din diasporă: implicarea la dezvoltarea Republicii Moldova, oportunități pentru angajarea tinerilor reveniți, programe de revenire pentru familii tinere. Programul mai conținea o serie de prevederi legate de serviciile acordate de autorități peste hotare și eliberarea actelor, precum și eventuale oportunități în țara de origine, „crearea condițiilor pentru implicarea de la distanță a diasporei în procesul de luare a deciziilor în țară și procesul de dezvoltare a Republicii Moldova”.

Au fost numeroase reacții în această campanie electorală și acuzații reciproce. Tinerii au fost mai puțin activi decât în februarie 2019. Au fost controversate între candidați pe segmentul de dreapta, socialiștii sau alt partid de stânga nu au avut niciun interes pentru circumscripția 50, în octombrie 2019. O altă tendință este participarea tot mai sigură și tot mai insistentă a reprezentanților diasporei. La alegerile prezidențiale, dar și la cele parlamentare se înregistrează încercări de implicare a bisericii și a comunităților religioase în campaniile electorale, pentru a atrage un număr mai mare de votanți – sunt arhicunoscute imaginile de la protestele organizate în diasporă odată cu vizita ex-candidatului la prezidențialele din 2016, Igor Dodon: răspândirea pliantelor, colectarea semnăturilor, fotografii în biserici, alături de preoți și enoriași etc.

În privința diasporei Republicii Moldova au fost înregistrate anumite particularități privind accesul la informație, specifice în contextul consolidării comunităților din străinătate și a conturării elitelor. În funcție de actualitate/interes/valoare/excelență/infracționalitate etc., și accesul la informații despre diasporă a fost diferit, dar și gradul de interes. Există factori de risc de care trebuie să ținem cont atunci când vorbim despre votul în diasporă și accesul la informație. De-a lungul anilor, accesul la informații a variat de la vid informațional, în anii 2000, până la mărturii și istorii de migrație scrise pe rețelele de socializare. A fost un drum lung până la crearea de punți virtuale datorită internetului și a rețelelor sociale. Aceste punți au fost create încă prin anii 2005-2006 și de jurnaliști, care au adus în atenție, altfel, subiecte sensibile legate de cei plecați (campanii, reportaje, adică ceva mai mult decât informațiile „telegrafice” din presa de peste hotare), urmați de alții, astfel încât s-a ajuns aproape la un gen aparte de jurnalism în Republica Moldova, cum scria portalul mediacritica, dedicat diasporei. Accesul la informații despre diasporă este precar și insuficient. Informația ajunge în spațiul nostru mediatic filtrată, din mai multe motive – ajunge sau doar prin intermediul jurnaliștilor noștri, câte ceva din presa de peste hotare (cazuri de omor, furturi, infracțiuni din Italia și alte țări), tv, agenții de presă sau publicații online, de la autorii blogurilor – sunt câteva care prezintă o bună radiografie a vieții cetățenilor moldoveni peste

hotare (activează în baza unor proiecte, de cele mai multe ori). După o anumită perioadă, se încheie proiectul, după care dispare și entuziasmul, pentru că voluntariatul de acest gen ia mult timp, efort, dar necesită și numeroase cheltuieli. Rețelele sociale, formarea unor comunități pe rețelele de socializare au adus un plus de informație la acest capitol. Perseverența unor tineri migranți de a face jurnalism în diasporă a prezentat mai multe exemple de presă diasporică și activism civic.

În ultimii ani a devenit tot mai evident rolul politic al diasporei în procesele politice și, mai ales, electorale din Republica Moldova. Cei aproximativ 263 de mii de votanți peste hotare, cetățeni moldoveni cu pașapoarte eliberate de autoritățile Republicii Moldova, au reprezentat, la alegerile prezidențiale din toamna anului 2020, surpriza care a depășit orice prognoze.

În același timp, prezentarea la vot a tinerilor moldoveni stabiliți în străinătate a stabilit tot mai clar ponderea lor în contextul diasporei. În cazul tinerilor migranți, a devenit tot mai evidentă participarea politică și participarea electorală. Se conturează tot mai clar rolul generațiilor secunde, pentru că mulți dintre tinerii aflați peste hotare, în special cei de vârstă 18-25 de ani, fie au emigrat la o vârstă fragedă, fie s-au născut peste hotare, prin urmare sunt evidente nu doar manifestări ale activismului civic, participarea în cadrul asociațiilor din diasporă sau la unele manifestări politice sau proteste.

Categoria de vârstă 18-25 de ani, peste hotare, are o pondere de 15-18% printre votanți (la prezidențialele din 2016 și 2020), în timp ce în Republica Moldova e de aproximativ 8-9%. La fel, peste hotare cea mai activă categorie de vârstă a fost cea de 26-40 de ani, iar în Republica Moldova – cea de 56-70 de ani. Aceste date reflectă nu doar activismul civic mai sporit al tinerilor moldoveni stabiliți în străinătate, dar ponderea de fapt mult mai mare a tinerilor printre migrații cu cetățenia Republicii Moldova. Totodată, în mare parte analiza de gen a prezenței la vot a migraților a confirmat schimbările în procesele migraționale care au vizat cetățenii moldoveni: în top 10 țări cu cel mai mare număr de votanți numărul bărbaților depășindu-l pe cel al femeilor (Marea Britanie, Franța, Germania etc.), prezența femeilor la vot fiind mult mai mare doar la secțiunile de vot din Italia.

Participarea activă la vot a fost precedată de ample campanii de informare desfășurate de tinerii din diasporă, pe rețelele sociale și prin intermediul grupurilor informale de tineri, în urma acestor inițiative civice în listele electorale peste hotare s-au înregistrat peste 58.700 de persoane, care a depășit cu mult cifra de 3.55 de mii înregistrați la prezidențialele din 2014. În top 3 țări cele mai active, cu cele mai multe persoane care s-au înregistrat prealabil în listele electorale au fost Italia, Marea Britanie și Germania.

La fel cum se întâmplă și în România, de ex., interesul mai mare al reprezentanților diasporei este mai mare în cazul alegerilor prezidențiale, fapt confirmat de prezența la vot la diferite scrutine electorale.

La alegerile parlamentare din 2019, pentru circumscripțiile de peste hotare au candidat / aspirat și exponenți ai partidelor politice, dar și candidați independenți și au solicitat sprijinul / votul de încredere al cetățenilor moldoveni aflați în străinătate, pentru a-i reprezenta în calitate de deputat în Legislativul de la Chișinău. Tentative de înregistrare a unor astfel de candidați au fost încă în 2016, la alegerile prezidențiale.

Numărul exploziv de peste 263 de mii de cetățeni moldoveni care au votat peste hotare nu doar că a atras atenția publicului și politicului de la Chișinău. Acest număr a răsturnat statisticile și declarațiile oficiale privind numărul cetățenilor moldoveni aflați la muncă în Federația Rusă, prevalența decisivă a acestei țări ca destinație preferată de migrații moldoveni – precum și ponderea vehiculată de 50% din totalul migrațiilor moldoveni în Federația Rusă.

Datele confirmă creșterea masivă și continuă a ritmului de emigrare a populației, în special al tinerilor, un trend de emigrare echilibrată un pic în perioada pandemiei din mai multe motive: restricții impuse la călătoria peste hotare, carantina impusă de multe țări și cerințele de a prezenta testul negativ la COVID-19 la intrarea în țară, dar și consecințele Brexit-ului, care a limitat tendința tinerilor moldoveni de a emigra în această țară care a ieșit recent din componența UE. În 2020 numărul celor care au decis să emigreze a continuat să crească, deși un pic mai conținut.

Numărul mare de cetățeni moldoveni peste hotare are mai multe consecințe vizibile deja - participarea masivă la vot a cetățenilor moldoveni; creșterea volumului remitențelor (excepții scurte perioade din 2020, din cauza pandemiei); s-au dezvoltat și s-au diversificat rețelele de transport internațional al Republicii Moldova (terestru și avia) – noi curse și rute spre mai multe orașe ale lumii, creșterea volumului schimburilor de mărfuri și transporturi; creșterea comunităților peste hotare, s-a dezvoltat și a crescut viața culturală, a crescut numărul evenimentelor culturale, sportive, economice etc. cu participarea cetățenilor moldoveni, la fel și numărul personalităților care s-au afirmat în diferite domenii; a crescut diaspora științifică, numărul profesorilor la diferite instituții universitare și de cercetare din lume. Toate acestea confirmă schimbările care au intervenit în migrația recentă a cetățenilor moldoveni, la început de secol XXI.

3.4. Concluzii la capitolul 3

1. Prezența tot mai evidentă a generațiilor secunde în contextul comunităților cetățenilor moldoveni aflați peste hotare este un indicator relevant al procesului de formare a diasporei Republicii Moldova. Cercetările din ultimii ani denotă un proces de formare în plină ascendență a diasporei Republicii Moldova în țările europene.

2. Reprezentanții noilor generații devin protagoniști ai activităților asociațiilor din diaspora, fondatori ai noilor asociații, parteneri la organizarea evenimentelor desfășurate de

misiunile diplomatice pentru promovarea imaginii Republicii Moldova, parteneri de discuții, colaborări și proiecte cu autoritățile din țara de origine și din țara-gazdă.

3. Prezența peste hotare a generațiilor secunde de migrație are un impact direct asupra dezvoltării relațiilor politice bilaterale ale Republicii Moldova cu țările de reședință ale migranților moldoveni. Este un aspect al migrației externe din Republica Moldova care contribuie la impulsivitatea elaborării/modificării cadrului legislativ și a cadrului de politici.

4. În Republica Moldova, procesul de colaborare dintre instituțiile statului și reprezentanții comunităților de peste hotare s-a axat mai mult pe dialogul cu cetățenii moldoveni din prima generație de migrație, inclusiv la nivelul organizațiilor din diasporă.

5. Rolul instituțiilor politice din Republica Moldova în raport cu generațiile secunde (descendenții cetățenilor moldoveni emigrați) se reliefează mai puțin în procesul de integrare a acestora în țara de reședință. Un rol important îl au în alte situații, inclusiv în cadrul dialogului politic bilateral, la cel mai înalt nivel, unde sunt abordate subiecte legate de minorii moldoveni aflați peste hotare, născuți în Republica Moldova și emigrați pentru reîntregirea familiei sau născuți în țara-gazdă.

6. Participarea tot mai activă a reprezentanților diasporei (inclusiv a tinerilor) la procesele politice și cele electorale din Republica Moldova a provocat un grad mai mare de interes în ultimii ani din partea cercetătorilor moldoveni, dar și a autorităților politice din Republica Moldova (de nivel central și local).

7. Abordările privind migrația și diaspora, în discursul public și cel politic din Republica Moldova, au cunoscut modificări esențiale de-a lungul anilor (nu doar ca și conceptualizare, dar și ca spațiu de discuții). Din partea autorităților politice de la Chișinău și a partidelor a fost notată mai mult o retorică privind emigrația populației, în special în campaniile electorale. În ultimul deceniu, referirile la cetățenii din diaspora au devenit tot mai frecvente.

8. Discursul mai mult retoric al partidelor se accentuează în campaniile electorale, iar în funcție de rezultatele alegerilor se schimbă și atitudinea partidelor față de diasporă. Cert este faptul că mai multe partide au elaborat strategii de implicare a reprezentanților diasporei în activitatea politică și au încercat să construiască un dialog mai mult sau mai puțin constant sau oficial.

9. La nivelul administrației publice locale au apărut mai multe inițiative de implicare a migranților în dezvoltarea localităților de baștină, reprezentanții diasporei fiind considerați agenți activi ai dezvoltării țării de origine. Au fost demarate proiecte de înfrățire a localităților de baștină a migranților cu instituții, sate și orașe din țările-gazdă ale cetățenilor moldoveni stabiliți în străinătate.

10. Intențiile Guvernului de sprijinire a cetățenilor moldoveni reveniți din migrație înregistrează rezultate modeste, deși au fost anunțate mai multe programe guvernamentale cu

scopul de a asigura condiții de reintegrare la revenirea în țară: organizarea unor cursuri de formare profesională, asistența medicală, consultații ale medicilor psihologi, studierea limbii române etc.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În urma unor ample și aprofundate analize a procesului consolidării comunităților cetățenilor originari din Republica Moldova emigrați în Italia, a formării generațiilor secunde, care au fost vizate de politici migraționiste și de integrare în țara de reședință, precum și de politicile statului Republicii Moldova – destinate tinerilor din diasporă, implicării lor active în procesele politice și electorale, dar și în dezvoltarea țării de origine - considerăm scopul cercetării realizat, rezultatele obținute fiind prezentate în următoarele concluzii și recomandări:

Concluzii generale

1. La nivel teoretic, principalele contribuții ale demersului științific constau în aprofundarea cercetărilor (cantitative și calitative) privind aspectele politice ale procesului de integrare peste hotare a cetățenilor moldoveni emigrați; particularitățile constituirii comunităților de migranți din Italia și specificul formării diasporelor din țările UE; participarea tinerilor migranți la procese politice din țara-gazdă și țara de origine, în cadrul asociațiilor din diasporă sau al unor comunități online; în cadrul unor campanii politice sau de voluntariat și activism civic; privind modificarea și completarea de către autoritățile Republicii Moldova a cadrului de politici destinate diasporei, în încercarea de a stabili relații de colaborare durabilă; privind schimbarea discursului politic al autorităților de stat și al partidelor politice față de reprezentanții diasporei. Metodologia cercetării necesită abordarea interdisciplinară a generațiilor secunde, formate în urma proceselor migraționale, care, ca și obiect al cercetării științifice, se regăsește într-o zonă de interferențe a mai multor științe: politologie, sociologie, demografie, economie, psihologie, pedagogie, lingvistică, geografie etc. Sistematizând abordările și teoriile științifice privind implicarea tinerilor în migrație și formarea noilor generații peste hotare conchidem că această multitudine de teorii și opinii, care argumentează diverse aspecte ale procesului, se completează reciproc.

2. Analiza complexă a abordărilor științifice cu privire la generațiile secunde, formate în contextul proceselor migraționale, a relevat carența informațiilor disponibile privind tinerii migranți originari din Republica Moldova, aflați peste hotare; precum și contradicțiile legate de definirea generațiilor secunde (categoriile de vârstă pe care le includ), teoriile și opiniile cercetătorilor cu privire la rolul generațiilor secunde în cadrul transformărilor sociale provocate de migrație, stadiul actual de cercetare a generațiilor secunde, modul în care sunt vizate de politicile migraționiste, de politicile de integrare (în instituții de învățământ, pe piața muncii) și de politicile destinate migranților¹.

---

¹ Cap. 1. Repere istoriografice și conceptual-teoretice privind fenomenele migraționale și generațiile secunde, pp. 12-59.

3. După ce a fost cercetată, în cadrul studiului de față, relevanța generațiilor secunde pentru științele politice, s-a constatat că formarea generațiilor secunde în contextul proceselor migraționale reprezintă un spațiu de cercetare tot mai extins, luând în considerare relația dintre stat (instituțiile de stat, centrale și regionale, cadrul normativ, partide etc.) și migrație, politici și migrație, accesul la cetățenia țării-gazdă, discriminările și inegalitățile de șanse cu care se confruntă migranții și copiii acestora, formarea diasporilor, constituirea unor noi comunități etnice, păstrarea legăturilor cu țara de origine, cultura politică și activismul civic al migranților, participarea politică și cea electorală etc. În acest spațiu de cercetare, trebuie să se țină cont de rolul instituțiilor politice, dar și al administrației publice locale, în procesul de colaborare cu cetățenii moldoveni și descendenții lor din diaspora. Totodată, trebuie să se țină seama de rolul generațiilor secunde la formarea diasporii Republicii Moldova peste hotare².

4. În urma analizei proceselor migraționale care au implicat cetățenii moldoveni au fost subliniate tendințele înregistrate în ultimii ani: înrăutățirea condițiilor pe piața forței de muncă în Italia, lipsa locurilor de muncă sau scăderea nivelului salariilor etc. În plus, liberalizarea regimului de vize pentru călătoria în țările europene au determinat modificări ale traiectoriilor migrației cetățenilor originari din Republica Moldova. A luat amploare migrația circulară, tendința de schimbare a țării de migrație, a crescut mobilitatea internă a migranților și, într-o măsură mai mică, migrația de revenire. În același timp, au devenit vizibile primele semnale ale etapei de stabilizare a comunităților cetățenilor moldoveni din Italia, după o perioadă de migrație de 25 de ani: a sporit numărul copiilor cetățenilor moldoveni aflați peste hotare, inclusiv al celor născuți în țara-gazdă, numărul migranților care obțin cetățenia țării de reședință în urma naturalizării (după cel puțin 10 ani de aflare legală pe teritoriul Italiei), a crescut numărul permiselor de ședere acordate pentru reîntregirea familiei în raport cu cele pe motiv de muncă, dar și rolul asociațiilor active din țările de reședință a migranților³.

5. În urma cercetării particularităților procesului de integrare a copiilor moldoveni din Italia, s-a constatat rolul important al acestora în cadrul comunităților cetățenilor moldoveni, ca factor de stimulare a contactelor migranților cu instituțiile statului. Politica integrării copiilor migranților, implementată de Italia, a stimulat înregistrarea acestora în școli și grădinițe indiferent de statutul legal al părinților migranți și perioada în care minorii intrau pe teritoriul Italiei. O serie de aspecte au avut diferite implicații, politice sau sociale⁴.

---

² Cap. 1; 1.3. Cercetarea generațiilor secunde în cadrul științelor politice, pp. 47-60.

³ Cap. 2. Particularitățile procesului de integrare în Italia a cetățenilor moldoveni emigrați și a generațiilor secunde, pp. 61-113.

⁴ Cap. 2; 2.3. Politici și practici de reglementare a procesului de integrare a cetățenilor Republicii Moldova emigrați în Italia, pp. 99-113.

6. În urma studiului organizațiilor din diasporă, a implicării tinerilor din generațiile secunde în activitatea acestora, ca manifestări ale participării și activismului civic, s-a constatat că prezența copiilor migranților a reorientat, în timp, prioritățile mediului asociativ, spre respectarea drepturilor migranților și a asigurării unor șanse egale, în societatea țării-gazdă⁵.

7. Ca rezultat al cercetării gradului de participare a cetățenilor din cadrul asociațiilor migranților moldoveni din diaspora, s-a constatat rolul activ al acestora, tendința de a deveni parteneri ai ambasadelor și consulatelor Republicii Moldova peste hotare în diverse proiecte și inițiative politice, sociale sau culturale, protagoniști ai evenimentelor sociale și culturale desfășurate în țările de reședință. Cetățenii moldoveni emigrați devin treptat parteneri în dialogul politic, social, cultural dintre țara de origine și țara-gazdă, precum și parteneri în cadrul cercetărilor științifice care au loc peste hotare – o mare parte din cercetările pe teren desfășurate de experți în domeniul migrației din Republica Moldova, care au avut loc până în prezent în diferite țări, au implicat organizațiile din diasporă. Capacitatea Republicii Moldova de a construi relații cu diaspora și de a valorifica potențialul uman impresionant de care dispune peste hotare va fi determinantă pentru stabilirea unor relații de colaborare de durată. Pentru a argumenta demersul științific a fost analizată politica Republicii Moldova în domeniul diasporei (cadru normativ și instituțional); discursurile liderilor politici privind migrația și diaspora (abordări prezentate în programele partidelor politice și ale candidaților electorali); participarea cetățenilor moldoveni din diasporă la alegerile din Republica Moldova⁶.

8. În urma cercetării politicilor aplicate pe piața muncii din Italia, în raport cu migrații, au fost evidențiate dificultățile pe care le înfruntă migrații pe piața muncii. S-a stabilit că, în cazul cetățenilor moldoveni din Italia, în special în cazul femeilor și al tinerilor, se atestă un risc considerabil de irosire a potențialului migranților, cauza fiind specificul pieței de muncă din Italia: migrații cu un nivel superior de educație își pierd calificarea și competențele profesionale, ca urmare a ocupării lor preponderent în activități necalificate. Faptul că doar un procent foarte mic din migrații reușesc să obțină un loc de muncă conform pregătirii profesionale, ceilalți fiind nevoiți să accepte un statut social defavorabil, acutizează vulnerabilitatea situației persoanelor cu un înalt grad de calificare, plecate la muncă în străinătate. Migrații cu studii superioare au totuși mai multe șanse la angajare și rămân fără muncă o perioadă mai mică de timp în raport cu migrații

---

⁵ Cap. 2; 2.2. Evoluția generațiilor secunde și implicarea în cadrul organizațiilor din diasporă – manifestări ale participării și activismului civic, pp. 79-113.

⁶ Cap. 3. Rolul instituțiilor politice în procesul de colaborare cu cetățenii emigrați din Republica Moldova și cu generațiile secunde, pp. 114-153.

cu studii medii. Formarea competențelor, abilitarea tinerilor pentru piața muncii este un pas extrem de important spre o integrare reușită⁷.

9. În urma studierii fenomenului minorilor străini neînsoțiți - care a reprezentat o componentă a proceselor migraționale (numit adesea „fața invizibilă a migrației”) și a vizat în mod direct Republica Moldova, s-a stabilit că această categorie de copii migranți a fost cea mai vulnerabilă. În contextul abordării complexe a problemei, este necesară colaborarea politică bilaterală între statele de origine și cele de destinație, la diferite etape ale examinării cazurilor minorilor neînsoțiți⁸.

10. Analizând rolul important pe care îl are mass-media în reflectarea problematicii migrației, dar și la integrarea migranților, am constatat că ziarele și revistele publicate peste hotare, fondate de cetățenii moldoveni emigrați, aduc o valoare în plus mass-mediei din Republica Moldova, ca sursă de informare și de documentare privind realitățile din țările-gazdă și situația celor emigrați. Acest fenomen reprezintă un aspect specific al unor procese socio-culturale care se desfășoară în prezent peste hotare, cu diferite caracteristici la diverse etape ale procesului de integrare a cetățenilor moldoveni emigrați. În urma cercetării, au fost determinate modalitățile de reflectare a situației migranților, în încercarea lor de a deveni o punte de legătură între comunitățile formate în țara gazdă, dar și cu țara de origine.

În baza rezultatelor obținute în urma studierii generațiilor secunde ale cetățenilor moldoveni din Italia, propunem unele **recomandări** care pot contribui la îmbunătățirea situației în domeniul de cercetare și pot reprezenta un punct de reper pentru ulterioare studii și cercetări.

Pentru instituțiile responsabile de politica destinată diasporei (MAEIE, misiunile diplomatice din străinătate, BRD)

1. Crearea și menținerea unor colaborări de durată cu reprezentanții comunităților cetățenilor moldoveni din diasporă; asigurarea și facilitarea dreptului la vot a cetățenilor originari din Republica Moldova, prin introducerea votului electronic sau a votului prin corespondență;
2. Abordarea, în cadrul dialogului politic bilateral, a unor subiecte legate de situația copiilor cetățenilor moldoveni din Italia; delegarea unor responsabilități ce țin de situația copiilor aflați în străinătate către un responsabil din misiunile diplomatice ale Republicii Moldova, aflate în țările cu un număr mare de cetățeni moldoveni;
3. Continuarea programelor educaționale destinate copiilor migranților: de studiere a limbii române, a istoriei și culturii naționale; cu scopul de a stimula o eventuală revenire în țara

---

⁷ Cap. 2; 2.3. Politici și practici de reglementare a procesului de integrare a cetățenilor Republicii Moldova emigrați în Italia, pp. 99-113.

⁸ Cap. 2; 2.3. Politici și practici de reglementare a procesului de integrare a cetățenilor Republicii Moldova emigrați în Italia, pp. 99-113.

- de baștină. Consolidarea centrelor educaționale care activează peste hotare, dotarea lor cu materiale didactice (curricula, ghid, manual); sprijinirea pe termen lung (consultanță, patronajul unor evenimente sau concursuri desfășurate în diasporă etc.); recunoașterea de către Ministerul Educației, Culturii și Cercetării a studiilor pe care le fac la aceste centre copiii cetățenilor moldoveni; crearea unor centre similare și în alte regiuni, orașe, țări cu o densitate sporită a prezenței cetățenilor moldoveni;
4. Continuarea negocierilor cu țările interesate în vederea semnării acordurilor de recunoaștere a actelor de studii, ceea ce va duce la o integrare mai bună a migranților moldoveni pe piața muncii, conform pregătirii lor profesionale; în pofida acordurilor semnate cu diferite țări cu privire la recunoașterea diplomelor de studii, mulți migranți întâmplină dificultăți la angajarea pe piața muncii în conformitate cu pregătirea profesională; prin urmare, este necesară continuarea dialogului politic la această temă;
  5. Problema nerecunoașterii în Republica Moldova a studiilor și calificărilor obținute de cetățenii moldoveni peste hotare este, de asemenea, o problemă care pune piedici în procesul de revenire de peste hotare a migranților; se recomandă crearea unor oportunități de recunoaștere a studiilor și competențelor dobândite de persoanele care au avut experiență de muncă peste hotare;
  6. Continuarea eforturilor de negociere a acordurilor internaționale privind securitatea socială și asigurarea cu pensii a cetățenilor moldoveni care muncesc peste hotare;
  7. Asigurarea colectării unor date statistice privind reintegrarea în grădinițele, școlile și universitățile din Republica Moldova a copiilor cu experiență de migrație; soluționarea problemelor cu care se confruntă la înscrierea în instituțiile de învățământ din Republica Moldova a copiilor care revin cu părinții lor din străinătate: crearea unor condiții de readaptare lingvistică, socială, psihologică; sprijinirea prin măsuri concrete și eficiente a integrării în instituțiile de învățământ a copiilor reveniți din migrație, pentru a evita situațiile de eșec al reintegrării și, prin urmare, emigrarea definitivă a familiei; este esențială asigurarea accesului la informații, respectarea dreptului acestor copii la educație și instruire, stabilirea unui mecanism de facilitare a procesului de integrare;
  8. Continuarea inițiativelor de cercetare și de elaborare a lucrărilor de cartografiere, cu accent pe prezența peste hotare a copiilor moldoveni;

Pentru instituțiile responsabile de gestionarea politicilor de integrare (Italia)

1. Implementarea politicilor astfel încât să fie asigurată integrarea copiilor originari din alte țări în clase cu copii de vârsta lor sau cel puțin apropiați ca vârstă, pentru că înscrierea în clase cu colegi cu 2-3 ani mai mici sau chiar mai mult riscă să ducă la abandon școlar, după

- cum am argumentat în lucrare în baza situației unor adolescenți care au emigrat în Italia; factorii de risc persistă în special în cazul adolescenților integrați în școlile rurale;
2. Aplicarea în continuare a unor măsuri concrete de prevenire a discriminării în școli, pe bază de origine etnică, pe bază de gen sau apartenență religioasă; deși situația s-a îmbunătățit în ultimii ani, minorii migranți au fost nevoiți să suporte numeroase cazuri de discriminare sau etichetări;

Pentru cercetări ulterioare propunem:

Generațiile secunde prezintă un complex de problematici, ce comportă un spațiu de cercetare amplu și multidimensional, necesită demersuri științifice aprofundate, în diferite domenii: politologie, sociologie, economie, pedagogie, lingvistică, medicină etc. Nu au putut fi întreprinse toate în lucrarea de față, din cauza limitelor de spațiu, a dificultăților obținerii informațiilor necesare etc. Prin urmare, ne propunem pe viitor să aprofundăm aceste cercetări, în Italia și în alte țări unde se află un număr mare de cetățeni moldoveni: Federația Rusă, Spania, Portugalia, Grecia, Marea Britanie, Irlanda etc. Aceste studii ar putea fi utilizate la dezvoltarea cadrului de politici în domeniu. Rezultatele cercetării ar putea fi utile, de asemenea, la studierea proceselor actuale socio-politice legate de diaspora și participarea la vot a cetățenilor emigrați.

BIBLIOGRAFIE

În limba română:

1. ALMOND, G. A. Știința politică: istoria disciplinei. In: GOODIN, R. E., KLINGERMAN, H.-D. *Manual de știință politică*. Iași: Polirom, 2005, pp. 60-97. ISBN 973-681-802-0.
2. ARSENI, A., RUSANDU, I. Probleme actuale ale legislației electorale a Republicii Moldova: dimensiuni politico-juridice. In: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. 2019, nr. 1(179), pp. 192-202. ISSN 1957-2294.
3. BALAN, E. Fenomenul etnic și migrația în viziune relațională: provocări și consecințe. In: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. 2019, nr. 3(181), pp. 60-68. ISSN 1957-2294.
4. BALAN, E. Socializarea politică: abordări conceptuale. In: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. 2009, nr. 3(151), pp. 65-71. ISSN 1957-2294.
5. BECIU, C. Diaspora și experiența transnațională. Practici de mediatizare în presa românească. In: *Revista de Sociologie*, nr. 1-2, 2012, pp. 49-66. ISSN 1584-0050.
6. BECIU, C. Reprezentarea mediatică a diasporei în context electoral: identități discursive și forme de angajament. In: *Revista română de sociologie*, serie nouă, anul XXVII, nr. 3-4, p. 243-260, București, 2016. ISSN 1224-9262.
7. BUCIUCIANU-VRABIE, M. Copiii rămași singuri acasă în urma migrației părinților: riscuri și realități. In: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, nr. 1, 2011, pp. 169-178. ISSN 1857-2294.
8. CHEIANU-ANDREI, D. *Cartografierea Diasporei moldovenești în Italia, Portugalia, Franța și regatul Unit al Marii Britanii*. Chișinău, OIM, 2013. 140 p.
9. CHEIANU-ANDREI, D. *Necesitățile specifice ale copiilor și vârstnicilor lăsați fără îngrijirea membrilor de familie plecați la muncă peste hotare*. Chișinău, 2011. 251 p. ISBN 978-9975-71-124-1.
10. DABIJA, I. Identitatea generației a doua de imigranți români din Spania. Studiu de caz. In: *Meridian critic*, nr. 1, vol. 26, 2016, pp. 399-422. ISSN 2069-6787.
11. DELEU, E. ***Generații secunde de migrație: cazul Republicii Moldova***. Chișinău: ICJP, 2017. 343 p. ISBN 978-9975-53-776-6.
12. DE ZWAGER, N., SINȚOV, R. *Inovație în migrația circulară: Migrație și dezvoltare în Moldova*. Chișinău, 2014. 124 p. ISBN 978-9975-66-429-5.
13. DULSCHI, S. Migrație și politici migraționiste: o provocare pentru administrația publică. În: *Teoria și practica administrării publice / Materialele conferinței științifico-practice*

- internaționale. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2019, pp. 252-257. ISBN 978-9975-3240-4-5.
14. FILIPOV, I. Viziuni asupra migrației în programele electorale ale partidelor politice din Republica Moldova. In: *Buletinul științific al Universității de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul*, nr.2 (6), 2017, pp. 51-58. ISSN 2345-1858.
  15. FISICHELLA, D. *Știința politică: Probleme, concepte, teorii* (trad. și postfață de V. Moraru). Iași: Polirom, 2007. 408 p. ISBN 978-973-46-0107-3.
  16. GAGAUZ, O. (coord.) *Populația Republicii Moldova la 30 de ani de la independență: provocări principale și politici necesare*. Chișinău: INCE. 2021. 168 p. ISBN 978-9975-89-249-0.
  17. IAȚCO, M. O analiză asupra varietății de abordare a termenului „diaspora”. In: *Teoria și practica administrării publice / Materialele conferinței științifico-practice internaționale*. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2018, pp. 201-204. ISBN 978-9975-3019-7-8.
  18. LAZARIUC, C. Copiii migranților: cauza emigrării și / sau motivația reîntoarcerii. În: *Moldoscopie (Probleme de analiză politică)*. Nr.3 (LVIII), 2012. Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2012, pp. 51-71. ISSN 2587-4063.
  19. LUECKE, M., MAHMOOD, T. O., STEINMAYR, A. *Migrația forței de muncă și remitențele în Moldova: Avântul a luat sfârșit?* Chișinău, OIM, 2009. 57 p. ISBN 978-92-9068-523-4.
  20. MATEI, C. (coord.) *Impactul migrației populației asupra situației demografice din Republica Moldova*. Chișinău: editura ASEM, 2006. 176 p. ISBN 978-9975-75-342-5.
  21. MOȘNEAGA, V. (coord.) *Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine*. / Materialele conferinței științifice internaționale. Chișinău, 21 decembrie 2017. Organizația Internațională pentru Migrație, Misiunea în Moldova, 2018. 594 p.
  22. MOȘNEAGA, V. (coord.) *Politici și practici ale reglementării migrației în contextul provocărilor moderne*. / Materialele conferinței științifice internaționale. Chișinău, 27 ianuarie 2017. Organizația Internațională pentru Migrație, Misiunea în Moldova, 2017. 284 p.
  23. MOȘNEAGA, V. *Cartografierea Diasporei moldovenești în Germania, Marea Britanie, Israel, Italia, Portugalia și Rusia*. Chișinău, 2017, 204 p. ISBN 978-9975-4469-9-0.
  24. MOȘNEAGA, V. *Migrație și dezvoltare: Aspecte politico-juridice*. Chișinău, OIM, 2017, 117 p. ISBN 978-9975-89-075-5.

25. MOȘNEAGA, V., RUSU, R. Formarea diasporei moldovenești peste hotare: esența și specificul. In: *Moldoscopie (Probleme de analiză politică)*. Nr.1 (XXXX), 2007. Chișinău: CEP USM, 2007, pp. 11-17. ISSN 2587-4063.
26. MOȘNEAGA, V., MORARU, V., RUSNAC, Gh., ȚURCAN, V. *Fațetele unui proces: migrația forței de muncă din Republica Moldova în Italia*. Chișinău: Editerra-Prim srl, 2011. 263 p. ISBN 978-9975-4126-6-7.
27. MOȘNEAGA, V., RUSNAC, Gh., ȚURCAN, V. *Republica Moldova în contextul migrațiilor: Lista bibliografică (1990-2012)*. Chișinău, 2013. 215 p. ISBN 978-9975-53-203-7.
28. MORARU, V. Migrația în contextul globalizării. In: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. 2018, nr. 1(176), pp. 20-30. ISSN 1957-2294.
29. MORARU, V. (coord.) *Brain Drain: cazul Republicii Moldova*. Chișinău, 2011, 260 p. ISBN 978-9975-57-015-2.
30. MORARU, V. (coord.) *Republica Moldova: provocările migrației*. Chișinău: Știința, 2010. 147 p. ISBN 978-9975-67-744-8.
31. MORARU, V. (coord.) *Migrație, Diaspora, Dezvoltare: noi provocări și perspective*. Chișinău, 2016. 306 p. ISBN 978-9975-57-218-7.
32. MORARU, V., DELEU, E. **Generații secunde de migrație: implicații politice și sociale (cazul cetățenilor moldoveni din Italia)**. In: *Moldoscopie (Probleme de analiză politică)*, nr. 4 (LXXV), 2016, pp. 92-107. ISSN 2587-4063.
33. NIESSEN, J., HUDDLESTON, T. *Manual privind integrarea pentru factorii de decizie politică și practicieni*, ediția a III-a. Direcția Generală Justiție, Libertate și Securitate a Comisiei Europene. Luxembourg, 2010. 182 p. ISBN 978-92-79-13527-9.
34. OROZCO, M. *Perspective privind includerea migrației în dezvoltare: oportunități de utilizare eficientă a remitențelor pentru Moldova*. Chișinău, OIM, 2007. 112 p.
35. PÂRȚAC, Gr. Fenomenul socializării politice și provocările migrației ilegale. In: MOȘNEAGA, V. (coord.) *Politici și practici ale reglementării migrației în contextul provocărilor moderne*. Chișinău: OIM, 2017, pp. 97-100.
36. POALELUNGI, O. Particularități de integrare socială a copiilor imigranților moldoveni în țara gazdă: cazul Italia. In: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, nr. 2, 2012, pp. 142-152. ISSN 1857-2294.
37. POALELUNGI, O. Particularități de integrare a copiilor imigranților moldoveni în societatea gazdă. Cazul Federația Rusă. In: *Moldoscopie (Probleme de analiză politică)*. Nr.3 (LVIII), 2012. Chișinău: USM, USPÉE, AMSP, 2012, pp. 96-105. 199 p. ISSN 2587-4063.

38. *Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2008-2013*. Chișinău, 2015, 123 p. ISBN 978-92-9068-714-6.
39. PUTINĂ, N. Participarea diasporelor la procesul politic din statul de origine: abordare electorală. In: MOȘNEAGA, V. (coord.) *Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine*. Conferința științifică internațională. Chișinău, 21 decembrie 2017. OIM, 2018, pp. 132-143.
40. PUTINĂ, N. Impactul comunităților diasporale asupra procesului politic în statele de origine. In: MOȘNEAGA, V. (coord.) *Politici și practici ale reglementării migrației în contextul provocărilor moderne*. Chișinău: OIM, 2017, pp. 227-230.
41. RADU, M. Politica și practica privind integrarea imigranților și refugiaților în statele europene. In: *Revista Calitatea vieții*, XVII, nr. 3-4, 2006, pp. 319-341. ISSN 1018-0839.
42. RAICU, E. Reglementarea juridică și rolul autorităților publice în domeniul migrației. In: MOȘNEAGA, V. (coord.) *Politici și practici ale reglementării migrației în contextul provocărilor moderne* (OIM). Chișinău, 2017, pp. 154-159.
43. ROLER, M. Conceptualizarea termenului și fenomenului diasporei. In: *Moldoscopie (Probleme de analiză politică)*. Nr.1 (LVI), 2012. Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2012, pp. 110-119. ISSN 2587-4063.
44. RUSNAC, Gh., MOȘNEAGA, V. Din agenda de lucru a Ambasadei Republicii Moldova în Italia (2008-2011). Chișinău, 2015. 207 p. ISBN 978-9975-53-561-8.
45. RUSU, R. Diaspora / subiect sau obiect politic? In: MOȘNEAGA, V. (coord.) *Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine*. Conferința științifică internațională. Chișinău, 21 decembrie 2017, OIM, 2018, pp. 297-304.
46. RUSU, R. Provocări în menținerea relațiilor între diasporă și țara de origine. In: *Teoria și practica administrării publice / Materialele conferinței științifico-practice internaționale*. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2019, pp. 247-251. ISBN 978-9975-3240-4-5.
47. RUSU, R. Aspecte teoretice privind implicarea diasporei în țara de origine. In: *Teoria și practica administrării publice / Materialele conferinței științifico-practice internaționale*. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2018, pp. 197-200. ISBN 978-9975-3019-7-8.
48. SANDU, D. *Lumile sociale ale migrației românești peste hotare*. Iași: Polirom, 2010. 229 p. 978-973-46-1650-3
49. SCHWARTZ, R. *Analiza legăturii între comunitățile moldovenești de peste hotare (CMH) și Moldova*. OIM. Chișinău, 2007. 41 p.

50. SOLOMON, C. Contribuția administrației publice la reglementarea proceselor migraționale din Republica Moldova. In: *Teoria și practica administrării publice / Materialele conferinței științifico-practice internaționale*. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2019, pp. 15-23. ISBN 978-9975-3240-4-5.
51. SOLOMON, C. Aspecte ale culturii politice în Republica Moldova în perioada de tranziție. În: *Moldoscopie (probleme de analiză politică)*. Partea XVII. CAPTES. Chișinău, 2001, pp. 162-174. 200 p. ISSN 2587-4063.
52. STAN, V., TRIBOI, L. Socializarea politică în familie în contextul proceselor migrației din Republica Moldova. In: *Teoria și practica administrării publice*. 20 mai 2013, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Academia de Administrare Publică, 2013, pp. 116-119. ISBN 978-9975-4241-5-8.
53. STĂNICĂ, S. Diaspora și fenomenul de „Brain Drain”. In: *Revista de sociologie*, serie nouă, anul XXIV, nr. 5–6. București, 2013, pp. 387-401. ISSN 1224-9262.
54. SVETLICINĂI, R. Experiența internațională și practicile implementate în Republica Moldova privind strategiile de reîntoarcere și reintegrare a migranților de muncă. In: *Moldoscopie (Probleme de analiză politică)*. Nr.2 (LVII), 2012. Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2012, pp. 42-58. 203 p. ISSN 2587-4063.
55. TĂRĂȚĂ, O., IAȚCO, M. Percepțiile migranților moldoveni despre incluziune și migrare în spațiul european. In: *Teoria și practica administrării publice*, Chișinău, 2016, pp. 140-143. ISBN 978-9975-3019-6-1.
56. VACULOVSKI, D. *Migrație și Dezvoltare: Aspecte socioeconomice*. Chișinău, OIM, 2017. 226 p. ISBN 978-9975-89-074-8.
57. VACULOVSKI, D. Fenomenul migrației forței de muncă: Moldova în perioada actuală. In: *Moldoscopie (probleme de analiză politică)*. Partea XVI. USM. Chișinău, 2001, pp. 138-147. ISSN 2587-4063.
58. VARZARI, P. Istoria politică a Republicii Moldova. Note de curs. Chișinău: Pontos, 2019, 200 p. ISBN 978-9975-72-343-5.
59. VARZARI, P., TĂBĂRȚĂ, S. Cultura politică în societățile postcomuniste: realități și perspective. In: *Moldoscopie*. 2001, nr. 2(16), pp. 175-187. ISSN 1812-2566.
60. VARZARI, V., TEJADA, G., PORCESCU, S., BOLAY, J.-C. (coord.) *Migrația înalt calificată și inițiativele pentru dezvoltare: cazul Republicii Moldova și al țărilor din Europa de Sud-Est*. Chișinău: Impressum S.R.L., 2014. 156 p. ISBN 978-9975-4215-9-1.

În limba engleză:

61. ALBA, R., NEE, V. Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration. In: *International Migration Review*, vol. 31(4), 1997, pp. 826-874. ISSN 01979183.

62. ALGAN, Y., DUSTMANN, C., GLITZ, A., MANNING, A. The Economic Situation of First and Second-Generation Immigrants in France, Germany and the United Kingdom. In: *The Economic Journal*, vol. 120, nr. 542, 2010, pp. 4-30. ISSN 1468-0297.
63. ALMOND, G. A., VERBA, S. *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Sage Publications, 1989. ISBN 978-0803935587.
64. BÄCK, H., SOININEN, M. Immigrants in the Political Process. In: *Scandinavian Political Studies*, vol. 21, 1998, pp. 29-50. ISSN 1467-9477.
65. BAUBÖCK, R. (coord.) *Migration and Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation*. (IMISCOE Reports). Amsterdam: Amsterdam Univ. Press, 2006. 128 p. ISBN 978-9053-56888-0.
66. BAUBÖCK, R. Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism. In: *International Migration Review*, 2003, 37(3), pp. 700-723. ISSN 01979183.
67. BAUBÖCK, R., FAIST, T. (coord.) *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods* (IMISCOE Research). Amsterdam: Amsterdam Univ. Press, 2010. 353 p. ISBN 978-90-8964-238-7.
68. BOLZMAN, C, BERNARDI, L., LE GOFF, J. M. (coord.) *Situating Children of Migrants across Borders and Origins: a Methodological Overview*. Springer, Life Course Research and Social Policies, Vol. 7, 2017. 287 p. ISBN 978-9402411393.
69. BRUBAKER, R. The 'diaspora' diaspora. In: *Ethnic and Racial Studies*, vol. 28, nr. 1, 2005, pp. 1-19. ISSN 1466-4356.
70. CASTLES, S. *Migration, Citizenship and Identity: Select Essays*. Northampton, SUA: Edgar Elgar Publishing, 2017. 448 p. ISBN 978-1-78536-099-2.
71. CASTLES, S. Understanding Global Migration: a Social Transformation Perspective. In: AMELINA, A., HORVATH, K., MEEUS, B. (coord.) *An Antology of Migration and Social Transformation: European Perspectives*. London: Springer, 2016, pp. 19-42. ISBN 978-3-319-23665-0.
72. CASTLES, S., DE HAAS, H., MILLER, M. J. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. ediția a V-a, London: Palgrave Macmillan, 2014. 382 p. ISBN 978-1-4625-1311-6.
73. CHUI, T.W.L., CURTIS, J. E., LAMBERT, R. D. Immigrant background and political participation: Examining generational patterns. In: *Canadian Journal of Sociology*, vol. 16, nr. 4, 1991, pp. 375-396. ISSN 0318-6431.
74. COHEN, R. *Global Diasporas. An Introduction* (second edition). Routledge, London and New York, 2008. 219 p. ISBN 978-0415435505.

75. COHEN, R. (coord.) *Migration, Diasporas and Transnationalism*. Cheltenham, UK, Brookfield, US: Edward Elgar Publishing Company, 1999. 663 p. 978-1858988696.
76. COHEN, R. (coord.) *Theories of Migration*. Cheltenham, UK, Brookfield, US: Edward Elgar Publishing Company, 1996. 512 p 978-1858980010.
77. COHEN, R. (coord.) *The Sociology of Migration*. Cheltenham, UK, Brookfield, US: Edward Elgar Publishing Company, 1996. 544 p. ISBN 978-1858980003.
78. CONWAY, M. M. *Political Participation in the United States*. Third Edition. Washington: CQPress, 2000. 229 p. ISBN 0-87187-792-9.
79. CRUL, M., SCHNEIDER, J., LELIE, F. (coord.) *The European Second Generation Compared: Does the Integration Context Matter?* IMISCOE Research: Amsterdam University Press, 2012. 416 p. ISBN 978-90-8964-443-5.
80. CRUL, M., SCHNEIDER, J., LELIE, F. *Super-diversity. A new perspective on integration*. Amsterdam: University Press, 2013. 110 p. ISBN 978-90-9659-733-8.
81. CRUL, M., VERMEULEN, H. The Second Generation in Europe. In: *International Migration Review*, vol. 37, nr. 4, 2003, pp. 965-986. ISSN 0197-9183.
82. DE HASS, H. The Internal Dynamics of Migration Processes: A Theoretical Inquiry. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 36, 2010, pp. 1587-1617. ISSN 1469-9451.
83. DUCU, V. Romanian Children in Multiple Worlds. In: Ducu V. (coord.) *Romanian Transnational Families: Gender, Family, Practicies and Difference*. Palgrave Macmillan, 2018, pp. 59-80. ISBN 978-3-319-90242-5.
84. DUSTMANN, C., FRATTINI, T., LANZARA, G. Educational Achievement of Second-Generation Immigrants: An International Comparison. In: *Economic Policy* (Centre for Economic Policy Research, London), vol. 27, nr. 69, 2011, pp. 143-185. ISSN 1468-0327.
85. ENTZINGER, H. Immigrants' political and social participation in the integration process. In: *Political and social participation of immigrants through consultative bodies*. Council of Europe: Strasbourg, 1999, p. 9-40. ISBN 92-871-3891-5.
86. GAGAUZ, O., TABAC, T. Migration from Moldova: Trajectories and Implications for the Country of Origin. In: *Societies and Political Orders in Transition*. 2020, nr. 1, pp. 143-168. ISSN 2511-2201.
87. GANS, H. Second Generation Decline: Scenarios for the Economic and Ethnic Futures of the Post-1965 American Immigrants, In: *Ethnic and Racial Studies*, 1992, vol. 15, nr. 2, pp. 173-192. ISBN 1466-4356.
88. GUARNIZO, L. E., PORTES, A., HALLER, W. Assimilation and Transnationalism: Determinants of Transnational Political Action among Contemporary Migrants. In:

- American Journal of Sociology*, vol. 108, nr. 6 (May 2003), pp. 1211-1248. ISSN 0002-9602.
89. HINGER, S., SCHWEITZER, R. (coord.) *Politics of (Dis)Integration*. IMISCOE Research Series. Springer, 2020. 217 p. ISBN 978-3-030-25088-1.
  90. JUST, A., ANDERSON, C. J. *Immigrants, citizenship and political action in Europe*. In: *British Journal of Political Science*, 42(3), 2012, pp. 481–509. ISSN 1469-2112.
  91. KASINITZ, Ph., MOLLENKOPF, J., WATERS, M. C., HOLDAWAY, G. *Inheriting the City: the Children of Immigrants come on Age*. Russel Sage Foundation: New York, 2008. 419 p. ISBN 978-0-87154-478-0.
  92. KIRSZBAUM, Th., BRINBAUM, Y., SIMON, P., GEZER, E. *The children of immigrants in France: The emergence of a second generation*. Innocenti working paper, no 2009-13, Florence, UNICEF Innocenti Research Centre. 56 p. ISSN 1014-7837.
  93. LA BARBERA, M.C. (coord.) *Identity and Migration in Europe: Multidisciplinary Perspectives*. Springer, 2015, 270 p. ISBN 978-3-319-10126-2.
  94. MARCU, S. From the Marginal Immigrant to the Mobile Citizen: Reconstruction of Identity of Romanian Migrants in Spain. In: *Population Space and Place*, nr. 21, 2015, pp. 506-517. ISSN 1544-8444.
  95. MASSEY, D. S., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUCI, A., PELLEGRINO, A., TAYLOR, J. E. *World in Motion. Understanding International Migration at the End of Millenium*. Oxford: Clarendon Press, 1998. 362 p. ISBN 978-0199282760.
  96. MOSNEAGA, V. Moldova: Emigration And Diaspora. In: *CARIM-East Regional Migration Report: Eastern Europe*. European University Institute. Fiesole: 2013, pp. 365-374. 482 p.
  97. NAIL, T. *The Figure of the Migrant*. Stanford: Stanford University Press, 2015. 312 p. ISBN 978-0804796583.
  98. OPRUNENCO, A. Migration Issue in Programs and Platforms of Political Parties in Moldova. In: *CARIM-East Regional Migration Report: Eastern Europe*. European University Institute. Fiesole: 2013, pp. 389-394. 482 p.
  99. PIORE, M. *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge University Press, 1979. 238 p. ISBN 978-0-521-22452-9.
  100. PORTES, A. (coord.) *The New Second Generaton*. New York: Russell Sage Foundation, 1996, 246 p. ISBN 0-87154-683-3.
  101. PORTES, A., FERNANDEZ-KELLY, P., HALLER, W. The Adaptation of the Immigrant Second Generation in America: Theoretical Overview and Recent Evidence. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2009, 35(7), pp. 1077–1104. ISSN 1469-9451.

102. PORTES, A., ZHOU, M. The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants. In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 530, 1993, pp.74-96. ISSN 1552-3349.
103. RAMAKRISHNAN, S. K., ESPENSHADE, T. J. Immigrant Incorporation and Political Participation in the United States. In: *International Migration Review*, vol. 35, nr. 3, 2001, pp. 870-909. ISSN 0197-9183.
104. RUMBAUT, E. G. Ages, Life Stages, and Generational Cohorts: Decomposing the Immigrant First and Second Generations in the United States. In: *International Migration Review*, vol. 30, nr.3, 2004, pp. 1160-1205. ISSN 0197-9183.
105. RUMBAUT, R. G. Assimilation and its discontents: between rhetoric and reality. In: *International Migration Review*, nr. 4, 1997, pp. 923-960. ISSN 0197-9183.
106. RUMBAUT, R. G. The Coming of the Second Generation: Immigration and Ethnic Mobility in Southern California. In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2008, pp. 196-326. ISSN1552-3349.
107. RUSU, R. The impact of Diaspora on political processes in Republic of Moldova. In: *Administrarea publică*, nr. 4, 2012, pp. 103-110. ISSN 1813-8489.
108. SHEFFER, G. *Diaspora politics: at home abroad*. Cambridge University Press, 2003. 290 p. 978-0521009874.
109. SCHNEIDER, J., CRUL, M. Comparative Integration Context Theory: Participation and Belonging in New Diverse European Cities. In: *Ethnic and Racial Studies*, 33 (07), 2010, pp.1249-1268. ISSN 1466-4356.
110. SCHILLER, N. G., BASCH, L., BLANC SZANTON, C. From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. In: *Anthropological Quarterly*, 1995, vol. 68, nr. 1, pp. 48–63. ISSN 1534-1518.
111. SUÁREZ-OROZCO, M. (coord.) *Humanitarianism and Mass Migration: Confronting the World Crisis*. Oakland: University of California Press, 2019. 416 p. ISBN 978-0520297128.
112. TRIANDAFYLLIDOU, A. (coord) *Handbook on Migration and Globalisation.*, Cheltenham, UK, Northampton, USA: Edward Elgar Publishing, 2018. 512 p. ISBN 978-1-78536-750-2.
113. VERBA, S., SCHLOZMAN, K. L., BRADY, H., NIE, N. H. Citizen Activity: Who Participates? What Do They Say? In: *The American Political Science Review*, vol. 87, nr. 2, 1993, pp. 303-318. ISSN 1537-5943.
114. VERTOVEC, S. Transnationalism and identity. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2001, vol. 27, nr. 4, pp. 573–582. ISSN 1469-9451.

115. VERTOVEC, S., COHEN, R. (coord.) *Migration, Diasporas and Transnationalism*. International Library of studies of migration: Edward Elgar Publishing, 1999. 658 p. ISBN 978-1- 85898- 869-1.
116. WARNER, W.L., SROLE, L. *The Social Systems of American Ethnic Groups*. New Haven: Yale University Press, 1945.
117. ZHOU, M. Growing Up American: The Challenge Confronting Immigrant Children and Children of Immigrants. In: *Annual Review of Sociology*, vol. 23, 1997, pp. 63-95. ISSN 1545-2115.
118. ZHOU, M. Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation. In: *International Migration Review*, 31 (4), 1997, pp. 975-1008. ISSN 0197-9183.

În limba rusă:

119. АЛЕКСАНДРОВ Д. А., ИВАНЮШИНА В. А., КОСТЕНКО В.В., САВЕЛЬЕВА С. С., ТЕНИШЕВА К.А. *Положение детей мигрантов в Санкт-Петербурге*. М.: Детский фонд ООН-ЮНИСЕФ, 2011. 166 p. ISBN 978-5-9903016-5-8.
120. АКИФЬЕВА Р.Н. Дети и родители-мигранты в Санкт-Петербурге: несогласованные линии поведения. In: *Этнографическое обозрение*, 2015, № 5, pp. 117-134. ISSN 0869-5415.
121. БАРАЗГОВА Е. С., ВАНДЫШЕВ М.Н., ЛИХАЧЕВА Л.С. Противоречия в формировании социокультурной идентичности детей трансграничных мигрантов. In: *Известия Уральского государственного университета*, 2010, № 1(72), С. 229-240. ISSN 2227-2283.
122. БЛАЖКО В. Миграция в современном политическом процессе Республики Молдовы: проблемы и тенденции. In: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. 2018, nr. 1(176), pp. 44-49. ISSN 1957-2294.
123. БРАГА Л. Политическая культура в Республике Молдова. Chișinău, 2020. 336 с. ISBN 979-9975-151-10-8.
124. ВАРШАВЕР Е. А., РОЧЕВА А. Л., ИВАНОВА Н. С. Второе поколение мигрантов в России в возрасте 18–30 лет: характеристики структурной интеграции. *Social Policy and Sociology*, Nr. 16 (5), pp. 63-72, 2018. ISSN 2227-6017.
125. ВАРШАВЕР Е. А., РОЧЕВА А. Л. Сообщества мигрантов в Москве: механизмы возникновения, функционирования и поддержания. In: «НЛО», 2014, Nr. 3 (127). ISSN 2309-9968.

126. ВАРШАВЕР Е. А., РОЧЕВА А. Л. Интеграция мигрантов: что это и какую роль в ее осуществлении может играть государство. In: Журнал исследований социальной политики. 2016, vol. 14, Nr. 3, pp. 315-330. ISSN 17-27-0634.
127. ВОРОНИНА Н.А. Законодательство об адаптации и интеграции мигрантов в Российской Федерации: тенденции развития. In: Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2019, Nr. 3 (83). С. 63-82. ISSN 2071-8384.
128. ДРОЗДОВА Ю.А. Социальный ресурс национальных диаспор в адаптации и интеграции мигрантов в полиэтничном регионе. In: Мониторинг общественного мнения: Экономические и социальные перемены. 2017. № 6. С. 82-96. ISSN 2219-5467.
129. ЕВСТИГНЕЕВА Е. Влияние миграционных процессов и диаспоры на процесс политической социализации граждан Республики Молдова. În: Moşneaga V. (coord.) Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine. Chișinău: OIM, 2017, pp. 204-208.
130. КОСТЕНКО В. В. Теории миграции: от ассимиляции к транснационализму. In: Журнал социологии и социальной антропологии, Nr. 3, 2014, pp. 62-76. ISSN 1029-8053.
131. КОСТЕНКО В.В. Об исследовании детей мигрантов. In: Demoscope, weekly, 2011. ISSN 1726-2887.
132. ЛОШКАРЁВ И.Д. Роль диаспор в современной мировой политике. Вестник МГИМО-Университета. 2015; Nr. 2 (41), pp. 127-133. ISSN 2541-9099
133. МАЛАХОВ В.С. Интеграция мигрантов: Концепции и практики, Москва, 2015. 272 p. ISBN 978-5244011746.
134. МАКАРОВ А.Я. Особенности этнокультурной адаптации детей мигрантов в московских школах. In: Социологические исследования. 2010, № 8, С. 94-101. ISSN 0132-1625.
135. МОЛОДИКОВА И.Н., ЛЯЛИНА А.В., ЕМЕЛЬЯНОВА Л.Л. Взаимодействие с диаспорами и диаспоральными организациями как ключ к успешной политике интеграции мигрантов в ЕС. In: Балтийский регион. 2018. Т. 10, №3. С. 58-79. ISSN 2310-0532.
136. МОШНЕАГА В. Ассоциация молдавской диаспоры: общее и особенное в формировании и функционировании (по результатам социологического исследования в 6 странах). În: Moşneaga V. (coord.) Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine. Chișinău: OIM, 2017, pp. 250-268.

137. МОШНЯГА В. Современный финансово-экономический кризис и проблемы возвращения и реинтеграции молдавских трудовых мигрантов. In: *Moldoscopie (probleme de analiză politică)*. Nr.3 (LIV), 2011. Chișinău: USM, AMSP, 2011, с.139-177. 205 с. ISSN 2587-4063.
138. МОШНЯГА В., ЦУРКАН В. Миграция и интеграция: молдавские трудовые мигранты в Европейском Союзе. În: *Moldoscopie (probleme de analiză politică)*. Nr. 4 (LIX), 2012. Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2012, с.111-148. 198 с. ISSN 2587-4063.
139. МОШНЯГА В., КРАУЗЕ А., КОМАН А., РУСНАК Г. Трудовая миграция в Республике Молдова: нормативно-правовая база и практика регулирования. In: *Moldoscopie (probleme de analiză politică)*, XIII, Chișinău, 2000, с. 145-160. ISSN 2587-4063.
140. **МОРАРУ В.; ДЕЛЕУ Е. Роль вторых поколений миграции в формировании диаспоры Республики Молдова политические и социальные последствия. In: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*. 2018, nr. 2 (177), pp. 25-30. ISSN 1957-2294.**
141. МОРАРУ В., МОШНЯГА В., РУСНАК Г. Маятник миграции. Институт Европейской Интеграции и Политических НАУК АН Молдовы. Кишинев, 2012. 200 р. ISBN: 978-9975-57-025-1.
142. МУКОМЕЛЬ В. Адаптация и интеграция мигрантов: методологические подходы к оценке результативности и роль принимающего общества. In: *Россия реформирующаяся: Ежегодник [сборник научных статей] / отв. ред. М. К. Горшков; Институт социологии РАН. Москва: Новый хронограф, 2016. С. 411-467. ISBN 978-5-94881-353-0.*
143. МУКОМЕЛЬ В. И. Молдавские мигранты в России: отношение к институтам диаспоры в контексте структуры идентичностей. In: Мошнеага В. (коорд.) *Диаспоры в современном мире: региональный контекст и потенциал для устойчивого развития стран происхождения. Международная научная конференция, Кишинэу, 21 декабря 2017 г. - Международная Организация по Миграции, Миссия в Молдову, 2018, стр. 269-277.*
144. МУКОМЕЛЬ В. Особенности адаптации и интеграции детей мигрантов - представителей „полуторного поколения”. In: *Известия Иркутского государственного университета*, Nr. 2 (11), 2013, pp. 192-209. ISSN. 2541-8785.
145. ЗАСЫПКИН В. П., ЗБОРОВСКИЙ Г. Е., ШУКЛИНА Е. А.. Проблемы обучения и адаптации детей мигрантов в цифрах и диалогах. Ханты-Мансийск: Издательский дом «Новости Югры», 2012. 212 р. ISBN 978-5-4422-0030-0.

146. ЗБОРОВСКИЙ Г. Е., ШУКЛИНА Е. А., ЗАСЫПКИН В. П. Образовательные и адаптационные практики детей мигрантов в условиях межнациональной интолерантности. In: Известия Уральского федерального университета, 2015, Nr. 1 (135), pp. 70-83. ISSN 2227-2283.
147. ЯРЫЧЕВ Н.У. Гражданская активность в стратегии аккультурации и социализации поколений. In: Наука, Искусство, Культура, Nr. 3 (7) 2015, pp. 109-119. ISSN 2305-5499.
148. ЦУРКАН В., МОШНЕАГА В., МОШНЕАГА Г. Транснациональная деятельность и практика молдавских мигрантов. În: Moşneaga V. (coord.) Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine. Chișinău: OIM, 2017, pp. 174-186.

În limba italiană:

149. AMBROSINI, M. *Sociologia delle migrazioni* (seconda edizione). Bologna: Il Mulino, 2005. 335 p. ISBN 978-88-15-23252-6.
150. AMBROSINI, M., MOLINA, S. *Seconde generazioni: un'introduzione dell'immigrazione in Italia*. Torino: Fondazione Giovanni Agnelli, 2004. 208 p. ISBN 978-8878601758.
151. BARBAGLI, M., SCHMOLL, C. (coord.) *Stranieri in Italia*. Bologna: Il Mulino, 2008. 339 p. ISBN 978-8815150059.
152. BOERCHI, D. La scelta scolastica degli studenti immigrati di seconda generazione. In: *International journal of migration studies*. Studi Emigrazione, vol. LI, nr. 195, 2014. Roma: CSER, 2014, pp. 427-444. 544 p. ISSN 0039-2936.
153. CERAVOLO, F.A., MOLINA S. Dieci anni di seconde generazioni in Italia. In: *Quaderni di Sociologia*, n. 63, 2013, pp. 9-34. ISSN 2421-5848.
154. CODINI, E. La condizione giuridica dei figli dei migranti nei paesi dell'Unione europea: il caso italiano. In: *International journal of migration studies*. Studi Emigrazione, vol. LI, nr. 195, 2014. Roma: CSER, 2014, pp. 362-377. 544 p. ISSN 0039-2936.
155. COLOMBO, A., SCIORTINO, G. *Gli immigrati in Italia. Assimilati o esclusi: gli immigrati, gli italiani, le politiche*. Bologna: Il Mulino, 2004. 132 p. ISBN 88-15-09792-9.
156. DECIMO, F., SCIORTINO, G., *Stranieri in Italia. Reti di Migranti*. Bologna: Il Mulino, 2006. 345 p. ISBN 978-8815110213.
157. DELEU, E. *Al di fuori della legalità: Minori moldavi non accompagnati in Italia*. Villanova di Guidonia: Aletti Editore, 2017. 120 p.

158. DELEU, E. **I migranti moldavi in Italia e a Roma.** In: *Osservatorio Romano sulle Migrazioni: Quinto rapporto.* Roma: Edizioni IDOS, 2009, pp.199-208. 431 p.
159. FALTERI, P., GIACALONE, F. Migranti involontari. Giovani „stranieri” tra percorsi urbani e aule scolastiche. Perugia: Morlacchi Editore, 2011. 399 p. ISBN 978-88-6074-411-1.
160. PAVESI, N. Giovani immigrati di seconda generazione e comportamenti devianti: spunti di riflessione dalla letteratura sociologica. In: *International journal of migration studies.* Studi Emigrazione, vol. LI, nr. 195, 2014. Roma: CSER, 2014, pp. 455-471. 544 p. ISSN 0039-2936.
161. QUEIROLO PALMAS, L. *Prove di seconde generazione: giovani di origine immigrata tra scuole e spazi urbani.* Milano: FrancoAngeli, 2006. 208 p. ISBN 978-8846475930.
162. RICUCCI, R. *Italiani a metà: Giovani stranieri crescono.* Bologna: Il Mulino, 2010. 228 p. ISBN 978-88-15-13726-5.
163. SAYAD, A. *La doppia assenza. Dalle illusioni dell'emigrato alle sofferenze dell'immigrato.* Milano: Raffaelle Cortina, 2002. 402 p.
164. SKODA, A. VALTOLINA, G. La sfida delle seconde generazioni. In: *International journal of migration studies. Studi Emigrazione.* Studi Emigrazione, nr. 195, Roma: Cser, 2014. 544 p. ISSN 0039-2936.
165. SKODA, A. Dinamiche psico-sociali nelle relazioni familiari dei minori in emigrazione. In: *International journal of migration studies.* Studi Emigrazione, vol. LI, nr. 195, 2014. Roma: CSER, 2014, pp. 378-402. ISSN 0039-2936.
166. WIHTOL DE WENDEN, C. Giovani di seconda generazione: il caso francese. In: AMBROSINI, M., MOLINA, S. *Seconde generazioni. Un'introduzione al futuro dell'immigrazione in Italia.* Torino: Edizione Giovanni Agnelli, 2004, pp. 107-128. ISBN 978-8878601758.
167. VITALI, G., FILIPPI, M., MIRON, D. Imprenditori moldavi in Italia. In: MORARU, V. (coord.) *Migrație, Diaspora, Dezvoltare: noi provocări și perspective.* Chișinău: ICJP, 2016, pp. 143-159. 306 p. ISBN 978-9975-57-218-7.

În limba franceză:

168. BRUTEL, C. Être né en France d'un parent immigré: Une population diverse reflétant l'histoire des flux migratoires. In: Insee Première, 2017. 4 p. ISSN 1997-3192.
169. ICHOU, M., GOUJON, A. Le niveau d'instruction des immigrés: varié et souvent plus élevé que dans les pays d'origine. In: Population et Société (Institut national d'études démographiques), nr. 541, 2017. 3 p. ISSN 0184-7783.

170. LEVEAU, R., WIHTOL DE WENDEN C. La deuxième générations. In: Pouvoir, Revue française d'études constitutionnelles et politiques, nr.47, 47 - L'immigration, 1988, pp. 61-73. ISSN 2101-0390.
171. SAYAD, A. Des illusions de l'emigré aux suffrances de l'immigré. Paris: Points, 2014. 560 p. 978-2020385961.
172. SAYAD, A. L'écoles e les enfants de l'immigration. Paris: Seuil, 2014. 235 p. 978-2-02-111295-5.

Surse electronice:

173. BECIU, C., CIOCEA, M., MĂDROANE, I. D., CĂRLAN, A., DOLEA, A. *Diaspora în sfera politico-mediatică din România. De la eveniment la construcția mediatică a problemelor publice*. Raport de cercetare [online]. Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării (UEFISCDI), 2016. 85 p. [citată 04.03.2021] Disponibil: <http://codipo.ro/dox/Raport2016Rom.pdf>
174. BORCOI, M., BERBECA, V. *Problemele (ne)participării tinerilor la vot* [online], 2020. 21 p. [citată 04.02.2021] Disponibil http://viitorul.org/files/library/Problemele%20neparticiparii%20tinerilor%20la%20vot_Borcoi_Berbeca_RO.pdf
175. CBS AXA. *Conștiința cetățenească în Moldova* [online]. PNUD, 2016 [citată 04.03.2021]. Disponibil <http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/brief%20civic%20citizenry%20romanian.pdf>
176. *Concluziile Consiliului European privind migrația* [online], iulie 2018. [citată 02.11.2020] Disponibil <http://www.consilium.europa.eu/media/35954/28-euco-final-conclusions-ro.pdf>
177. DELEU, E. *Imaginea femeii migrante în mass-media din Republica Moldova și Italia* [online]. [citată 10.05.2018] Disponibil <http://www.platzforma.md/arhive/36727>
178. GAGAUZ, O., PENINA, O., TABAC, T. *Barometrul demografic: Impactul crizelor economice asupra proceselor demografice* [online]. Chișinău: Centrul de Cercetări Demografice al INCE, nr. 1, 2016 [citată 14.10.2019]. Disponibil: https://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Barometru%20Demografic_1_Impactul%20crizelor%20asupra%20populatiei_2016.pdf
179. MECEȘAN, D. *Sindromul Italia* [online]. [citată 06.01.2021] Disponibil <https://www.scena9.ro/article/sindromul-italia-imigranti>

180. *Participarea – element al democrației. 5 proiecte de cercetare în domeniul electoral* [online]. Centrul de Instruire Continuă în Domeniul Electoral (CICDE), Chișinău, 2019 [citată 06.01.2021]. 170 p. Disponibil https://cicde.md/media/files/files/5_studii_cicde_9_9720911.pdf
181. Raport CEC. *Alegeri prezidențiale 2020* [online]. *Analiza de gen*. [citată 22.02.2021] Disponibil https://a.cec.md/storage/ckfinder/files/Analiza%20de%20gen-Preziden%C8%9Biale%202020_web_RO.pdf
182. Raport CEC. *Alegerile prezidențiale 2016* [online]. *Perspectiva de gen*. [citată 04.03.2021] Disponibil [https://a.cec.md/storage/old_site_files/files/files/studii_analiza/Infographics_2017_UNDP_RO_EN_July%20%202017\(1\).pdf](https://a.cec.md/storage/old_site_files/files/files/studii_analiza/Infographics_2017_UNDP_RO_EN_July%20%202017(1).pdf)
183. Raport CEC. *Alegeri parlamentare 2019* [online]. *Analiza de gen*. [citată 23.03.2021] Disponibil [https://a.cec.md/storage/ckfinder/files/Gender%2520Profile%2520Parliamentary%25202019%2520-%2520print%2520\(RO\).pdf](https://a.cec.md/storage/ckfinder/files/Gender%2520Profile%2520Parliamentary%25202019%2520-%2520print%2520(RO).pdf)
184. SANDU, D. *Modernizarea României fără diaspora este imposibilă* [online]. [citată 04.04.2021] Disponibil <http://revistasinteza.ro/modernizarea-romaniei-fara-diaspora-e-imposibila/>
185. BOLOGAN, M., ATEȘ, V. *Studiu privind atitudinea tinerilor din Republica Moldova față de procesul electoral* [online], 2017. 90 p. [citată 13.10.2020] Disponibil https://prodem.md/wp-content/uploads/2020/10/Studiu_AtitudineaTinerilor_ro1.pdf
186. ADAMSON, G. *Immigrants and Political Participation – Background, Theory, and Empirical Suggestions* [online], 2007. 49 p. [citată 05.02.2021] Disponibil https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/221-Immigrants_and_political_participation_2006.pdf
187. BANULESCU-BOGDAN, N., BENTON, M., FRATZKE, S. *Coronavirus is not a migration problem* [online]. [citată 22.06.2021] Disponibil <https://www.migrationpolicy.org/news/coronavirus-not-a-migration-problem>
188. BARTRAM, D. *Political Integration of Immigrants: Insights from Comparing to Stayers, Not Only to Natives*. [online] / Presented in session: “Researching migrants’ well-being” at the 3rd International ESS Conference, 13-15th July 2016, Lausanne, Switzerland [citată 11.08.2020]. Disponibil https://www.europeansocialsurvey.org/docs/about/conference/BARTRAM_Political-integration-of-immigrants.pdf

189. BEVELANDER, P., SPANG, M. *From Aliens to Citizens: The Political Incorporation of Immigrants* [online]. Discussion Paper Nr. 7920, 2014, 58 p. [citat 06.11.2019] Disponibil <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/93349/1/dp7920.pdf>
190. BOYENSEN, H. H. The Growth of the Modern Language Question in Great Britain and America during the Last Half a Century. In: *Modern Language Association of America. Proceedings*, Vol. 1, Proceedings at New York [online], December 29, 30, 1884 (1884), pp. 34-38 [citat 04.10.2019]. Disponibil <http://www.jstor.org/stable/455989>
191. CABOT LODGE, H. Lynch Law and Unrestricted Immigration. In: *The North American Review* [online], Vol. 152, nr. 414, 1891, pp. 602-612, University of Northern Iowa [citat 04.10.2019]. Disponibil https://www.jstor.org/stable/25102181?seq=1#metadata_info_tab_contents
192. CHAUDRY, A., FORTUNY, K. *Children of Immigrants: The Changing face of Metropolitan America* [online]. Washington: The Urban Institute, 2011, 14 p. [citat 04.03.2019]. Disponibil <https://www.urban.org/sites/default/files/publication/26641/412435-Children-of-Immigrants-The-Changing-Face-of-Metropolitan-America.PDF>
193. COHEN, R. *Mobility after COVID-19: From „globubble” to „slowbubble”* [online]. [citat 14.11.2020]. Disponibil <https://www.mmg.mpg.de/589404/blog-cohen-mobility>
194. DANCYGIER, R. M. *Culture, Context, and the Political Incorporation of Immigrant-Origin Groups in Europe* [online]. 2013, pp. 119-136. [citat 04.10.2019]. Disponibil https://www.princeton.edu/system/files/research/documents/dancygier_culture_context_and_the_political_incorporation_of_immigrant_origin_groups_in_europe.pdf
195. DE HAAS, H. *Engaging Diasporas: How governments and development agencies can support diaspora involvement in the development of origin countries* [online]. University of Oxford: International Migration Institute, 2006, 112 p. [citat 04.10.2019]. <https://heindehaas.files.wordpress.com/2015/05/2006-engaging-diasporas.pdf>
196. DODGE, D. K. Scandinavian Studies in the United States [online]. In: *Science*, vol. 9, nr. 223 (May 13, 1887), pp. 476-478 [citat 04.10.2019]. Disponibil <https://www.jstor.org/stable/pdf/1762164.pdf?refreqid=excelsior%3Ad2947858a225c48649298414310bfd77>
197. EGGE, A. E. Scandinavian Studies in the United States. In: *Modern Language Notes*, Vol. 3, Nr. 3 [online] (Mar., 1888), pp. 66-68. [citat 04.10.2019]. Disponibil <http://www.jstor.org/stable/2918350>
198. EUROSTAT. *First and second-generation immigrants - a statistical overview* [online]. [citat 04.10.2017]. Disponibil

- https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=First_and_second-generation_immigrants_-_a_statistical_overview
199. EUROSTAT. *Migrant population characteristics: Second generation immigrants in the EU generally well integrated into the labour market... and have high educational attainment* [online]. Nr. 213/2016 [citat 04.10.2017]. Disponibil <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7724025/3-28102016-BP-EN.pdf/6e144b14-d5e1-499e-a271-2d70a10ed6fe>
200. FAIST, T. *The Transnational Social Spaces of Migration*. In: Center of Migration, Citizenship and Development. Arbeitspapiere-Working Papers [online]. Nr. 10, 2006. 8 p. [citat 17.07.2020]. Disponibil [https://www.uni-bielefeld.de/\(de\)/soz/ab6/ag_faist/downloads/workingpaper_10.pdf](https://www.uni-bielefeld.de/(de)/soz/ab6/ag_faist/downloads/workingpaper_10.pdf)
201. HALL, P. F. Immigration and the Educational Test [online]. In: *The North American Review*, Vol. 165, Nr. 491 (Oct., 1897), pp. 393-402 [citat 04.09.2019]. Disponibil <http://www.jstor.org/stable/25118890>
202. HAPGOOD, H. *The spirit of the Getto* [online], 1967 (I ediție în 1902). [citat 04.09.2019] Disponibil <https://sjsu.edu/people/victoria.harrison/courses/JWSS111/s1/Hapgood.pdf>
203. KALLAS, K. *Citizenship and political rights during an era of migration* [online]. [citat 04.09.2019]. Disponibil <https://2017.inimareng.ee/en/immigration-and-integration/citizenship-and-political-rights-during-an-era-of-migration/>
204. MAKARYAN, S. *Migration Rhetoric in Political Party Programs: Comparative Review of Case-Studies of Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova, Russia and Ukraine* [online]. CARIM-East RR 2013/28, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI) [online]: European University Institute, 2013. 19 p. [citat 03.11.2021] Disponibil <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.991.8877&rep=rep1&type=pdf>
205. *Pathways to Success for Second Generation Migrants* [online]. [citat 12.05.2019] Disponibil <https://erc.europa.eu/projects-figures/stories/pathways-success-second-generation-migrants>
206. Pew Research Center. *Second-Generation Americans: A Portrait of the Adult Children of Immigrants* [online], 2013. 130 p. [citat 04.11.2019] Disponibil https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/3/2013/02/FINAL_immigrant_generations_report_2-7-13.pdf

207. SCHNEIDER, J. *First/Second Generation Immigrants* [online]. NESET II ad hoc question No. 4/2016, 15 p. [citat 08.02.2017] Disponibil https://nesetweb.eu/wp-content/uploads/2019/06/NESET2_AHQ4.pdf
208. SENNER, J. H. Immigration from Italy. In: *The North American Review*, vol. 162, nr. 475 Jun., 1896 [online], pp. 649-657. [citat 04.11.2019] Disponibil <https://www.jstor.org/stable/25118655>
209. VERTOVEC, S. *The Political Importance of Diasporas*. In: Centre on Migration, Policy and Society, Working Paper nr. 13 [online], University of Oxford, 2005, pp. 1-12 [citat 03.11.2021]. Disponibil https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/WP-2005-013-Vertovec_Political_Importance_Diasporas.pdf
210. VERTOVEC, S. *Low-skilled migrants after COVID-19. Singapore futures?* [online] [citat 03.11.2020] Disponibil <https://www.mmg.mpg.de/566264/blog-vertovec-covid>
211. АЛЕКСАНДРОВ Д. А., БАРАНОВА В., ИВАНЮШИНА В. А. *Дети и родители-мигранты во взаимодействии с российской школой: предварительные результаты и перспективы исследований* [online]. 27 p. [citat 18.10.2020] Disponibil <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/37mltzezt3/direct/75823588.pdf>
212. *Ассимиляция мигрантов мешает их нелегальность* [online]. [citat 03.11.2021] Disponibil <https://radiovesti.ru/brand/61178/episode/1410149/>
213. *Исследование интеграции мигрантов второго поколения в России: первые результаты и методологические вопросы*. [online] [citat 03.11.2021] Disponibil <https://fom-gk.ru/events.html/38>
214. *Миграция в мегаполисе* [online], 2014. [citat 03.11.2021] Disponibil <http://www.demoscope.ru/weekly/2014/0605/tema01.php>
215. МУКОМЕЛЬ В. *Политика интеграции* [online]. 2012, 44 p. [citat 21.03.2020] Disponibil <http://www.demoscope.ru/weekly/2012/0503/biblio05.php>

Rapoarte statistice

216. BNS. *Context, premise și aspecte metodologice. Prezentarea numărului revizuit al populației Republicii Moldova în corespundere cu definiția internațională de reședință obișnuită* [online]. [citat 05.06.2020] http://statistica.gov.md/public/files/evenimente/2019/Recalculul_populatiei/Numarul_revizuit_al_populatiei.pdf
217. BNS. *Educația în Republica Moldova, rapoarte statistice* [online], 2009-2020. [citat 11.12.2020] Disponibil <http://www.statistica.md/pageview.php?l=ro&id=2819&idc=350>

218. BNS. *Anuarul statistic al Republicii Moldova* [online], 2018. 468 p. [citat 05.06.2020]
Disponibil
http://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2018/Anuar_statistic_2018.pdf
219. BNS. *Situația demografică în Republica Moldova în 2016* [online]. [citat 12.02.2017]
Disponibil <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=5641>
220. Statistica Moldovei. *Copiii Moldovei – publicație statistică* [online]. Chișinău, 2020. 254 p. [citat 19.06.2021]
Disponibil
https://www.unicef.org/moldova/media/4446/file/Copiii_Moldovei_editia_2020.pdf%20small_0.pdf%20.pdf
221. MECC. *Date statistice generale privind educația în Republica Moldova pentru anul de studii 2015-2016* [online]. [citat 06.03.2017] Disponibil
http://www.edu.gov.md/sites/default/files/date_statistice_generale_privind_educatia_pentru_anul_de_studii_2015-2016.pdf
222. MECC. *Analiza statistică generală a sectorului educației pe anii 2010-2015* [online]. 2015, 7 p. [citat 06.03.2017] Disponibil
http://www.edu.gov.md/sites/default/files/analiza_statistica_generala_a_sectorului_educatiei_pe_anii_2010-2015.pdf
223. *About foreign born* [online]. U.S. Census Bureau. [citat 05.06.2020] Disponibil
<https://www.census.gov/topics/population/foreign-born/about.html>
224. Eurofound. *Young people and NEETs in Europe: First findings* [online]. Irlanda: 2012. ISBN 978-92-897-1056-5.
225. Eurostat. *Migrant integration. 2017 edition* [online]. Luxembourg, 2017, 108 p. ISBN 978-92-79-74148-7.
226. Reports of the Immigration Commission. Volume 28. *Occupations of the First and Second Generations of Immigrants in the United States*, vol. 28. *The children of immigrants in schools*, vol. 29-33. [online] Washington Government Printing Office, 1911. 988 p. [citat 04.11.2019] Disponibil
<https://ia800503.us.archive.org/1/items/reportsofimmigra31unitrich/reportsofimmigra31unitrich.pdf>
227. *Dossier Statistico Immigrazione 2007. XVII Rapporto. Aree di origine, presenze, inserimento, lavoro, territorio.* [online] Fondazioni Caritas e Migrantes. Roma: Edizioni IDOS, 2007. 479 p.

228. *Dossier Statistico Immigrazione 2014. Dalle discriminazioni ai diritti*. [online] Rapporto UNAR. Roma: Edizioni IDOS, 2014. 479 p. ISBN 978-88-6480-048-6.
229. *Dossier Statistico Immigrazione 2015*. [online] Roma: Edizioni IDOS, 2015. 479 p. ISBN 978-88-6480-034-9.
230. *Dossier Statistico Immigrazione 2016*. [online] Roma: Edizioni IDOS, 2016. 479 p. ISBN 978-88-6480-046-2.
231. ISTAT. *Vita e percorsi di integrazione degli immigrati in Italia*. [online] Roma: Statistiche Report, 2018. 413 p. ISBN 978-88-458-1968-1
232. ISTAT. *Identità e percorsi di integrazione delle seconde generazioni in Italia* [online]. Roma, 2020. 134 p. ISBN 978-88-458-2010-6
233. ISTAT. *La rete sociale delle seconde generazioni* [online]. In: Rapporto annuale 2018, pp. 170-173. 334 p. ISBN 978-88-458-1954-4
234. ISTAT. *Giovani generazioni di migranti* [online]. In: Rapporto annuale 2016, pp. 90-102. 299 p. ISBN 978-88-458-1900-1
235. ISTAT. *L'integrazione scolastica e sociale delle seconde generazioni* [online]. Anno 2015. Roma, 2016, 22 p. [citat 04.02.2016]
Disponibil <https://www.istat.it/it/files//2016/03/Integrazione-scolastica-stranieri.pdf>
236. Ministero del Lavoro. *La comunità moldava in Italia 2019* [online]. Rapporto annuale sulla presenza dei migranti. [citat 18.09.2019] Disponibil <https://www.lavoro.gov.it/documenti-e-norme/studi-e-statistiche/Documents/Rapporti%20annuali%20sulle%20comunit%C3%A0%20migranti%20in%20Italia%20-%20anno%202019/Moldova-rapporto-2019.pdf>
237. Ministero del Lavoro. *La comunità moldava in Italia 2018* [online]. Rapporto annuale sulla presenza dei migranti [citat 04.11.2019]. Disponibil <https://www.lavoro.gov.it/documenti-e-norme/studi-e-statistiche/Documents/Rapporti%20annuali%20sulle%20comunit%C3%A0%20migranti%20in%20Italia%20-%20anno%202018/Moldavia-rapporto-2018.pdf>
238. Ministero del Lavoro. *La comunità moldava in Italia 2017* [online]. Rapporto annuale sulla presenza dei migranti [citat 04.11.2019]. Disponibil <http://www.lavoro.gov.it/documenti-e-norme/studi-e-statistiche/Documents/Rapporti%20annuali%20sulle%20comunit%C3%A0%20migranti%20in%20Italia%20-%20anno%202017/Moldova-Report-2017.pdf>
239. Ministero del Lavoro. *La comunità moldava in Italia 2016* [online]. Rapporto annuale sulla presenza dei migranti [citat 04.11.2019]. Disponibil

http://www.integrazionemigranti.gov.it/Areetematiche/Paesicomunitari-e-associazionimigranti/Documents/RAPPORTI_COMUNITA_2016/RC_MOLDOVA_DE_F.pdf

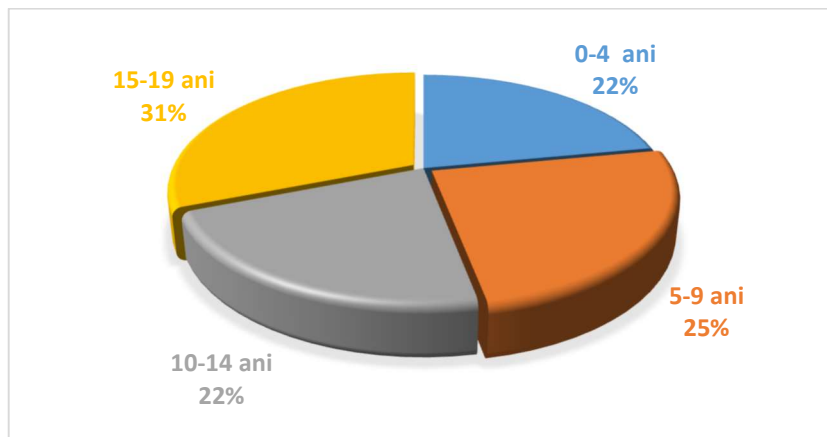
240. Ministero del Lavoro. *La comunità moldava in Italia 2015* [online]. Rapporto annuale sulla presenza dei migranti. 149 p. [citat 04.11.2019] Disponibil <http://bancadati.italialavoro.it/bdds/download?fileName=3297aa0f-c4e4-4c16-9559-b566a881f935.pdf&uid=3297aa0f-c4e4-4c16-9559-b566a881f935>
241. Ministero del Lavoro. *La comunità moldava in Italia 2014* [online]. Rapporto annuale sulla presenza dei migranti. 110 p. [citat 04.11.2019] Disponibil <http://www.integrazionemigranti.gov.it/rapporricercaimmigrazione/Rapporti%20Nazionali/ComunitaMoldava.pdf>
242. Ministero del Lavoro. *La comunità moldava in Italia 2013* [online]. Rapporto annuale sulla presenza degli immigrati. 58 p. [citat 04.11.2019] Disponibil <http://briguglio.asgi.it/immigrazione-e-asilo/2014/marzo/rapp-moldavi-2013.pdf>
243. Ministero della Pubblica Istruzione. *Alluni con cittadinanza non-italiana: Scuole statali e non statali. Anno scolastico 1998/1999* [online]. Roma, 1999, 35 p.
244. MIUR. *Alluni con cittadinanza non italiana a.s.1999-2000* [online]. Roma, 2001, 36 p.
245. MIUR. *Alluni con cittadinanza non italiana a.s.2000-2001* [online]. Roma, 2001, 34 p.
246. MIUR. *Alluni con cittadinanza non italiana a.s.2001-2002* [online]. Roma, 2002, 42 p.
247. MIUR. *Alluni con Cittadinanza Non Italiana: Scuole statali e non statali. Anno scolastico 2002-2003* [online]. Roma, 2003, 43 p.
248. MIUR. *Alluni con Cittadinanza Non Italiana: Scuole statali e non statali. Anno scolastico 2003-2004* [online]. Roma, 2004, 45 p.
249. MIUR. *Alluni con Cittadinanza Non Italiana: Scuole statali e non statali. Anno scolastico 2004/2005* [online]. Roma, 2005, 66 p.
250. MIUR. *Alunni con cittadinanza non italiana: Tra difficoltà e successi. Rapporto nazionale 2011/2012* [online]. In: Quaderno ISMU, 1/2013, 116 p.
251. MIUR. *Alunni con cittadinanza non italiana: Tra difficoltà e successi. Rapporto nazionale 2013/2014* [online]. Roma: Fondazione ISMU, 2015, 19 p.
252. MIUR. *Alunni con cittadinanza non italiana: Tra difficoltà e successi. Rapporto nazionale 2015/2016* [online]. Roma: Fondazione ISMU, 2017, 65 p.
253. MIUR. *Alunni con cittadinanza non italiana: Tra difficoltà e successi. Rapporto nazionale 2016/2017* [online]. Roma: Fondazione ISMU, 2018, 81 p.
254. MIUR. *Alunni con cittadinanza non italiana. a.s.2018/2019* [online], 79 p.

255. MIUR. *Alunni con background migratorio in Italia: le opportunità oltre gli ostacoli* [online]. *Rapporto ISMU*, nr.2, 2020, 81 p.
256. MIUR, Ministero del Lavoro e delle Politiche Sociali, Ministero del'Interno [online]. Site-ul destinat integrării imigranților în Italia. Disponibil <http://www.integrazionemigranti.gov.it/Pagine/default.aspx>
257. *Moldavi in Italia* [online]. Disponibil <https://www.tuttitalia.it/statistiche/cittadini-stranieri/repubblica-moldova/>
258. Legea cu privire la Concepția sistemului informațional automatizat de stat “Alegeri”. [online] [citat 21.10.2021] Disponibil <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=328369>
259. Votul în Diaspora extins la 3 zile. [online] Decizie finală în Parlament și consens politic după aglomerația din 26 mai. [citat 18.09.2021] Disponibil <https://www.mediafax.ro/politic/votul-in-diaspora-extins-la-3-zile-decizie-finala-in-parlament-si-consens-politic-dupa-aglomeratia-din-26-mai-18218517>
260. Studiu de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova. [online] [citat 06.08.2021] Disponibil https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/feasibility-study-on-internet-voting-for-the-central-electoral-c.html
261. Raport CEC. *Alegeri prezidențiale 2020* [online]. *Analiza de gen*. [citat 12.01.2022] Disponibil https://a.cec.md/storage/ckfinder/files/Analiza%20de%20gen%20-%20parlamentare%202021_RO.pdf
262. Votarea în străinătate la alegerile parlamentare din 2021. [online] [citat 14.12.2021] Disponibil http://alegeri.md/w/Votarea_%C3%AEn_str%C4%83in%C4%83tate_la_alegerile_parlamentare_2021

ANEXE

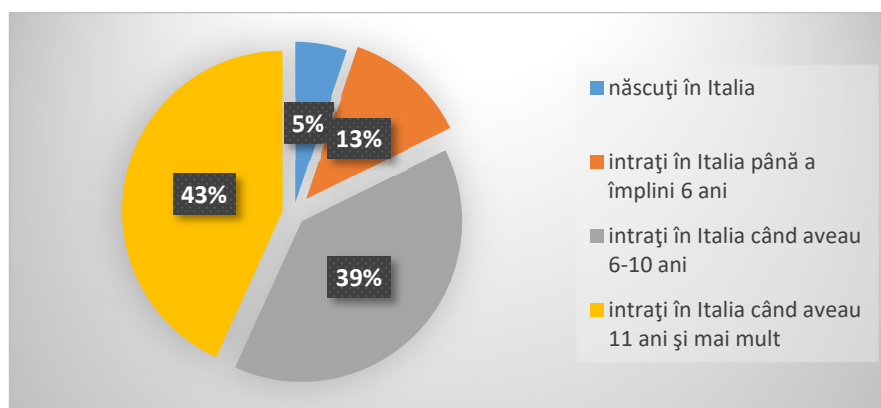

Principalele caracteristici ale procesului de integrare în Italia a cetățenilor moldoveni și a generațiilor secunde

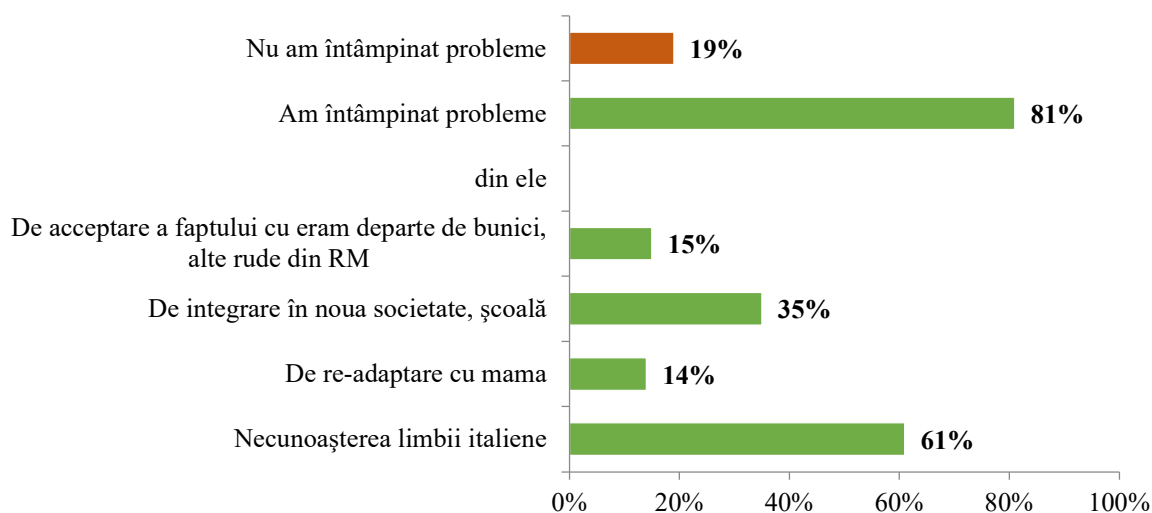
Fig. A1.1 Copii moldoveni aflați peste hotare, după categorii de vârstă, 01.01.2016

Sursa: autor, analiza datelor Poliției de Frontieră a Republicii Moldova

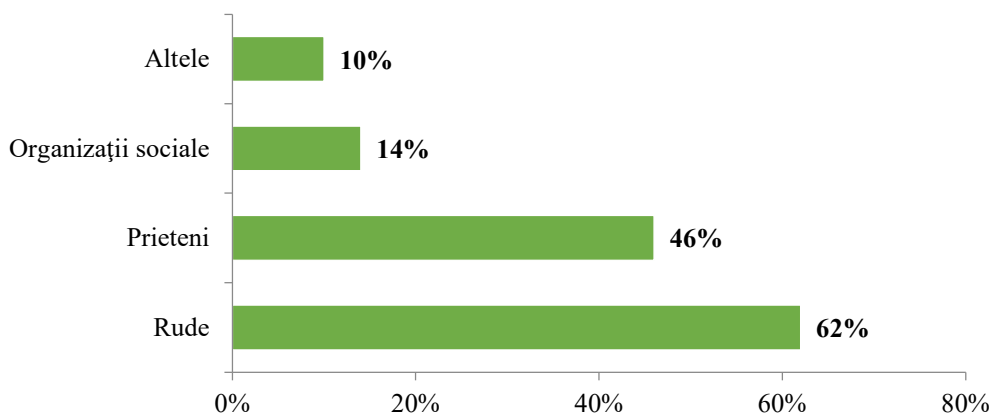
Fig. A1.2 Elevi moldoveni în instituțiile de învățământ secundar din Italia, 2015

Sursa: autor, analiza datelor Studiului național ISTAT *L'integrazione scolastica e sociale delle seconde generazioni*, Roma, 2016

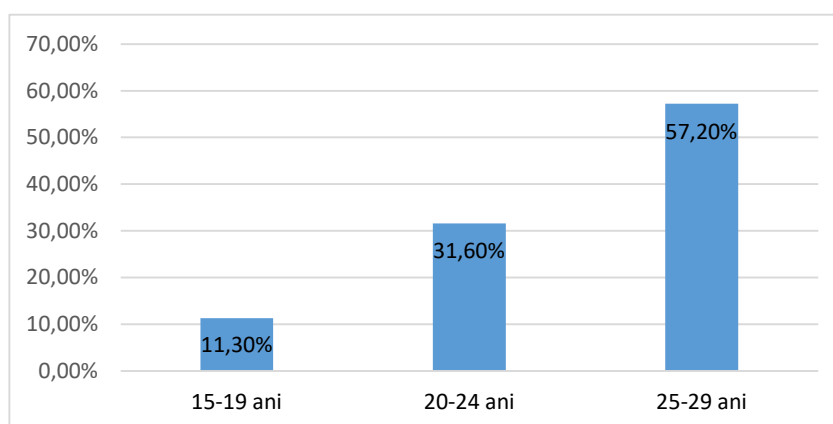
Fig. A1.3 Problemele întâmpinate în primele luni de aflare în Italia

Sursa: Elaborat de autor

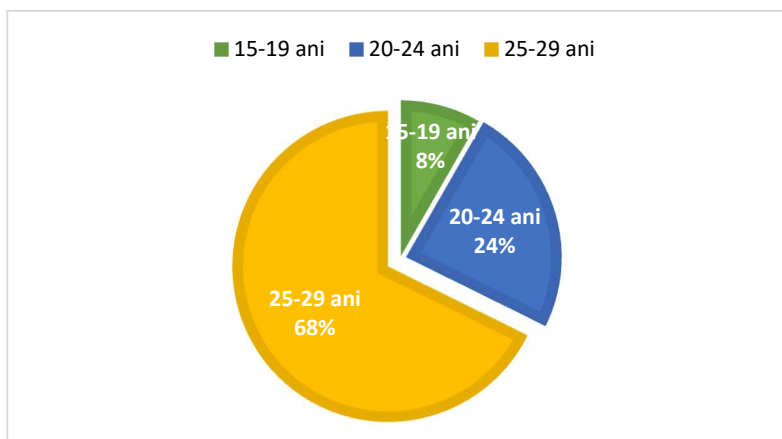
Fig. A1.4 Cine a ajutat minorii migranți în procesul de integrare

Sursa: Elaborat de autor

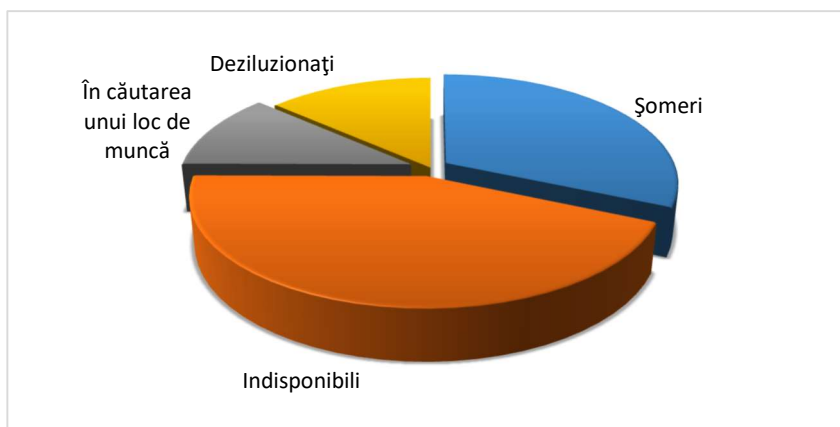
Fig. A1.5 Tineri migranți moldoveni NEET în Italia, după categorii de vârstă, 01.01.2015

Sursa: autor, analiza datelor Ministerului Muncii și Politicilor Sociale din Italia, 2015

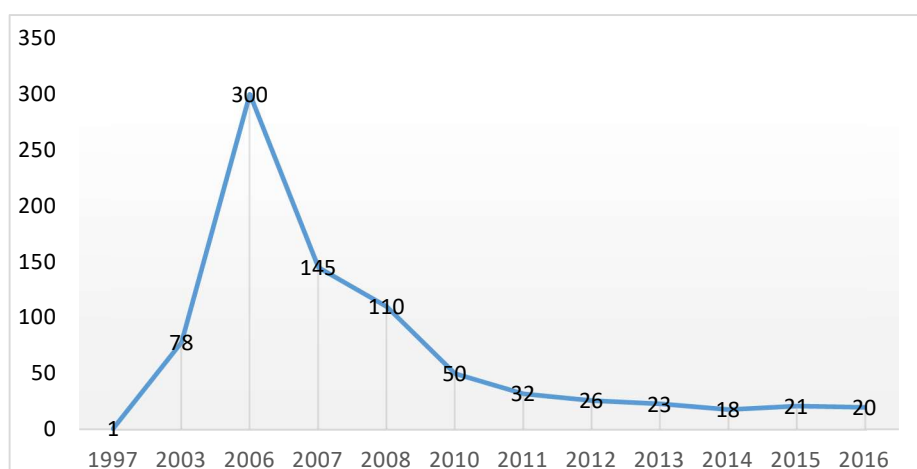
Fig. A1.6 Tineri NEET în Italia, origine din Republica Moldova, după categorii de vârstă

Sursa: autor, analiza datelor Ministerului Muncii și Politicilor Sociale din Italia, 2015

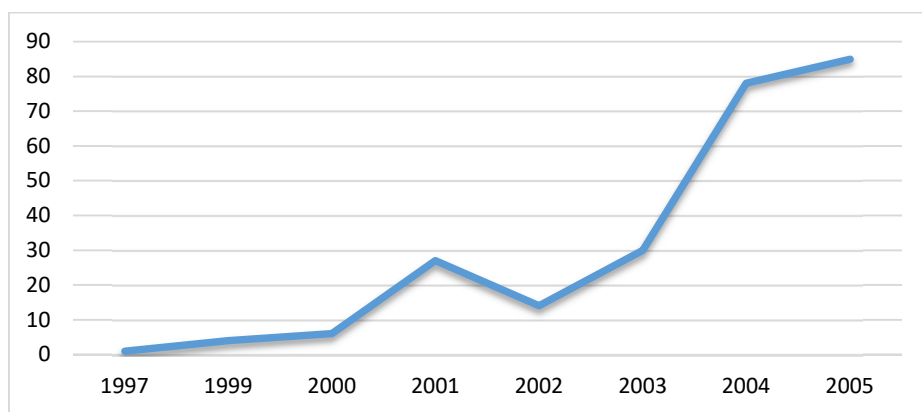
Fig. A1.7 Tineri migranți moldoveni NEET în Italia (cauze) 01.01.2015

Sursa: autor, analiza datelor Ministerului Muncii și Politicilor Sociale din Italia, 2015

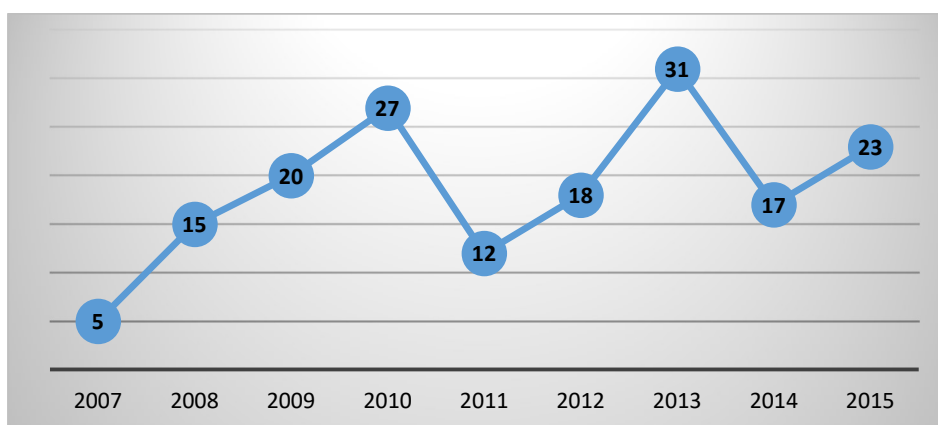
Fig. A1.8 Minori migranți neînsoțiți în Italia, originari din Republica Moldova, 1997-2016

Sursa: autor, în baza datelor Ministerului Muncii și Politicilor Sociale din Italia, EMN Italia, CITITALIA

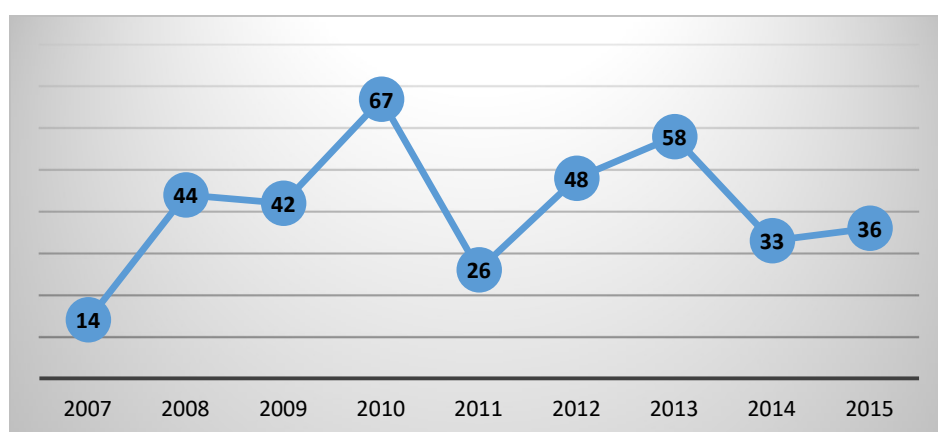
Fig. A1.9 Minori moldoveni neînsoțiți în regiunea Lazio, Italia, 1997-2005

Sursa: analiza datelor Raportului MSNA: Procedure, problemi, proposte, 1989-2005, Italia

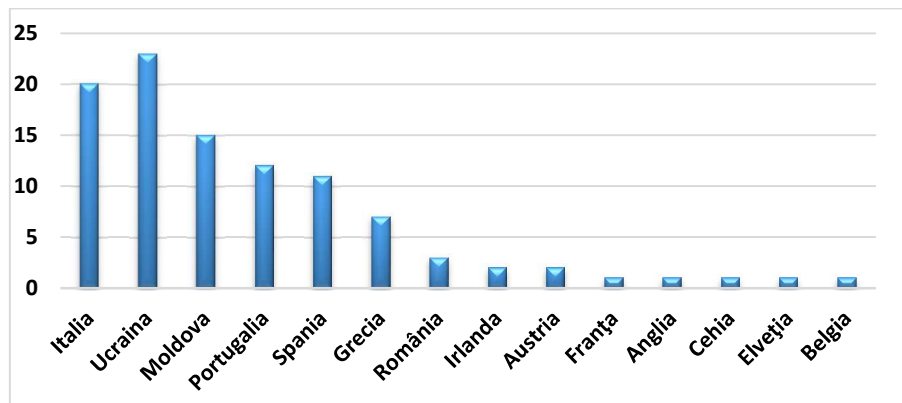
Fig. A1.10 Misiuni de repatriere a minorilor moldoveni neînsoțiți, 2007-2015

Sursa: autor, analiza datelor MMPSF

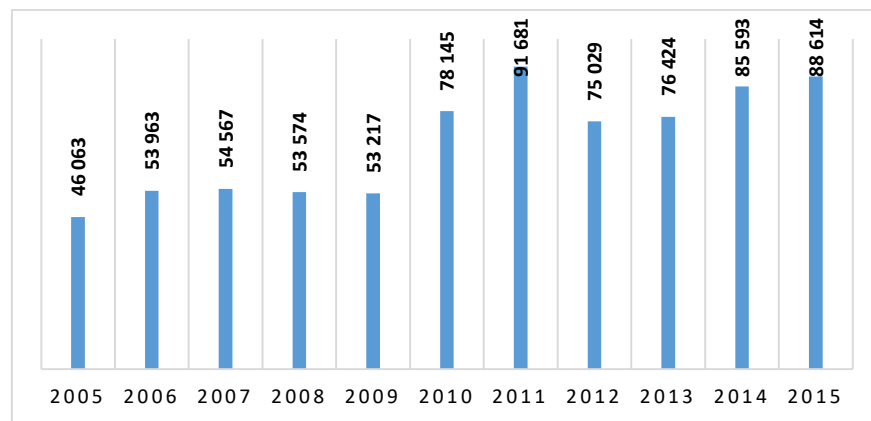
Fig. 11.A1 Minori moldoveni neînsoțiți repatriați, 2007-2015

Sursa: autor, analiza datelor MMPSF

Fig. A1.12 Participanții la programul guvernamental Diaspora-Origin-Rădăcini (DOR), 2016

Sursa: autor, analiza datelor Biroului relații cu diaspora

Fig. A1.13 Volumul remitențelor transferate în Republica Moldova de către cetățenii moldoveni din Italia, 1995-2015

Sursa: elaborat de autor, în baza datelor furnizate de Centrul de Studii și Cercetări IDOS, analiza datelor Băncii Centrale a Italiei

Particularitățile formării generațiilor secunde ale cetățenilor moldoveni din Italia

Tabelul A2.1 Metodele de cercetare empirică

Studii de cercetare / perioada de cercetare	Metodologia / Cercetare cantitativă și calitativă	Țara / Localitatea
<p>1. <i>Particularitățile procesului de integrare a tinerilor cetățeni moldoveni în Italia</i></p> <p>a. Sondaj pe bază de chestionar cu 100 de tineri în vârstă de 18-23 de ani stabiliți în Italia (februarie-iulie 2015)</p> <p>b. Analiza statistică a datelor oficiale</p> <p>c. Interviu aprofundate: - cu lideri reprezentativi ai comunităților cetățenilor moldoveni (februarie – martie 2016) - cu părinții migranți și copiii cetățenilor moldoveni stabiliți în Italia; - cu experți implicați în activitățile legate de migranți;</p> <p>d. Realizarea unor studii de caz (minori neînsoțiți, tineri emigrați pentru studii, tineri NEET, Programul DOR etc.)</p>	<p>Cercetarea cantitativă Anchetă pe bază de chestionar – include 100 de persoane</p> <p>Cercetarea calitativă Interviu aprofundate</p> <p>Focus grup</p>	<p>Chișinău (Republica Moldova)</p> <p>Ambasada Republicii Moldova în Italia (or. Roma)</p> <p>Orașul Torino, Italia</p> <p>La realizarea studiului autorul a colaborat cu Ambasada Republicii Moldova în Italia</p>
2. <i>Scriitorii migranți</i>	Cercetarea calitativă	Republica Moldova Italia
3. <i>Imaginea femeii migrante în mass-media din Republica Moldova și Italia (februarie – iulie 2017)</i>	<p>Cercetarea cantitativă Anchetă pe bază de chestionar</p> <p>Cercetarea calitativă Focus grup Analiza calitativă a conținuturilor media</p>	<p>Republica Moldova (orașele Cahul și Bălți)</p> <p>Italia (Padova și Rho/Milano)</p> <p>La realizarea studiului autorul a beneficiat de sprijinul BRD și OIM, în cadrul proiectului dedicat femeilor implicate în migrație - „În prim plan Femeia”, coordonatoare de proiect Aliona Purci (Padova, Italia)</p>
4. <i>Asistență specializată pentru reîntregirea familiei, solicitanți fiind cetățenii moldoveni stabiliți în Italia. Proiectul FORMA în Moldova (martie 2018 – octombrie 2019)</i>	Cercetarea cantitativă Anchetă pe bază de chestionar	Chișinău
5. <i>Ziare și reviste fondate de cetățenii moldoveni emigrați (ianuarie-noiembrie 2019)</i>	<p>Cercetarea calitativă Analiza calitativă a conținuturilor media</p> <p>Cercetarea calitativă Interviu aprofundate</p>	Chișinău

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.2 Copiii cetățenilor moldoveni înscriși în instituțiile de învățământ din Italia, 1998-2019

Anul de studii	Grădiniță	Clase primare	Clase medii	Cl. superioare	TOTAL
1998/1999	6	25	7	1	39
1999/2000	12	67	24	7	110
2000/2001	14	156	80	40	290
2001/2002	51	303	81	40	618
2002/2003	88	649	349	214	1 300
2003/2004	310	1 488	839	496	3 133
2004/2005	561	2 699	1 590	1 175	6 025
2005/2006	643	3 190	2 185	2 250	8 268
2006/2007	796	3 435	2 862	3 254	10 347
2007/2008	1 134	3 711	3 399	4 299	12 543
2008/2009*	-	-	-	-	-
2009/2010*	-	-	-	-	-
2010/2011	2 678	5 408	5 095	7 399	20 580
2011/2012	3 324	6 371	5 125	8 283	23 103
2012/2013	3 885	6 541	5 121	8 649	24 196
2013/2014	4 083	6 822	4 909	8 775	24 589
2014/2015	4 319	7 314	4 964	8 460	25 057
2015/2016	4 443	7 714	4 851	8 168	25 176
2016/2017	4 552	7 974	4 929	7 853	25 308
2017/2018	4 657	8 262	5 024	7 603	25 546
2018/2019	4 689	8 651	5 040	7 342	25 722

*datele privind nr de elevi din anii de studii 2008/2009 și 2009/2010 nu sunt incluse

Sursa: Elaborat de autor, analiza datelor oficiale ale Ministerului Educației (MIUR) din Italia

Tabelul A2.3 Profilul tinerilor migranți din Italia care au participat la cercetare

		Procent
Total		100%
Vârsta	18-20 ani	58,0
	21-23 ani	42,0
Sexul	Masculin	43,0
	Feminin	57,0
Nivelul de studii	Medii	36,0
	Medii speciale	25,0
	Superioare	39,0
Vârsta la care mama/tata a plecat în Italia	1-5 ani	17,0
	6-10 ani	51,0
	Peste 10 ani	32,0
De cât timp vă aflați peste hotare	2-3 ani	29,0
	4-9 ani	48,0
	Peste 10 ani	23,0

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.4 Gradul de cunoaștere a limbii italiene în relație cu perioada aflării peste hotare, %

		Foarte bună	Bună	Suficientă
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	10,3	62,1	27,6
	3-9 ani	70,2	27,7	2,1
	10 ani și mai mult	87,0	13,0	0
	Total	56,6	34,3	9,1

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.5 Limba vorbită în familie, în funcție de perioada aflării peste hotare, %

		Româna și italiana	Prevalent româna	Prevalent italiana	Doar în limba italiană	Altă situație
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	31,0	69,0	0	0	0
	3-9 ani	66,7	20,8	4,2	6,3	2,1
	10 ani și mai mult	65,2	4,3	26,1	4,3	0
	Total	56,0	31,0	8,0	4,0	1,0

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.6 Limba preferată pentru discuții cu prietenii în funcție de perioada aflării peste hotare, %

		Româna și italiană	Prevalent română	Prevalent italiană	Doar în limba italiană
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	35,7	60,7	0	3,6
	4-9 ani	45,7	26,1	17,4	10,9
	10 ani și mai mult	30,4	4,3	43,5	26,1
	Total	39,2	30,9	18,6	12,4

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.7 Șansele identificării unui loc de muncă în Italia în conformitate cu pregătirea profesională, în funcție de perioada de aflare peste hotare, %

		Șanse mari	Șanse reduse	Nu am șanse	Altceva
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	13,8	69,0	3,4	13,8
	3-9 ani	35,4	58,3	2,1	4,2
	10 ani și mai mult	59,1	31,8	4,5	4,5
	Total	34,3	55,6	3,0	7,1

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.8 Șansele identificării unui loc de muncă în Italia în conformitate cu pregătirea profesională, în funcție de nivelul de studii, %

		Șanse mari	Șanse reduse	Nu am șanse	Altceva
Studii	Medii	22,2	61,1	2,8	13,9
	Medii speciale	36,0	56,0	4,0	4,0
	Superioare	44,7	50,0	2,6	2,6
	Total	34,3	55,6	3,0	7,1

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.9 Șansele identificării unui loc de muncă în Republica Moldova în conformitate cu pregătirea profesională în funcție de perioada de aflare peste hotare, %

		Șanse mari	Șanse reduse	Nu am șanse	Altceva
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	31,0	41,1	17,2	10,3
	3-9 ani	10,4	58,3	25,0	6,3
	10 ani și mai mult	13,0	52,2	30,4	4,3
	Total	17,0	52,0	24,0	7,0

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.10. Șansele identificării unui loc de muncă în Republica Moldova în conformitate cu pregătirea profesională, în funcție de nivelul de studii, %

		Șanse mari	Șanse reduse	Nu am șanse	Altceva
Studii	Medii	22,2	50,0	19,4	8,3
	Medii speciale	32,0	44,0	20,0	4,0
	Superioare	2,6	59,0	30,8	7,7
	Total	17,0	52,0	24,0	7,0

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.11. Prezența oportunităților egale la angajare în raport cu tinerii italieni, în funcție de perioada de aflare peste hotare, %

		Da	Nu	Nu știu
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	24,1	44,8	31,0
	3-9 ani	54,2	29,2	16,7
	10 ani și mai mult	52,2	39,1	8,7
	Total	45,0	36,0	19,0

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.12. Prezența oportunităților egale la angajare în raport cu tinerii italieni, în funcție de nivelul de studii, %

		Da	Nu	Nu știu
Studii	Medii	41,7	27,8	30,6
	Medii speciale	36,0	52,0	12,0
	Superioare	53,8	33,3	12,8
	Total	45,0	36,0	19,0

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.13. Prezența oportunităților egale la angajare în raport cu tinerii italieni, în funcție de gen, %

		Da	Nu	Nu știu
Gen	Masculin	37,2	48,8	14,0
	Feminin	50,9	26,3	22,9
	Total	45,0	36,0	19,0

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.14. Instituțiile în care tinerii s-au confruntat cu situații de discriminare, în funcție de perioada aflării peste hotare, %

		În instituția de învățământ	În societate	În mass-media	În alte instituții
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	0	6,9	0	6,9
	3-9 ani	10,6	27,7	10,6	8,5
	10 ani și mai mult	30,4	34,8	17,4	8,7
	Total	12,1	23,2	9,1	8,1

Sursa: Elaborat de autor

Tabelul A2.15. Aprecierea condițiilor locative din Italia în funcție de perioada aflării peste hotare, %

		Foarte bune	Bune	Suficiente	Insuficiente
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	13,8	69,0	13,8	1,0
	3-9 ani	20,8	60,4	18,8	0
	10 ani și mai mult	26,1	65,2	8,7	0
	Total	64,0	20,0	15,0	1,0

Sursa: Elaborat de autor

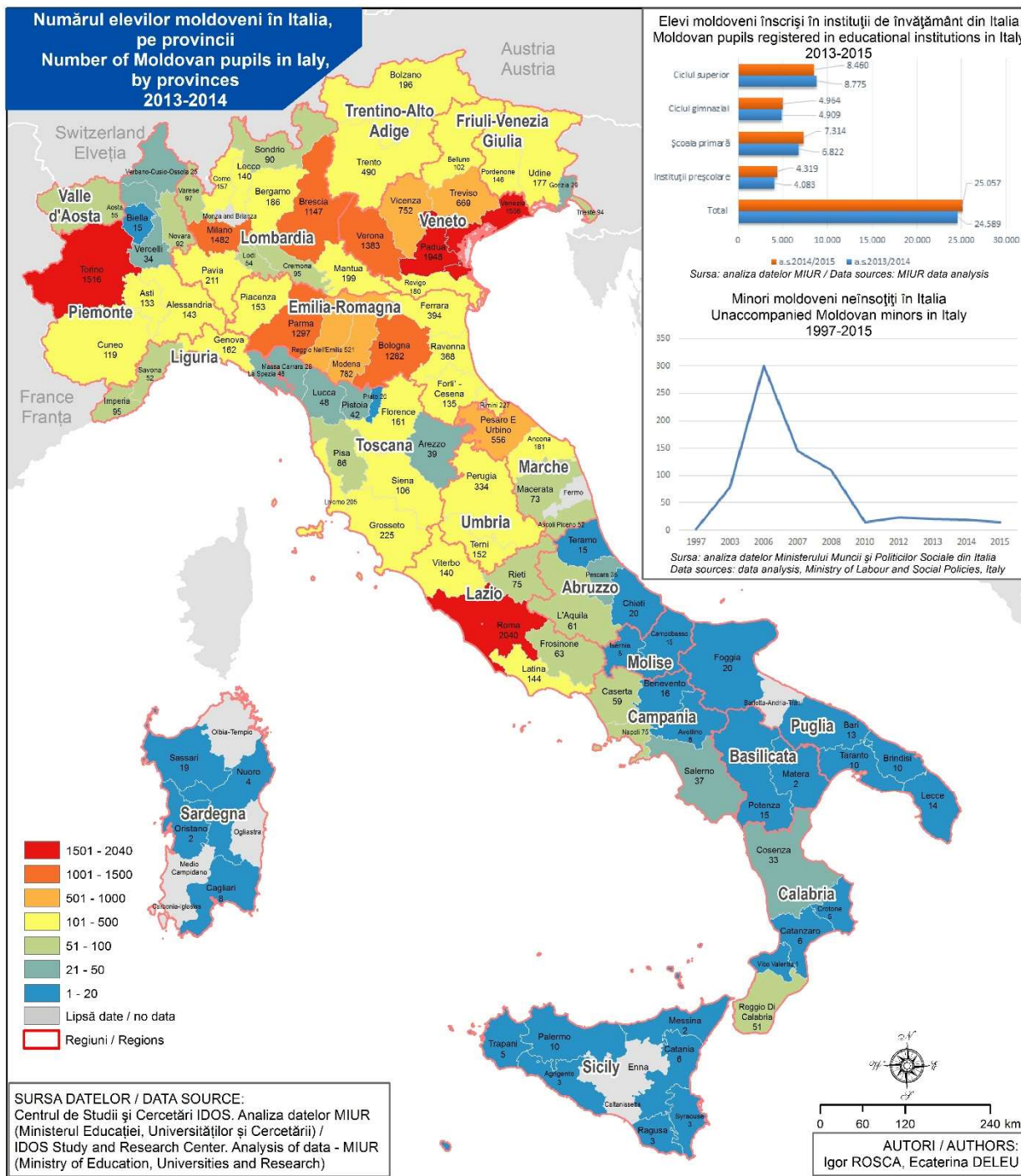
Tabelul A2.16 Profilul părinților migranți care au participat la cercetare

		Nr. de persoane
Total		80
Vârsta	18-35 ani	31
	35-55 ani	45
	55-75 ani	4
Sexul	Masculin	12
	Feminin	68
Nivelul de studii	Medii	2
	Medii speciale	14
	Superioare	64
Statutul civil	Căsătorit	69
	Necăsătorit/celibatar	-
	Divorțat	11
Perioada de aflare peste hotare	4-9 ani	9
	10-15 ani	53
	Peste 15 ani	18

Sursa: Elaborat de autor

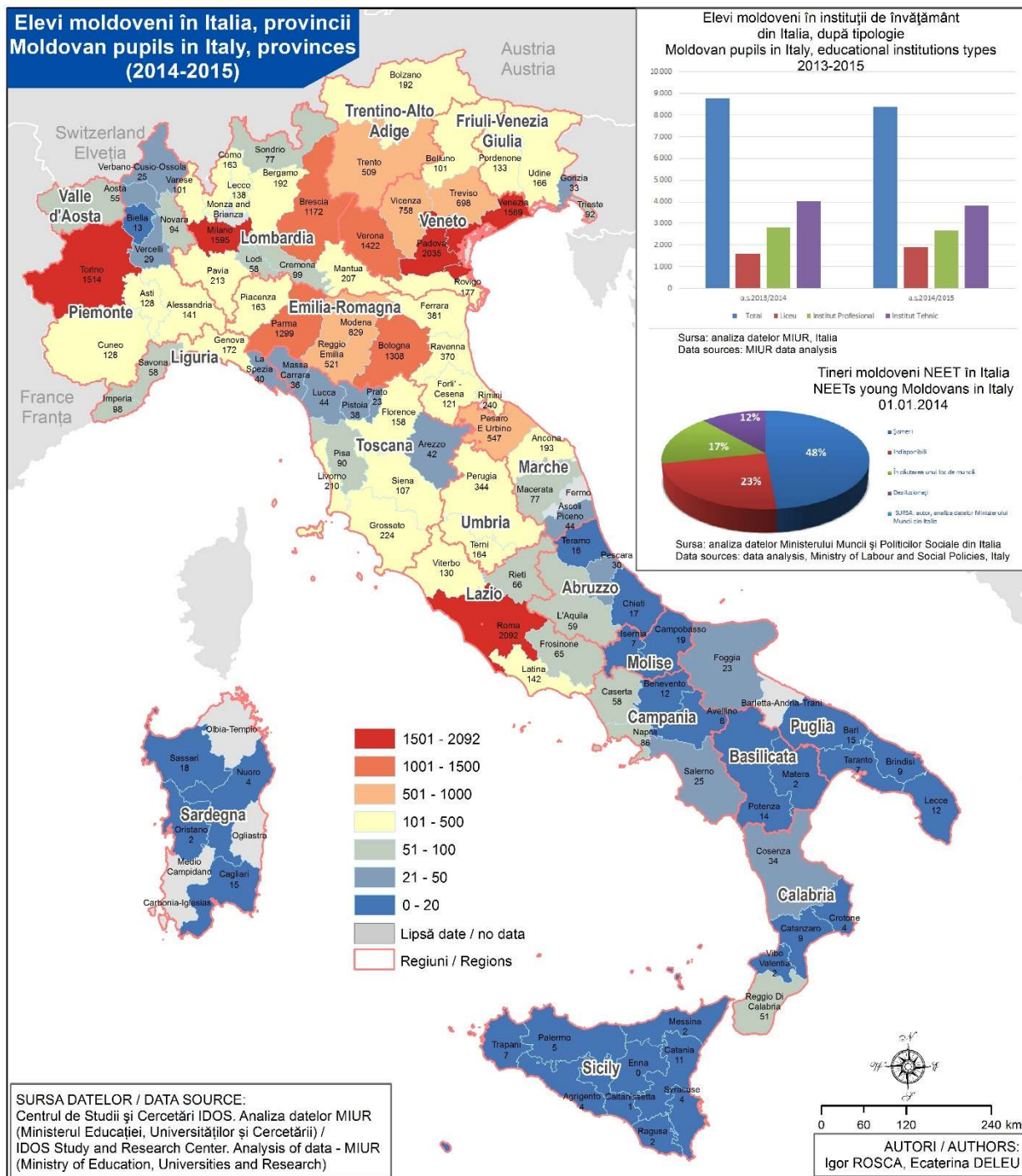
Repartizarea teritorială în Italia a comunităților cetățenilor originari din Republica Moldova, a elevilor moldoveni înscriși în instituțiile de învățământ din Italia

A3.1 Numărul elevilor moldoveni în Italia, pe provincii, a. s. 2013/2014

Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

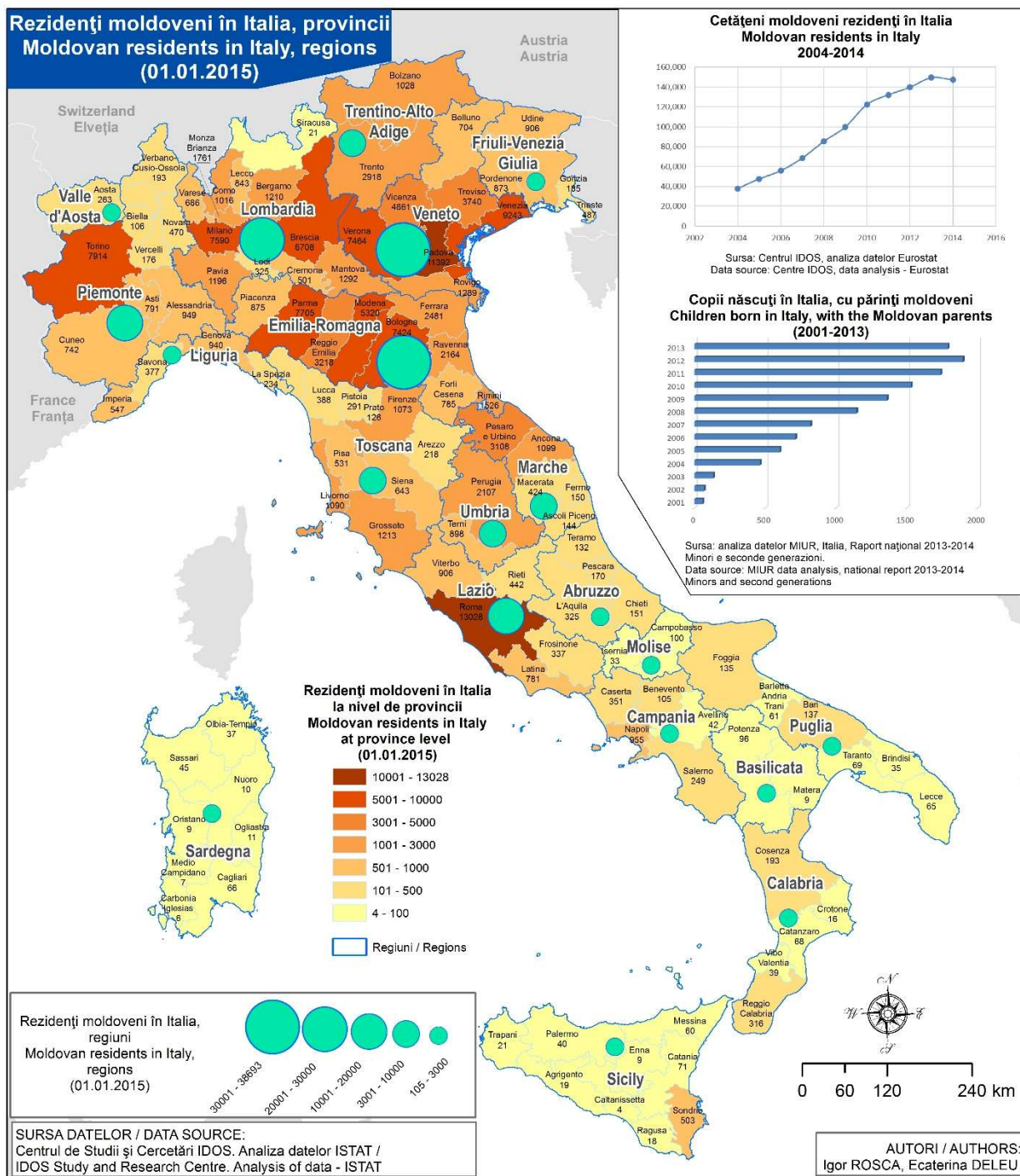
A3.2 Numărul elevilor moldoveni în Italia, pe provincii, a. s. 2014/2015

Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

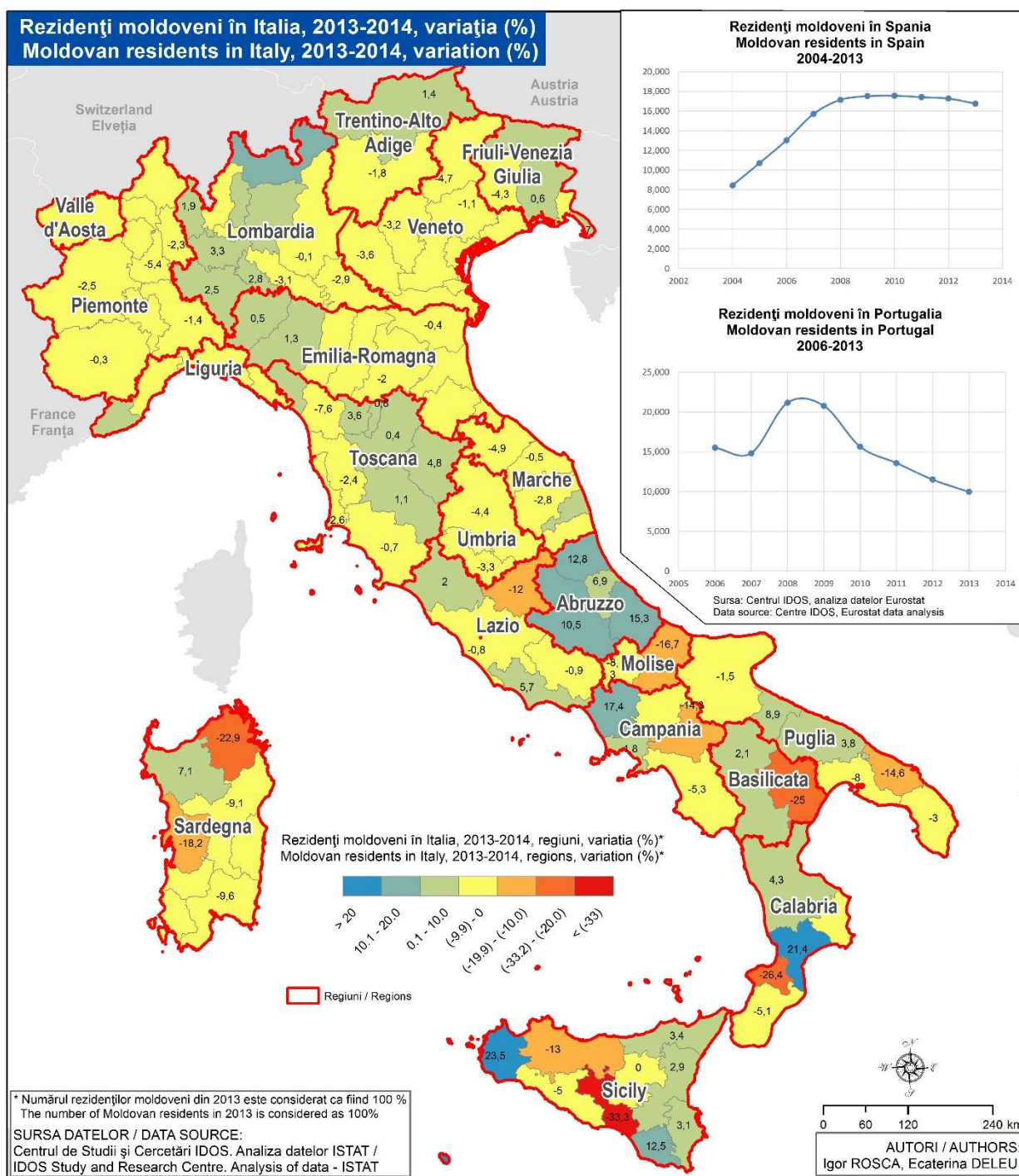

A3.3 Reziidenți moldoveni în Italia, provincii (01.01.2015)

Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

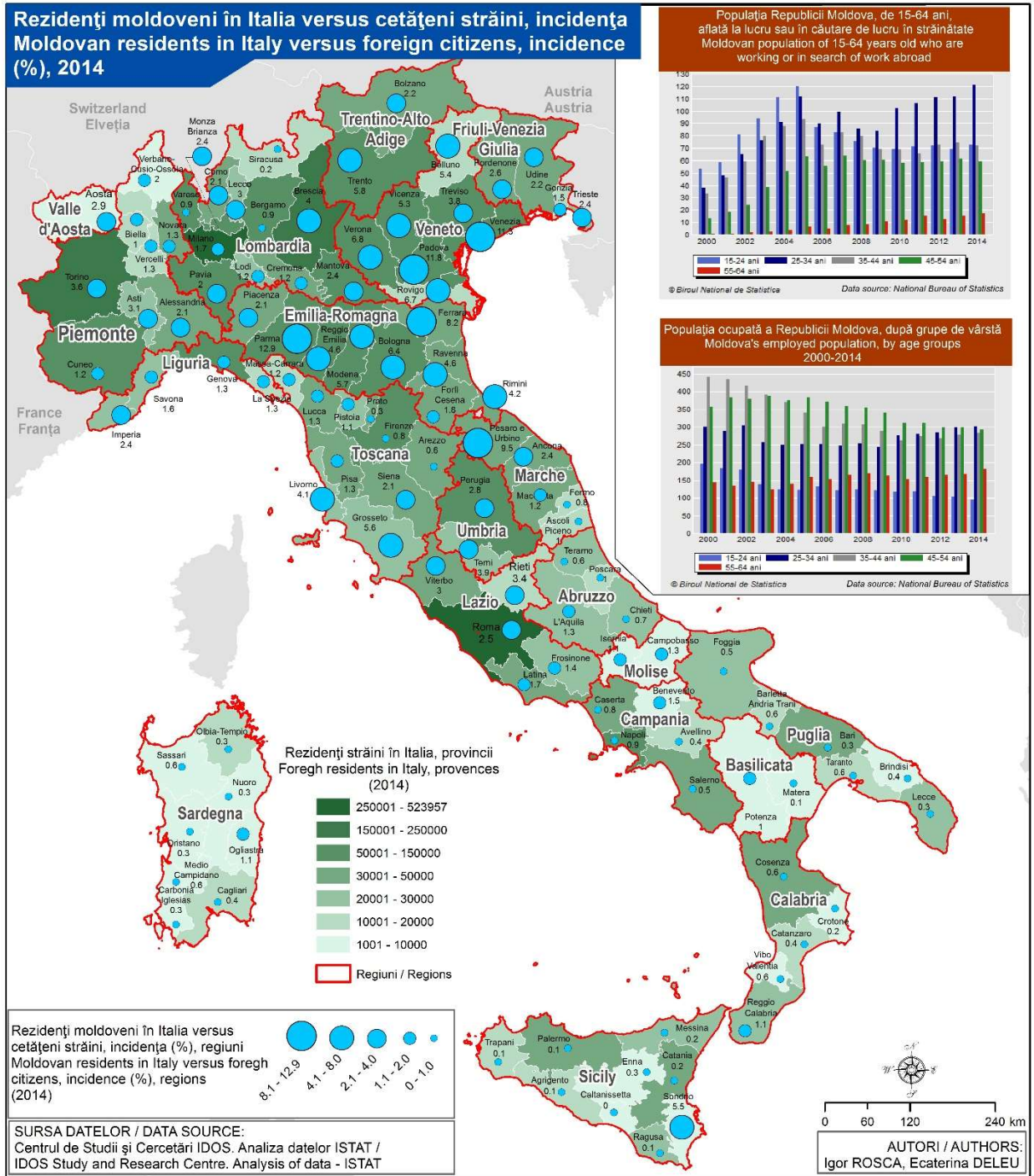
A3.4 Reziidenți moldoveni în Italia, 2013-2014, variația (%)

Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

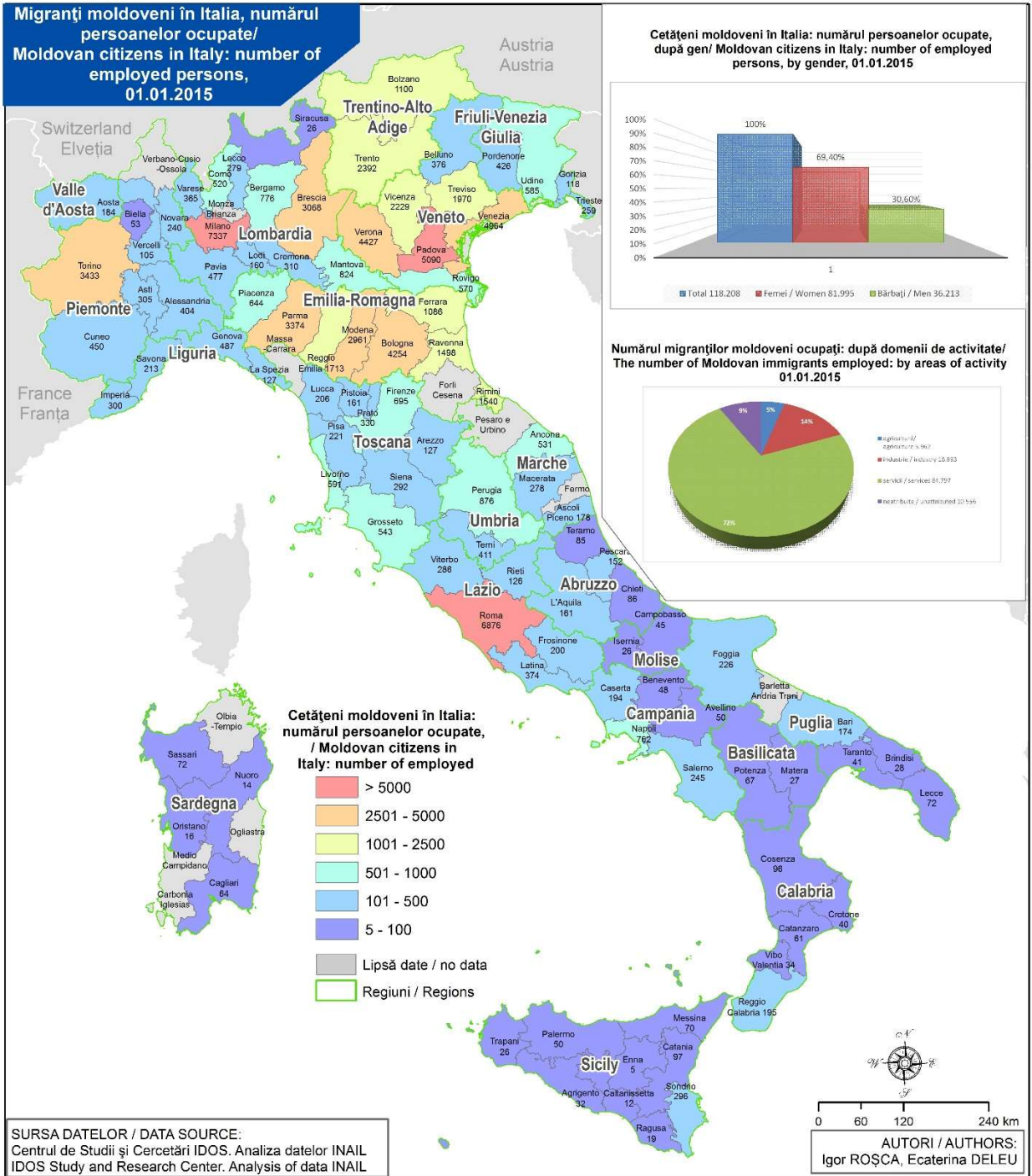

A3.5 Reziidenți moldoveni în Italia versus cetățeni străini, 2014, incidența (%)

Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

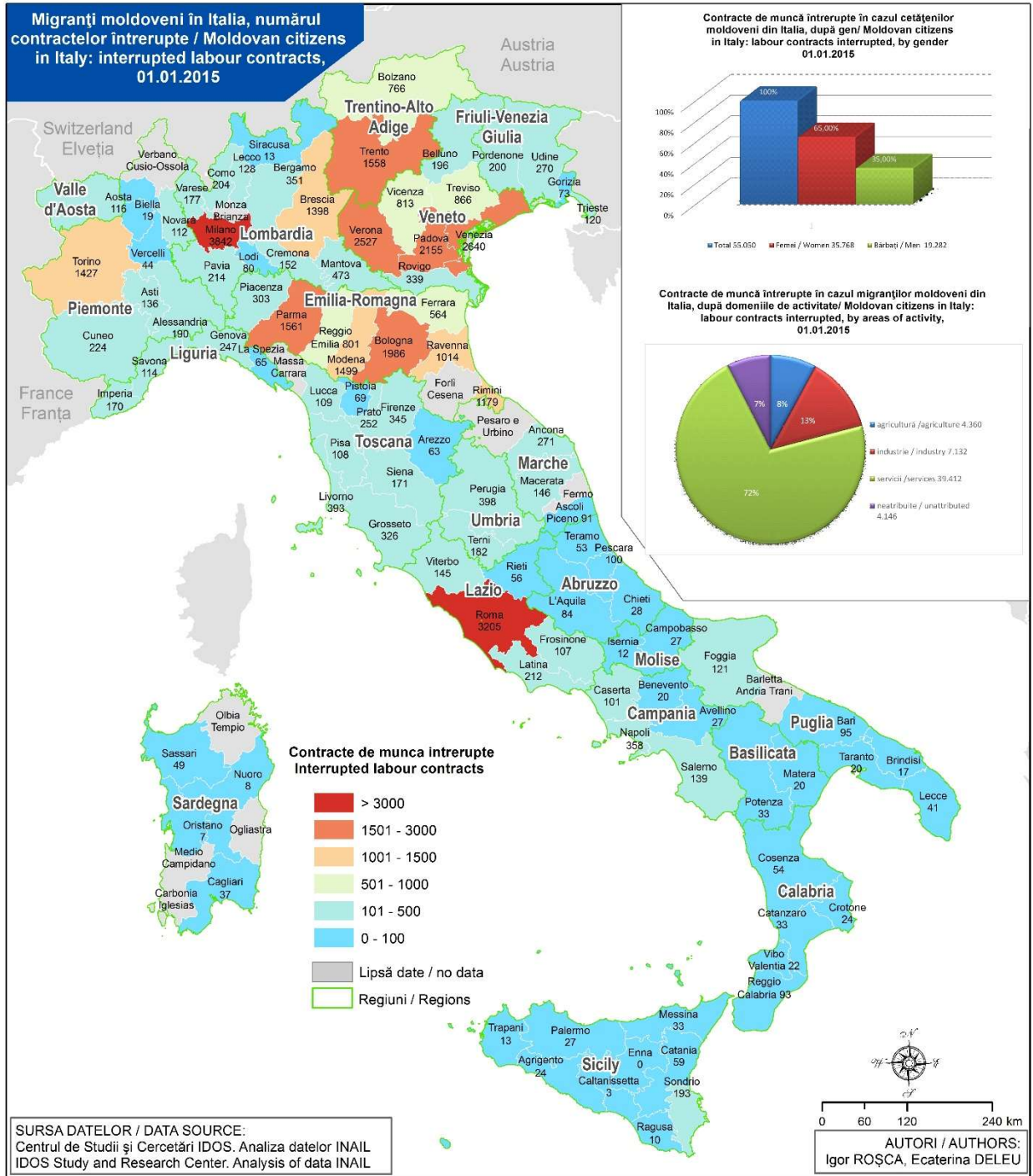
A3.6 Migranți moldoveni în Italia, numărul persoanelor ocupate, 01.01.2015

Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

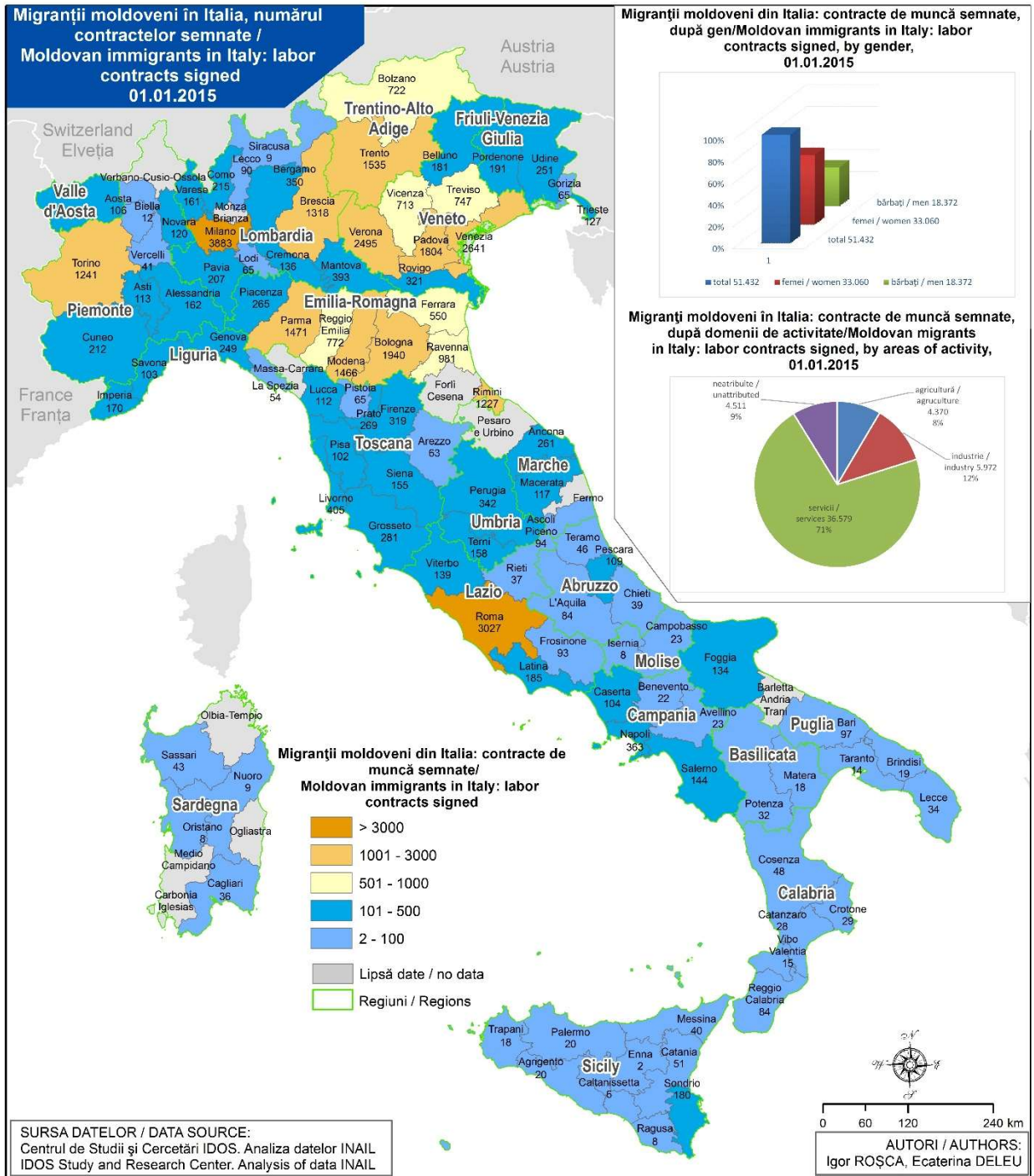

A3.7 Migranți moldoveni în Italia, numărul contractelor întrerupte, 01.01.2015

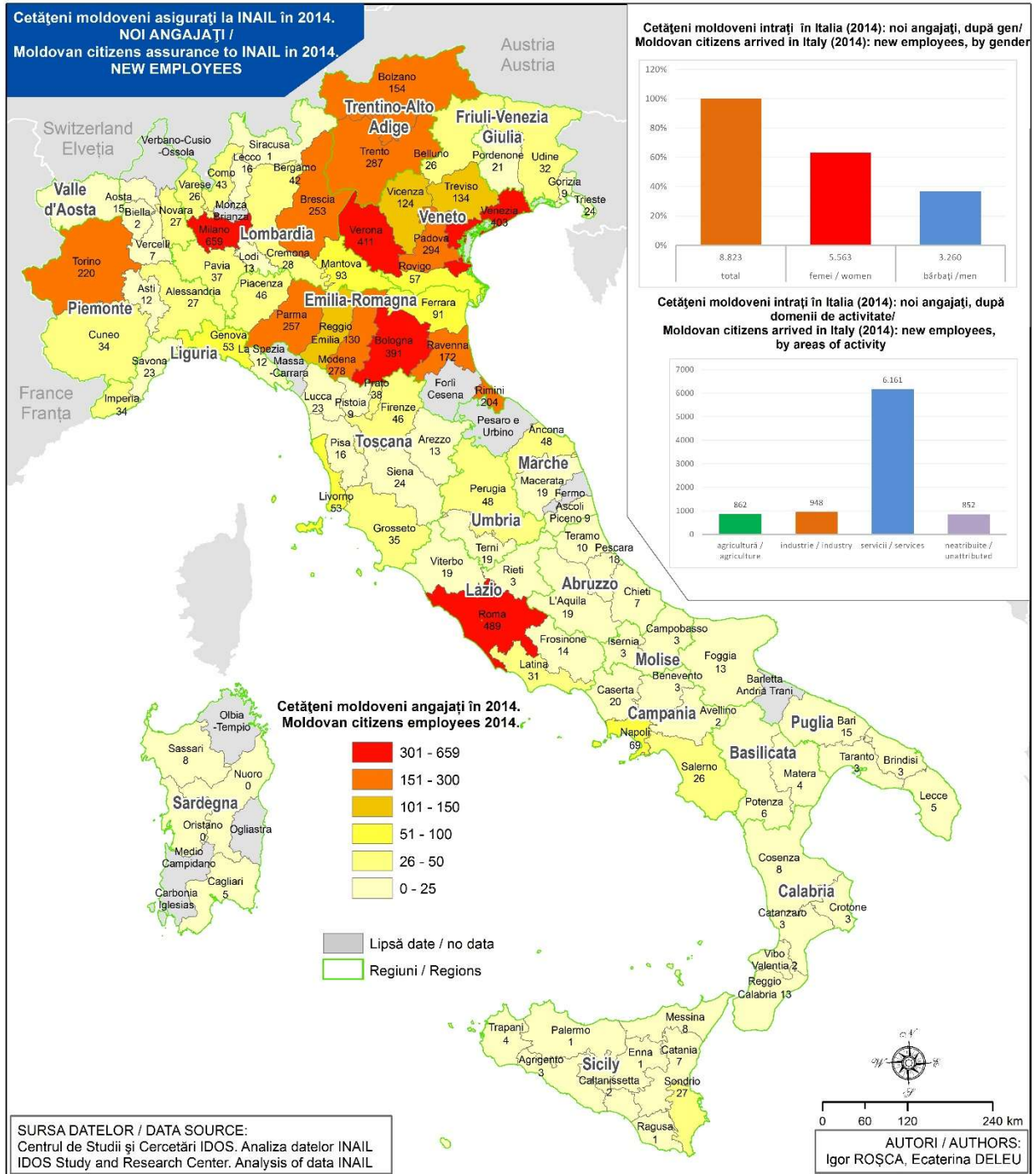
Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

A3.8 Migranți moldoveni în Italia, numărul contractelor semnate, 01.01.2015

Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

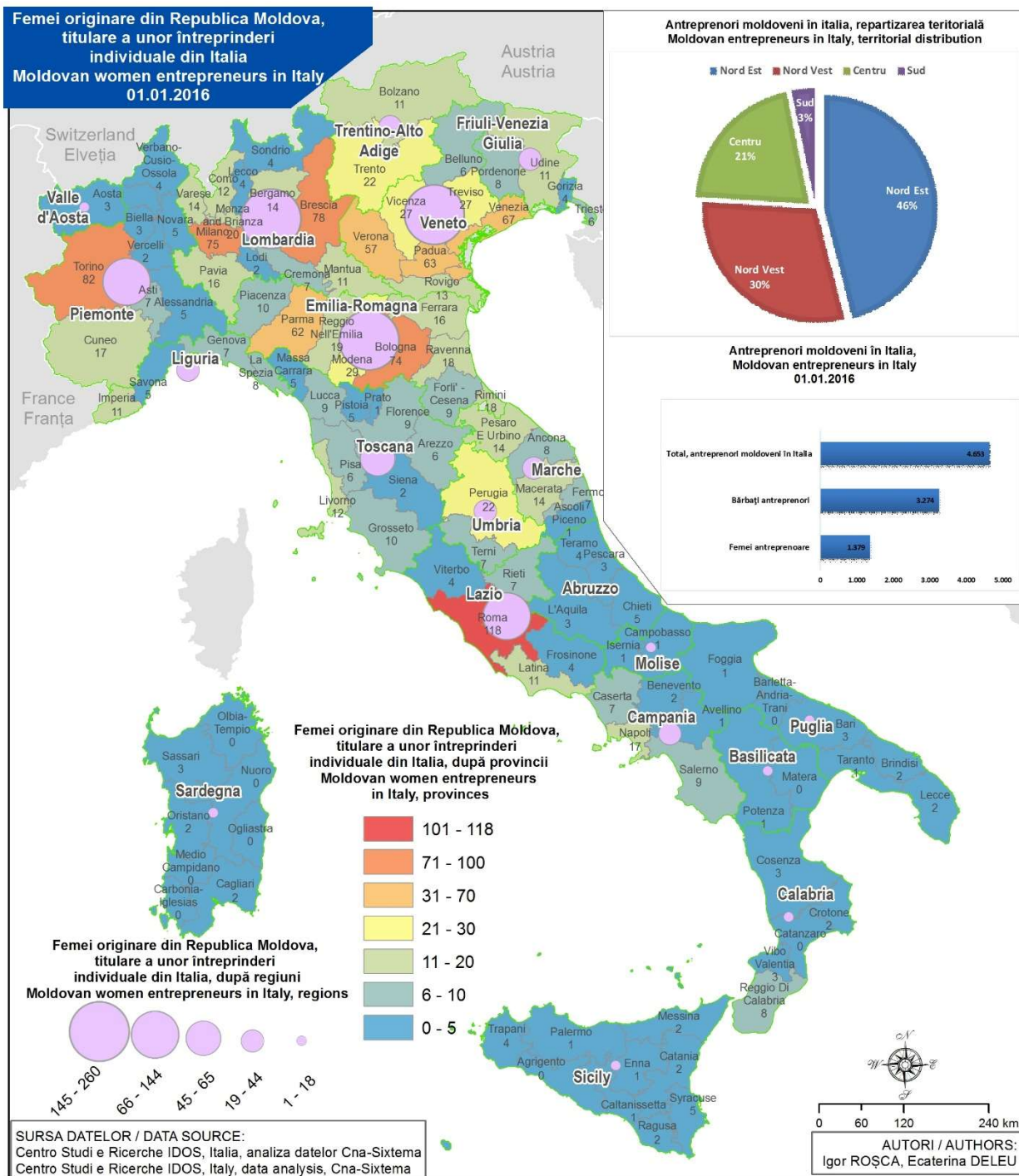
A3.9 Cetățeni moldoveni asigurați la INAIL în 2014. Noi angajați

Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

A3.10 Femei originare din Republica Moldova, titulare ale unor întreprinderi individuale din Italia, 01.01.2016

Sursa: Elaborat de Deleu E. și Roșca I.

**CHESTIONAR aplicat în cadrul cercetării (tineri cetățeni moldoveni
în vârstă de 18-23 ani, aflați în Italia**

*Vă mulțumesc pentru acordul Dvs. de a participa la acest sondaj.
Vă rog să expediați chestionarul completat pe adresa electronică ecaterina.deleu@yahoo.it*

Studiul este realizat în cadrul proiectului de cercetare „Particularitățile formării generațiilor secunde ale migranților moldoveni în Italia”, realizat de Ecaterina Deleu, doctorandă.

1. Aveți reședința peste hotarele Republicii Moldova?

Da

Nu

2. Dacă DA, atunci vă rog să indicați țara și localitatea. Italia, Monza

3. De cât timp vă aflați peste hotare? 10 ani

4. Unde se află familia Dvs.?

În Republica Moldova

În Italia

5. Care este vârsta Dvs.?

18-20 ani

21-23 ani

6. Genul

Masculin

Feminin

7. Ce studii aveți Dvs.?

Medii

Medii speciale (profesionale)

Superioare

8. Ce vârstă aveți când mama/tata au plecat în Italia?

13 ani

9. În grija cui ați rămas?

bunici

rude

vecini

10. Peste cât timp v-a luat mama/tata în Italia?

4 ani

11. Ce probleme ați întâmpinat în primele luni de aflare în Italia?

De cunoaștere a limbii italiene

De re-adaptare cu mama/tata

De integrare/adaptare în noua școală, noua societate

De acceptare a faptului că veți fi departe de bunici, alte rude din Republica Moldova

Nu am întâmpinat probleme

Altele

12. Ce probleme ați întâmpinat Dvs. mai des în Italia?

Permis de ședere

Recunoașterea diplomei de studii

Loc de muncă

Alte probleme

13. De cine ați fost ajutați în procesul de integrare/adaptare în Italia?

Prieteni

- Rude
- Organizații sociale
- Altele

14. Ce șanse credeți că aveți de a găsi în Italia un loc de muncă conform pregătirii profesionale?

- Șanse mari
- Șanse reduse
- Nu am șanse
- Altele

15. Ce șanse credeți că aveți de a găsi în Republica Moldova un loc de muncă conform pregătirii profesionale?

- Șanse mari
- Șanse reduse
- Nu am șanse
- Altele

16. Credeți că aveți oportunități egale la angajare, în raport cu colegii italieni?

- Da
- Nu
- Nu știu

17. V-ați confruntat cu probleme de discriminare?

- Da
- Nu
- Nu știu

18. Dacă DA, atunci în ce context:

- în școală
- în societate
- în mass-media
- alte instituții

19. Care este gradul de cunoaștere a limbii italiene?

- Bună
- Foarte bună
- Suficientă
- Insuficientă

20. În ce limbă vorbiți în familia Dvs.?

- Română și limba italiană
- Prevalent în română
- Prevalent în limba italiană
- Doar în limba italiană

21. În ce limbă preferați să discutați cu prietenii Dvs.?

- Română și limba italiană
- Prevalent în română
- Prevalent în limba italiană
- Doar în limba italiană

22. Ați solicitat cetățenia Italiei?

- Da
- Nu
- Altele

---

23. Cum considerați că sunt condițiile locative ale Dvs. în Italia?

- Bune
  - Foarte bune
  - Suficiente
  - Insuficiente
- 24. Aveți intenția de a rămâne în Italia?**
- Pe termen scurt
  - Pe termen lung
  - Pentru totdeauna
  - Altele
- 25. Aveți intenția de a vă transfera în altă țară?**
- Da
  - Nu
  - Nu știu
- 26. Aveți intenția de a reveni în Moldova?**
- Da
  - Nu
  - Nu știu
- 27. La o eventuală revenire în Moldova, unde credeți că veți întâmpina probleme?**
- La înscrierea în liceu
  - La Universitate
  - La angajarea în câmpul muncii
  - În societate
  - Nu voi avea probleme
- 28. Aveți intenția de a deschide o proprie afacere în Moldova?**
- Da
  - Nu
  - Nu știu
- 29. Dacă DA, unde credeți că vă veți confrunța cu probleme?**
- La înregistrarea întreprinderii
  - La contractarea unor credite de la bancă
  - Altele
- 30. Ce ar trebui să întreprindă Guvernul Republicii Moldova pentru a atrage tinerii migranți moldoveni?**
- Reforme
  - Să reducă birocrăția
  - Să combată corupția
  - Să ofere salarii mai mari
  - Să sprijine tinerii migranți prin programe și proiecte concrete
  - Altele

Datele cercetării calitative (interviuri în profunzime)

A5.1 Interviu aprofundate cu experți în domeniu

Nr.	Codul	Instituția, funcția	Țara de reședință	Remarci esențiale despre subiectele abordate
1	IIA_E_1	Biroul Migrație și Azil al MAI	Republica Moldova	Copiii moldoveni aflați peste hotare
2	IIA_E_2	Biroul Relații cu Diaspora	Republica Moldova	Politici destinate cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare și copiilor lor; programul DOR
3	IIA_E_3	Academia de Științe a Moldovei	Republica Moldova	Evoluții ale fenomenului migrației
4.	IIA_E_4	Ministerul de Externe	Republica Moldova	Situația copiilor migranților de peste hotare; minorii migranți neînsoțiți
5	IIA_E_5	Centrul de Investigații și Consultanță SocioPolis	Republica Moldova	Metodologia aplicată în cadrul studiilor de cercetare; necesități specifice ale migranților reveniți și ale copiilor lor
6	IIA_E_6	Catedra Sociologie, Universitatea de Stat din Moldova	Republica Moldova	Copiii și vârstnicii rămași singuri în urma migrației; minorii și adulții reveniți din migrație în situații de dificultate
7	IIA_E_7	Organizația Internațională pentru Migrație	Republica Moldova	Minorii moldoveni neînsoțiți în Italia
8	IIA_E_8	Ministerul Muncii, Protecției Sociale și a Familiei	Republica Moldova	Procesul de repatriere a minorilor migranți neînsoțiți; necesități ale persoanelor în dificultate revenite de peste hotare (adulți/copii)
9	IIA_E_9	Terre des Hommes	Republica Moldova	Colaborarea cu MMPSF în procesul de repatriere a minorilor neînsoțiți
10	IIA_E_10	Centrul IDOS, Italia	Italia, Roma	Generațiile secunde de migrație în Italia: cazul Republicii Moldova
11	IIA_E_11	Centrul IDOS, Italia	Italia, Roma	Comunitatea cetățenilor moldoveni din Italia
12	IIA_E_12	Centrul <i>Città dei Ragazzi</i>	Italia, Roma	Minorii moldoveni neînsoțiți adăpostiți în perioada 1996-2016
13	IIA_E_13	Publicația italiană <i>Il Giornale</i>	Italia, Milano	Comunitatea cetățenilor moldoveni din Milano și nordul Italiei, cazuri de trafic de persoane
14	IIA_E_14	Oficiul regional pentru aplicarea pedepselor alternative	Italia, Trieste	Medierea lingvistică în școlile din Italia; activitatea în domeniul judiciar (cu minorii neînsoțiți și migranți-adulți care au probleme cu legea)
15	IIA_E_15	Postul public de televiziune RAI din Italia	Italia, Roma	Expert în migrație; a realizat în Republica Moldova și a difuzat (în Italia) reportaje despre copiii rămași fără afecțiunea mamelor migrante
16	IIA_E_16	Istituto Nazionale per le Malattie Infettive	Italia, Roma	Mediator cultural; psiholog; activități de mediere a situațiilor dificile dintre copii și părinții migranți;
17	IIA_E_17	Ambasada Republicii Moldova la Roma	Italia, Roma	Mediator cultural în școli (asistență lingvistică pentru copii migranți și părinții lor); traducător și mediator în cazuri ale minorilor moldoveni neînsoțiți în Italia;
18	IIA_E_18	Școala Europeană din Varese	Italia, Varese	Dr. în filologie; profesor la Școala Europeană din Varese; activități didactice cu minorii străini
19	IIA_E_19	Asociația <i>Ritrovo</i>	Italia, Veneția	Mediator cultural;

				activități în sprijinul minorilor moldoveni neînsoțiți
20	IIA_E_20	Centru minori fără familie, Padova	Italia, Padova	Educator în centre pentru minorii neînsoțiți; experiențe de migrație în Italia, Spania, Portugalia;
21	IIA_E_21	Mediator cultural	Italia, Bagnolo Cremasco	Medierea lingvistică în sprijinul copiilor moldoveni din Italia
22	IIA_E_22	Asociația Sf. Mina, Italia	Italia, Lazio	Activități culturale și instructive cu copiii moldoveni, în cadrul parohiei din Roma și a asociației Sf. Mina
23	IIA_E_23	Activitate independentă în Italia	Italia, Lazio	Activități de cercetare în cadrul AȘM; activitate independentă în Italia
24	IIA_E_24	Asociația Dacia, Roma	Italia, Roma	Studii în Italia; Activități de traducere, instructive și culturale cu copiii originari din Moldova
25	IIA_E_25	Liceul <i>Vasile Alecsandri</i> , Chișinău	Republica Moldova	Profesor de liceu; activități culturale și instructive cu copiii afectați de migrație; tânără rămasă cu tata și cu sora după migrarea mamei în Italia
26	IIA_E_26	Liceul <i>Dante Alighieri</i> , Chișinău	Republica Moldova	Profesor de liceu; experiență de muncă cu elevi plecați peste hotare sau reveniți din migrație
27	IIA_E_27	Liceul <i>Dante Alighieri</i> , Chișinău	Republica Moldova	Profesor de liceu, psiholog; experiență de muncă cu elevi plecați peste hotare sau reveniți din migrație
28	IIA_E_28	Liceul <i>Dante Alighieri</i> , Chișinău	Republica Moldova	Psiholog, profesor de liceu; activități creative cu copiii rămași singuri în urma migrației
29	IIA_E_29	Gimnaziu, orașul Hâncești	Hâncești	Profesor; activități cu copiii afectați de migrație
30	IIA_E_30	Inspectoratul General de Poliție	Republica Moldova	Școala de Perfecționare a Forțelor de Poliție din Italia, orașul Roma (Departamentul pentru Securitate Publică al MAI italian); experiență de reintegrare în Moldova a copiilor reveniți din migrație
31	IIA_E_31	Gimnaziu, Cărpineni	Republica Moldova	Învățătoare; experiență dublă de migrație în Italia; nepoți născuți și integrați în Italia; copii ai migranților moldoveni integrați în gimnaziul din Cărpineni
32	IIA_E_32	Primăria satului Colibași, r. Cahul	Republica Moldova	Fenomenul minorilor moldoveni neînsoțiți
33	IIA_E_33	Centru pentru femei, Roma	Italia, Roma	Mediator cultural; minori neînsoțiți, recuperați în centrele sociale din Italia
34	IIA_E_34	Direcția Protecția drepturilor copilului	Republica Moldova, Florești	Minorii moldoveni neînsoțiți repatriați; copii reveniți din migrație împreună cu mama/părinții
35	IIA_E_35	Centru pentru femei, Piemonte	Italia, Torino	Minore neînsoțite, originare din Republica Moldova, traficate în Italia, recuperate de poliție
36	IIA_E_36	CAP	Republica Moldova	Procesul de repatriere a minorilor neînsoțiți și procesul de negociere a acordurilor cu privire la repatriere, cu Federația Rusă și Ucraina
37	IIA_E_37	Asociația antreprenorilor moldoveni din Italia	Italia, Roma	Titular al unei întreprinderi individuale fondate în Italia; studii la Roma; experiență de organizare a evenimentelor dedicate migranților moldoveni
38	IIA_E_38	Manager	Italia, Roma	Manager de succes a două localuri din Roma; experiență de organizare a

				evenimentelor dedicate migranților moldoveni
39	IIA_E_39	Judecătoria Nisporeni	Republica Moldova	Efectele migrației asupra copiilor rămași singuri; implicarea lor în cazurile de microcriminalitate; experiență de migrație în Franța
40	IIA_E_40	Spitalul raional Florești	Republica Moldova	Impactul migrației asupra copiilor din Republica Moldova
41	IIA_E_41	Spitalul raional Ungheni	Republica Moldova	Impactul migrației asupra copiilor din Republica Moldova; experiență de migrație în Africa
42	IIA_E_42	Spitalul raional Căușeni	Republica Moldova	Impactul migrației asupra copiilor din Republica Moldova; experiență de migrație în Africa
43	IIA_E_43	Biroul Migrație și Azil, șef de secție	Republica Moldova	Experiențe de integrare în Republica Moldova a imigranților (statistici, studii de caz, minori neînsoțiți)
44	IIA_E_44	ACLI Italia	Italia	Femeile migrante originare din Moldova, angajate în sectorul casnic din Italia; alocarea pensiei italiene pentru migranții reîntorși
45	IIA_E_45	Uniunea Scriitorilor din Moldova	Republica Moldova	Integrarea în circuitul literar din Republica Moldova a fenomenului autorilor migranți
46	IIA_E_46	Editura Cartier	Republica Moldova	Colaborarea editurilor din Chișinău cu scriitorii/autorii migranți stabiliți peste hotare
47	IIA_E_47	Editura Urma ta	Republica Moldova	Experiență de colaborare cu autorii migranți, de promovare a lucrărilor scrise de autorii migranți
48	IIA_E_48	Diaspora din Franța; publicist	Franța, Paris	Impactul migrației asupra literaturii din spațiul basarabean
49	IIA_E_49	Editura Pontos	Republica Moldova	A colaborat cu mai mulți autori migranți; a publicat cărțile lor în Republica Moldova
50	IIA_E_50	Editor; tipografia Reclama	Republica Moldova	Unul din primii editori din Moldova care a colaborat cu autorii migranți; a publicat cărțile lor în Republica Moldova

Sursa: Elaborat de autor.

A5.2 Părinți migranți, cu cetățenia Republicii Moldova

Codul	Genul	Vârsta	Țara de reședință	Perioada aflării peste hotare	Copii		Remarci esențiale	
					Născuți în Moldova	Născuți în Italia		
1	IIA_P_1	Masc.	42 ani	Italia, Lazio	16 ani	2	-	Migrație din motive economice; originar din Cărpineni, Hâncești, un cerc foarte larg de cunoscuți cu copii născuți în Italia sau emigrați pentru reîntregirea familiei
2	IIA_P_2	Fem.	41 ani	Italia, Lazio	16 ani	2	-	Emigrată în anul 2000, doi copii emigrați pentru reîntregirea familiei
3	IIA_P_3	Fem.	40 ani	Italia, Lazio	11 ani	3	-	Medic în Italia; copiii au avut un parcurs foarte bun de integrare, fiind plecați de mici la Roma

4	IIA_P_4	Fem.	38 ani	Italia, Roma	14 ani	1	-	Căsătorie mixtă; mama unei fete de 7 ani; cerc larg de cunoscuți (cetățeni moldoveni) cu copii
5	IIA_P_5	Fem.	48 ani	Italia, Roma	17 ani	2	1	Migrație de muncă; cerc larg de prieteni cu copii (în special emigrați pentru reîntregirea familiei); băiat de 9 ani, născut la Roma și două fete de 20 și 18 ani – născute în Moldova
6	IIA_P_6	Fem.	36 ani	Italia, Roma	12 ani	1	1	Emigrată pentru a se alătura soțului; mama unei fete de 15 ani – născută în Moldova și emigrată pentru reîntregirea familiei și a unei fete de 6 ani – născută în Italia
7	IIA_P_7	Fem.	39 ani	Italia, Roma	16 ani	-	2	Migrație de muncă; călătorie clandestină în Italia; cerc larg de prieteni cu copii (în special născuți în Italia); mama a două fete născute în Italia
8	IIA_P_8	Fem.	35 ani	Italia, Tivoli	17 ani	-	2	Migrație de muncă; mama unei fete de 15 ani și a unui băiat de 12 ani născuți în Italia; copiii au în școală ore de limba română
9	IIA_P_9	Fem.	34 ani	Italia, Roma	12 ani	-	1	Migrant revenit; mama unui băiat de 4 ani născut în Italia; integrat la o grădiniță din Chișinău
10	IIA_P_10	Fem.	27 ani	Italia, Roma	10 ani	-	2	Mama a doi copii născuți în Italia: de 9 și de 4 ani; copiii vorbesc în română și italiană
11	IIA_P_11	Fem.	41 ani	Italia, Ostia (Roma)	19 ani	-	2	Perioadă de 4 ani de aflare ilegală; mama a doi copii născuți în Italia, un băiat de 18 ani și o fată de 8 ani
12	IIA_P_12	Fem.	32 ani	Italia, Roma	14 ani	-	2	Mamă a doi copii născuți în Italia: o fată de 12 ani și un băiat de 8 ani
13	IIA_P_13	Fem.	44 ani	Italia, Ostia (Roma)	17 ani	-	1	Căsătorie mixtă; toată familia în Italia (frați, surori, nepoți, strănepoți); un cerc foarte larg de cunoscuți cu copii
14	IIA_P_14	Fem.	42 ani	Italia, Castel Sant' Giorgio, Orvieto	10 ani	-	1	Migrant reîntors (Bălți, angajat într-un centru pentru copii); mama unui copil născut în Italia, integrat în grădinița/școala din Moldova
15	IIA_P_15	Fem.	44 ani	Italia, Trieste	11 ani	2	1	Căsătorie mixtă; mama a doi copii născuți în Moldova și a unui copil născut în Italia
16	IIA_P_16	Fem.	58 ani	Italia, Pesaro	12 ani	2	1	Mama a doi copii născuți în Moldova, integrați în școlile din Italia și a unui copil născut în Italia; bunica a doi nepoți născuți în Italia
17	IIA_P_17	Fem.	59 ani	Italia, Torino	19 ani	2	-	Mama a două fete născute în Italia; bunica a doi nepoți născuți în Italia
18	IIA_P_18	Fem.	59 ani	Italia, Veneția	15 ani	2	-	Migrație de muncă; mama a doi copii născuți în Moldova și integrați în școlile din Italia
19	IIA_P_19	Fem.	34 ani	Italia, Torino	10 ani	-	2	Încercare de revenire și de integrare a copiilor în grădinițe din Moldova; mama a doi copii născuți în Italia – reveniți la Torino
20	IIA_P_20	Fem.	60 ani	Italia, Veneția	5 ani	2	-	Migrant reîntors
21	IIA_P_21	Fem.	32 ani	Italia, Padova	10 ani	-	1	Migrație pentru reîntregirea familiei (mama și alți membri ai familiei prezenți în Italia); mama unui copil născut în Italia

22	IIA_P_22	Fem.	37 ani	Italia, Parma	12 ani	1	1	Medic la spitalul din Parma, alături de alți câțiva colegi din Moldova; mama unei fete de 16 ani, născută în Moldova și a unei fete de 8 ani născută în Italia
23	IIA_P_23	Fem.	51 ani	Italia, Roma	18 ani	3	-	Migrație din motive economice; caz de violență în familie; divorțată; copiii integrați în Italia (doi dintre ei s-au aflat câțiva ani într-un centru pentru minorii fără familie)
24	IIA_P_24	Fem.	47 ani	Italia, Padova	15 ani	1	1	Mama unei fiice de 17 ani, care la 2 ani a emigrat în Italia pentru reîntregirea familiei și a unei fete de 7 ani, născută în Italia
25	IIA_P_25	Fem.	32 ani	Italia, Latina (Lazio)	14 ani	-	2	Emigrată în Italia la 18 ani; mama a doi copii, de 10 și 8 ani, născuți în Italia
26	IIA_P_26	Fem.	39 ani	Italia, Roma	7 ani	1	-	Migrație de muncă; mama unei fete de 17 ani, născută în Moldova, rămasă cu rudele la baștină
27	IIA_P_27	Fem.	43 ani	Italia, Sant' Agnello	9 ani	2	-	Migrație din motive economice; mama unei adolescente eminente integrate într-o clasă cu elevi cu 2-3 ani mai mici; risc de abandon școlar
28	IIA_P_28	Fem.	35 ani	Italia, Padova	9 ani	-	2	Migrantă revenită; integrarea copiilor în școala din Moldova
29	IIA_P_29	Fem.	54 ani	Italia, Bolzano	13 ani	3	-	Caz de violență în familie; divorțată; perioadă de aflare cu copiii în centre sociale din Italia
30	IIA_P_30	Fem.	35 ani	Italia, Genova	7 ani	-	1	Migrație de revenire; integrarea copilului în școala/grădinița din Moldova
31	IIA_P_31	Fem.	37 ani	Italia, Arezzo	12 ani	-	1	Căsătorie mixtă; mama unui copil născut în Italia
32	IIA_P_32	Fem.	60 ani	Italia, Belluno	17 ani	2	-	Căsătorie mixtă; toată familia în Italia; nepoți născuți în Moldova și strănepoți - în Italia
33	IIA_P_33	Fem.	31 ani	Italia, Roma	9 ani	-	1	Căsătorie mixtă; încercare eșuată de integrare în grădinița a copilului născut în Italia
34	IIA_P_34	Fem.	32 ani	Italia, Ferrara	16 ani	1	1	Migrație de muncă; mama unei fete de 13 ani născute în Moldova și a unei fete de 7 ani născute în Italia
35	IIA_P_35	Fem.	32 ani	Italia, Roma	14 ani	-	2	Mama a doi băieți (de 9 și 4 ani, născuți în Italia)
36	IIA_P_36	Masc.	42 ani	Italia, Veneto	10 ani	1	1	Migrație de revenire; copii integrați în școlile din Moldova
37	IIA_P_37	Masc.	50 ani	Italia, Roma	12 ani	1	-	Migrație repetată în Italia; revenire periodică; copil născut în Moldova și emigrat în Italia
38	IIA_P_38	Fem.	65 ani	Italia, Roma	10 ani	2	-	Migrație de muncă; copii și nepoți integrați în Italia; migrant reîntors
39	IIA_P_39	Fem.	46 ani	Italia, Roma	10 ani	2	-	Migrație de muncă; medic; migrant reîntors
40	IIA_P_40	Masc.	48 ani	Italia, Roma	18 ani	2	1	Titular al unei întreprinderi individuale, activități în construcție; copii integrați în Italia
41	IIA_P_41	Masc.	51 ani	Italia, Sardegnă	17 ani	2	-	Titular al unei întreprinderi individuale, activități în construcție; un copil adoptat în Moldova

42	IIA_P_42	Masc.	26 ani	Italia, Roma	8 ani	2	-	Migrație de muncă; migrant reîntors; doi copii adoptați născuți în Moldova
43	IIA_P_43	Fem.	31 ani	Marea Britanie	15 ani	1	-	Căsătorie mixtă; copil integrat în instituții de învățământ din Londra
44	IIA_P_44	Fem.	50 ani	Austria, Viena	16 ani	1	-	Căsătorie mixtă; integrarea unei adolescente într-o școală din Viena
45	IIA_P_45	Masc.	36 ani	Franța, Lyon	12 ani	-	2	Familie emigrată pe motiv de studii; copii născuți în Franța
46	IIA_P_46	Masc.	49 ani	Canada	12 ani	2	-	Copii integrați în instituții de învățământ din SUA; reemigrare în Canada
47	IIA_P_47	Fem.	39 ani	Grecia, Atena	13 ani	-	3	Căsătorie mixtă; toată familia în Grecia (mama, fratele, copiii); 3 copii născuți în Grecia integrați perfect; vorbesc foarte bine româna
48	IIA_P_48	Fem.	47 ani	Luxemburg, Portugalia	17 ani	1	2	Experiență de reemigrare împreună cu familia, din Portugalia (după 14 ani de ședere)
49	IIA_P_49	Masc.	41 ani	Marea Britanie; Irlanda	12 ani	1	1	Experiență de reemigrare, din Irlanda în Londra (Marea Britanie); copil născut în Moldova și integrat peste hotare; al doilea copil născut în Anglia

Sursa: Elaborat de autor.

A5.3 Tineri născuți în Republica Moldova, emigrați pentru reîntregirea familiei

Nr.	Codul	Genul	Vârsta	Țara de reședință	Perioada aflării peste hotare	Remarci esențiale
1	IIA_C_1	Masc.	20 ani	Italia, Roma	12 ani	Perioadă de aflare cu bunica în Moldova; emigrare în Italia pentru reîntregirea familiei, împreună cu alți doi frați
2	IIA_C_2	Masc.	20 ani	Italia, Lazio	13 ani	Ambii părinți în Italia; înscris în clasa I la 8 ani în Italia; transferat doar după 2 luni în clasa a II-a
3	IIA_C_3	Masc.	18 ani	Italia, Roma	13 ani	Părinții au plecat în Italia când avea doar 11 luni; înscris la o grădiniță privată în Italia, la 4 ani
4	IIA_C_4	Fem.	19 ani	Italia, Sorrento	4 ani	Emigrare la 15 ani în Italia; ambii părinți în Italia; înscrisă cu o întârziere de 2-3 ani la școală; risc de abandon școlar
5	IIA_C_5	Fem.	11 ani	Italia, Sant'Agnello	4 ani	Emigrare în Italia pentru reîntregirea familiei; înscrierea la grădiniță și parcurs școlar în Italia
6	IIA_C_6	Fem.	16 ani	Italia, Trieste	9 ani	Un frate mai mare, plecat la studii în Finlanda și o soră mai mică născută în Italia; performanțe sportive
7	IIA_C_7	Fem.	15 ani	Italia, Parma	11 ani	O soră născută în Italia; implicare activă în activitățile asociației din Parma
8	IIA_C_8	Fem.	26 ani	Italia, Roma	9 ani	Emigrare în Italia la 17 ani, împreună cu sora mai mică; ambele studente la Drept; masterat la Roma
9	IIA_C_9	Masc.	20 ani	Italia, Milano	5 ani	Plecarea în Italia pentru reîntregirea familiei, împreună cu fratele mai mare; studii de inginerie și arhitectură; fratele lui – în domeniul medicinei

10	IIA_C_10	Masc.	32 ani	Italia, Brescia	14 ani	Emigrare în 2002 în Italia, pentru reîntregirea familiei; diploma de licență în 2009, în economie; studii de actorie
11	IIA_C_11	Masc.	20 ani	Italia, Torino	7 ani	Emigrare pentru reîntregirea familiei; are un grup de 23 de prieteni moldoveni stabiliți în Provincia Torino; student ASEM (frecvență redusă)
12	IIA_C_12	Fem.	25 ani	Italia, Roma	10 ani	Parcurs școlar în Italia, împreună cu sora mai mare; familie monoparentală
13	IIA_C_13	Fem.	13 ani	Italia, Verona	6 ani	Când avea 6 luni, a plecat tata în Italia; la 2 ani, a plecat și mama; are un frate de 4 ani născut în Italia
14	IIA_C_14	Fem.	15 ani	Italia, Vicenza	10 ani	Are un frate de 23 de ani; o soră (5 ani) și un frate (3 ani) născuți în Italia; căsătorie mixtă (mama)
15	IIA_C_15	Masc.	16 ani	Italia, Roma	13 ani	Performanțe sportive; o soră de 10 ani, născută în Italia
16	IIA_C_16	Fem.	16 ani	Italia, Parma	11 ani	Familie foarte activă în cadrul asociației; are o soră de 7 ani născută în Italia
17	IIA_C_17	Masc.	17 ani	Italia, Emilia Romagna	9 ani	Student la un colegiu de limbi străine; vorbește 6 limbi; mama l-a ajutat mult în prima perioadă de integrare
18	IIA_C_18	Fem.	14 ani	Italia, Padova	8 ani	A plecat pentru reîntregirea familiei, împreună cu fratele mai mic, născut în Moldova; cazuri de discriminare; tata a reemigrat - în Federația Rusă
19	IIA_C_19	Fem.	17 ani	Italia, Padova	12 ani	O soră născută în 2007 în Italia; tata – anterior o perioadă de migrație în Franța, apoi Italia; ambii părinți, bunicii, alte rude – migrați în Italia
20	IIA_C_20	Fem.	23 ani	Italia, Roma	9 ani	Studii la Universitatea Roma Tre din Roma; activă în domeniul asociativ
21	IIA_C_21	Fem.	13 ani	Grecia, Atena	10 ani	Tata – cu experiență de migrație în Grecia; mama și fiica au plecat pentru reîntregirea familiei; un frate de 7 ani născut în Grecia
22	IIA_C_22	Fem.	16 ani	Austria, Viena	12 ani	Bunica – experiență de muncă în Italia; fratele mamei – migrație în Germania și Austria; ambii părinți stabiliți în Austria; un frate născut în Moldova
23	IIA_C_23	Masc.	15 ani	Portugalia	9 ani	În procesul de integrare l-a ajutat mult un prieten; cei mici vorbesc mai mult portugheza; copiii mai mari vorbesc bine și româna, și portugheza
24	IIA_C_24	Masc.	16 ani	Portugalia	10 ani	Parcurs facilitat în Portugalia de prezența unor colegi, prieteni, rude
25	IIA_C_25	Fem.	21 ani	SUA	7 ani	Studentă anul IV, facultatea relații internaționale la o universitate din New York; stagiul PNUD, Moldova

Sursa: Elaborat de autor.

A5.4 Copii născuți peste hotare, reprezentanți ai generațiilor secunde

Nr.	Codul	Genul	Vârsta	Țara de reședință	Remarci esențiale
1	IIA_GS_1	Fem.	12 ani	Italia, Ferrara	În familie vorbesc în limba română; are un frate mai mare născut în Moldova
2	IIA_GS_2	Fem.	13 ani	Italia,	Căsătorie mixtă (mama);

				Treviso	a obținut cetățenia Italiei la naștere; limba română a învățat-o de la mama și de la bunici
3	IIA_GS_3	Masc.	14 ani	Italia, Pesaro	Părinții au emigrat în Italia în 1999; are două surori mai mari, căsătorite, cu câte un copil născut în Italia; vorbește perfect româna
	IIA_GS_4	Fem.	8 ani	Italia, Padova	Părinții au emigrat în Italia în 2001; are o soră mai mare de 16 ani, născută în Moldova; în familie copiii vorbesc în limba română cu părinții
5	IIA_GS_5	Fem.	8 ani	Italia, Parma	Părinții au emigrat în Italia în 2000; are o soră de 15 ani, născută în Moldova
6	IIA_GS_6	Masc.	13 ani	Italia, Roma	Un frate mai mare de 20 de ani, născut în Moldova
7	IIA_GS_7	Fem.	14 ani	Italia, Rimini	A revenit împreună cu familia în 2015 în Moldova (primii 13 ani i-a petrecut în Italia), a fost integrată în clasa VI-a într-o școală din suburbia Chișinăului
8	IIA_GS_8	Masc.	8 ani	Italia, Roma	Căsătorie mixtă (mama); toată familia se află în Italia (mătuși, unchi etc.); în familie vorbește în italiană cu părinții
9	IIA_GS_9	Masc.	18 ani	Italia, Roma	Părinții au emigrat în Italia în 1997, la Ostia (periferia Romei); au obținut legalizarea aflării lor abia în 2003; are o soră mai mică născută în Italia
10	IIA_GS_10	Masc.	12 ani	Italia, Roma	Părinții au emigrat în Italia în 1996, la Roma; are două surori mai mari, născute în Moldova, integrate în școlile din Italia
11	IIA_GS_11	Fem.	15 ani	Italia, Tivoli	Părinții au emigrat în Italia în 1999; are un frate mai mic născut în Italia
12	IIA_GS_12	Masc.	12 ani	Italia, Roma	Elev în clasa a VI-a la o școală din periferia orașului Roma; are un frate mai mare născut în Italia
13	IIA_GS_13	Fem.	11 ani	Italia, Napoli	Născută în Italia, mai are un frate mai mic născut în peninsula; fetița e în clasa V-a, iar fratele ei – clasa I
14	IIA_GS_14	Masc.	11 ani	Italia, Perugia	Părinții au emigrat în anii 2000, mai are un frate mai mare născut în Italia
15	IIA_GS_15	Fem.	12 ani	Italia, Roma	Părinții au emigrat în anii 2000 în Italia; are o soră mai mică născută în Italia
16	IIA_GS_16	Fem.	10 ani	Italia, Roma	Învăță într-o școală medie din Roma; are o soră mai mică născută în Italia
17	IIA_GS_17	Fem.	13 ani	Portugalia, Malveira	Proces firesc de integrare în grădiniță, școală; părinții discută cu copiii în română în familie
18	IIA_GS_18	Fem.	14 ani	Portugalia, Almada	Performanțe sportive; activități culturale în cadrul asociației <i>Miorița</i> ; are o verișoară de 5 ani, Catarina, născută în Portugalia
19	IIA_GS_19	Fem.	16 ani	Portugalia, Almada	Participă activ la activitățile asociației Liga femeilor din Portugalia; în familie părinții vorbesc româna; vorbește 5 limbi străine
20	IIA_GS_20	Fem.	14 ani	Grecia, Atena	Căsătorie mixtă (mama); mai are o soră de 11 ani și un frate de 9 ani, născuți în Grecia; a obținut cetățenia Greciei la naștere; limba română a învățat-o de la mama și de la bunica

Sursa: Elaborat de autor.

A5.6 Interviuri semistructurate cu lideri ai comunităților cetățenilor moldoveni din Italia (persoane reprezentative)

Nr.	Codul	Genul	Vârsta; baștina	Țara de reședință	Perioada aflării peste hotare; copii	Remarci esențiale
1	ISS_M_1	Fem.	39 ani Chișinău	Italia, Varese	13 ani	Căsătorie mixtă; studii în Italia;

						activități în cadrul Asociației Italia-Moldova onlus și Fundația Copilul; traducător
2	ISS_M_2	Fem.	51 ani, Glodeni	Italia, Brescia;	16 ani	Președinte, asociație; director de revistă, Italia; autor migrant; căsătorie mixtă
3	ISS_M_3	Masc.	55 ani, Antonești, Ștefan Vodă	Italia, Veneția	7 ani	Familia stabilită în Italia; președinte, asociație; autor migrant; publicații în română și italiană
4	ISS_M_4	Fem.	38 ani, Blindești, Ungheni	Italia, Roma	14 ani	Mediator cultural, traducător
5	ISS_M_5	Fem.	41 ani, or. Bălți	Italia, Padova	2 ani	Traducător, birou notarial; studii în Italia (două facultăți absolvite în Republica Moldova)
6	ISS_M_6	Fem.	28 ani, or. Chișinău	Italia, Roma	6 ani	Toată familia peste hotare; lector universitar
7	ISS_M_7	Fem.	39 ani, Chișinău	Italia, Roma	16 ani	Studii în Italia (masterat la Roma); toată familia în Italia
8	ISS_M_8	Masc.	42 ani, Cărpineni	Italia, Roma	16 ani	Activitate independentă în Italia
9	ISS_M_9	Fem.	34 ani, or. Bălți	Italia, Belluno	11 ani	Facultate și masterat în România; asistentă medicală, Italia
10	ISS_M_10	Fem.	40 ani, Cahul	Italia, Roma	4 ani	Studii de doctorat, USM; migrant reîntors
11	ISS_M_11	Masc.	42 ani, Slobozia Mare, Cahul	Italia, Belluno	15 ani	Toată familia în Italia; 3 copii și 2 nepoți integrați în Italia
12	ISS_M_12	Masc.	34 ani, Costuleni, Ungheni	Italia, Torino	5 ani	Experiență migrațională în Federația Rusă și Italia; migrant reîntors
13	ISS_M_13	Fem.	39 ani, Chișinău	Italia, Roma	17 ani	Căsătorie mixtă; 2 copii născuți în Italia; integrarea în grădiniță, școală a copiilor cu dizabilități
14	ISS_M_14	Fem.	41 ani, Coșcalia, Căinari	Italia, Roma	15 ani	Studii de doctorat, USM; copii integrați în Italia; activitate independentă, Italia
15	ISS_M_15	Fem.	59 ani, Voloave, Soroca	Italia, Roma	10 ani	Migrant circular, Italia; profesor de limba și literatura română
16	ISS_M_16	Fem.	44 ani, Molești, Glodeni	Italia, Sant'Agnetto	8 ani	Experiențe repetate de migrație în Italia; doi copii integrați în Italia
17	ISS_M_17	Fem.	32 ani, Slobozia Mare	Italia, Rimini	7 ani	Orfană de ambii părinți; mama unui copil de 4 ani născut în Italia, integrat la grădiniță (Rimini)
18	ISS_M_18	Masc.	33 ani, Slobozia Mare	Italia, Rimini	5 ani	Asistent social
19	ISS_M_19	Fem.	54 ani, Chișinău	Italia, Torino	19 ani	Asociația <i>Plai</i> , Italia; activități culturale, Italia; doi copii integrați în Italia
20	ISS_M_20	Masc.	41 ani, Zastâncă, Soroca	Portugalia	15 ani	A emigrat după ce și-a pierdut locul de muncă în Moldova; copil de 11 ani născut în Portugalia

21	ISS_M_21	Fem.	29 ani, or.Fălești	Spania	7 ani	Casier-vînzător într-un restaurant din Madrid; doi copii născuți în Spania
----	----------	------	-----------------------	--------	-------	--

Sursa: Elaborat de autor.

A5.7 Cetățeni moldoveni plecați la studii peste hotare

Nr.	Codul	Genul	Vârsta	Țara de reședință	Perioada aflării peste hotare	Remarci esențiale
1	IIA_TS_1	Fem.	35 ani	Spania, Italia, Belgia, Franța	8 ani	Stagii și experiență de muncă peste hotare, inclusiv la Comisia Europeană
2	IIA_TS_2	Fem.	24 ani	Italia	2 ani	Plecare la studii în Italia; activități de voluntariat, activități culturale; autor migrant
3	IIA_TS_3	Fem.	31 ani	Italia, Austria, Thailanda	7 ani	La studii în Italia și Austria; familia stabilită în Italia; dr. în științe sociale, lector, Bangkok
4	IIA_TS_4	Fem.	43 ani	Italia, Marea Britanie	24 ani	Plecare la studii în România; primul jurnalist moldovean acreditat în regiunea Lazio; redactor-șef, revistă Marea Britanie
5	IIA_TS_5	Masc.	29 ani	România, E.A.U.	10 ani	Plecare la studii în România; artist plastic; proiecte realizate în peste 10 țări
6	IIA_TS_6	Masc.	32 ani	Italia	14 ani	La studii în Italia; familia stabilită în Italia; autor migrant
7	IIA_TS_7	Masc.	22 ani	Italia	5 ani	Student, Universitatea din Milano; autor migrant
8	IIA_TS_8	Fem.	33 ani	Spania, România, Marea Britanie, Suedia	20 ani	Consultant superior în cadrul Guvernului României; realizator proiect pentru abilitarea femeilor din Diaspora; autor migrant
9	IIA_TS_9	Masc.	36 ani	Franța	12 ani	Plecare la studii în Franța; Activitate în domeniul telecomunicațiilor; activități dedicate comunității din Lyon
10	IIA_TS_10	Fem.	39 ani	Franța	12 ani	Dr. în științe politice, Franța; președinte asociație, Lyon; autor migrant
11	IIA_TS_11	Fem.	30 ani	Bulgaria, Franța	3 ani	Cercetător științific, Moldova
12	IIA_TS_12	Masc.	25 ani	România, Slovenia	5 ani	Cercetător științific, Slovenia

Sursa: Elaborat de autor.

Cadrul normativ cu privire la integrarea migranților

A6.1. Cadrul european și internațional destinat integrării migranților

1.1. Principiile comune de bază cu privire la politicile de integrare a imigranților (*Common Basic Principles for Integration*), 2004. Disponibil

https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/common-basic-principles_en.pdf

1.2. Agenda comună pentru Integrare (*Common Agenda for Integration*), 2005. Disponibil

<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0389:FIN:en:PDF>

1.3. Lansarea site-ului pentru integrare al Uniunii Europene (*European Web Site on Integration / EWSI*), 2009. Disponibil <https://ec.europa.eu/migrant-integration/>

1.4. Agenda Europeană pentru Integrare (*European Agenda for the Integration*), 2011.

Disponibil

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0455&from=EN>

1.5. Planul de acțiuni pentru integrare și incluziune (*Action Plan on the integration and inclusion 2021-2027*), 2020. Disponibil

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/pdf/action_plan_on_integration_and_inclusion_2021-2027.pdf

1.6. Planul de acțiuni privind integrarea resortisanților din țările terțe (*Action Plan on the integration of third country nationals*), 2016. Disponibil

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/20160607/communication_action_plan_integration_third-country_nationals_en.pdf

1.7. Parteneriat pentru integrare (*Partnership on Integration*). Disponibil

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/pdf/19032021_partnership_ec_cor_integration_en.pdf

A6.2. Cadrul normativ din Italia privind integrarea copiilor migranților

2.1. Legea cu privire la imigrația în Italia (Testo unico su l'Immigrazione), nr. 286, din 25 iulie 1998.

2.2. Regulamentul cu privire la imigrație. Decretul Președintelui Italiei, nr. 394 din 1999. Disponibil

https://www.esteri.it/mae/normative/normativa_consolare/visti/dpr_394_1999.pdf

2.3. MIUR. Ghidul pentru integrarea elevilor străini (*Linee guida per l'accoglienza e l'integrazione degli alunni stranieri*), 2006. Disponibil

https://archivio.pubblica.istruzione.it/normativa/2006/allegati/cm24_06all.pdf

2.4. MIUR. Circulara ministerială Indicații și recomandări privind integrarea elevilor cu cetățenie non-italiană (*Indicazioni e raccomandazioni per l'integrazione di alunni con cittadinanza non italiana*), 2010. Disponibil

<http://1.flcgil.stgy.it/files/pdf/20100108/circolare-ministeriale-2-dell-8-gennaio-2010-integrazione-alunni-con-cittadinanza-non-italiana-4591861.pdf>

2.5. MIUR. Ghidul pentru integrarea elevilor străini (*Linee guida per l'accoglienza e l'integrazione degli alunni stranieri*), 2014. Disponibil

https://www.miur.gov.it/documents/20182/2223566/linee_guida_integrazione_alunni_stranieri.pdf/5e41fc48-3c68-2a17-ae75-1b5da6a55667?t=1564667201890

2.6. Reforma sistemului național de instruire și formare (Riforma del sistema nazionale di istruzione e formazione), Legea nr. 107 din 13 iulie 2015. Disponibil

<https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2015;107>

2.7. MIUR. Planul național de formare a personalului didactic pentru a.s. 2016-2019 (*Piano nazionale di formazione del personale docente per anni scolastici 2016-2019*). Disponibil

https://www.istruzione.it/allegati/2016/Piano_Formazione_3ott.pdf

2.8. MIUR. Consiliul național pentru integrarea elevilor străini și educație interculturală (*Osservatorio nazionale per l'integrazione degli alunni stranieri e per l'interculturalità*), 2014. Disponibil

https://www.istruzione.it/allegati/2014/decreto_interculturala.pdf

2.9. MIUR. Hotărârea privind formarea Consiliului național pentru integrarea elevilor străini și educație interculturală (*Osservatorio nazionale per l'integrazione degli alunni stranieri e per l'interculturalità*), 2017. Disponibil <https://www.camera.it/temiap/2018/05/31/OCD177-3583.pdf>

2.10. Parlamentul Italiei (Camera dei Deputati). Integrarea școlară a minorilor străini (*L'integrazione scolastica degli minori stranieri*), 2019. Disponibil <https://www.camera.it/temiap/documentazione/temi/pdf/1112886.pdf>

A6.3. Cadrul juridic de colaborare Republica Moldova – Italia

3.1. Declarație comună cu privire la principiile relațiilor între Republica Moldova și Republica Italiană, semnat la Chișinău, 20.03.1997.

3.2. Protocol privind stabilirea relațiilor diplomatice între Republica Moldova și Italia, semnat la Moscova (Federația Rusă), 21.02.1992.

3.3. Declarație comună privind cooperarea economică între Republica Moldova și Republica Italiană, semnat la Chișinău, 20.03.1997.

3.4. Protocol de consultări între Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova și Ministerul Afacerilor Externe al Italiei, semnat la Chișinău, 20.03.1997.

3.5. Convenția consulară între Republica Moldova și Italia, semnat la Roma, 23.02.2000.

3.6. Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene privind readmisia persoanelor cu ședere ilegală, semnat la Roma, 03.07.2002.

3.7. Protocol între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene de implementare a Acordului între Republica Moldova și Comunitatea Europeană privind readmisia persoanelor aflate în situație de ședere ilegală, semnat la 10 octombrie 2007, semnat la Chișinău, 12.05.2015.

3.8. Protocol de colaborare în domeniul asigurării cu pensii și asigurărilor sociale dintre Casa Națională de Asigurări Sociale a Republicii Moldova și Institutul Național de Asigurări Sociale a Republicii Italiene, semnat la Roma, 01.12.2003.

3.9. Protocol de colaborare între Casa Națională de Asigurări Sociale, Patronatul ACLI și Parteneriatul pentru asistența teritorială și activitate de consultanță privind legislația internațională, semnat la Roma, 08.05.2019.

3.10. Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene, întocmit prin schimb de note, privind modificarea Acordului între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene privind conversiunea permiselor de conducere, semnat la Roma la 27 noiembrie 2003, semnat la Roma, 08.08.2019.

3.11. Primul Program Executiv de colaborare culturală între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene pentru anii 2020-2022, semnat la Roma, 19.12.2019.

3.12. Lista tratatelor bilaterale semnate cu Republica Italiană. Disponibil https://mfa.gov.md/img/docs/lista_tratate_bilaterale.pdf

A6.4. Cadrul normativ al Republicii Moldova cu privire la migrație și diasporă

4.1. Decretul Președintelui Republicii Moldova „Privind susținerea persoanelor originare din Moldova, domiciliate peste hotare, și colaborarea cu acestea”. Disponibil

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=5318&lang=ro

4.2. Concepția politicii migraționale a Republicii Moldova. Disponibil

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=10360&lang=ro

4.3. Strategia Națională în domeniul migrației și azilului (2011-2020). Disponibil

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=56020&lang=ro

4.4. Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2020”: 7 soluții pentru creșterea economică și reducerea sărăciei. Disponibil

<http://www.e-democracy.md/files/parties/strategia-moldova-2020.pdf>

- 4.5. Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2030”. Disponibil
https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr40_12_0.pdf
- 4.6. Strategia națională „Diaspora-2025”. Disponibil
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=91207&lang=r
- 4.7. Mecanismul de coordonare și implementare a politicii de stat în domeniul diasporei, migrației și dezvoltării. Disponibil
https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr08_126.pdf
- 4.8. Hotărârea Guvernului nr.1322 din 29.12.2000 „Cu privire la unele măsuri de susținere a persoanelor originare din Republica Moldova, domiciliat peste hotare”. Disponibil
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=75560&lang=ro
- 4.9. Hotărârea Guvernului nr.228 din 24.02.2005 cu privire la Consiliul coordonator al persoanelor originare din Republica Moldova, domiciliat peste hotare. Disponibil
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=300307>
- 4.10. Modificată, prin Hotărârea Guvernului nr.824 din 10.11.2011 cu privire la Consiliul coordonator al persoanelor originare din Republica Moldova, domiciliat peste hotare. Disponibil <http://lex.justice.md/md/340947/>
- 4.11. Hotărârea Guvernului nr.511 din 01.06.2005 cu privire la aprobarea Regulamentului Consiliului coordonator al persoanelor originare din Republica Moldova, domiciliat peste hotare. Disponibil
<http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=342996&lang=1>
- 4.12. Hotărârea Guvernului nr.809 din 10.07.2006 cu privire la aprobarea Programului de acțiuni pentru susținerea persoanelor originare din Republica Moldova, domiciliat peste hotare (diaspora moldovenească), pe anii 2006-2009. Disponibil
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=316924>
- 4.13. Hotărârea Guvernului nr.1521 din 29.12.2007 cu privire la aprobarea Regulamentului privind susținerea financiară a activităților de păstrare a identității național-culturale a persoanelor originare din Republica Moldova domiciliat peste hotare (diasporei moldovenești). Disponibil
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=326651>
- 4.14. Hotărârea Guvernului nr.94 din 04.02.2008 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni pentru anul 2008 privind protejarea cetățenilor Republicii Moldova aflați peste hotare. Disponibil
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=326898>
- 4.15. Hotărârea Guvernului pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea și funcționarea, structurii și efectivului-limită ale Cancelariei de Stat. Disponibil
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110167&lang=ro
- 4.16. Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pentru anii 2017-2020 privind (re)integrarea cetățenilor Republicii Moldova reîntorși de peste hotare. Disponibil
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=371432>

Programe de activitate a Guvernului

- 4.17. Programul de activitate al Guvernului (2013-2014). Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare. Disponibil
https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/program_guvern-ro.pdf
- 4.18. Programul de activitate al Guvernului (2015-2018). Disponibil
<https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/program-guvernare-strelet-2015-2018.pdf>
- 4.19. Programul de activitate al Guvernului (2016-2018). Disponibil
https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/guvernul_republicii_moldova_-_programul_de_activitate_al_guvernului_republicii_moldova_2016-2018.pdf

- 4.20. Programul de activitate al Guvernului (2019), condus de Maia Sandu. Disponibil https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/program_de_guvernare_0.pdf
- 4.21. Programul de activitate al Guvernului (2019), condus de Ion Chicu. Disponibil https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/programul_al_guvernului_chicu_ro.pdf
- 4.22. Planul de acțiuni al Guvernului (2019-2020). Disponibil https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/pag_2019-2020_hg.pdf
- 4.23. Planul de acțiuni al Guvernului (2020-2023). Disponibil https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/pag_2020-2023_ro.pdf

Cadrul normativ privind protecția copiilor (vizează și pe cei implicați în migrație)

- 4.24. Planul de Acțiuni 2014-2020 privind implementarea Strategiei privind protecția copilului. Disponibil https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=18628&lang=ro
- 4.25. Regulamentul privind procedura de repatriere a copiilor și adulților – victime ale traficului de ființe umane, traficului ilegal de migranți, precum și a copiilor neînsoțiți. Disponibil https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=12500&lang=ro
- 4.26. Legea nr.140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți. Disponibil https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110518&lang=ro
- 4.27. Strategia Sistemului național de referire pentru protecția și asistența victimelor și potențialelor victime ale traficului de ființe umane. Disponibil https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=103074&lang=ro

Programe de activitate a Biroului relații cu diaspora

- 4.28. Program de activitate a Cancelariei de Stat (2013). Consolidarea diasporei în scopul participării active a cetățenilor Republicii Moldova stabiliți peste hotare la dezvoltarea economică, socială și culturală a țării de origine și de reședință (Obiectiv nr.6). Disponibil <https://brd.gov.md/ro/advanced-page-type/plan-de-ac%C8%9Biuni>
- 4.29. Planul anual de acțiuni al Biroului pentru relații cu diaspora pentru anul 2014. Disponibil <https://brd.gov.md/ro/advanced-page-type/plan-de-ac%C8%9Biuni>
- 4.30. Planul anual de acțiuni al Biroului pentru relații cu diaspora pentru anul 2016. Disponibil https://brd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/plan_actiuni_brd_2016.pdf
- 4.31. Planul anual de acțiuni al Biroului pentru relații cu diaspora pentru anul 2017. Disponibil https://brd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/plan_actiuni_brd_2017.pdf
- 4.32. Planul anual de acțiuni al Biroului pentru relații cu diaspora pentru anul 2020. Disponibil https://brd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/plan_de_actiuni_brd_2020.pdf
- 4.33. Planul anual de acțiuni al Biroului pentru relații cu diaspora pentru anul 2020. Disponibil https://brd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/plan_de_actiuni_brd_2021.pdf

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnata, DELEU Ecaterina, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Deleu Ecaterina

_____

05.09.2022

CURRICULUM VITAE

Informații personale	
Nume, prenume	Deleu Ecaterina Nicolae
Telefon	(373) 22 75 88 94 (373) 79600296
E-mail	ecaterina.deleu@yahoo.it
Cetățenie	Republica Moldova, România
Data nașterii	04.04.1974
Locul nașterii	Republica Moldova, rn. Cahul, s. Slobozia Mare
Studii	
2014-2017	Universitatea Academiei de Științe a Moldovei Studii de doctorat, specialitatea 561.01 - Teoria, metodologia politologiei; instituții și procese politice
1997-2001	Universitatea de Stat din Moldova Studii de doctorat, Facultatea de Litere, Catedra Literatură Română
1991-1996	Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova Specialitatea: Filolog, profesor de limba și literatura română
1991-1995	Departamentul Limbi Străine, Catedra Limba Franceză a USM (certificat de interpret)
1981-1991	Școala medie din s. Slobozia Mare, rn. Cahul (actualmente liceul “Mihai Eminescu”)
Domenii de interes științific	Științe politice; migrația internațională; generații secunde; diaspora
Locul de muncă	Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării, Departamentul Teoria și Practica Jurnalismului, lector
Activitate profesională	
Din septembrie 2017	Universitatea de Stat din Moldova; Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării, Departamentul Teoria și Practica Jurnalismului, lector
martie 2018 – noiembrie 2019	Proiectul FORM@ în Republica Moldova, formator lingvistic și civic-cultural pentru cetățenii moldoveni emigrați în Italia pentru reîntregirea familiei
2015-2016	Secția Științe Umanistice a Academiei de Științe a Moldovei, secretar
2006-2007	Ziarul „Dreptul Meu”, publicat cu sprijinul PNUD Moldova, reporter
2006-2009	Reporter , PP FLUX
2000-2006	Redactor , Agenția de Presă FLUX

1996-2000	Redactor , revista „Alfa și Omega”																				
1996-1997	Asistent universitar , Catedra Limba și Literatura Română, Universitatea de Stat din Tiraspol, cu sediul la Chișinău																				
Participare proiecte																					
2016	Conferința Internațională Științifico-Practică „Noi tendințe ale proceselor migraționale” (NOTEM), proiect pentru desfășurarea manifestărilor științifice, ICJP al AȘM; membru al Comitetului de organizare																				
octombrie 2016 – martie 2017	Proiectul „Prevenirea abandonului copiilor de vârstă fragedă și a separării de părinți, în Republica Moldova” (impactul migrației); operator colectare date																				
2017	Proiectul „În prim plan Femeia” (consultări publice privind situația femeilor implicate în migrație), desfășurat cu sprijinul BRD, în Italia (orașele Padova și Rho/Milano) și în Republica Moldova (orașele Cahul și Soroca); partener de proiect, autor studiu „Imaginea femeii migrante în mass-media din Republica Moldova și Italia”																				
2017	Proiect de dosare tematice, realizat de http://www.platzforma.md și Fundația Friedrich Ebert – Moldova. 1. Autor studiu: „Tinerii cetățeni moldoveni inactivi în Republica Moldova și Italia: relația lor cu piața muncii și factorii de risc” 2. Autor studiu: „Antreprenoarele moldovence în Italia: supracalificare, descalificare, recalificare”																				
2018	Proiectul „Școala de vară cu pictorița Cezara Kolesnik”, desfășurat cu sprijinul BRD, partener de proiect																				
2015, 2017	Proiecte de traducere de carte din limba italiană în alte limbi (limba română) sprijinite de Ministerul Afacerilor Externe din Italia și Ambasada Italiei în Republica Moldova; autor volume de traducere. 1. Cuvinte pe stradă... în lume (trad. din l.it. de Ecaterina Deleu). Chișinău: Arva Color, 2015, 112 p. 2. Ferraris M. G. Luna bufă: Gianni Rodari și Italo Calvino – Lejeritate și Exactitate. Chișinău: Arva Color, 2017, 127 p.																				
Participări la foruri științifice	Lista se anexează																				
Lucrări științifice și științifico-didactice	Lista se anexează																				
Limba maternă	Româna																				
Limbi străine cunoscute	Italiana, rusa, franceza, engleza																				
	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Vorbit</th> <th>Citit</th> <th>Scris</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Italiana</td> <td>C1</td> <td>C1</td> <td>C1</td> </tr> <tr> <td>Rusa</td> <td>C1</td> <td>C1</td> <td>C1</td> </tr> <tr> <td>Franceza</td> <td>B2</td> <td>B2</td> <td>B2</td> </tr> <tr> <td>Engleza</td> <td>C1</td> <td>C1</td> <td>C1</td> </tr> </tbody> </table>		Vorbit	Citit	Scris	Italiana	C1	C1	C1	Rusa	C1	C1	C1	Franceza	B2	B2	B2	Engleza	C1	C1	C1
	Vorbit	Citit	Scris																		
Italiana	C1	C1	C1																		
Rusa	C1	C1	C1																		
Franceza	B2	B2	B2																		
Engleza	C1	C1	C1																		